

AZ 1848—1849-DIKI

MAGYAR HADJÁRAT TÖRTÉNETE.

IRTA

RÜSTOW.

FORDÍTOTTA

VÉRTESI ARNOLD.

~~~~~  
I. KÖTET.  
~~~~~


PEST,
EMICH GUSZTÁV TULAJDONA.

1866.

BEVEZETÉS.

A hadviselő felek hadseregeiről.

A magyar forradalmi hadjárat első időszakában két hadsereget kell tekintetbe vennünk, a magyart és az osztrákot, később ehhez járul még Oroszország hadserege, melyet ez a forradalom elnyomása végett Ausztria segélyére küldött.

Az osztrák gyalogság 1848-ban sorgyalogság, hárörök és vadászokra oszlott.

A sorgyalogság 58 ezredből állt; az utolsó ezredszám ugyan 63 volt, hanem az 5. és 6. szám már 1807 óta hiányzott, a 46. 50. és 55. szám 1809 óta. Az 58. ezred közül 4-et az osztrák főhercegségből, 1-et belső Ausztriából, 1-et Sléziából, 1-et Stájerországból, 3-at Illyriából, 4-et Morva-, 8-at Csehországból, 13-at Galliciából. 8-at Olasz- és 15-öt Magyar- s Erdélyországból ujoncoztak.

Valamennyi ezredet, a magyarok kivételével német gyalogságnak nevezték.

Minden német gyalog ezred békelábon állt 2 gránátos századból, 2 zászlóaljából 6—6 századdal s egy harmadik zászlóaljából 4 századdal.

Hadi lábon a harmadik zászlóalj is 6 századra szaporított; azonkívül minden ezrednél alakítatott egy 2 századból álló depot-osztály s minden német ezrednél (az olaszokat azonban kivéve) lehetett még egy első és második landwehr zászlóaljat 6—6 századdal föllátni.

Minden század a 3 rendes zászlóaljnál s az első landwehr zászlóaljnál 218 emberből állt; a zászlóalj tehát a tiszti kar

IV.

nélkül 1308 emberből; a második landwehr zászlóaljnál egy század csak 138 emberből állt; a magyar ezredeknél minden század hadilábon csak 198 e.

A gránátos századok létszáma 175 e. volt; az összes 58 ezred gránátos századai 20 zászlóaljba egyesítettek, melyek közül kettő 4 századból, a többiek 6 századból álltak.

A határőr gyalogságról alább még külön fogunk szólni, itt tehát csak az ezredek létszámát említjük meg.

Egy horvát-slavoniai vagy bánati ezred 2 zászlóaljból állt, minden zászlóalj 6 századból; mihelyt e zászlóaljak egyike a hadsereghez vonatott, harmadik, szintén 6 századból álló tartalék zászlóalj állítatott föl s szükség esetén még negyedik is. Egy század létszáma 206 emberre volt megállapítva, kik közt azonban 20 határvasás volt. Minden ezredhez 50 tüzér tartozott az ágyuk szolgálatára.

Az imént mondottak alkalmazhatók az erdélyi határőr ezredekre is; csak hogy ezek mindegyike csupán egy harmadik azaz tartalék zászlóaljat állított ki, ha egy zászlóalja táborba ment.

Az 1838-ig létező oláh-illyr határőr ezred az említett évben egy 2 zászlóaljból álló oláh-bánati ezreddé s egy 6 századból álló külön illyr-bánati zászlóaljjá alakítatott át.

A csajkás zászlóalj 6 századának mindegyike 187 emberből állt s az egész zászlóaljnak 139 tüzére volt. Ha a zászlóalj tábori szolgálatra alkalmaztatott, a csajkás kerületnek 2 századból álló tartalék osztályt kellett fölállítnia s további szükség esetén még egy osztályt.

A vadászok a tyroli vadászvezredből (4 zászlóalj) s 12 tábori vadász zászlóaljból álltak, minden zászlóalj 6 századból.

A tyroli vadászvezredben minden század 185, a tábori vadász zászlóaljakban 246 emberből állt. Minden zászlóalj, ha háboruba ment, fölállított egy tartalék századot.

Ha már most hadi lábon (a tartalék csapatokat azonban kizárva) minden német gyalog ezredet kerek számmal 5800, minden olaszt 4000, minden magyart 3600 emberre számítunk, minden 6 századból álló gránátos zászlóaljat 1100, minden 4 századból állót 700, minden határőr ezredet 3800, a tyroli va-

dászezredet 4800, minden tábori vadász zászlóalj 1400 emberre, úgy az osztrák gyalogság közel, 400,000 emberre rüg.

A lovas ság 8 vértés; 6 dragonyos, 7 chevaux legers, 12 huszár s 4 dzsidás ezredből állt.

A vértés és dragonyos ezredek mindegyike 6 századot foglalt magában, hadi lábon 177 embert számítva egy századra s mozgósítás esetén minden ezred fölállított egy 193 emberből álló tartalék századot. A vértés vagy dragonyos ezred tehát kerek számmal, a törzs s a tartalék század beszámításával, 1100 főnyi volt s mind a 14 ezred 15,400 embert állíthatott síkra.

Minden chevauxlegers, huszár és dzsidás ezred 8 századból állt, 206 embert számítva egy századra hadi lábon, továbbá volt mindegyiknek 354 emberből álló tartalék osztálya. Csak a székely huszárezred századai álltak csupán 184 emberből s tartalék-osztálya 234-ből.

E könnyű lovas ezredek mindegyikének létszáma tehát, a székely huszárokat kivéve, 1700 emberre számítandó, a székely huszároké 1500-ra s az egész könnyű lovasság eszerint 39,000 emberre, az összes lovasság pedig 54,000-re rüg.

Az osztrák tüzérség 5 ezredből, a bombász- és röppentyű karból állt. Minden tüzér ezred 18 századot foglalt magában, t. i. 6 az első s 4 a következő három zászlóaljban, a bombászkar 5, a röppentyű-kar 3 századból állt. A tüzérség összes létszáma 20,345 emberre ment. Egészben véve az osztrák tüzérség 200 üteget s azonfelül még jelentékeny számú röppentyű üteget birt kiállítani; ez utóbbiak közül már 1848-ban készen állt 16. Minden üteg 6 ágyuból állt. Az ütegek, melyek 1848. és 1849-ben tábori szolgálatra használtattak, kiválólág 12 fontosak, közönséges 6 fontos gyalog- és 6 fontos lovas ütegek voltak; ez utóbbiak arra valának szánva, hogy részint a lovasság mellé adassanak részint a tartaléknál használtassanak. Az üteg rendszeren 2 oly kalibertű ágyuval birt, a milyen nevet viselt s azonkívül 2 hétfontos tarackkal; a röppentyű ütegek 6 és 12 fontos röppentyűkkel voltak ellátva.

Mérnök csapatokból volt egy 6 századból álló aknász (mineur) kar, 900 e.; egy 3 zászlóaljból álló utász (pionnier) kar (2 zászlóalj 6, 1 pedig 4 századdal), 4126 ember.

Az osztrák állam tehát 1848-ban külföld elleni háboruban 500,000 emberrel rendelkezhetett, s ha ehhez számítjuk még a magyar insurrectiot, melynek gyalogsága a többi koronataromány landwehrjeihez volt hasonlítható, mint szintén ha ide számítjuk az önkéntes csapatokat, 560,000 emberrel, sőt többel is. Az olaszok fölkelése, az olasz ezredek elpártolása, desorganisatioja által s azáltal, hogy lehetlen volt Olaszországból ujoncokat kapni, a föntebbi 500,000 emberből legalább 40,000 ezret le kell vonni. A magyarok fölkelése által nem rögtön ugyan, hanem egészben véve elveszett valami 70,000 főnyi csapat. Összesen tehát Ausztria még mintegy 390,000 ember fölött rendelkezett. De az olaszországi háboru mindazzal, mi vele együtt járt, legalább 150,000 embert igénybe vett s legalább 50,000 embert le kell számítani még a többi koronaország őrizetére, úgy hogy mintegy 190,000 ember marad, melyet Ausztria Magyarország ellen fordíthatott volna. Látni fogjuk, hogy ez összeget nem érte el a legnagyobb erőmegfeszítés idején sem, akkor sem, midőn Ausztriának nem volt többé Olaszországban semmi komoly teendője; a Magyarország ellen fordított hadsereg létszáma mindig jelentékenyen kisebb volt.

Az activ osztrák hadsereg mindenkor hadtestekbe volt beosztva, melyek mindegyike aztán több hadosztályra, lovas és gyalog osztályokra vagy vegyesekre szakadt; a hadosztályok dandárokra oszlottak. A gyalogdandár 3—6 zászlóaljból állt, melyek különböző ezredekéből vétettek s egy gyalog üteggel volt ellátva. A lovas dandár 12—16 század lovasságból s egy lovas ütegből állt. A beosztás igen gyakran változott.

A magyar hadsereg lényeges alkatrészeit illetőleg a forradalmi hadjárat teremtménye volt, történetileg kifejtett ez alatt s e kifejlésében követni fogjuk ez elbeszélés folytában. A hadjárat vége felé következő alkatrészekből állt:

19 zászlóalj régi (osztrák-magyar) gyalogság, melyeket utóbb már ki sem egészítettek.

147 zászlóalj honvéd gyalogság, melyek alakítása csak 1848 közepe táján a szerb háboru kitörésekor kezdődött.

6 vadász zászlóalj.

Egy gyalog zászlóalj 6 századra, egy század, mint az

osztrákoknál 4 szakaszra oszlott; a hadseregnek 1849. júniusban történt végleges rendezése szerint egy századnak 155 emberből, a zászlóaljnak tehát 930 emberből kellett volna állni.

172 zászlóaljnál ez 160,000 e. összegre megy.

Huszár-ezred volt 18; minden ezred 4 osztályból, minden osztály 2 századból állt. Egy századnak 183 főből állónak kellett volna lenni, az egész ezrednek tehát 1464 emberből, úgy hogy a huszárok mindössze 26,352 emberre rúgtak volna.

A tüzérségnek 400 ágyuja volt útegekbe osztva, melyeknek rendesen 6 ágyu s 2 mozsárból kellett volna állni, hanem gyakran csak 6 darabból álltak. Ha minden ágyura 20 embert számítunk, a tüzérség 8000 emberre vehető.

A mérnökar 4 utász (pionnier), 1 árkász (sappeur) s 1 aknász (mineur) csapatból állt, összesen mintegy 2000 e.

Volt azonfölül 800 emberből álló olasz legio; 3000 emberből álló lengyel legio.

A legnagyobb erőmegfeszítés idején tehát a magyar activ hadsereg teljes létszáma 200,000 emberre rúghatott. Miután a nem-magyar népesség legnagyobb része fölkelt a magyarok ellen, tehát távol állt attól, hogy erejüket szaporítsa, csak 7 millió lakost lehet fölvenni, kik közül ama 200,000 főnyi sereg kikerült. A népességnek tehát mintegy 3 percentjét képezte. Az uralkodó fogalmak szerint ez ugyan jelentékeny erőmegfeszítés; hanem oly harcnál, melyet valamely nép élethalálra, lételéért folytat, bizonyára nem a legnagyobb erőmegfeszítés ez, mit várni vagy megkivánni lehetne.

Megjegyezzük, hogy a népfölkelést nem vesszük itt tekintetbe. Az általunk kiszámított rendes létszámot a magyar hadsereg tényleg soha sem érte el s valódi létszáma az utolsó időben nehezen számítható 160,000 embernél többre.

1849. júniusban megállapított a hadsereg szervezése. Minden hadtest 2 gyalog-, 1 lovas hadosztályból, tartalék tüzérségből s utász csapatból fog állni.

A gyalog hadosztály 5 zászlóalj s egy útegből (8 ágyuval) álljon, rendes lábón tehát 4900 e.; nem oszlott többé dandárokra.

VIII.

A lovas hadosztály két lovas ezredből azaz 26 századból s egy lovas útegből, tehát mintegy 3100 emberből áll; a tartalék tűzéréség egy 12 fontos és egy lovas útegből, tehát mintegy 600 e;

Az egész hadtest tehát 13,500 emberből állt volna; a valóságban csak mintegy 10,000 emberből állt.

Csapatosztályok, melyek egy hadosztálynál kisebbek, hadoszlopoknak nevezettek; e rendes beosztástól némi eltérések megmaradtak a forradalmi hadjárat végéig.

Az orosz hadsereg 1848-ban a testőr-hadtestre, gránátos hadtestre, 6 gyalog s az elkülönített kaukázusi, finn, orenburgi és sziberiai hadtestekre, három tartalék lovas hadtestre, tartalékcsoportokra s rendetlen csapatokra oszlott. Miután Oroszország nem fordította egész haderejét Magyarország ellen, sem föltenni nem lehetett, hogy valaha ezt tenni fogja, itt tehát csak azon hadtestekről akarunk szólni, melyek valóban résztvettek a magyarországi háborúban, t. i. a gyalog hadtestekről, a tartalék lovas hadtestekről s a kozákokról.

A 6 gyalog hadtest mindegyike 3 gyalog hadosztályból, egy könnyű lovas hadosztályból, egy tűzer osztályból, egy vadász s egy árkász zászlóaljból állt.

A gyalog hadosztályok mind számozva voltak, úgy hogy az 1. hadtesthez az 1., 2. és 3., a 2-dikhoz a 4., 5. és 6. hadosztályok stb. tartoztak. A hadosztály számából tehát rögtön látni lehet, melyik hadtesthez tartozik; csak ki kell egészíteni a számot, míg hárommal elosztható lesz s aztán 3-mal elosztani. A 14. hadosztály például az 5. hadtesthez tartozik stb.

Minden gyalog hadosztály két dandárra oszlott. Az 1. dandár mindig két gyalog ezredből, a 2-ik két úgynevezett vadász ezredből áll, mely a gyalog ezredtől csak külsőleg különbözik. Az ezredeknek neve és száma van. A név vagy az ezredtulajdonostól vagy a várostól, tartománytól vétetik.

A számokban bizonyos rendszer uralkodik. Hogy megtudhassuk p. mely ezredek tartoznak a 10-ik hadosztály 1. dandárjához, csak a hadosztály számát kell 2-vel sokszoroznunk s azon ezreden kívül, melyet így nyerünk, még a legközelebbi ki-

sebb számot hozzá vennünk. A 10. hadosztály 1. dandárjához tehát a 19. és 20. gyalog ezred tartozik, ugyanazon hadosztály 2. dandárjához szintén így a 19. és 20. vadász ezred tartozik.

Egy gyalog vagy vadász zászlóalj 4 századra szakadt s rendes hadi lábon 1055 emberből állt, az ezredben 4 zászlóalj volt azaz 4220 e., a dandárban tehát 8440, a hadosztályban 16,880 e. s az egész hadtest gyalogsága 50,640 emberre rúgott.

A hadtest könnyű lovas osztálya a hadtest számát viselte; az 1. könnyű lovas osztály tehát az 1. hadtesthez tartozott. Minden könnyű lovas osztály 1. azaz dzsidás és 2. azaz huszár dandárból állt. A beosztás teljesen hasonló volt a gyalog hadosztályéhoz. A dzsidás dandár két dzsidás, a huszár dandár két huszár ezredből áll. Egy dzsidás vagy huszárezred 4 osztályra azaz 8 századra oszlik, 1401 e., a dandár tehát 2802 e., a hadosztály 5604 emberből áll.

A hadtest tűzér hadosztálya a hadtest számát viseli s három gyalog tűzér dandárra oszlik, melyek a hadtesthez tartozó gyalog hadosztályok számait viselik s egy lovas tűzér dandárra, melynek száma ugyanaz, a mi a hadtesté.

Minden gyalog tűzér dandár 4 ütegből áll és pedig a hadosztály 1. dandára két nehéz s két könnyű ütegből, a másik két dandár mindegyike egy nehéz s 3 könnyű ütegből.

Minden lovas tűzér dandár két könnyű lovas üteggel bírt, melyek az egész hadseregen végig voltak számozva, úgy hogy p. az 5. lovas-tűzér dandárhoz a 9. és 10. számú könnyű lovas ütegek tartoztak.

A gyalog ütegeknek rendszeren 12 ágyuból kellett volna állni, hanem gyakran csak 8 ból álltak, a lovas ütegeknek rendszer állapotban is csak 8 ágyujok volt. Egy nehéz gyalog üteg mellett rendes lábon 319 e. volt, egy 12 ágyuból álló könnyű gyalog üteg mellett 253 e.; egy könnyű lovas ütegnél 226 e. Ezt összeadva:

4 nehéz üteg	1276 e.
8 könnyű gyalog üteg	2024 e.
2 könnyű lovas üteg	452 e.

Összesen egy egész tűzér hadosztály 3752 e. 160 ágyu.

X.

A hadtest vadász zászlóalja, mely szintén a hadtest számát viselte, ép oly nagy volt mint egy gyalog zászlóalj, 4 század vagyis 1055 e.

Az árkász zászlóalj 4 században 1048 embert számitott.

Minden gyalog vagy vadász ezredhez tartozik még egy hadszervonati (train) század, 288 e.; a gyalogsági hadosztály hadszervonata tehát 1152 emberre megy, az egész hadtesté 3456-ra, mely három zászlóaljba van beosztva; minden lovas és tüzér hadosztályhoz szintén tartozik egy hadszervonati zászlóalj; minden árkász zászlóaljnak szintén meg van a maga hadszervonat-csapata.

Egy orosz gyalog hadtest összes ereje tehát beleszámitva a hadszervonatot is kerek számmal 68,000 emberre tehető.

A 3 tartalék lovassági hadtest közül az 1. és 2-ik egy-egy vértés és dzsidás hadosztályból s 4 lovas ütegből állt.

Egy dzsidás hadosztály, a mint az a magyar hadjáratban előjön, 2 dandárból állt, mindegyik dandár 2 ezredből, 6 századot számitva egy ezredre s a két üteggel és a hadszervonattal együtt mintegy 5000 emberből kellett állnia.

A 3-ik tartalék lovasság vagy dragonyos hadtest szintén 2 hadosztályból állt, mindegyik hadosztály 2 dandárból, a dandár 2 ezredből s az ezred 10 századból; 4 lovas üteg (2 nehéz s 2 könnyű) tartozott továbbá e hadtesthez s 2 századból álló lovas utász-osztály.

Egy dragonyos ezredben 1757 ember volt. 8 század az ezredben könnyű szuronyos fegyverrel volt ellátva, melyet, a szuronyt levéve, jobb vállukon hordtak lóháton: 2 század lándzsával volt fegyverezve. Az előbbi 8 század ki volt képezve gyalogsági harcra is. Ha gyalog kellett harcolniok, két harmada a legénységnek leszállt a lóról, míg egyharmad lóháton maradt féken tartva a lovakat. A lóról leszállt kétharmad egy gyalog zászlóaljat képezett; a lándzsások mindig lóháton maradtak.

Az egész dragonyos hadtest körülbelől 15,500 emberből állt.

Az orosz hadsereg rendetlen csapataiból Magyarországbán főleg a doni kozákok jelentek meg. Ezek 844 emberből álló ezredekbe voltak beosztva, egy ezred 6 szotniára (század) szakadt. A doni kozák ütegek mindegyike 8 ágyuból állt 207 emberrel.

Ezenkívül résztvett a magyar hadjáratban még 4 század kaukázusi lovas és 6 század kaukázontúli muzulmán.

Ha azon csapatok, melyeket Oroszország a magyarok ellen fordított, teljes számuak lettek volna, úgy összesen 300,000 főre ment volna számuk. Látni fogjuk, hogy az orosz haderő távolról sem érte el e számot.

Már az orosz hadseregnek roppant hadtestekre való föl-
osztásából s a fegyvernemek szerinti elkülönítéséből kitűnik, hogy az egész orosz haderő tömeges hatásra volt számítva. Miklós császár valóban e tömeges hatást tekintette az orosz hadsereg legtermészetesb működésének s Paskievicsben hason gondolkozásu segédet talált. Az orosz gyalogsági hadosztályok úgy mozogtak mint más hadseregeknél az egyes zászlóaljak s Paskievicsnek alapgondolata az volt: egy tömegben összetartani egész haderejét. A napoleoni elvnek: szétosztani a hadsereget, hogy megélhessen s egyesíteni, hogy harc képes legyen, Paskievics azon elvet helyezte ellenébe: egyesítve tartani a hadsereget, hogy harc képes legyen s élni a mellett, a hogy ily nagy tömeggel élni lehet.

Hogy emellett aztán az élelmezésnek szerfölött nehéznek kellett lenni, az világos; csakugyan annál nehezkesebbekké, mozdulhatlanabbakká váltak az orosz hadseregek, minél nagyobbak valának s a hatás, melyet gyakorolni bírtak, legkevésbé sem felelt meg számbeli erejüknek.

Az osztrák hadseregnél nem számítottak úgy a tömeges hatásra, mint az oroszoknál, sőt nagyon is hajlandók voltak az osztrák tábornokok mindig az erők aprólékos — tudományos — szétforgácsolására, miután rendesen védelmi alapeszméből indultak ki.

A magyar hadsereggel szemben az oroszoknak, ép úgy mint az osztrákoknak azon előnyük volt, hogy régi, gyakorlott, fegyelmezett csapatokkal rendelkeztek. A magyaroknál megvolt

XII.

a fiatal és forradalmi hadsereg minden előnye és minden hiánya: fiatal, gyakorlatlan katonák, kik nem akarták még eléggé megérteni, mire való nyugodtan megállni vagy előnyomulni, ha az ellenség reájok tüzel, fiatal katonák, kik csak nagynehezen bírták megszokni a fegyelmet; vezérek, kik egyszerre emelkedtek ki a homályból a legmagasb állásokra, majd önbizalom hiánya, majd meg nagyon is sok önbizalom és becsvágy miatt hibákat követtek el, egymás iránt bizalmatlanok valának, ármánykodtak vagy ármányok által vélték magukat fenyegetve.

Ellenben az oroszok és osztrákok öreg tábornokainak a magyarok fiatal tábornokokat állítottak szembe, kik teljesek voltak ifju erővel s oly elemekben élve, hol a kitűnés mindenkinek becsületet szerzett, igyekeztek kitűntetni magukat s oly felelősségeket vállaltak néha magukra, melyeket egy öreg hadsereg tábornokai soha sem merészeltek volna magukra vállalni.

A mi a fegyverzetet illeti, körülbelől egyenlő volt az mindhárom hadseregnél. A gyalogságnál a simacsövű fegyver volt leginkább elterjedve mindkét fél hadseregében, csak aránylag gyöngye csapatosztályok voltak itt is, amott is, vontesövű fegyverrel ellátva. Egyébként nem csupán a magyarok szenvedtek fegyverben hiányt, úgy hogy egyes csapatosztályokat kaszákkal kellett fölfegyverezni; hasonlóan voltak azzal az osztrákok is, kivált az újonnan alakított zászlóaljoknál a határőrvidéken. A magyaroknál eleinte nagyon pazarul bántak a fegyverek kiosztásával; szétesztették a nemzetőrök közt, kik pár hétig a táborban voltak ugyan, de ha hazatértek, fegyvereiket is magukkal vitték, melyeket aztán fájdalmasan kellett nélkülözni új zászlóaljok alakításánál. Néhány ezer használható fegyver hevert így használatlan a forradalmi hadjárat végeig.

Az osztrákok eleinte különösen nagy hiányt szenvedtek könnyű lovasságban, mialatt a magyarok szerfölött jó könnyű lovasságot állíthattak ellenük — huszáraikat. Főleg súlyosan érezhető lehetett a könnyű lovasság hiánya a Tisza és Duna közti nagy síkságon s némi joggal mondhatni, hogy a huszárok fedezték Magyarország többi haderejének lassankénti szervezését.

Mi a tüzérséget illeti, a magyarok hátrányban voltak sok apró (3 fontos) ágyújokkal. E hátrányt mindig csak azzal lehet

kiegyenlitni, ha nagyon közel megy a sereg az ellenséghez, a mi azonban fiatal csapatoknál legkevésbé eszközölhető, úgy hogy itt kétszeresen érezhetővé vált a nehéz kaliberű ágyuk hiánya. Első győzelmeiket az osztrákok mind tűzérésük által nyerték. A tűzérés egyáltalán rendkívül nagy szerepet játszik e hadjáratban. Ismeretes dolog, hogy az orosz hadosztályok rendszer föllállításában a gyalogság alig fordul elő másképp, csak mint a számos üteg földzete; legújabb időben is, úgy látszik, habár névleg sok, de valódiilag igen kevés változtatás történt ezen.

Nagy nehézséget okozhatott volna a magyaroknak azon körülmény, hogy a magyar lófaj kiválólag paripának való s kevésbé alkalmas a tűzérés számára kocsiba fogni. Hanem ezen azáltal lön segítve, hogy a gazdag és előkelő osztályok, melyek sok ígás lóval bírtak s a forradalom keresztültvitelére nézve főleg érdekelve valának, szívesen odaadták ígás lovaikat a tűzérés használatára.

A hadseregek felszerelése 1848-ban még sok hiánnyal járt, mit azóta elhárítottak; a ruházat kevésbé volt alkalmas; legelőbb emancipálták magukat a magyarok honvédek föllállításakor a szokásos ruházat kényelmetlensége s nehézsége alól. Az osztrákoknál ép úgy mint a magyaroknál sok tekintetben tökéletlen és hiányos volt a ruházat s a felszerelés; amazoknál, mert örökké hiányzott a pénz, emezeknél a még nem eléggé rendezett ügykezelés miatt, mely mindvégig sok kívánni valót hagyott hátra. Számos példát fog erre mutatni elbeszélésünk.

Eléggé meg nem becsülhető előnye volt a magyar hadseregnek az, hogy saját országában viselt háborút s a nép mindennel, a mire szüksége volt, segítette, míg az osztrákok és oroszok a legnélkülözhetlenebb szükségletek megszerzésénél is nagy nehézségekbe ütköztek, habár csak passiv ellenállás okozta is e nehézségeket. Ellenben mindenesetre baj volt a magyarokra nézve, hogy csapataikat nem tudták egész az utolsó ideig hozzá szoktatni, hogy élelmi szereiket magukkal hordják néhány napra. A könnyűség, melylyel élelmi szereiket megszerezhették, a hol csak ideje volt a hadseregnek kissé utána nézni, teljesen el-

XIV.

kényeztette az ifju csapatokat. De miután oly utaknál, melyeket egyesített hadtestekkel kellett tenni, s főleg visszavonulásoknál nem igen volt idő helyben gondoskodni mindenről, tehát a magyarokat ép oly végtelen sora a kocsiknak kísérte, mint az oroszokat, csak hogy ez utóbbiakat természetesen más okból, s nem ritkán a legkellemetlenebb zavarokra vezetett.

A csapatok alakításában, a vezényletben és sok más intézkedésben az osztrákokat követték a magyarok, a mi nagyon természetes, mert a magyar tisztek legnagyobb része, kik egyáltalán katonai képzettséggel bírtak, e kiképeztetést osztrák szolgálatban szereztek, mert egész csapatok, p. a régi gyalogság, a régi huszár ezredek s a tüzérség törzse közvetlen osztrák szolgálatból vétettek át. Csak hogy a vezénylet átfordítatott mindjárt a németből magyarra, az ügykezelési nyelv egyáltalán a magyar volt, ámbár miután a német nyelv ismerete nagyon el volt terjedve a magyar hadseregben, eltérések történtek gyakran a magyar nyelvtől s végül az újonnan alakított csapatok ruházata szintén eltért az osztrákokétól s a nemzeti viselethez idomult.

A határőrvidék.

A határőrvidék egy keskeny országrész, mely Magyarországon déli határán végigvonul. A szabad királyi városokat kivéve, e terület minden egyéb lakosa 20 éves korától 60 éves koráig háboruban és békében egyaránt szolgálatköteles és pedig 50 éves koráig tábori szolgálatra, azontul csak otthoni őrszolgálatra.

Békében a határőröknek zárvonalat kell képezni a török tartományok felé; háboruban könnyű gyalogság helyett használják őket az országban s az országon kívül egyaránt.

A zárvonat fenntartására állandóan 6000—11,000 ember szükséges, kiket minden héten vagy minden két hétben váltanak föl.

A határőrvidék már régóta kiragadtatott a magyar kormány hatósága alól s egyenesen a bécsi udvari hadi tanács

(Hofkriegsrath) alá helyeztetett. A határőresapatok tisztjei egyúttal kezelik a polgári közigazgatást is.

Az egész határőrvidék generalatusokra, ezredkerületekre s századkerületekre oszlott mind a katonai, mind polgári igazgatás tekintetében. A századkerületek aztán házközségekre oszlottak föl, mindegyik több családból állván egy önként választott családfő alatt. Minden házközség bizonyos darab földet kapott katonai hűbér gyanánt s mindegyiknek bizonyos számú legénységet kellett katonai szolgálatra kiállítani.

1848-ban a határőrvidék összes szolgálatköteles legénységét mintegy 200,000 főre számították, melyből 60,000-et ki is lehet vinni a határőrvidékről.

Ez időben a magyar határőrvidék 3 úgynevezett generalatusra oszlott, u. m.:

- 1) a károlyvár-varasd-báni,
- 2) a szlavoniai,
- 3) a bánáti.

A károlyvár-varasd-báni tábornokság alatt három külön határvidék állt: a károlyvári, a varasdi s a bánai határvidék.

A károlyvári határőrvidék a szögletben fekszik Dalmatia és Horvátország közt s a Glina felső folyásáig terjed. Négy ezredre oszlott: a liecai, melynek törzshelye Gospich, az ottochani, törzshelye Ottochac, az ogulini, törzshelye Ogulin, s a szluini, törzshelye Károlyvár.

A bánai határőrvidék a felső Glinától az Unnának a Szávába ömléseig nyúlt. Két kerületből állt: az 1. bánai ezred, törzshelye Glina, s a 2. bánai ezred, törzshelye Petrinia.

A varasdi határőrvidék Horvátország és Slavonia közé beékelve, szintén két ezredből állt: a kőrösi és sz.-györgyi, mindkettőnek törzshelye Belovár.

A szlavoniai tábornokság 3 ezred s egy zászlóaljából állt. Az ezredek ezek valának: a gradiskai, törzshelye Gradiška; brodi, törzshelye Vinkovce; a pétervárad, törzshelye Mitrovic; ide tartozott aztán a csajkások zászlóalja, melynek törzshelye Titel volt.

A bánáti tábornokság végre a Tiszának a Dunába ömlésétől Erdélyig terjed s két ezredre oszlott föl: német-bá-

náti, törzshelye Panesova, s oláh-bánáti, törzshelye Karansebes.

A magyar határőrvidék a törökök elleni harcoknak s a török területről kivándorló keresztény szökevényeknek köszöni eredetét. Eredetileg e szökevényeknél megvolt azon remény, hogy nemcsak visszatérnek hazájokba, hanem azt ki is ragadják a török járom alól. E reményben a Habsburg házbóli uralkodók kilátást nyertek saját területöket tovább terjeszteni a törökök rovására; a bevándorlók harcias jelleme reményt nyújtott nekik, hogy az újonnan meghódított országokat megvédehetik a török ellen s nemsokára azon gondolat is járult ehhez, hogy e határőrök által a büszke magyaroknak s ezek folyton ismétlődő forradalmainak akadályt vetnek; e gondolat volt főleg az uralkodó, miután a törökök teljesen visszaszorítottak s egészen ártalmatlanokká lettek.

Legrégibb a károlyvár-varasdi határőrvidék eredete. Már a 16. században kezdődik Rudolf császár idejében. A bánáti határőrvidék a szerbek 1688 és 1690-iki bevándorlásaitól kezdődik s I. Leopold 1690 és 1691-iki pátenseitől, melyek által a szerb telepítvények szabályoztatnak. A bánáti határőrvidék az akkori rendezetlen viszonyok s a törökökkel folytonos harc alatt sokkal messzebb kiterjedt mint jelenleg. A magyar országgyűlés sürgetésére azonban a bánát rendes vármegyék alakjában ismét visszakapcsoltatott Magyarországhoz, mi által a bánáti határőrvidék jelen szűkebb területére lőn szorítva.

Ha a nyugoti (károlyvár-varasdi) s a keleti (bánáti) határőrvidék természetes módon eredett, a középső, a slavoniai határvidék mesterséges csinálmány, mely I. Leopold azon ohajtásából eredt, hogy a hiányt a két előbbi határőrvidék közt hasonló módon kiegészítse. Így nyert a slavoniai határvidék 1702-ben állandó katonai szervezést; kezdetben ez is nagyobb terjedelemben mint jelenleg. Hanem 1747-ben jelenlegi területére szállították le s a többit, — a jelenlegi Slavoniát — visszaadták a magyar kormány hatósága alá.

A csajkás zászlóalj már a 18 század első felében megtelepült Slavonia és Szerémség határőrvidékén; 1763-ban Mária Terézia parancsára áthelyeztetett a Tisza és a Duna közé, hol

1848-ig maradt s a hol lakik mai nap is — most már „titeli határőr zászlóalj” név alatt. A csajkások a dunai flottila számára valának szánva.

1807-ben a határőrvidéki rendszer véglegesen rendeztetett, úgy a mint az egész 1848-ig fön is maradt. 1809-ben ugyan Ausztria kényszerült a határőrvidék nyugoti részét, a Száva jobb partja s az Unna bal partja közti egész területet Napoleon illyr tartománya számára átengedni, hanem Napoleon bukása után 1814-ben már ismét visszakapta azt.

A harc térről katonai szempontból.

Célszerű lesz némi megjegyzéseket tennünk még a harc-
térre nézve, hogy mily módon segíti elő vagy hátráltatja a had-
műveleteket, a csapatok élelmezését stb. A harc tér
jelentékeny nagyságánál fogva gyakran kényszerítve leszünk
majd ily értelemben a terület egyes részeit szemügyre venni.

Magyarország legnagyobb összefüggő síksága a Duna és
Tisza közt terül el Pesttől a Dráva beömléseig s aztán a Tisza
bal partján kelet felé egész az erdélyi érchegységig. Keleti ha-
tárát Nagy-Szöllöd jelöli a felső Tiszánál, Szatmár-Németi a
Szamosnál, Nagyvárad a Körösnél, Arad a Marosnál s Temesvár
és Palánka az al-Dunánál. A Duna jobb partján Budától a Dráva
torkolataig csak mint keskeny szalag húzódik végig e nagy sík,
melynek nyugotról a bakonyi erdő vet határt.

Az egész nagy síkot a folyó után, mely azt csaknem két
egyenlő félre szeli, a Tisza síkjának nevezzük; északtól délfelé
mintegy 40, nyugottól keletnek mintegy 35 mértföldnyire terjed.

A nagy síknak a felső Tisza jobb partján is van egy kis
folytatása a Hernád és Bodrog mentében. Északról a Kárpát
erdős hegyei határolják.

Egy másik kisebb-szerű sík van még a felső Dunánál is;
nagyrészt a Duna bal partján fekszik a Nyitra és Vág alsó fo-
lyása mellett, kisebb része Győrtől fölfelé a Duna jobb partján;
nyugoti határát a kis kárpátok képezik a Duna bal partján, a
Lajta hegysége a jobb parton.

XVIII.

A nagy tiszai síktól ez a felső dunai sík hegyek által van elválasztva, mely a szögletet, mit a Duna Vácnál képez, mintegy ketté szeli s aztán hason irányban halad tovább a bal parton. E hegyvonalat a folyó jobb partján a Vértes hegyek képezik; a folytatást a bal parton a Mátra, mely egyszersmind északi határa a Duna és Tisza közti nagy síknak.

A sajátképi tér a nagy háboru számára a tiszai nagy sík; habár alacsonyabb helyein a folyamok partjai körül mocsárok szaggatják is meg, mégis ez azon országrész, a hol Magyarország nagy döntő csatáit vívni kell. Miután azonban minden oldalról hegyek környezik, az ellenségnek tehát előbb, hogy ide juthasson, ama hegyeken kell áthaladni s a tiszai sík felé nyomulásában apró csatározás által föltartható.

Igy északról minden vonal csak a Kárpátokon s azok déli fokain vezet át a Tisza síkjára, így minden út keletről és délkeletről csak a hegyektől szaggatott Erdélyen át.

Legkevésbé van korlátolva a nagy tiszai síkra juthatás Ausztria felől; a bakonyi erdő ugyanis távolról sem képez oly nehézségeket, mint a Kárpátok vagy Erdély s habár a felső dunai sík is sok helyt mocsáros s a Duna és mellékfolyóinak ágai sok helyt átmetszik, a terület a felső Dunánál, főleg a jobb parton még sem teszi lehetlenné nagy csapatok kifejtését. A nyugoti tehát az egyetlen oldal, honnan legkönnyebb nagy csapatokkal a tiszai síkra nyomulni s ebből azt következtethetni, hogy ha Magyarország egyáltalán nem lehet önálló állam; legtermészetesebb, hogy Ausztriával egyesülten képezzen egy államot.

Az egyedüli vasutak, melyek a forradalmi hadjárat idejében Magyarországon léteztek, ezek voltak: Pozsonytól Nagyszombatig, aztán Váctól Pesten át a nagy tiszai síkon keresztül Szolnokig.

Első szakasz.

A pozsonyi országgyűlés összeülésétől a
szerb fölkelés nyílt kitöréseig.

(1847-diki novembertől 1848-diki júniusig).

Az 18⁴⁷/₄₈-diki magyar országgyűlés.

A szabadelvű párt, melynek feje tül a nagy publicistát Kossuth Lajost tekintették, jelentékeny tért nyert az 18⁴³/₄₄-diki országgyűlés óta. Főeszméik voltak: Magyarország függetlensége s annak biztosítása a bel-alkotmányban teendő nagy reformok által, melyek az alkotmány középkori bilincseit széttörjék s néhány kiváltságos osztály helyett az összes népet meghívják részt venni az ország politikai életében. A kormány rendszabályai, p. az *administratorok* behozatala, távol attól, hogy céljuknak megfelelték volna, inkább a szabadelvűeknek szereztek párthíveket.

Igy álltak az ügyek Magyarorszában, midőn a viharterhes 1847 elérkezett. Egész Európa forrongott, bár sehol nem mutatkozott még nyílt kitörés, Schweiz, Olasz-, Német-, Franciaország. A külön szövetségi (Sonderbund) háború kitörése Schweizban ez év folytán jelezte először a bekövetkező általános tűzvészt.

Magyarorszában ez időben még csak előkészületei kezdődtek e katasztrófának.

A mód, melylyel Apponyi administratorai eljártak, a mód, hogyan használták föl hivatalos állásukat, volt közvetlen indító oka annak, hogy 1847 nyarán ezerkétszáz szabadelvű Pesten összejött, hogy itt Batthyányi Lajos gróf elnöklete alatt egy programot fölállítson, melynek végleges szerkesztését Deák Ferenc vállalta magára.

A program követelései voltak:

1) A magyar terület integritásának helyreállítása a három erdélyi megye, Kraszna-, Zaránd, Közép-Szolnok és Kővár vidékének Magyarországgali újra egyesítése által, melytől elszakí-

tattak; megszüntetése a Határőrvidék állapotának, mely a magyar közigazgatás alól elvonatott.

2) A magyar nyelv jogainak ótalma.

3) Megszüntetése a Horvátország alkotmányában egyoldalulag s önkényesen tett változtatásnak.

4) Felelős miniszterium, nyilvánosság, egyesületi és sajtószabadság.

5) Erdély egyesítése Magyarországgal.

6) Minden polgári osztály érdekeinek egyesítése a nemzetiség és alkotmányos elv alapján, a népfajok külön sajátságainak tiszteletben tartásával.

7) Vallásszabadság s az egyházi ügyek rendezése.

8) Egyenlő részvét minden polgár részéről az adókban és terhekben.

9) A nem-nemes polgárok, mindenekelőtt a szabad királyi városok s szabad kertületek lakóinak részvéte a törvényhozáshoz s municipalis jogokban.

10) Polgári egyenlőség,

11) A robot és dézsma megváltását illetőleg kényszerítő törvény, a vesztés földbirtokosok kárpótlása mellett.

12) Az ösiség eltörlése.

Végül Magyarországnak az osztrák monarchia minden egyéb tartományától való függetlensége erősen hangsúlyoztatott s azon vélemény fejeztetett ki, hogy ha az osztrák birodalom többi tartományai is alkotmányos szervezést nyernek, érdekeik, melyek most gyakran ellenkeznek Magyarország érdekeivel, könnyen összeegyeztethetők lesznek ezekkel.

A haladási párt e programjának ellenébe a conservatív párt másik programot állított föl, melyben magát egészben véve a jelenlegi kormány szövetségesének s az általa követett uton való haladásban támaszának nyilvánította.

A két párt ily módon szemben állt egymással, midőn 1847 szeptember 17-dikén kelt királyi leirat által a magyar országgyűlés november 7 dikére Pozsonyba meghívott.

Oktober 17-dikén történtek a választások. Pestmegye egyik követül Kossuth Lajost választották meg. A haladó párt

valódi feje tehát most már az országgyűlésen lehet a párt szóvivője.

November 7-dikén összejöttek a mágúások s az alsó tábla követei Pozsonyban. Miután a gyülekezet constituálva lön, 11-dikén lejött a király, V. Ferdinánd Pozsonyba. 12-dikén megnyitotta az országgyűlést magyar beszéddel, melyet a gyülekezet örömríadással fogadott.

Az országgyűlés legelső dolga volt nádort választani a nemrég elhunyt József főherceg helyébe. Ez már 12-dikén elvégeztetett. A két tábla nádorrá választotta József főherceg fiát, István főherceget, ki Magyarorszáiban született s neveltetett, s kiről az volt az általános vélemény, hogy különösen ragaszkodik e hazájához. Ünnepek sora következett ezután s V. Ferdinánd és magyarjai egy szív s egy léleknek látszottak.

16-dikán, azon nap, midőn a király Pozsonyt ismét elhagyta, kezdte meg az országgyűlés sajátképi működését a kormány előterjesztéseinek fölolvásával. Ez utóbbiak csaknem minden pontot érintettek, a mi a szabadelvűek programjában benn volt, azonban részben az eddigi szokással összeütközőleg, kidolgozott törvényjavaslatoktól voltak kísérve, melyek nagyon is világosan mutatták, hogy a kormány ez ügyek megoldását egészen más módon képzei, mint a haladó párt. Az országgyűlés még annyira benne volt az ünnepek mámorában, hogy jó képpel áthaladt rajta.

November 17-dikén került szőnyegre a karok és rendek tábláján a szabad királyi városok szavazatjogának kérdése; bizottmány nevezett ki, mely e kérdést megvizsgálja s annak megoldását előkészítse. Midőn a papság hason értelemben igényeket emelt, meglehetősen kereken elutasított. Sőt ez alkalommal a szabadelvű részről tudtára is adták, hogy nem sokára eljőhet azon idő, midőn semmi külön képvisellel nem fog birni az országgyűlésen.

18-dikán Pozsonymegye követi óvást nyújtottak be a Horvátország alkotmányában tett egyoldalú és önkényes új változtatások ellen, mely élénk vitára vezetett s ez alkalommal a nyelvkérdés is nagy szerepet játszott.

November 25-dikén kezdte meg a karok és rendek táblája

a föllirati vitát. Mig a conservatív párt a királynak csak köszönetet akart szavazni szabadelvű propositióiért s legfőlebb régi, már gyakran előhozott sérelmeket ismételni, Kossuth fölállt, mint a haladó párt szónoka. Kivánta, hogy a fölliratban mondassanak ki az alapbajok, melyek a királynak a magyarokhoz viszonyát zavarták s mindenesetre gyökeres változtatásokat kell kívánni, p. az országgyűlés évenkénti összetülését, a helyett, hogy mint eddig csak minden harmadik évben ülne össze.

November 27-dikén kemény harc után a karok és rendek táblája csekély majoritással, — 26 szóval 22 ellen, — elfogadta a Kossuth által szerkesztett fölliratot s izenet által fölküldte a mágnások táblájához.

November 29-dikén Szemere Bertalan a nemesség adómentességének megszüntetését indítványozta. Mialatt a karok és rendek táblája beleegyezését jelentette ki abba, hogy a nemesség résztvegyen a beligazgatásra, mint szintén a közmunkákra fordítandó adókban, mitsem akart hallani arról, hogy a nemesség a hadi pénztár számára is adózzék, mely egészen a császári kormány rendelkezése alatt állt.

December 3-dikán jött szóba a parasztok fölszabadítása. Mária Theresia urbariuma ragadta ki a legnyomasztóbb rabszolgaságból a magyar parasztokat. Az 1832. és 1835-diki országgyűlések még némi könnyítéseket hoztak nekik. Hogy mily csekélyek voltak ezek, abból látható, hogy 1840 ben egy törvény fogadtatott el, mely szerint csak egész parasztközségeknek lön megengedve megváltani a robotot és dézmát, „föltéve, hogy az uraság beleegyez.”

Most egy lépéssel tovább mentek. Dec. 6-dikán elhatározta a karok és rendek táblája, hogy az uraság beleegyezése többé nem kívántatik meg, hogy azonfölül egy általános földhitelbank állittassék föl a parasztok váltságának megkönnyítése végett, — vagy helyesebben mondva, hogy a megváltás egyáltalán lehetségessé tétessék nekik.

December 9-dikén a karok és rendek táblája elhatározta az ősiség teljes eltörlését.

Nem sokára visszajött aztán a királyhoz intézendő föllirat

a mágnások táblájától. Ez nagy többséggel elvetette azt. Kossuth azon indítvánnyal állt föl, hogy a fölrat mindamelletts küldessék föl ő felségéhez, a nélkül, hogy tovább törődnének a mágnások táblájával. Ez oly hallatlan valami volt, hogy Kossuth indítványa nagy sensatiót gerjesztett. December 17-dikén mégis keresztülment 25 szóval 21 ellen. Forradalmi szél kezdett fujdogálni Pozsonyban. Kossuth megkezdte s egymásután előhozta a haladó párt programjának többi pontjait. Egy indítványt, mely a Magyarországtól elvont négy erdélyi megye és kerület tényleges visszakapcsolására vonatkozott, mit az 1836-diki országgyűlés már megtörtént tény gyanánt tekintett, különösen arra használta föl, hogy „a bécsi kormány álutait s kétnyelvűségét“ kimutassa.

Ez alatt a mágnások táblája a karok és rendek táblájának végzéseit a nemesség adómentességének eltörlését illetőleg vette tárgyalás alá, és kijelentette, hogy semmikép sem ért vele egyet. A nádor, István főherceg, mint közvetítő lépett föl a karok és rendek s a mágnások táblája közt az elölbírek szemében s nagy népszerűséget szerzett magának az által, melyet a szabadelvű párt, távol attól, hogy korlátozni akart volna, még inkább növelni igyekezett.

A nádor folytatta népszerű közvetítői pályáját. Igyekezett a királytól kieszközölni az administratorok eltörlését. V. Ferdinánd erre élénk sajnálkozással felelt, hogy legjobb szándékai félreismerik hű magyarjai; az administratorok csak szomorú kényszerűséget pótolnak, megszűnnének, mihelyt a főispánok mindenütt azon helyzetben volnának, hogy törvényes kötelességeiket egyáltalán teljesíthetnék.

Erre a karok és rendek táblájánál Pozsonyban élénk vita támadt február 5-dikén a királyi feleletre adandó válasz fölött. A conservatívek egyszerű köszönetet kívántak a király jó szándékaiért; a szabadelvűek legalább is a megyegyűlések függetlenségének biztosítását kívánták, biztosítást az administratorok önkénye ellen. A conservatív vagy kormánypárt győzött; Horvátország követei adták a döntő súlyt ez irányban. Átalános botrány támadt e szavazás következtében. Kossuth a conservatíveknek egyenesen hadat üzent. A karzat s a juratu-

sok, kik korlát által elválasztott térben jelen voltak az ülésen, a szabadelvűeknek pártjára keltek. Az ülést félbe kellett szakítani.

A következő ülésben nagyobb nyugalom állt be, — talán csak mivel mindkét párton lévő magyarok egy véleményen voltak s közös ellenséget láttak maguk előtt, — míg a párisi februári forradalom, az új francia republika föllállításának híre Pozsonyba érkezett.

E hír Magyarországon ugyanazon jeleneteket idézte elő, mint az egész többi Európában. Az ugynevezett conservatív párt, mely még kevéssel ezelőtt gúnyosan nevetett minden népfölkelés lehetősége, még inkább annak történhető győzedelme fölött s csak arról beszélt, hogy „erélyes“ rendszabályokkal fogják azt elnyomni, most egyszerre a veszély közeledtére minden erélyét elvesztette, félénken elrejtőzött, mitsem tanusított az imént dicsőített meggyőződésből s csak arra gondolt, hogy engedjen s így legalább valamit megmenthessen. Természetesen, mihelyt látta, hogy a haladó párt győzedelmét gyengeségből, vagy belátás hiányából vagy nagylelküségből nem használta, rögtön új reményre éledt s igyekezett a homályban fegyvert kovácsolni a haladás ellen, hogy alkalmas időben előszedje azt a fegyverkamrából s minél inkább biztosítva látta győzelmét, annál keveseb nagylelküséget és belátást tanusított.

A haladó párt bátorságot meritett, midőn a párisi forradalomról az első hírek érkeztek; egészben véve azon meggyőződésben volt, hogy előnyét föl kell használnia s addig ütni a vasat, míg meleg. Csak annyiban oszlott meg e párt kezdet óta, hogy némelyek gondolták, most nem lehet oly sokat kívánni, mit keresztül ne vihessenek, mások ellenben mérsékletet ajánlottak s ezt első törvénynek nyilvánították. Az utóbbiak annál inkább találtak követőkre, miután a fejedelmek s az uralkodó hatalmak mindenütt engedtek. Az uralkodó hatalmak e kitérése a szabadelvű párt egy részénél nagyon könnyen azon hitet ébreszthette, hogy az egész győzelem már meg van nyerve, hogy most már csak az van hátra, végzések által, melyek többé vita alá nem vonhatók, proklamálni azt, hogy

többé nem kell félni krisistől, miután az ellenséges elveknek fegyverrel kellene jogaikat kivívni.

Igy ment ez Magysrországhban is és különösen Pozsonyban. A mágnások táblája, melyben az ugynevezett conservatív elem kiválólag volt képviselve, eleinte soha nem vonakodott a karok és rendek táblájának végzéseikhez hozzájárulni. A karok és rendek táblájánál azonban a haladó párt most ama mérséklet nélkül lépett föl, melyet eddig a szükség kényszerített reá, *e dicsőített mérséklet, melyet oly gyakran neveznek a valódi államférfiak ismertetőjeleül*, mely azonban sok esetben semmi egyéb, mint gyöngeség, bizalmatlanság saját erőnkben. A haladó párt a magyar országgyűlésen, mely eddig csak a régi jogalapon igyekezett annyit, a mennyit lehet, megnyerni, valódi nézeteit nem titkolta el többé s előállt valódi programjával, hogy új jogalapot kell nyerni, bármily módon, mielőtt egyáltalán valami okosat lehetne alkotni.

Egy egyszerű pénzügyi kérdés, mely március 3-dikán a karok és rendek tábláján szóba jött, alkalmat nyújtott Kossuthnak ama nézetet nyíltan kimondani, az osztrák kormányrendszer alaphibáira mutatni s azon indítványt kapcsolni ehhez, hogy az országgyűlés kérje meg egy fölriratban a királyt és császárt: adjon Magyarországnak felelős miniszteriumot s az osztrák tartományoknak szabad alkotmányt.

Ez indítvány a karok és rendek táblája által egyhangulag elfogadtatott s áttétetett a mágnások táblájához, hogy azok is beleegyezzenek. Ezenközben a mágnások conservatív részének nagyon tikkasztó lett már a lég Pozsonyban, elszéledtek, s a mágnások táblájának ülései fölfüggesztettek. A mágnások táblájának valódi elnöke, a nádor épen Bécsben volt, távol Pozsonytól; a két alelnök az alsó tábla fölszólítására megtagadta a mágnások táblájának újra egybehívását, mit a nádor határozottan föltartott a maga számára s rögtön azután egészen eltűntek az országgyűlésről.

Most Kossuth indítványozta, hogy a karok és rendek táblája küldje el maga fölratát, a nélkül, hogy a mágnásokkal törődnek. Azonban egy mérsékeltebb indítvány nyerte meg a gyűlekezet tetszését: a karok és rendek táblája emlékeztesse a

mágnásokat a helyzet komolyságára, s a sajátságos állásra, melybe a karok és rendek jutnának a mágnások megszökése által.

Ez események közben jött a hír a március 13-diki bécsi forradalomról, Metternich s teremtményei és párthivei bukásáról. Kossuth erre indítványozta: a karok és rendek táblája szólítsa föl a nádort, hogy fölirati tervét terjeszsze elő a mágnásoknak. Ez rögtön megtörtént március 14-dikén; a jelenlévő mágnások a karokkal és rendekkel közös ülést tartottak s a két tábla legtekintélyesb tagjaiból küldöttség választott, mely élén a náddal, Batthyányi és Kossuth Lajossal 15-dikén a véglegesen szerkesztett és elfogadott föliratot átadja.

Ugyanazon március 14-diki ülésben a bizottmány, mely az új sajtótörvény kidolgozásával már előbb megbizott, fölön szólítva, hogy siessen munkálataival, s egy más bizottmány választott, melynek a nemzetország föllállítását kellett előkészíteni.

Erre 15-dikén elhatározott: a nemesség az összes adókban résztvesz; a jobbágyi robot és dézsma teljesen eltöröltetik, a földbirtokosok kárpótoltatnak az állam részéről. A rendek kijelentették, hogy ezentúl a szabadság minden magvának teljesen ki kell fejtetni a magyar alkotmányban; hogy e végre számos új törvény szükséges, hogy a nép minden osztályának egyenlő jogai megállapitassanak; hanem hogy a karok és rendek már most az összes nép képviselőinek tekintik magukat s többé nem csupán a kiváltságos osztályok képviselőinek, hogy tehát már most minden egyes tag szavazattal fog birni; miután pedig új választó törvény s a képviselet új rendje vált szükségessé, a jelenlegi karok és rendek föloszlattatnak, mihelyt a legszükségeseb határozatokról gondoskodtak.

E végzések mind elfogadtattak, egy okmányban egyesítettek s a megyékbe küldettek közzététel végett.

A bizottmány, mely a március 3-diki föliratot Bécsbe vitte, 16-dikán átnyújtotta azt Ferdinánd királynak. Ferdinánd mindent megígért, a nádor-füherceget korlátlan hatalommal fölrüházta Magyarországra nézve, mindaddig, míg ő maga, a

király, nincs az országban; s a nádor e teljhatalom erejénél fogva megbizta Batthyányi Lajos grófot felelős miniszterium alakításával.

Mialatt Batthyányi ennek összeállításával volt elfoglalva, 18-dikán a karok és rendek táblája permanensnek nyilváníttotta magát, s a legközelebb reá következő idő alatt elintézett egy csomó organizáló ügyet.

Március 20-dikán elhatározták a karok és rendek föliratot intézni a királyhoz, hívja össze az erdélyi rendeket, hogy ezek a nagyhercegségnek Magyarországgali uniója fölött nyilatkozhassanak.

Március 23-dikán meglőn alakítva az új miniszterium: elnöke, tárcza nélkül Batthyányi Lajos gróf volt, belügy-miniszter Szemere, pénzügy Kossuth, hadügy Mészáros huszár ezredes, a közmunkák minisztere Széchenyi, cultus és közoktatási miniszter Eötvös, földmivelés és kereskedelmi miniszter Klauzál, igazságügyminiszter Deák, közlekedési miniszter Magyarországnak az osztrák császársághoz való viszonyait illetőleg Eszterházy Pál herceg-

E miniszteri névsorral a nádor fölment Bécsbe, hogy a királynak előterjeszsze. Gyanusan sokáig maradt oda. Végre márc. 29-dikén visszatért Pozsonyba s most kitűnt, hogy az aggodalmak, melyeket hosszas kimaradása szült, nagyon is alaposak valának. A kormánypárt már fölűdült első rémületéből, már most arra gondolt, az ígéreteket kissé korlátozni egyes huzalkodások által kifárasztani az ellenpártot.

Reá birták tehát Ferdinánd királyt, hogy tagadja meg a külön hadügy-, mint szintén pénzügyminiszteriumot; továbbá föl akarta tartani a magyar kancelláriát Bécsben s felszólította végre a hű rendeket, hogy még egyszer revideálják túlságosan szabadelvű jobbágyválsági törvényüket.

Mi ez utóbbit illeti, ez már március 25-dikén megtámadtatott Pozsonyban a mágnások tábláján különböző oldalról s a karok és rendek tábláján is talán csak azért szavazott mellette egynémelyik, mivelhogy a mágnások ellenzésére számított. Hogy Ausztria császára föl akarta tartani a maga számára a rendelkezést a magyar hadsereg s a magyar pénzügy fölött, az

természetesen érthető. Ez időben pedig éppen kétszeresen kellett ez óhajtatást táplálnia, mert Olaszország már teljesen lángokban állt, Radetzki már oda hagyta Milanót s Károly Albert a piemonti hadsereg élén átlépte a Ticino balpartját. Nagy harci erőfeszítésekre nyílt tehát Ausztriának kilátása, s ha e mellett még megfontoljuk, hogy Magyarország teljes függetlenségben lévén s jelenben uralkodó pártja ugyanazon eszméktől lelkesítetvén, mint az olaszok, meglehet, nagyon is nem lesz hajlandó az olaszok ellen följánni segélyeszközeit, bizonyára nem lehetett rossz néven venni az osztrák kormánypártnak a saját szempontjából, hogy mindent elkövetett, miszerint föltartsa maga számára a szabad rendelkezést a magyar csapatok és pénzek fölött. A magyar kancellária megtartása Bécsben gondoskodás volt a jövőre; e második miniszteriumot ép úgy, mint azelőtt, arra lehetett volna használni, hogy általa a sajátképi miniszteriumot teljesen hatástalanná tegyék.

De Pozsonyban Ferdinánd király üzenete vihart idézett elő. A mágnások s karok és rendek teljes ülésében olvastatott föl. Batthyányi rögtön fölállt, hogy kijelentse, miszerint, ha a király az üzenetben kifejezett határozatoktól el nem áll, ő, Batthyányi, nem fogadhatja el a miniszteri felelősséget. A nádor megígérte, hogy a királyt értesíteni fogja, hogyan fogadtatott üzenete a rendek részéről, s megfogja kísértetni őt más határozatra bírni, végre, ha ez nem sikerülne, leköszön méltóságáról.

Midőn a mágnások s a karok és rendek táblája különváltak, Kossuth ez utóbbiban indítványozta, nyilatkoztassék ki:

Hogy a karok és rendek minden törekvést, mely arra céloz, hogy a királyt eredeti ígéreteihez hűtlenné tegye, az imént legyőzött burokratia machinatioja gyanánt tekintenek; hogy remélik, miszerint a nádor azonnal ígéretéhez híven fog cselekedni; hogy állhatatosan megmaradnak a mellett, miszerint minden feudális teher és feudális jog el van törölve és soha attól el nem állnak, annál kevésbbé, mivel az ez iránt hozott végzések semmi pontban nem sértik a korona előjogait.

Ez indítvány határozattá lőn. A nádor haladék nélkül újra fölment Bécsbe s midőn március 31-dikén onnan visszatért, azon hirt hozta magával, hogy a király néhány jelentéktelen

pontot kivéve a karok és rendek minden végzéséhez, előbbi ígéretéhez hiven beleegyezését adja.

Ápril első napjaiban az új választási törvényt tárgyalta az országgyűlés. A felszabadított parasztok is választókká lettek most; csak jelentéktelen census korlátozta az aktív választói jogot. Az országgyűlés ezután a magyar központi kormányhatóság s a megyék közti új viszony szabályozásával foglalkozott.

Ápril 7-dikén megérkezett Ferdinánd király hivatalos helybénhagyása a magyar miniszterium összeállításához s ápril 10-dikén Ferdinánd maga lejött Pozsonyba, hogy itt az új törvényeket s intézményeket ünnepélyesen megerősítse s királyi szavával biztosítsa, miszerint azokat fenn fogja tartani.

Azzal ápril 11-dikén bezárattott a pozsonyi országgyűlés s a magyar miniszterium leköltözött Pestre, hogy már most ott üsse föl székhelyét.

A mozgalmak az országban.

Azon mozgalommal, melybe az országgyűlés a párisi februári forradalom hírére jutott, kézen fogva haladt a mozgalom az országban, sőt ez utóbbi gyakran megelőzte amazt.

Mi nem szólunk még itt azon mozgalmakról, melyek már kezdetben ellenségesen léptek föl a magyar ügy ellen, hanem csak azokról, melyek lényegileg az országgyűlés által követett célra irányultak.

Már március első napjaiban panaszkodott a zajos pesti ifjúság, hogy az országgyűlés nagyon lassan, nagyon határozatlanul jár el. Március 14-dikén este érkezett a bécsi forradalom híre Pestre. Ugyanazon nap egy clubban fölállítottak a magyar nép kíváncsi Irinyi József által szerkesztve. Egészen ide iktatjuk azokat:

- 1) Sajtószabadság s a censura eltörlése.
- 2) Felelős miniszterium, székhelylyel Budapesten.
- 3) Az országgyűlésnek évenkénti összehívása, és pedig Pestre.
- 4) Polgári és vallási egyenlőség a törvény előtt.

- 5) Nemzetőrség.
- 6) Mindenkinek egyenlő részvéte a közadókban.
- 7) Minden urbéri viszony eltörlése a jobbágyok és földesuraik közt.
- 8) Az esküdtszékek és a nemzeti képviselő az egyenlőség alapján.
- 9) Nemzeti bank.
- 10) Minden katonaság megeskettetik az alkotmányra; a magyar katonákat nem szabad az ország határain kivinni, az idegen ezredek távolitassanak el az országból.
- 11) A politikai foglyok szabadon bocsátása.
- 12) Erdély egyesítése Magyarországgal.

Március 15-dikén először vették tényleg használatba a sajtószabadságot. Egy népesoport lefoglalt egy nyomdát s ki nyomatta itt a tizenkét pontot s Petőfi Sándornak egy szabadságdalcát. A tizenkét pont sok ezer példányban szétment az egész országban.

16-dikán egy közbiztonsági bizottmány alakult Pesten s rögtön polgárőrség fölállítással foglalkozott.

Láthatni, hogy Pest ifjusága, mint szintén az összes országé, megelőzte az országgyűlést. Minden nagyobb városban hasonló mozgalom mutatkozott. Március 19-dikén megjelent Pozsonyban egy küldöttség Pestről, mely átadta a tizenkét pontot a karok és rendeknek, hogy tudják meg, mit kíván a nép. E küldöttség feleletül nyerte, hogy a karok és rendek teljesen egyetértenek a nép kívánalmaival, hanem mindamellett kénytelenek maguknak föltartani azon jogot, miszerint ez ügyeket ők maguk rendezzék, a nélkül, hogy működésük e részben más működés által keresztülvágatnék.

Hanem ily keresztözés valóban megtört. A tizenkét pont előbb eljutott Magyarország minden részébe, mint az országgyűlési végzések, melyek természetesen lényegileg megegyeztek azokkal. A nép a tizenkét pontot magát országgyűlési végzéseknek gondolta s rajta volt, hogy azok rögtön teljesezésbe is menjenek. Így például a parasztok rögtön szabadságot vettek maguknak az urbéri váltságot úgy tekinteni, mint már megtörtént dolgot. Megtagadták a robotot; itt ott erőszakos kézzel nyúltak

előbbi uraik vagyonához, kik keményen bántak velök. Hiszen a földesurak tisztartóinak egész ez óráig joguk volt botbüntetést szabni a jobbágyokra. Ily viszonyok közt némely helyen nyugtalanságok jöttek elő, melyek azonban sehol nem vettek föl veszélyes jellemet és hamar lecsillapíthatók valának.

Egészen másnemű nyugtalanságokat, melyek nem igen egyeztek a tizenkét pont tartalmával, idézett elő a nép ellen-szenve a zsidók iránt. Ámbár a tizenkét pontban, ha nem volt is nyíltan kimondva, bizonyára benne volt a zsidók emancipációja is, a nép nem akart mitsem hallani arról. Némely helyütt népcsődülések történtek a zsidók ellen s bántalmazták őket s még a fölvilágosult Pesten is igen világosan mutatkozott amaz ellen-szenv. A zsidók, kik az új időtől oly sokat remélhettek, csoportosan siettek itt az ujonnan fölállított nemzetőrség sorai közé. Hanem a keresztények nem akartak velök egy sorban állni. Hogy ez előtéttel megküzdjön, a radikálok clubbja indítatva érezte magát saját zászlóaljat képezni s a zsidókat meghívta, lépjenek be ebbe; e példa nem is maradt egészen siker nélkül.

Mint mindenütt ez időben, Magyarországbán sem hiányoztak népcsődülések, melyeket az új reményre éledő reakció pártja szított, hogy a szabadelvű mozgalmat a „békés polgárok“ előtt rossz hirbe hozza.

Mialatt az országgyűlés még ott is, hol bizalmatlanságának már föl kellett ébresztetnie a reakció törekvései ellen, ugy tett, mintha nem látná azt, azt vélve, hogy így ártalmatlanná teszi, azalatt az ország ifjúsága figyelemmel ügyelt e törekvésekre, helyes ösztönnel főismerte, hogy a reakció pártja, mielőtt teljesen leverte nines, soha nem fogja magát békében és barátságosan az új életnek alávetni, s határozott rendszabályokat követelt az ifjúság, addig, míg az órá kedvező, míg lehet azokhoz folyamodni. Midőn Ferdinánd király vonakodása, elismerni a magyar pénz- és hadügyminiszteriumot, Pesten tudomásra jutott, itt a clubbokban már Ausztriától való teljes elszakadásról s a reszpublika kikiáltásáról beszéltek.

A magyar miniszterium. A horvát, szerb és oláh ellenmozgalmak kezdete.

A magyar miniszteriumnak mi sem lehetett kevésbé kellemes, mint hogy eltekintve attól, a mi az országon kívül történt, még ide benn saját országában egy második kormányféle álljon itt mellette. Valóban ilyesminek lehetett tekinteni a pesti közbiztonsági bizottmányt. A ministerium kezdettől óta azon igyekezett, hogy e vetélkedésre igyekező hatalmat az utból elhárítsa vagy korlátozza. Leginkább elérhetőnek vélte ezt az által, hogy egy általános honvédelmi bizottmányt nevez ki egész Magyarország számára s már március 15-dikén e rendszabályhoz látott, mikor még alig alakult meg ténylegesen, hivatalosan — a király megerősítése által — pedig még épen nem. A pesti közbiztonsági bizottmány azonban működésben maradt még a kormánynak Pestre leköltözködéseig.

E leköltözködés után április 16-dikán a miniszterium mindenekelőtt letette hivatalaiból az Apponyi-féle administratorokat és sok főispánt, kiket császári — nem magyar királyi — érzelmiüknek tartott. Azonkívül az urbéri válság rendezésével foglalkozott, az esküdtszékek s az alapítandó földhitelintézetre vonatkozólag egy törvény kidolgozásához kezdett s előkészítette az új országgyűlés összehívását, melynek a Pozsonyban hozott választási törvény alapján kellett összeülni.

Azonban e belügyeknél jobban igénybe vették figyelmét nem sokára a magyar ellenes mozgalmak Horvátországban s a szerbek közt.

Horvátországban nem volt új a magyarországtóli elszakadás eszméje. Az illyrismus itt ütötte föl főtanyáját s a győzelmek, melyeket a magyarok utóbbi időben a nyelvkérdés ügyében kivívtak, semmikép sem fogyasztották a Magyarországtóli elszakadás párthíveinek számát, sőt szaporították.

A magyaroknak nemzetiségük fölemelése végetti küzdelme fölébresztette a délszlávok nemzeti érületét is, vagy legalább erősebben előidézte.

Ezt különösen meg kell jegyeznünk, miután magyar rész-

ről azon vélemény terjesztetett el és pedig meglehetősen sikerrel, hogy a délszláv mozgalom csupán csak a bécsi camarilla műve volt. Ez nem volt így; a bécsi camarilla ez eszközt bizonynyára föl nem használhatta volna, ha tervei számára termékeny és fölshántott földet nem talál. Ezt fölhalálta.

1848-ban gyakrabban volt alkalmunk tapasztalni, hogy a nők egészen kétségbeesett helyzetekben több bátorságot mutattak, mint a férfiak. Azon párt lelkéül, mely a délszlávokat akarta a magyar törekvések ellen fölhasználni, átalánosan Zsófia (Friderika Dorottya) főhercegnő tartatik. 1805-ben született; 1824 óta Ferenc Károly főherceg neje. Ferenc Károly főherceg testvére volt az uralkodó osztrák császár és magyar királynak, V. Ferdinándnak. Ez utóbbi gyermektelen volt Ferenc főherceg tehát a gyanitható trónörökös. Azon esetre, ha ő lemond, fia Ferenc József lépéndett helyére. Zsófia főhercegnő, az anya volt, ki fiáért küzdött, ha az osztrák császári állam „integritásáért“ dynastikus értelemben sikra szállt.

1848. február 21-dikén Zágrábban a horvát országos gyülekezetben Varasdmegyének egy körirata került vita alá, mely Horvátország számára külön helytartóságot, saját főtörvényszéket s a magyar kancelláriában saját külön osztályt kívánt. A körirat „illyr“ nyelven volt fogalmazva. Aránylag szerények voltak követelései, Zágrábban mégis kevés tetszésre találtak. A dolog még a párisi februári forradalom előtt történt. A mint annak hírül érkezése Magyarországon új kilátásokat nyitott meg, úgy Horvátországban is. A Dworana-egylet Gaj Lajos vezetése alatt bujtogatta a népet a magyarok ellen s márciusban egy küldöttség ment föl Bécsbe, hogy a császártól Horvátországnak — mely a mennyire lehetséges, Slavonia és Dalmatia részeinek hozzákapcsolása által volna nagyobbítandó — Magyarországtól való teljes elszakítását kérjék, egyszersmind a most már teljesen a császári kormánytól függő ország számára bánul az osztrák ezredest, Jelačics bárót kérték.

Ferdinánd, kit most minden oldalról, az Olaszországból jövő kellemetlen hírek is aggasztottak, s kinek tanácsosai nem tartották érdekükben lévőnek, hogy a magyarokkal is szakítsanak s aztán, úgy lehet, egyszerre két háborút is nya-

kukra vegyenek, nyíltan megtagadta eme óhajtasok elsejének: a Magyarországtóli elválásnak teljesítését; ellenben kinevezte Jellacsicsot, ki egy hét alatt ezredesből altábornagygyá lön előmozdítva, Horvátország bánjává, és pedig egy nappal előbb, mint a magyar miniszteriumot véglegesen megerősítette. Ily módon ki lön kerülve az ellenmondás, melyet abban találhattak volna, hogy egy bán neveztetik ki ugyanazon időben, midőn másrészt az egységes Magyarország constituálása ígértetik.

A mily kevésbé volt minden természetes alap nélküli a horvát mozgalom, oly bizonyos, hogy Jelacsics a camarilla választott eszköze volt. Buzimi Jelacsics József, fia a napoleoni háborúból ismert osztrák tábornoknak, 1801-ben született, a Therezianumban neveltetett, 1819-ben osztrák katonai szolgálatba lépett s 1848-ig ezredességig emelkedett. Teljesen az volt, mit a legujabb fogalmak szerint lovagias férfinak szoktak nevezni; csinos, művelt külsejű, jól illett a ló hátára, a szépnemnek barátja s a „crapule“ határtalan megvetője. Szónoki tehetséggel birt, sőt mint költő is föllépett: mint ilyen s mint lovag, megvetéssel fordult el a prózai demokratiától s annak józan követeléseitől és a helyett a nemes levente Fouqué romantikus hűségével tartott, melyről természetesen vajmi keveset tudtak a régi leventék, kiket a modern leventék megénekeltek.

Benne vélték föltalálni azon férfit, ki a horvát mozgalmat képes lesz a helyes császári uton tartani s mindent, előkészíteni azon idő számára, midőn Ausztria, mint remélték oly helyzetbe jut, hogy komoly szót válthat Magyarországgal. Nagyobb biztosság végett az eddigi szokással ellenkezőleg, egyuttal reá ruházták a határőrvidék fölötti parancsnokságot is, a meddig tudniillik e határőrvidék Horvátországgal határos.

Ápril 18-dikán érkezett a bán Zágrábba. Lelkesültséggel fogadták. Gaj annyira előkészített itt mindent számára, hogy szerénytelenség lett volna többet kívánni.

Ápril 19-dikén kihirdette a bán a statáriumot mindazok ellen, kik a törvényes király, a horvát haza és horvát nemzetiség ellen agitálnak, s mintha e hadizenet a magyar mozgalom ellen még nem volna elég világos, mintha a magyarokat minden áron ki akarná hívni, ápril 25-dikén ren-

delte, hogy Buccari kerület, mely a magyar tengerparthoz számított, Horvátországhoz kapcsoltassék.

Jellacsics megérkezése Zágrábba a szerbek közt is mindjárt észrevehető hatást tett. A szerbek, a határörvidéken is, eleinte tetszéssel fogadták a magyar mozgalmat, a mint az március közepe óta kifejlődött. Ápril 8-dikán Ujvidékről egy küldöttség jött Pozsonyba, hogy az országgyűlésnek köszönetet szavazzon az általa megindított reformokért, természetesen egyuttal követelésekkel is állt elő a küldöttség: a szerb nemzetiség elismerése, a szerb nyelv használatának szabadsága minden szerb ügyekben, az orthodox görög egyház szabadsága stb.

Hanem ugyanazon időben, mikor az újvidéki küldöttség Pozsonyban megjelent, kezd már a szerb mozgalomnak határozottan magyarellenes jelleme mutatkozni. Ausztria vagy Oroszország adta-e erre a lökést? Még mai nap sem lehet ezt határozottan megmondani; csak annyit lehet állítani, hogy török Szerbiából jött ez. Ausztria a magyarellenes szerb mozgalmat csak akkor használta föl saját számára, miután már Jellacsics Zágrábba megérkezett.

A magyarellenes szerb párt főfészke Karlovic volt; élén pópák, az orthodox görög egyház papjai álltak. Ápril elején Ujvidéken nagy szerb népgyűlést tartottak. Ebben Rajacsics érseket a szerb nemzet fejéül állították föl. Ez a gyülekezet végeztése szerint felszólíttatott, hívja össze a szerb nemzeti congressust. Mint szerfölött óvatos, előrevigyázó férfi elutasította a neki szánt tiszteletet, mivelhogy nem tartozik az ő törvényes illetőségéhez ily nemzetgyűlés egybehívása. De alig érkezett meg Jellacsics Zágrábba, Ujvidéken ápril 20-dikán új népgyűlés jött össze, melyben a mozgalom fejei, úgy hitték, már nyiltabban szólhatnak. A szerb területnek teljes elválását Magyarországtól s Horvátországgal és Slavóniával osztrák uralkodó pálcza alatti egyesítést kívánták itt. Az „illyrismus“ itt oly nyíltan kitűnik, hogy készakarva vaknak kell annak lenni, a ki nem látja.

Nincs-e az illyrismus inkább Oroszország, mint Ausztria szolgálatában? nem lehet-e éppen ez illyr törekvésekből arra következtetni, hogy Ausztria itt nem bujtogatott? Ezek oly kérdések, melyek már gyakran tétettek. Ki tagadhatná el jogosult-

ságukat, főleg miután tíz évvel tovább mentünk a történetben? Azt hiszszük, eltaláljuk a helyes utat, ha megvitatlan hagyjuk, valjon ki indította a mozgalmat, hanem mindenesetre azt állítjuk, hogy osztrák részről tovább építettek e meginduláson. Mit értenek különben Ausztria alatt? Bizonyára nehezen az osztrák népet. Ha az 1848-dik évet illetőleg Ausztriáról, mint uralkodó hatalomról szó van, az alatt okvetlen csak a camarillát értik. Mi e szót a közönséges értelemben használjuk; a nélkül, hogy e fölött bővebb magyarázatokba bocsátkoznánk, hiszszük, hogy megértenek olvasóink. Ha mi most itt is, bár az események óta, melyeket itt elmondunk, tizenkét év mult el, némely dolgot kénytelenek vagyunk homályban vagy kétségben hagyni, azt fogja-e abból következtetni az olvasó, hogy mi nem igyekeztünk lelkiismeretesen tanulmányozni, vagy hogy nem állt elég forrás rendelkezésünkre? Az olvasó teljesen hibásan következtetne.

Épen azért, mivel, a mennyire lehetséges, pontosan vagyunk értesítve mindenről, épen azért kell ítéletünket fölfüggesztünk a hosszú idő dacára, mely azóta elfolyt.

A számításba nem vehető kritikusok, a kik Bazancourt-féle panegyrikonokat forrás gyanánt tekintenek, természetesen nem fogják ezt megengedni. Hanem szívesen lemondunk arról, hogy az Uristennek e csodálatos teremtményei, kik mindenesetre beletartoznak a teremtésbe, történetirőnek elismerjenek minket. Az osztrák camarilla 1848-ban nem nézett egyébre, csak a mi hozzá legközelebb állt; a közmondás szerint számított: „Kommt Zeit, kommt Rath.“ Azonkívül nem is tévedett, ha meggondolta, hogy a panszlavisták akkor élő feje, Miklós orosz cár oly nagyon el volt foglalva épen ez időben az európai demokratia „pogányaival“, hogy a panszlavismus elleni pogányokkal nem sokat törődhetett, főleg ha a trónok körül mozogtak.

Ujvidékről ápril 20-dikán egy népcsoport Karloviera tódult, hogy egy viharos petícióval Rajacsics érseket reá bírja, miszerint tegyen le előbbi vonakodásáról s hívja össze a szerb nemzeti gyűlést. A petíciónak annál inkább hatása lett, miután Rajacsics Horvátországból is oly híreket hallott, melyek őt teljesen megnyugtatták az iránt, mit fognak gondolni Bécsben az ő eljárásáról.

Összehívott egy szerb nemzeti gyűlést május 13-dikára Karlovicba.

Ez alatt azonban a szerb agitatorok semmikép sem voltak tétlének. Főszempontjuk arra volt irányozva, hogy a szerbeket a magyarokkal szemben kompromittálják. Communistikus színezetű csábítgatások sem hiányoztak, csakhogy e célt elérjék. „Nézzétek — így szóltak a szerbekhez — a gazdag magyarokat és németeket, kik köztetek laknak. Üssétek őket agyon s osztozkodjatok vagyonukon.”

Ily izgatások husvétkor, ápril 24-dikén, Nagy-Kikinda és környéke szerb lakosságát közvetlen a mise után mindennemű szörnyűségekre ragadták a köztük lakó magyarok és németek ellen. Hasonló esetek történtek ápril 26-dikán Ó-Becsén és Nagy-Becskereken.

Május 13-dikán végre összejött a nagy szerb gyűlés, melyet Rajacsics érsek egybebivott, Karlovichan. Ugyancsak zajos módon ment ez végbe; nem volt itt szó rendezett viszonyok közt választott képviselők gyülekezetéről, hanem tömegesen jöttek át szerbek a törökök területéről is.

Itt következő határozatok hozattak: a patriarcha s a vojvoda méltóságai ismét helyreállítatnak; amazzal Rajacsics érseket, ezzel Supplikáczi császári ezredest ruházták föl. A szerbek szabad, független nemzet gyanánt constituálják magukat az osztrák ház uralma s a magyar korona alatt. Kivánják, hogy Szerém-, Baranya-, Bácsmegyék, a temesi bánát s a kikindai kerület a csajkások kerületével s a határőrvidék szomszédos részeivel együtt proklamáltassék, mint szerb vajdaság. Politikai tekintetben e vajdaság a horvát-szlavon-dalmát királysággal fog egyesülni. Egy bizottmány alakittatik, mely szabályozni fogja a vajdaságnak Horvátországéhozi viszonyát, s mely kebeléből egy permanens (kormány) bizottságot nevez ki. A királyt fölkéri, mondja ki a románok függetlenségét. A szerbek nem mennek el a magyar miniszteriumtól május 15-dikén egybehívott országgyűlésre. A szerb bizottmány fölhatalmaztatik, hogy az egyházi és iskolai javak fölött intézkedjék (a fölkelés előmozdítására). Egy küldöttség fog Bécsbe menni, hogy ott kieszközölje.

e végzéseek szentesítését, egy másik Zágrábba, hogy a horvátokkal egyezkedjék.

A karlovinci gyűlekezet e végzéseiben mutatkoznak először teljes összefüggésükben a fölkelés elemei: a délszlávok egyesülése a magyarok ellen s az osztrák császár uralma mellett.

Igényeiket a szerbek főleg I. Leopold kiváltságleveleiből (1690. és 1691.) származtatták. A jogokat, melyeket ebből le származtatni akartak, a magyar államjog szempontjából mindenestre, mint szintén a történeti eseményekből s a területi viszonyok mikénti alakulásából e kiváltságlevelek előtt és után, alaposan meg lehetett támadni. Azon területen, melyet maguk számára, mint szerb vajdaságot követeltek, nem is képezték a lakosság többségét.

Hanem hogyan viselték magukat a magyarok a horvát és szerb mozgalmakkal szemben? A pesti közbiztonsági bizottmány legelőbb irányozta figyelmét ezekre, már máreius végén. Március 31-dikén egy adresset intézett a horvátokhoz, melyben fölhevítve őket, álljanak szilárdul a magyarokkal össze közös ellenségük, a bukott kormány férfiai ellen; az új zászló, melyet Magyarországra kitűzött, nem egy népfaj zászlaja, hanem a szabadságé mindnyájuk számára. Tekintélyes horvátok, kik Pesten laktak, ajánlkoztak, hogy ez adresset elviszik hazájukba s a nép közt működni fognak annak értelmében. De ez emissariusok közül csak egy pár léphetett horvát földre, s alig érkeztek meg ide, az illyristáktól fölbőszített fanatikus csoportok megragadták őket, bántalmazták, a katonai hatóságok kezébe szolgáltatták. A többiek be se jutottak Horvátországba. Ijedten fordultak vissza, nehogy hasonló sorsra jussanak.

A Batthyányi miniszteriumot csak az indította arra, hogy a szláv mozgalommal kezdjen foglalkozni, mikor látta Jellacsicsnak ápril 18-diki gyanus statarium-hirdetését, s a zavarokat Nagy-Kikindán, Ó-Becsén és Nagy-Beeskereken.

Legelőbb is Jellacsicsot értekezletre hívta, melyre május 10-dike előtt megjelenni tartozik s egyidejűleg Ferdinánd királyhoz is folyamodott, hogy avatkozzék be. Ferdinánd király valóban kibocsátott két rendeletet május 6-dikán, melyek által 1) a bánnak parancsolá, hogy mindenekben pontosan engedel-

meskedjék a magyar ministeriumnak; 2) a nádort fölhatalmazta, szükség esetén egy királyi biztost küldeni Horvátországba, hogy az ott fölmerülő szakadási törekvéseket elnyomja.

Jelacsics egycseppet sem törődött a magyar ministerium meghívásával; úgy bánt vele, mintha nem is léteznék.

A királyi kibocsátvány alapján parancsolá tehát most a nádor május 10-én a bánnak, hogy ápril 18-iki statariumhirdetését vonja vissza s május 11-én kinevezte apéterváradi parancsnokot, Hrabowski altábornagyot királyi biztossá Horvátország számára.

Egyúttal azonban azzal foglalkozott a ministerium, hogy a horvátoknak engedményeket adjon: külön horvát osztály lenne fölállítandó a belügy- és igazságügyministeriumokban s csak horvátokkal töltenék be ez; a ministerium a horvát hatóságokkal továbbá is latin nyelven közlekednék, a törvények Horvátországban magyar és latin nyelven, a mellett horvát fordításban is közzététetnének. Arra is reá szánta végre magát a ministerium, hogy Slavonia is Horvátországgal egyenlő lábra helyeztessék.

Miután Jellacsics legkevésbbé sem látszott hajlandónak a nádor parancsait követni, ez utóbbi ápril 14-én fölhatalmazta Hrabowski altábornagyot, hogy a bánt tegye le hivatalából s fogassa pörbe.

Zágráb lakossága erre már május 15-én azzal felelt, hogy a nádor rendeleteit, a nádort és Batthyányit in effigie a piac közepén elégette s május 16-án Jellacsics Horvátország minden fegyverfogható férfit felhívta „a szabadság védelmére“ s megparancsolá az összes élelmi készlet, fegyver és lőszer inventárizálását. Aztán nemzeti gyűlést hív össze a horvátok és slavoniaiak számára június 5-re Zágrábba s rövid idővel e rendszabályok után május 25-én a turopolyai kerület magyar érzelmű lakosságát lefegyverezteti. Hrabowski nem is merte mutatni magát Horvátországban, még kevésbbé gondolhatott arra, hogy a bán letételét végre hajtsa.

Hagyjuk el itt egy pillanatra Horvátországot, hogy a szerbekhez fordulhassunk. A nagy-kikindiai zavarok hírére a magyar ministerium ápril 26-án megbizta Temes megye főispánját, Csernovics Pétert, hogy fojtsa el azokat s egyszersmind hogy az erőszakoskodásoknak, a mennyire lehet, eleje vétessék, fölszó-

litotta Rajacsics érseket, miszerint 15-ére hívja egybe a szerb nemzeti synodust Karlovicba, hogy a szerbek itt ohajtásaikat kifejezhessék. Láttuk már fönebb, hogyan felelt erre a május 13-iki karlovici szerb gyűlés. A csapatok, melyeket a temesi főispán kiállított, természetesen minden fáradság nélkül helyre állították a nyugalmat azon pontokon, hol megjelentek, hanem azalatt tiz más ponton újabb zavarok ütöttek ki. Mielőtt a magyar ministeriumot útjában ez ezer egy nehézség ideje alatt tovább követnők, egy pillantást kell vetnünk még Erdélyre is.

Az 1847-iki erdélyi országgyűlés november 3-án a nagyfejedelemből intézett föliratában kimondta a Magyarországgal való teljes egyesülés ohaját. Ugyanezen ohaj élt Magyarországon is. Ez előjön a szabadelvű párt 1847-iki programjában, ismételtetik a 12 pontban, végre a posonyi országgyűlés március 20-iki föliratában, mely egyúttal az erdélyi országgyűlés összehívását kívánta, hogy ez ügyben nyilatkozhassék. Élénk mozgalom mutatkozott az erdélyi magyaroknál nemsokára az egyesülés mellett. E közben a császár és nagyfejedelem Ferdinand kormánya késlekedett az erdélyi országgyűlést összehívni. Már a többfelől jövő sürgetésre Erdély akkori kormányzója gróf Teleki József elhatározta, az országgyűlést önmaga összehívni, már egy erdélyi küldöttség ápril 23-án Pesten kérte a főherczeg nádort, nyissa meg az országgyűlést, miután Erdély tényleg már Magyarországgal egyesítettnek tekinti magát, midőn végre május 5-ről keltezve megjelent a fejedelem egybehívó levele.

29-én nyitotta meg az országgyűlést a fejedelmi biztos, Puchner tábornok. Május 30-án rögtön elhatározta ez országgyűlés Erdélynek Magyarországgal való egyesítését. Junius 18-án megerősítette Ferdinand az egyesülést s fölhatalmazta a nádort a választási törvény szentesítésére; ez junius 23-án történt meg, mire az országgyűlés feloszlott.

Sokkal előbb megkezdődött már a reactio munkálkodása Erdélyben. Világos, hogy itt főleg abban állt föladata, a magyarországgal unio ellen működni. A szászoknak ép annyi okuk volt Erdély további önállóságát ohajtani, mint a magyarok és székelyeknek az ellenkezőt. A szászok lettek valóban a

reactio valódi vezetői s eszközül különösen a megvetett, lenézett oláhokat használták, kik természetesen, ha csak egy körömnyi eszük lett volna, kénytelenek lettek volna belátni, hogy ők Erdélynek Magyarországgali egyesítése mellett csak nyerhetnek, kiknek azonban nem volt ennyi belátásuk s vakon engedelmeskedtek tudatlanságukban a szászok befolyásának, kiknek szolgálói voltak és hagyták magukat megfogatni mindenféle csalétekkel, a mit csak a szászoknak használni tetszett.

Már marcius 25-én kezdett az oláh kerületekben egy aláírás nélküli proklamatio keringeni, mely a románokat fölhívta, egyesüljenek nemzeti jogaik kivivására. 26-án az oláhok népgyűlésre hívtak. Ugyanazon nap este a balázsfalvi román ifjúság összegyűlt a fiatal Janku Ábrahámnál, ki nem praktizáló ügyvéd s egy gazdag paraszt fia volt. Itt hevesen beszéltek Erdélynek magyarországgali egyesítése ellen, a magyarok ellen. Nyilvánvaló, hogy Janku és elvtársai arra sem gondoltak, hogy állandóan Erdélyhez tartozzanak mint a magyarok és németek szolgálói sőt inkább tehetségesbjeik a csodák e korában, midőn semmit sem tartottak lehetlennék, egy nagy román birodalom újra föllállításáról álmodoztak. Hanem milyen volt az anyag, melyből e birodalmat föl akarták építeni? Bessarábia orosz, Moldva és Oláhország török uralom alatt, az erdélyi oláhok, a magyarországi oláhok! Szolga volt az oláh mindenütt; még ott is, hol földesur volt, politikai jog nélkül, nem becsültetve. A nép tömege szegény volt és nyomorult, semmi emelkedettségre nem képes; minden utra vezethető, félelem vagy vad szenvedély által inkább vezethető mint ész által; a magyarországi oláhok a magyarok és németekhez csatlakoztak a szerbek ellen; ezáltal egészen más utra vonattak mint az erdélyiek. Az orosz és török uralom alatti oláhok alig tudtak arról valamit, hogy az erdélyi havasokon s a Dunán túl testvéreik vannak.

Azonban Jankunál elvégezték, hogy oláh népgyűlést hívnak össze husvét utáni vasárnapra april 30-ra. Ez valóban létre is jött. Hanem az összegyűltek tömege, talán érzelmük sem felelt meg a vezetők reményének, elnapolták tehát május 25-re, hogy azalatt időt nyerjenek az agitálásra.

Ez agitációnál mindinkább világosabban napvilágra jött,

hogy az oláhok Erdélynek Magyarországgali egyesítése ellen lesznek legalább addig, míg negyedik nemzetnek nem ismertetnek el Erdélyben. Igaz hogy azt lehetett erre ellenvetni, hogy az új Magyarországbán egyáltalában semmi politikai fajkülönbségnek nem szabad lenni, melyek mint ilyenek elismertetnének; csak a szabadságnak egy országa most Magyarország. Azonban a magyarok mégis azt akarták, hogy az ő nyelvük legyen az uralkodó, hogy ők maguk legyenek az uralkodó nemzet. Más részről épen ez időben tett a magyar ministerium a horvátoknak nyelvbeli és ezzel nemzetiségi engedményeket. Szóval iszonyú zürzavar volt s a legnagyobb mértékben igazságtalannak látszik, e zürzavarban a hibát a persze nagyon is bőven fölmerülő pártok egyikére hárítani. Igazságtalan volna az is, vádolni Erdély kormányzóját, hogy e zürzavarban nem ragadta meg rögtön az alkalmas eszközöket, a zavar kitisztázására. Ugyan mik voltak itt a helyes eszközök?

Teleki a törvényes úton maradt, azonfelül azon uton, melyet a magyar ministerium példája eléje szabott. A fiatal Mikás ügyvédet, egy roszhírű személyt, ki az oláhokat nyíltan fegyverfogásra buzdította a magyarok ellen, elfogatta s május 3-ikán Szebenbe ment, hogy ott a mennyire lehetséges, egyezkedjék a szászok és oláhok notabilitásaival. Nem sikerült neki, sőt szóhoz sem juthatott. De hát nem épen úgy cselekedett-e a magyar ministerium Jellacsicsal és a szerbekkel szemben s valjon jobban sikerült-e neki?

Május 12-től kezdve oláh csoportok tódultak a hegyekről és völgyekből Balázsfalva alá össze. Janku, Buteanu, Barnutz, a görög püspök Saguna léptek föl mint vezérek. Május 14-én előleges tanácskozmányt tartottak a templomban; 15-én követte ezt a főgyűlés a szabad ég alatt. Tizenötezer ember volt itt együtt. Különös, hogy a szónokok emelvénye muszka zászlókkal volt ékitve, melyeket románoknak kereszteltek s melyeknek végén osztrák színű szalagok lógtak.

A gyülekezet egy fölírást határozott az erdélyi országgyűléshez intéztetni, melyben következő követelésekkel álltak elő:

Az oláhok elismerése mint alkotmányosan constituált negyedik nemzet; az orthodox görög vallás egyenjogúsága; éven-

kénti synodus; szavazati jog az országgyűlésen a görög püspökök és káptalanok számára; a dézsma és robot eltörlése az eddig kötelezettek részéről való minden kárpótlás nélkül; ipar-szabadság; a pásztorok sorsának javítása, kik a juhnyájukat évenként Oláhországba hajtják a legelőkre; a bányatized eltörlése; sajtószabadság cautio nélkül; személyszabadság és egyesülési jog; esküdtszékek; nemzetőrség fölállítása, mialatt azonban az erdélyi határörvidék továbbra is megmarad; az oláhok kineveztetése tisztekké; a jószágok igazságosabb felosztása; a papok fizetése az állam által; elemi-, katonai- és ipartanodák oláh igazgatókkal és tanárokkal; egyenlő részvét az adóterhek viselésében; új alkotmány az egyenlőség és testvériség alapján; új büntető törvénykönyv; kitörlése az oláhokra nézve sértő kifejezéseknek a régi törvénykönyvből. Végre a magyarországgal egyesülés kérdése ne kerüljön vitatás alá előbb, míg csak az oláhok mint negyedik erdélyi nemzet el nem ismertetnek. Ha azonban ez mégis megtörténék, az oláhok előre tiltakoznak ez unio ellen.

Hogy ez utóbbi végzésnek még nagyobb nyomatékot adjanak s jelentőségét még kétségtelenebbül megállapítsák, a gyűlekezet I. Ferdinand osztrák császárnak, nem V. Ferdinand magyar királynak esküdött hűséget.

Május 16. és 17-én folytatták a tárgyalásokat; egy száz tagból álló bizottmány választatott, hogy a kolozsvári országgyűlésnek, mely legközelebb összeülendő volt, átnyujtsa az oláh kívánalmakat; egy másik, 30 tagból álló bizottmánynak Bécsbe kellett azokkal fölmenni Ferdinand császárhoz.

Az országgyűlés az oláh kívánalmakat egészben véve jóakarólag fogadta, arra figyelmeztette azonban az oláhokat, hogy e kívánalmak nagy része már ki van elégitve előbbi törvények által, hogy viszont másoknak teljesítése nem egyeznék az új alkotmánynyal, melyre törekeshetnek s hogy ismét mások eldöntését a legközelebb összeülendő magyar országgyűlés számára kell föltartani, — mely országgyűlésről persze az oláhok egyelőre nem akartak mitsem tudni.

A május folytán mindinkább nyíltabban előlépő ellenállása a horvátok, szerbek és erdélyi oláhoknak a magyar ministeriu-

mot komoly aggodalmakkal töltötte el. Nem titkolhatta el ön-maga előtt, hogy oly helyzetbe jöhet, miszerint erőhatalmat kell használnia mind Jellacsics, mind a szerbek ellen. Ehhez aztán elkerülhetlen szükséges volt, hogy megbízható katonai erő legyen keze alatt. Hanem éppen ez hiányzott. A magyar ezredek nagy része az országon kívül volt, részben a határon Olaszországban; a helyett más, német, olasz, szláv ezredek voltak Magyarországon. A határok a székelőföldet kivéve, egészen az ellenség kezében voltak, melytől félni kellett, hogy meggyűlik vele a magyar ministeriumnak baja. Az osztrák tisztek legnagyobb részének az egész magyar mozgalom iszonyat volt. Hogyan lehetett volna várni, hogy teljes erővel küzdjenek érette?

Ily körülmények közt a magyar ministerium ismételt ízben a bécsi császári kormányhoz fordult azon fölszólítással, hogy az országon kívül lévő magyar ezredeket küldje vissza Magyarországra. E kívánalmat egész mértékben betölteni mindenkép nehézséggel járt az osztrák kormányra nézve. De ha nem járt volna is nehézséggel, az osztrák kormánynak vagyis inkább a camarillának, mely most mindinkább kezébe vette az ügyek valódi vezetését s mely csak arra törekedett, hogy Magyarország megígért függetlenségét valósággá ne hagyja válni, sőt azt alapjaiban aláássa, hogy megkönnyítse a végleges döntőcsapást ellene, ha majd az alkalmas időpont elérkezett, a camarillának nem igen feleltethetett érdekében a magyar ezredek hazaküldése által a gyűlölt magyar függetlenséget egyenesen megerősíteni. A magyar csapatok hazaküldése tehát minden módon késleltetett, mihelyett inkább más, német és szláv ezredek szállítását Magyarországra, állítólag és hivatalosan természetesen a magyar ministerium rendelkezése alá, titkon hogy a döntő perczben a magyarok ellen használhassák őket.

Május 16-án a Batthyányi ministerium, hogy legalább néhány megbízható csapatot kapjon, magyar honvédek föllállítását rendelte és pedig egyelőre csak 10 zászlóaljat 10,000 emberrel. Az alakítás egészen osztrák minta szerint történt, hanem a vezénylet és egyenruha magyar volt. Az önkénytesek tódulása e csapatokhoz oly nagy volt, hogy lehetséges lett volna már júniusban kétszer oly magasra emelni számukat. Azonban a

magyar kormány megmaradt a 10,000 ember számmal, valószínűleg azon aggodalom miatt, nehogy nagyobb mérvbeni fegyverkezés által V. Ferdinand királynál elrontsa ügyét.

Nemsokára aztán, ámbár Erdély egyesítése Magyarországgal még nem volt hivatalosan kimondva, Batthyányi Szegedre hívta a székelyezredeket, hogy itt a szerbek ellen fordítsa.

Május 24-én aztán a ministerium 2 millió forint kincstári utalvány s 12 $\frac{1}{2}$ millió bankjegy kibocsátását rendelte, hogy pénze legyen a legközelebbi fegyverkezés költségeit fűdözni s önkéntes adakozásra hívott föl mindenkit, hogy a szükséges készpénz alapot előteremthesse.

Végre május 12-iki határozata által, mely 23-án jelent meg, a ministerium összehívta Pestre, július 2-ára a magyar országgyűlést.

A magyaroknak némi megnyugtatóására szolgált, ámbár nem nagy joggal birt rá, hogy június 1-től kezdve a Magyarorszában álló osztrák csapatok az új alkotmányra föleskették.

Jellacsics Inspruckban.

A magyar ministerium ismételt fölszólításaira ezenközben Ferdinand király egy kibocsátványa által (június 10.) Jellacsics bánt fölségárulónak nyilvánította s minden hivatala és méltóságától megfosztotta.

Ferdinand ez időben nem volt már Bécsben. Május 15-én tört ki a második bécsi forradalom; a császár kényszerítve lön megengedni egy osztrák általános birodalmi gyűlés összehívását az általános szavazatjog alapján. A camarilla szükségesnek tartotta elvonni a császárt továbbra a bécsi néppárt befolyása alól. Rá birta, hogy hagyja el a fővárost s Inspruckban üsse föl székhelyét.

A magyar ministerium erre megparancsolá Ausztriával való közlekedési miniszterének, Eszterházy Pál herczegnek, ki még Bécsben maradt, hogy kövesse a királyt Inspruckba s hívja meg, jöjjön hű magyarjai közé. A camarillának Ferdinand Pesten lakása hajszálmnyival sem látszott czélszerűbbnek mint Bécs-

ben. Ferdinand elutasította a magyarok ajánlatát, sajnálkozva, hogy lehetlen neki most azt teljesíteni. Eszterházy tehát Innsbruckban maradt.

Jellacsics ezalatt június 5-én összeállította horvát országgyűlését, a nélkül hogy csak legkevésbé is törödnék a vádakkal, melyeket a magyarok ellene a császár és király előtt fölhoztak; a szerbek követei is eljöttek Zágrábba.

A horvát országgyűlés elhatározta egy petitio által következő kívánalmakat fűttatni a császár elé:

Horvátország a bán elnöklete alatt saját közigazgatási tanácsot kap, mely a zágrábi országgyűlésnek felelős s a magyar ministeriumtól független. Pénzügy, hadügy, közlekedés tekintetében Horvátország a bécsi császári kabinet alatt áll, mely mellé egy a zágrábi országgyűlésnek felelős államtanács adatik. A horvát-szlavon határörvidék polgári tekintetben alárendeltetik a horvát közigazgatási tanácsnak, katonai tekintetben azonban közvetlen a császári hatóságtól függ. A horvát a hivatalos nyelv. A belügyeket szabadon rendezi a horvát országgyűlés, a külügyek a közös birodalmi gyűlésen fognak tárgyalatni Bécsben, melyre a horvátok már követeket is választottak. Horvátországnak Slavoniával és Dalmátiával való régi összeköttetése ismét helyre állitatik. A régi barátságos viszony Horvát- és Magyarország közt tartassék föl, de e tekintetben véglegesen semmi meg nem állapitathatik, mig a császár a horvátok olajtásainak eleget nem tett s mig Magyarországnak a birodalombani állása s annak egyéb tartományaihoz való viszonya világosan nincs szabályozva. A bán nevez ki a császár jóváhagyásával minden hivatalnokot. A törvénykezési viszonyok újraszervezéseig horvát jogi ügyeket nem szabad a magyar fel-folyamodási törvényszék elé terjeszteni. A császár a horvátok által választott Kulmer bárót a horvát nép képviselőjeül fogja elismerni személye körül. A bán hatalma kiterjed az egész ország fölött a Drávától az adriai tengerig. Eszerint a határörvidék gradiskai, brodi és pétervárad kerületei, mint szintén a magyar tengerpart is Horvátország kiegészítő részeinek nyilvánítatnak.

Jellacsics maga vezette Innsbruckba a horvát országgyűlés

küldöttségét, mely e kívánatokat hozta, a szerbek küldöttségével egyesülten.

Az V. Ferdinand magyar királytól fölségárulónak nyilvánított Jellacsics nem félt személyesen fölkeresni I. Ferdinand császárt. Mit cselekszik ez vele? Elfogatja s megkezdeti ellene a pört?

Oh nem! Jellacsics Innsbruckba megérkezve, először is audientiát kért a császár fivérének, Ferenc Károly főhercegnél. Junius 17-én megkapta. Ferenc Károly előbb Eszterházy Pál herceget értesítette arról. Eszterházy ohajtott az audientián jelenlenni. Jellacsics elutasította ezt. Eszterházynak épen ezért kétszeresen kellett volna kívánsága mellett megmaradni.

Junius 17-ikén Innsbruckban készült el a terv a magyarok ellen. Olaszországban napról napra javult az osztrák hadsereg helyzete. Radetzki ugyan kénytelen volt Peschiera fölmentésére célzó útját a Mincio jobbpartján fölfelé abba hagyni. Peschiera Károly Albert kezeibe esett; hanem a helyett Radetzki junius 10-én elfoglalta Vicenzát s szabaddá tette hátát; keletről érkező erősítések akadály nélkül jöhettek Veronába s talán nemsokára képes lesz Radetzki támadólag kirohanni Verona sáncai közül Károly Albert ellen.

A cseh mozgalom Prágában junius 11-én nyílt fölkeléssé vált. Hanem épen ez alkalmat nyújtott az országos főparancsnoknak, Windischgrätz hercegnek, hogy fegyveres kézzel föllepjen ellene s véresen elnyomja. Junius 17-én, ugyanazon nap, melyen Jellacsics Ferenc Károly főhercegnél audientián volt, küldötte Prágából Windischgrätz herceg a sürgönyt, mely által tudatta, hogy „a rend helyre van állítva.”

Ha a német tartományokban nem volt már mitől félni, ha Olaszországban meg volt nyerve a győzelem, akkor nyíltan lehetett Magyarországgal is szót váltani. Addig pedig a horvátoknak, szerbeknek s a szászok által vezetett oláhoknak saját felelősségükre kellett a háborút viselni.

Hogy a játék mindinkább zavartabbá váljék, főleg azon emberek szemében, kik nem akarták látni a dolgok valódi állását, Ferdinand királynak el kellett fogadnia junius 19-én előbb Jellacsicsot, aztán a horvát küldöttséget is. A kért audientiát

megadta Jellacsicsnak mint egyszerű magánzónak — nem mint bánnak, de nem is mint fűlségárulónak — neje, Ferenc Károly főherceg és Eszterházy herceg jelenlétében s a bánnak engedtlensége fölött kifejezte legmagasb elégedetlenségét.

Aztán elfogadta a császár a horvát küldöttség tagjait szintén csak mint magánzókat; elfogadta a horvát petitiót, hanem csak azért, hogy a hangulatról értesüljön. A petitio fölolvása után roszalta a junius 5-iki zágrábi képviselőgyűlést s intette a horvátokat, béküljenek ki a magyarokkal; csak ily módon mutathatnak iránta hűséget. János főherceg, tevé hozzá a császár, képviseli őt Bécsben, míg ő betegeskedik, János főherceg föl fogja vállalni a kibékitést is a magyarok és horvátok között.

Később elfogadta Ferdinand a szerb küldöttséget is, melyel ép úgy bánt mint a horváttal. Mindkét petitio, a horvátoké és a szerbeké Eszterházy közbenjárása által tárgyalás végett a magyar ministeriumhoz utasítatott.

Semmi sem történt a végre, hogy a fűlségárulási pört Jellacsics ellen foganatosítsák, melynek Innsbruckban mi sem állt volna útjában. Ámbár minden hivatalától és méltóságától meg volt fosztva, tényleg mégis úgy tekintették őt mint a horvátok — és szerbek teljhatalmu képviselőjét, s nemcsak a császári udvarban, a magyarok is még mindig kibékülési alkudozásokba bocsátkoztak vele.

A császárnáli audientia után Eszterházy értekezletet tartott Jellacsicssal, melyben ez biztosítá a herceget, hogy ő egészen hajlandó kiegyezkedni a magyar ministeriummal.

Jellacsics Innsbruckból Bécsen át békében haza utazott Zágrábba, hova junius 24-ikén ismét megérkezett, most mint a camarillának elismert teljhatalmu ügynöke, azon jelszóval: tovább haladni az eddig követett uton, hanem az erőszakos lépéseket visszatartani akkorára, mikor Ausztriának háta földözve van Olasz- és Németországban.

A magyar ministerium hivatalos lapja, a Közlöny oly módon közölte a horvátok és szerbek fogadtatását Innsbruckban mintha a magyarok azzal teljesen elégedettek lehetnének s

azonfelül ismételtén késznek nyilatkozott a ministerium a szláv népfajok törvényes kívánalmait tárgyalás alá venni. Ezalatt azonban mindinkább azon kellett gondolkoznia, hogy a fegyveres erő használatához készüljön.

Mig Horvátországban a magyarok elleni harcztot csendesen, alattomosabb, bureaukratikusabb és rendezettebb módon szervezték, a szerbek közt kissé zajosabban, szilajabban ment az végbe.

Második szakasz.

A szerb fölkelés nyílt kitörésétől az osztrák
hadsereg bevonulásaig Magyarországba
Windischgrätz herceg alatt.

1848. juniustól decemberig.

A szerbek készülletei a harcra a magyarok ellen.

Junius első napjaiban egy szerb csapat jelent meg Titelben, hogy az ottani fegyvertárt kifoszsa. Miután a nemzetőrség már előbb magához vette onnan a fegyvereket, üresen találták. A szerbek visszahuzódtak a Szerémségbe, hanem junius 6-ikán ismét Titelbe jöttek, elfogták a csajkás zászlóalj tisztjeit s reá vették a katonákat, hogy hozzájuk csatlakozzanak. Ezekkel, továbbá 8 Titelben talált ágyuval s utközben önkéntes szerb csapatokkal erősödve a római sáncokhoz vonultak, hogy itt táborot üssenek. Egyidejűleg egy másik szerb tábor alakult Karlovicban, hogy az itt székelő ideiglenes kormányt védje.

Ekkor az ideiglenes szerb kormány Hrabowskyhoz irt Péterváradra, hogy a szerbek csak Ferdinánd császár védelmére ragadtak fegyvert, s hogy minden megtámadást és annak következményeit Hrabowsky részéről csak a magyarok és szerbek közti magánügynek tekintik, őt magát pedig a péterváradi parancsnokot nem tekintik úgy, mintha Ferdinánd császár nevében cselekednék.

Hrabowsky altábornagynak erre csak egy felelete lehetett, vissza kellett utasítania a szerbek felfogását, a fegyverkezés és rendetlenségek megszüntetésére inteni őket, és azon esetben, ha nem engedelmesskednek, fegyveres erővel fenyegetőzni.

Ezt meg is tette. A szerb ideiglenes kormány azonban erre az egész népet fegyverre szólította. Most elhatározta Hrabowsky megkísérteni a fegyveres beavatkozást. Mintegy 5000 embert junius 12-én a római sáncok ellen indított, 1100 embert Karlovic ellen. Az utóbbi hadoszlop elfoglalta a várost, hanem este Péterváradra vissza vonult. A római sáncok ellen is csak pusztá demonstrációnál maradt a dolog.

A magyar kormány ujra megkísértette a szerbekkel alku-
dozások által jutni célhoz. Hiába. A szerbek csak arra hasz-
nálták az időt, mely nekik adatott, hogy erősen fölfegyverkez-
zenek, zászlóaljaikat megalakítsák, hadállomási pontokat fog-
laljanak el, s ezeket elsáncolják.

Azon terület, melyen ez intézkedéseket tették, két főrésze
szakadt, a Tisza jobb partján a Bácska, a Tisza bal partján a
Bánát.

A Bácsban a titeli magaslat valódi központot képezett a
szerbekre nézve.

E magaslat, északról délfelé három óra hosszáságu, kelet-
ről nyugatra mintegy fél oly széles, a Tisza és Duna közti ala-
csony síkságból 120—150 lábnyira emelkedik föl, meredek,
szakadozott partokkal s körülbelől tojásdad alakú. Körületét
Titel, Mossovin, Vilova, Topolya helységek jelölik, kelet felől
különösen meredek hajlással dől egyenesen a Tiszára, délre
széles mocsárok terülnek el egészen a Dunáig, hanem a többi
oldalon is többé kevésbé széles mocsárok környezik, melyek
ápril végétől július elejéig teljesen megközelíthetlenné s ha forró
nyáron kiszáradnak is, mégis jelentékeny akadályokat képez-
nek a tűzértség és lovasság mozdulataira nézve, sőt a gyalog-
ságra nézve is, ha ennek tömegesen kell föllépni, úgy hogy a
támadó sereg lényegileg azon kevés ut használatára van szorítva,
melyek a Bácsba ki s a Bácsból Titel felé bevezetnek. E termé-
szetes erősség földözi a csajkások városának, Titelnél közlekedé-
sét egyrészt a Duna jobb partjával Szalánkemennél, másrészt a
Tisza bal partjával Perlasznál. Szalánkemennél és Titelnél átjá-
rás volt. Kellemetlen körülmény az, hogy e magaslat egészségi
szemponból, kevésbé bir alkalmas táborhely sajátásaival. Nem
nyújt árnyékot a nap heve ellen, s ki van téve a közel mocsárok
levegője befolyásának, melynek betegségek szükségképi követ-
kezményei.

A titeli hegy középpontjától és hidfejétől három mérföld-
nyire észak nyugotnak, mintegy előretolt vonal, húzódnak el a
nagy római sáncok, Csurogtól a Tisza mellől Ujvidék felé, a nél-
kül azonban, hogy ez utóbbi helyet érintenék, ellenkezőleg egy
jó mértföldnyire Ujvidéktől egy águk Kályon át Titel felé

visszafordul. E régi sáncokat, melyek redoutok által is megerősítvék, minden esetre ily álláspontnak lehetett tekinteni, mely legalább kényszerített visszavonulás alkalmával jó szolgálatokat tehet.

A szerbek legszélsőbb vonala Bácsban a $14\frac{1}{2}$ mérföld hosszú, 24—60 láb széles Ferencsatorna volt, mely a Dunát Bezdántól Zomboron és Kulán keresztül Földvárnál a Tiszával egybeköti. Földvár mintegy $5\frac{1}{2}$ mérföldnyire fekszik észak felé Titeltől.

Bácsban a Ferenc csatornánál Földvárótt, Turián, Szent-Tamáson és Verbászon állomásokat foglaltak a szerbek és sáncokat hánytak; szintén így hátulról a titeli magaslaton s ez utóbbinak a római sáncokkali összeköttetése végett Kovilnál.

Szoros összeköttetésben állt a Bácsban tett intézkedésekkel a Duna jobb partján a karlovici és cserevici tábor Szerémmegyében, melynek célja volt e megyét és közlekedést a határőrvidékkel és Horvátországgal biztosítani.

A Ferenc csatorna mellett elfoglalt erős álláspontok közül Szent Tamás nem sokára különösen kiváló jelentőségre jutott. A magában véve jelentéktelen város, a Ferenc csatorna északi partján fekszik; mocsáros árkok huzódnak el körülé; csak hosszában ásták a sáncokat, melyek kelet felé a Ferenc csatornára, nyugot felé egy kiterjedt posványra támaszkodtak. A sáncok és város épületei közt legalább 200 lépésnyi szabad tér maradt. Itt még egy redoutot emeltek; azonkívül a Ferenc csatorna déli oldalán egy megerősített hídőt építettek. A déli part uralkodik az északi fölött.

A Bánátban a Tiszától keletre Pancsovát lehet főállomásnak tekinteni a Temes mellett, mely a török Szerbiával való összeköttetést eszközölte; az előretolt vonalat észak felé itt a verseci csatorna s az alsó Béga képezte; megerősített pontok közvetlen e vonal mögött keletre Allibunár, nyugotra Perlasz voltak.

A szerb harci készüléteket nagy tüzzel folytatták. Már június 15-én Hrabowsky kénytelen volt a magyar miniszteriumnak jelenteni, hogy a karlovici ideiglenes kormány 15000—16000 ember fölött rendelkezik s a jövő hó elejére már 30000 főre

számították a szerb hadierőt 100 ágyuval, melyet a határőrvidéki tüzérek láttak el.

Előmozdította a szerb fölkelést mindenek előtt a szerbekben lakó harcias szellem, melyet a határőrvidék katonai szervezete jelentékenyen támogatott. E tekintetben a magyar kormánynak azon szemrehányást tevék, hogy miért nem szüntette meg e szervezést rögtön a mint kományrudra jutott, s miért nem változtatta át a határőrvidéki kerületeket közönséges vármegyékké, hogy így a határőröket megnyerte volna a polgári élet és ezzel az Új-Magyarország számára, mely őket a határőrszolgálat nyomasztó bilincseitől megszabadította; e szemrehányás most már meglehetősen fölösleges. Nagyon kérdéses dolog azonban, vajon ha a magyar miniszterium ilyesmit haladék nélkül elhatározott volna is, keresztül lehetett volna-e vinni is e rendszabályt gyakorlatilag oly gyorsan, hogy már most, midőn arra szükség volt, gyümölcsöket hozott volna.

A viszonyok e kedvezéséhez járult még a szerbek részére a segély, melyet kéz alatt az osztrák hatóságok nyújtottak nekik. Jellacsicson kívül névszerint Mayerhofer császári ezredest kell megemlitenünk, ki ez időben osztrák főconsul volt Belgrádban; s kezdettől óta sokat mozditott a szerbfölkelés ügyében, arról is gondoskodott, hogy Karagyorgyevics Mihály Szerbia hercege, mint általában a szerb hatóságok pártolják a fölkelést. Nem sokára 4000 főből álló erős segélycsapat jött a törökországi Szerbiából Knicsanin tábornok vezénylete alatt magyar területre segítni „testvéreiket“. Jellacsics és Mayerhofer, kik szoros egyetértésben működtek, egyuttal arra is föltűgyeltek, hogy a szerb mozgalom, mint szintén a horvátországi is, megtartassék azon kerékvágásban, mely azt a camarilla kényelmes eszközévé tette. Hogy e cél eléérassék, csak mérsékelt határok közt volt szabad előlépni a mozgalom nemzeti jellemének, mely könnyen panszláv irányba csaphatott volna át, a mivel pedig Ausztria hosszabb időre meg nem barátkozhatik.

Hanem a mozgalomnak e nemzeti jelleme nem hiányzott egészen, főleg a szerbek közt. A vezérek némelyiké egészen jó hiszemben hitt benne s talán nem tartotta volna épen valami nagy szerencsétlenségnek az Ausztriától való elszakadást, ha a

dolgok folyamában egy szerb birodalom föllállítására nyílt volna kilátás, mely minden török és osztrák uralom alatt lévő szerbet egybefoglalna. E vezetők közé lehet számítani Stratimirovicsot, egy fiatal földbirtokost, ki előbb osztrák katonatiszt volt s kire a szerbek most a fővezérséget bízták. Ugyanazon eszmére látszik mutatni a segélyhad átvétele török Szerbiából, mintegy előkészület az egyesülésre. Bármily kevésbé is érthetett egyet Mayerhofer ily személyekkel, ép oly kevésbé volt hatalma ez időben, midőn arról volt szó szitni a tüzet s mozgásba hozni a dolgokat Magyarország ellen minden áron, — ép oly kevésbé volt hatalma visszautasítani a nemzeti erőket. El kellett fogadnia s elfogadta azon reményben, hogy majd eljön az idő, midőn mindazokat lerázhatja, kik nem akarnak föltétlenül osztrák harcosok lenni. Ez az idő el is érkezett, a mint nemsokára látni fogjuk.

Néhány száz lovason kívül a szerbeknek nem volt semmi lovassága, csak gyalogsága és tüzérsége. A gyalogság, a mennyiben az nem a határőrök soraiból került ki, fegyverzetében — flinta, handzsár s az övben pisztolyok — s haremodorában a janicsárookra emlékeztetett. A lovasság hiányát a szerbek igen szerencsésen pótolták, legalább a gyors szállítást illetőleg, a a szekerek használata által, melyek kocsisai oly gyakorlottak valának, hogy nagy tömegekben százanként minden zavar és akadály nélkül birtak hadi mozdulatokat tenni s gyakran villámgyorsasággal vittek több zászlóaljt egyszerre a döntő pontra. A kocsik megálltak a küzdők háta mögött, hogy ezeket ismét fölvehessék, ha hátrálni, üzni vagy menekülni kellett.

A szerb háboru julius elejétől szeptember közepéig.

Junius vége felé a szerb hadi erő fölosztása következő volt:

A Bánátban a jobb szárnyon Alibunárnál 5000 ember állt Stanimirovich, Koich, Bobalics főnökök alatt; a bal szárnyon Perlasznál 4000 ember Drakolics alatt; második sorban Pancsovánál több ezer emberből álló csapat volt alakulóban.

Bácsban mintegy 11000 ember volt együtt, a tartalékse-

reggel Titelben s a magaslaton Stratimirovich saját vezérlete alatt, az előretolt állomásokkal a Ferenc csatornánál Turián és Szent-Tamáson és Kovilban a nagy római sáncok mögött.

A Duna jobb partján a karlovici és csereviesi két táborban mintegy 8000 ember állt, hanem legalább fele még csak most volt alakulófélben.

Meglehet hogy a magyar kormány, ha erősen hozzá lát, kezdetben könnyen leverhette volna a szerb fölkelést s aztán, ha fegyverrel kezében a győzelem után méltányos engedményeket tesz, egyáltalán meg is nyerhette volna a szerbeket. De nemsokára nem volt többé oly kétségenkívüli a könnyű győzelem. Mindenek előtt sokáig hiányzott kellő számú rendes katonaság s láttuk, hogy mily okok miatt nem gondolt kezdetben a magyar miniszterium több honvéd zászlóalj alakítására vagy legalább nem kezdte meg azt. Ehhez járult, hogy a rendes csapatokat oly tábornokok vezényelték, kik hajlandóbbak voltak a szerbeknek a magyarokhoz viszonyát úgy fogni föl, miként azt Mayerhofer ezredes előadá, mintsem a magyar miniszterium előadása szerint s következőleg ez utóbbi erélyes és határozott föllépést alig várhatott tőlük. Ily körülmények s ily kevés kiállítás mellett a fegyver gyors sikerére, még egy ok volt, mely a magyar ministeriumot a szerbekkel szemben az alkudozások útján tartotta, míg csak ezek maguk meg nem törték a legkétségbevonhatlanabb módon a békét.

A belátással bíró magyarok nem titkolhatták el maguk előtt, hogy a magyarságot, a más nemzetiségekkel szemben, főleg a nyelvkérdésben nem érte ok nélkül az uralkodási vágy szemrehányása. A Batthyány-miniszterium félt, hogy rossz siker esetén a szerbek ellen mitsem nyer és mindent elveszít, mivel hogy a magyarságot még gyűlöltebbé teszi előttük, ha mindent a kard élére állít.

Az összes mozdítható haderő, melyet a magyarok június végén a Ferenc csatorna hosszában a Bácskában s a verseci csatorna hosszában a Bánátban a szerbek ellen föllállíthattak, legfőlebb 15000 emberre ment; tudnillik 13 zászlóalj gyalogság — melyből 2 a Vilmos főherceg ezredből volt, 8 zászlóalj a magyar ezredekéből s 3 újonnan alakított honvéd zászlóalj, —

4 lovas ezred — 3 huszár ezred (császár-, hannover és Este Ferdinand főherceg) s az 1. számú dicsőítés ezred, — továbbá 6 üteg 36 ágyúval.

E haderő Bechtold altábornagy főparancsnoksága alatt állt, ki minden inkább volt mint magyar érzelmű, négy dandárra osztva, Verbászon Wohlhofer vezérőrnagy alatt, Ó-Becsén a Tisza mellett Eder vezérőrnagy, Nagy-Becskereken Kiss Ernő ezredes és Verseczen a legszélsőbb bal szárnyon Blomberg ezredes alatt.

Bechtold főhadiszállása Ó-Becsén volt. Már egy pillantás e hosszan kiterjesztett zárvonalra (Verbásztól Verseczig 20 mért. földnél több) mutatja, hogy a magyarok részéről tevékeny, támadó föllépésről nem lehetett szó s hogy kezdetlen ilyesmire nem is számítottak.

Azonkívül, a mi a táborban rendelkezés alatt állt, a magyaroknak e tájon két vára volt: Pétervárad és Temesvár. Az előbbi, hol Hrabowski altábornagy parancsnokolt, 3 zászlóalj őrséggel volt ellátva; jó formán elveszett állomásnak tekintették. Temesvárott 4 zászlóalj állt; parancsnok itt Rukawina altábornagy volt, kitől a magyar ministerium ép oly kevésbé várhatott valami kiváló előszeretetet a magyarok iránt, mint Bechtoldtól.

Igy álltak az ügyek, midőn június 24-én és 25-én Újvidéken, a magyar országgyűlésre kellett volna megtörténi a választásoknak. A magyarok és németek választani akartak, a szerbek, kik a horvátokkal egyetértettek abban, hogy nem fognak választani, meg akarták akadályozni a választást, s véres verekedésekre került a dolog, melyek minden kétséget eloszlattak az iránt, hogy most már az alkudozás mitsem használhat a magyaroknak. Ez még világosabbá vált, midőn a szerbek csakhamar táborukból kirohanásokat kezdtek intézni a Bácsban és Bánátban álló magyar csapatok ellen.

Ily percben tilt össze Pesten a magyar országgyűlés. Julius 8-án nyitotta meg azt a nádor főherceg. Az ország védelmére teendő rendszabályokat kellett mint főügyet kiemelnie, a mivel az országgyűlésnek foglalkozni kell. A szerbek részéről kitört a nyílt harcz, Horvátországban legalább egészen vakmerően megtagadták az engedelmességet a magyar kormánynak

s készültek a továbbira. Itt ép úgy mint ott, a mozgalom vezető legkevésbé sem haboztak nyíltan hirdetni, hogy a császár tudtával s a császári dynastia érdekében keltek föl a pesti magyar kormány ellen; s e hirdetés már Magyarországon is oly nagy hitelt talált, hogy a nádor szükségesnek vélte, megnyitó beszédében érinteni azt, s ünnepélyesen biztosítani, hogy mind a császár, mind házának tagjai a leghatározottabban rosztalják a magyar kormány elleni ellenszegülést. A bizalom e biztosításban gyöngé volt; a magyarok belátták, hogy csak önmagukra számíthatnak, s július 11-én Kossuth, habár csak óvatosan kifejezést adott az uralkodó bizalmatlanságnak, midőn kifejtette Magyarország egész állását, s végre az országgyűléstől 200,000 katonát, kik közül 40,000 rögtön talpra állítandó volna, s 42 millió forint kölcsönt kért. Az összes országgyűlés fölállt a csapatok és pénz megajánlására. A csapatok kiállítása azonban még jó sokáig elhúzódott.

A szerbek első kitörései után június végén a magyar kormánybiztos a Bánátban, Csernovics, még egyszer megkísértette alkudozásokba bocsátkozni a szerbekkel; fegyverszünet kötésére s került a dolog, mely mellett a magyarok természetesen nem bírtak kilátással a vitás ügy békés elintézésére, de legalább időt nyertek a Bácsban és Bánátban csapataikat megerősíteni, vagy megerősítéseket oda útnak indítani.

Miután a fegyverszünet eleinte még néhány napra meghosszabbítatott, július 10-én letelt.

Azonnal újra megkezdtek a szerbek kitöréseiket a táborból. Július 10-től augusztus közepéig egész sereg apró ütközetre került a dolog az egész vonalon kelettől, Moldovától az alsó Dunánál Versecen és Perlaszon át egész Szent-Tamásig nyugodó felé. Természetes, hogy ez ütközetek jelentéktelenek valának, és sem az egyik sem a másik részről nem nyertek szembeötlő előnyöket. E harcok mindkét részre nézve csak azon haszonnal bírtak, hogy begyakorolták a csapatokat. Hanem e tekintetben a szerbekre nézve kedvezőbbek voltak mint a magyarokra. Az utóbbiak vezérei, elfoglalt lévén a nép ellen, melyért itt küzdeniök kellett, sohasem használták a nyert előnyt és sokat föl is adtak, a nélkül, hogy arra kényszerítve lettek volna.

Bechtold készített ugyan hadjáratí terveket s fölküldte azokat Pestre, úgy is tett, mintha most már valami komoly dolog történnék, de nem történt semmi. Az általa elfoglalt Földvárt elhagyta azon ürügy alatt, hogy messzebb esik főhadiszállásától Ó-Becsétől, mintsem azt biztosan megtarthatná; nevetséges ürügy, ha az ember megtekinti az ő hosszú zárvonlát. A szerbek rögtön elfoglalták az elhagyott Földvárt, s megerősítették azt, mint Turiát.

Augusztusban végre a magyar kormány komoly támadást parancsolt Bechtoldnak Szent-Tamás ellen, melyet a szerbek a Bácskában fő álláspontjuk gyanánt tekintettek, s az ő várúknak (Szerbográd) neveztek. Bechtold csapatai augusztus közepéig mintegy 30,000 emberre szaporodtak: 20,000-et abból bizonyára Szent Tamás ellen koncentrálhatott volna, hanem ő fölosztotta a csapatokat egyidejű támadásokra Földvár, Turia és Szent-Tamás ellen, melyeknek augusztus 19-én kellett volna megtörténni. Az előkészítő mozdulatok, már augusztus 16-án megkezdettek s rendkívüli lassúsággal vitettek, úgy hogy csodának kellett volna történni, ha a szerbek nem ismerték volna ki ellenfelük szándékait, föltéve, hogy nem lettek volna arról egyenesen az ellenfél vezére által értesítve.

A támadást Szent-Tamás ellen Bechtold maga vezényelte Verbászból. Csapatait, melyek közt sok nemzetőr is találkozott, kik sorgyalogság és honvédek hiányában tábori szolgálatot kénytelenítettek tenni, egészen a szerb erődítések ágyúinak lőtávolába hozta s itt megállította, hogy innen aztán erélytelen ágyúzást kezdjen a szerbek ellen. Egy gyöngé rohamoszlop, melyet végre előrebocsátott, csak néhány száz ember, valóban behatolt Szent-Tamásha, de legkevésbbé sem lön támogatva s a szerbek könnyű szerrel kiverték. Bechtold erre megszüntette a támadást és visszament. Turia és Földvár ellen, a mennyire lehet, még kevesebb történt, mint Szent-Tamás ellen.

Bechtold azonban most már igazoltnak vélte azt, hogy ezentúl ismét visszaesett a legpassivabb védelmi állásba, s az alatt a parancsnokló csapatvezéreknek is megparancsolta, hogy szigorúan ebben maradjanak. A vezénylete alatt lévő csapa-

tokra, főleg a nemzetőrökre, a Szent-Tamás elleni vállalat, azon mód által, melylyel az kivitetett, a legszomorúbb benyomást tette.

Még a bánatban a szerbek ekkoráig semmi említésre méltót nem tettek, most már itt is erőszakosabban léptek föl. Kiss ezredes, ki Nagy-Becskerek-nél állt szemben velök, elhatározta a nélkül, hogy Bechtold parancsaival törődnék, támadólag lépni föl. Szeptember 2-án Écskáról 5 zászlóaljjal, többnyire nemzetőrökkel, 6 század lovasság és 16 ágyúval, összesen mintegy 5000 emberrel támadást intézett az elsáncolt és erős őrséggel ellátott Perlasz ellen, rohammal bevette azt, kényszerítette a szerbeket Titelbe visszavonulni s azután leromboltatta az erődtéseket.

A szerbek kísérletei, hogy az elvesztett Perlaszt újra elfoglalhassák, szeptember 10. és 11-én új ütközetekre vezettek, melyekben a magyarok Kiss Ernő vezetése alatt, az ifjú katonák is, bátraknak és meglehetősen ügyeseknek mutatkoztak.

Kiss föllépése valamennyire föléleszté újra a magyarok bátorságát. A perlaszi csatában szeptember 2-án egy irás is jutott a magyarok kezébe, mely alig hagyott fel kétséget aziránt, hogy az osztrák camarilla kettős játékot játszik. Az idő valóban közel volt már, mikor ennek nyilvánossá kellett lenni.

Jellacsics bán betörése Magyarországra.

Bármily bizonyosan meg is volt győződve arról a magyar ministerium, hogy Jellacsics egészen egyetértésben van a szinfalak mögött álló camarillával, s csak annak parancsai szerint cselekszik, mégis mindig úgy tett, mintha bizalmat helyezne az osztrák kormány szándékaiban, s ismét alkudozásokba kezdett a fölségárulónak nyilvánított bánnal.

Pedig nem lehetett tagadni, hogy az osztrák ministerium, természetesen az előbbi, a magyarnak szemrehányásokat tett, hogy a bánnak nem akar pénzt adni, s maga az osztrák ministerium segítette őt pénzküldeményekkel; nem lehetett tagadni, hogy Ausztria a bánnak fegyvereket, lőszert, határőrszászlóaljokat, melyek az országon kívül tanyáztak, küldött, mialatt a

magyar ezredeknek Magyarországra küldése, minden kigondolható módon késleltetett és akadályoztatott, mialatt még az új nemzeti haderőnek alakítását is az országgyűlés július 11-ki végzése szerint, a mennyire lehetett, akadályozta a camarilla.

Mindennek daczára, a magyarok még mindig alkudozásokba bocsátkoztak, és pedig magával Jellacsics bánnal. A ministerelnök Batthyányi Bécsbe ment, hogy ott július 29-én Jellacsicsal találkozzék és értekezzék. Jellacsics követelései közül, most azok léptek előtérbe, melyek az osztrák monarchia javára valának irányozva: eltörlése a külön magyar hadügy, külügy és pénzügy miniszteriumoknak, a sajátképi horvát követelésekből leginkább lőn hangsúlyozva az illyr nemzetiség és nyelv egyenjogúsága a magyarral, az országgyűlésen s a közigazgatásban. A tárgyalás eredménytelen oszlott szét, mint előrelátható volt, s Jellacsics annál erélyesebben folytatta hadikészületeit. Hogy az országon kívül lévő zászlóaljokat pótolhassa, minden horvát szlapon ezrednél 3-ik és 4-ik zászlóaljokat alakított, s augusztus végén mintegy 40,000 főnyi csapata volt a Magyarország elleni támadásra készen.

Ezenközben Olaszországban Radetzki kivivta a custozzai diadalt július 25-én, a piemonti hadsereg demoralizálva visszavonult a Ticinon és augusztus 9-én Károly Albert kénytelen volt Radeczkyvel fegyverszünetet kötni. Schleswig-Holsteinban a Dánia elleni harcz meg lőn szüntetve s Poroszország alkudozott a dánokkal; nem lehetett többé kétség az iránt, hogy ezzel elvált a forradalomtól. Az úgynevezett német központi hatalom Frankfurtban Ausztriára nézve ártalmatlanná tétetett; mert élén János főherczeg állt, mint birodalmi helytartó. Végül az osztrák birodalmi gyűlésben a magyarok iránt ellenséges szlávpart volt az uralkodó.

A Magyarország elleni föllépés halasztásának oka ily körülmények közt talán csak abban keresendő, hogy Ferdinand császár visszariadott azon gondolattól, hogy ígéreteit vissza vegye és semmiseknek nyilvánítsa, hogy nem birta magát arra határozni, miszerint a magyarokat lázadóknak nyilvánítsa, kiknek eddig feje volt s kik, ha nem veszi az ember épen nagyon szigorúan a dolgot, ha nem veszi szigorúbban, mint az uralkodó

viszonyok azt megengedik, ekkoráig mindig alakilag törvényes téren mozogtak.

Ferdinand ellenállását nem törhette meg a camarilla egyszerre, darabonként kellett azt legyőzni s a császárt csak lépésről lépésre tovább szorítani. Az első lépés szeptember 4-én történt. E napon a bán „tanusított hűségének, a dynastiához és az összbirodalom érdekeihez való ragaszkodásának kétségtelen bizonyítékai következtében, mint szintén készsége miatt, melyet a magyar miniszteriummal egyetértés helyreállítására tanusított,“ visszahelyeztetett újra minden hivatala s méltóságaiba, s az ellene indítandó vizsgálati parancs visszavonatot.

Ennek híre a pesti országgyűlésen viharos fölzúdulást idézett elő. Az országgyűlés rögtön egy küldöttséget választott szeptember 8-án, mely a császárhoz menjen.

A küldöttséget Schönbrunnban fogadta a császár, hová Innspruckból már rég visszatért. A küldöttségnek meghagyatott, hogy követelje, miszerint minden magyar ezred, mely még az országon kívül van, haladék nélkül Magyarországra visszaküldessék, s föltétlenül a magyar miniszterium rendelkezése alá bocsátassék; hogy a király minden Magyarországon levő csapatnak szigoruan parancsolja meg, küzdjenek Magyarország jogáért; hogy a horvát nemzet szabadíttassék föl a katonai despotismus alól, mely alatt e pillanatban nyög, s tétessék neki lehetségessé, hogy szabadon nyilatkozzék; hogy Fiume s a bán és a szerbek által elragadott szlapon vármegyék rögtön adassanak vissza Magyarországnak, hogy végre V. Ferdinand adja meg a királyi szentesítést az országgyűléstől hozott törvényeknek, melyek arra már oly régóta várnak.

Ehhez még azon kérelem kapcsoltatott, jöjjön a király Pestre hű magyarjai közé, hogy senki ne állíthassa többé, mi szerint ő maga egyetért Magyarország ellenségeivel, hogy ezek ne merészeljenek tovább ily takaró alatt ellenségeskedéseket táplálni Magyarország ellen.

A magyarok kívánczaira és kérésére Ferdinand egy feleletet olvasott föl, melyben sajnálta, hogy gyöngye egészsége miatt nem mehet Pestre, hozzá tette, hogy szilárd akarata a magyar korona törvényeit, jogait és integritását föntartani. Minden többi

pontra nézve pedig megjegyezte, hogy azok részint már elintéztettek a nemzet óhajta szerint, részint az azok iránti elhatározását legrövidebb idő alatt közölni fogja a miniszteriummal.

September 11-én a bán horvátjaival betört a tulajdonképeni Magyarországra. A bán visszahelyezésével a háború Magyarországra ellen, vagy mint a camarilla és párthivei mondták, a „pesti demagógok“ ellen kihirdettetett.

A titkos hadjárat terv következő volt: a horvátok és szerbek egyidejűleg kezdjék meg a támadást, és nyomuljanak Pest felé; a magyarok részéről nagy ellenállásra nem számítottak, miután minden módon akadályozták őket katonai szervezésükben. Most aztán a császárnak mint közvetítőnek kellett volna föllépni a küzdő nemzetiségek közt, a keményen szorongatott magyarok s szorongatóik a szerbek és horvátok közt. Ha békét akarnak a magyarok, természetesen minden követelésre hajolniok kell, melyeket eddig a camarilla szószólója Jellacsics eléjük kitűzött. Ha ellenben erősen védik magukat a magyarok, mit alig lehetett várni, nos úgy bizonyára eltérésekre is hagyják magukat ragadtatni az eddig követett törvényes útról s ennek folytán a császár előtt lázadók gyanánt lehet őket majd föltüntetni, kik ellen most minden, osztrák eszközzel is föl kell lépni; sőt a magyarok csaknem kénytelenek voltak elhagyni a törvényes utat, ha egyáltalán komolyan védni akarták magukat.

Ily módon akarták tehát Ferdinand császárt meglehetősen biztossággal lassanként előbbre tolni, bármily nagyon irtózkodott is szavát megszegni.

A bán, augusztus végén 40,000 emberével Horvátország és Szlavonia északi határán állt, Magyarországra még nem lépett be, de minden percben készen volt arra.

Szemben vele a magyaroknak összesen valami 6000 főnyi rendes csapatuk volt, u. m. 2 zászlóalj a régi Erneszt és Wasa ezredek, az első s a hetedik honvéd zászlóalj; két huszár ezred és két tüzeg 8—8 ágyúval.

A magyarok minden többi hadereje a Dráva hosszában nemzetőrökből s népfölkelésből állt.

Eszék várában 16 század őrség állt a Zanini, Sándor és Wasa ezredek, és

De hát hol volt az országgyűléstől július 11-én megszavazott 200,000, vagy legalább az első 40,000 ember? Valóban még egy ember sem állt itt belőlük; hanem még nem is tettek semmiféle előkészületet fölállításukra. Először is még mindig hiányzott a királyi szentesítés az országgyűléstől július 12-én hozott törvényre. Hanem ezt nem tekintve, a magyar hadügy-miniszter Mészáros sem volt forradalmi szervezésekre alkalmas ember. Mi sem rejlett benne kevésbbé mint egy második Carnot. Nem akart tudni semmiről, a mi nem illett belé az ő osztrák schemába, melyben ő maga felnőtt. Így már az első tiz honvéd zászlóalj fölállítása ellen is ellenvetést tett s nagyon örült annak, hogy azok szervezését levették az ő nyakáról. Most július 11-ke után véleménye szerint minden újabbi újoncozást a régi osztrák-magyar ezredek kiegészítésére kellett volna fordítani.

A többi miniszter azonban már az első honvédzászlóaljak fölállításakor igen helyesen azon véleményben volt, hogy Magyarországnak nemzeti seregre, nemzeti felszereléssel és nemzeti tisztekkel van szüksége, mely a dolgok új rendjének hive, melyben tehát bizni lehet. Most július és augusztusban, miután a dolgok jó formán kitisztultak, teljesen azon véleményben voltak.

A nemzetőrség már fölállításakor, miután a magyar miniszterium megalakult, a miniszterelnöknek rendeltetett alá. Az ő vezetése alatt kezelte a nemzetőrségi ügyeket egy hadi tanács, melynek élén Baldacci ezredes állt. E haditanács alá helyezettett most a tiz első honvéd zászlóalj is. Könnyen érthető, hogy a szakadás, mely ez által a katonai igazgatásba jött, az egészre nézve csak káros lehetett.

Az épen most mondottakból érthető az is, hogy egész augusztus végéig misem történt a rendes csapatok szaporítására nézve. Ezek még mindig a régi osztrák-magyar seregekből vagy zászlóaljakból álltak, melyek tényleg épen az országban voltak, továbbá néhány nemmagyar seregből vagy zászlóaljból, melyek szintén esetlegesen vagy nem esetlegesen az országban egyelőre a magyarok érdekében küzdöttek, a székely határ-örökből, kik hiven a magyar kormányhoz tartottak, a 10 első honvéd zászlóaljból s egy kis honvéd tüzérségből.

A nemzetőröket részben a valódi harcúterén is használták kiegészítőül. Hanem az magától érthető, hogy ezek kevésbé megbízható csapatot képeztek. Többnyire vagyonos, családos emberekből állván, nem igen lehetett őket lakhelyüktől távol és hosszú időre alkalmazni. Tehát többnyire csak akkor vettek részt a harcban, ha az közvetlen lakhelyük területén folyt, s a zászlóaljok, melyek néhány hétig küzdtek, ismét újabbak által lettek fölváltva. Hiányzott tehát náluk, márcsak az utóbbi oknál fogva is minden mozgósíthatás. Nem nagyon mozgathatta a tábornok a nemzetőröket már csak azért is, mert máskülönben fölváltásuk nagyon meg lett volna nehezítve. Azonfölül a nemzetőrök, kevésbé, vagy éppen semmit nem voltak begyakorolva s többnyire legesekélyebb katonai képzettség nélküli tiszteik voltak. Ha pedig valamely tábornoknak alig hogy sikerült a zászlóaljakba, melyekkel pillanatnyilag rendelkezett, némi katonai szellemet és fegyelmet lehelni, a fölváltás által már ismét elvonták tőle azokat s az újonnan érkezett zászlóaljakkal ismét újra kellett kezdenie a bajlódást.

Mintán augusztusban a magyarok elleni veszélyek mindinkább kezdtek csoportosulni minden oldalról, s mindinkább sürgetőbbekké váltak, a fönnebb előadott okoknál fogva pedig a rendes csapatok, akár sorgyalogság, akár honvéd zászlóaljak föllállítása megakadt, azon kiegészítő módra gondoltak, hogy mozgó nemzetőröket állítsanak föl. Ugyanis az ország mind a négy nagy kerületében, Tiszán innen és Tiszán túl, Dunán innen s Dunán túl egy-egy szabad csapatnak — mozgó nemzetőrségnek — kellett volna fölláttatni, mely lovasság és gyalogságból állva egész 8000 emberre szaporítható. A legénység a nemzetőrök közül vétessék s az eredeti eszme szerint önkéntesek legyenek. Ez azonban, mint azt csakhamar belátták, nem volt kivihető, tehát a leginkább szolgálatképes fiatal emberek közt sorshúzáshoz kellett folyamodni. A 4 szabad csapat állomáshelyeitől Vác, Pápa, Szolnok és Arad jelöltettek ki. Parancsnokaik Görgey Arthur, Ivánka, Kosztolányi és Máriássy őrnagyok voltak.

A 4 szabadcsapat eleinte természetesen mindazon bajokban szenvedett, melyekben a közönséges nemzetőrök s a nép-

fölkelés, mely lényegileg csak annyiban különbözött a nemzetőröktől, hogy még rosszabbul volt fölfegyverezve mint a nemzetőrök, sok helyütt csak kaszákkal. Csak az az előnye volt a szabad csapatoknak vagy mozgó nemzetőröknek a közönségek fölött, hogy amazokat lakhelyeiktől távol is lehetett használni, s aztán, hogy a tiszti helyek betöltésénél kissé több választékosággal lehetett eljárni. Így legalább kilátás volt, hogy e szabad csapatokat idővel rendes csapatokká változtathatják át. Azonban ez előny is paralizálva volt az által, mivel a vármegyék csak hogy jó sok önkénytest állithassanak ki, e mozgó nemzetőrség tagjait is csak néhány hónapi szolgálatra kötelezték, majd 3, majd 4 hónapra. Idő folytán ez nagyon károsnak bizonyult be, a mint ezt látni fogjuk.

September első felében a 4 szabadcsapat még semmikép sem érte el a 8000 főnyi magasságot, még sokkal kevésbbé voltak teljesen felszerelve, midőn már használni kellett őket.

E rendes szabad csapatokon kívül ugyanazon időben Kossuth egy másik, úgy nevezett Hunyady csapatot állított föl; 1200 ember gyalogság és 800 ember lovasság.

E szükséges magyarázat után, újra fölfoghatjuk az események fonalát.

A királyhoz Bécsbe küldött országgyűlési deputatio kedvezőtlen fogadtatásának hírére a Batthyányi miniszterium Kossuth kivételével leküszönt. A nádor megragadta az alkalmat, hogy rögtön a dictaturának egy nemét vegye kezébe s erről értesítette az országgyűlést. Az országgyűlés azonban ezt az alkotmánynyal ellenkezőnek nyilvánította. A nádor kényszerítve látta most magát Batthyányi grófot megbizni az új miniszterium megalakításával.

Néhány nap mulva létre is jött ez; a legmérsékeltebb elemekből volt összeállítva, Kossuth p. nem volt benne.

Mialatt Pesten ezek történtek, a bán már valóban betört Magyarországra és előrenyomult Pest felé.

Forduljunk most a két fél haderejének megtekintésére a horvát-magyar határezen.

September elején a bán balszárnya saját vezénylete alatt, a sajátképi Horvátországból való csapatok, a károlyvári és báni

ezredből valók, Légrádnál álltak a Mura és Dráva összefolyásánál; a centrum Hartlieb altábornagy, eddig a károlyvári határőrvidék parancsnokának vezénylete alatt Verőcénél állt, oldalt a Drávától; többnyire a varasdi határőrök s a szlavoniai csapatok voltak vele; végre a jobb szárny Roth és Philipovics tábornokok alatt, 10000 ember, többnyire a határőr ezredek negyedik zászlóaljai, szerfölött hiányosan fegyverezve, az eszéki várral szemben, közel a Dráva és Duna összefolyásához volt fölállítva.

A rendes magyar csapatokat, melyek a bánnal szembeállítottak, Ottinger tábornok vezényelte, ki Mészárosnak Olaszországból megérkezése előtt Pesten a magyar hadügyminisztérium ügyeit vezette. Ottinger összevonta kis haderejét a bán balszárnya ellen Nagy-Kanizsánál; talán, mint az az ő érzületei mellett föltehető volt, kevésbé azon szándékkal, hogy ellenálljon, mint inkább, hogy a magyar csapatok magvát a bán kezébe juttassa. Azonnal tárgyalásokba bocsátkozott a bánnal és seregét elhagyva, haladék nélkül átment ehhez. Helyébe Teleki Ádám gróf lépett mint vezér. Ez megmaradt a rendes csapatokkal a nagykanizsai állásban; az alsó Dráva fölötti örködés Légrádtól a Drávának Dunába ömléseig teljesen a környékbeli nemzetőrökre s a népfölkelésre hagyatott. Jellacsics Telekivel is alkudozásokat kezdett s szeptember 9-én tudatta vele, hogy a császár parancsára lép át a határon és inti Telekit ovakodják minden ellenállástól, mely egy a fölségárulással.

Teleki haditanácsot hívott össze s nem csekély kedvet mutatott egész csapatával követni Ottinger példáját. Hanem a magyar szellem túlnyomó volt a haditanácsban, mint szintén az egész hadtestben. Teleki egyelőre még a csapatok élén maradt, jelentést tett Pestre s kérte, hogy mentsék fel őt a fővezérség alól.

Szeptember 11-én most átkelt a bán bal szárnyával Légrádnál a Dráván s vele egyidejűleg Hartlieb a centrum élén Verőcénél átlépte Horvátország határát. Teleki, föltéve, hogy ellent akart volna is állni ez előnyomulásnak, valóban gyöngye volt erre. Visszahúzódott a pesti úton Székesfehérvár felé.

September 20-án a bán a Balaton nyugoti partján Veszprémig, Hartlieb a keletin Enyingig nyomult előre.

Ez események s főleg Jellacsics betörésének hírére, miután a Batthyányi miniszterium újra megalakult, Kossuth azonnal indítványozá: bizassék Magyarország összes hadcsapatai fölött a fővezérlet a nádor főhercegre, a kormány mellé pedig a helyzet veszélyes voltánál fogva adassék egy országgyűlési tagokból álló bizottmány (honvédelmi bizottmány), mely a honvédelemre vonatkozó ügyek fölött örködjék s azokat előmozdítsa.

Ez indítványok végzéssé tétettek; határoztatott továbbá, miszerint a nélkül, hogy tovább várnának a királyi szentesítésre, a már július 11-én megszavazott 40,000 ujonc kiállítása kezdessék meg rögtön, továbbá szintén rögtön alkalmaztassék hadi szolgálatra az alakulóban lévő négy szabadcsapat, akármennyire haladt is szervezésük s végül alakitassanak újabb szabad csapatok. Egy ilyet alakított most Perczel Mór (szül. 1814ben); ki egyszer ifjúságában osztrák szolgálatban állt, de nagyon korán búcsut vett attól.

A nádor mindenekelőtt azon hadcsapathoz ment, mely Jellacsicscsal állt szemben; katonai tanácsadó gyanánt Moga tábornok adatott mellé. A Balatonhoz érve, 21-én a főherceg személyesen összejött a bánnal. Ez összejövetel előtt a bán tiszteijeihez beszédet tartott, melyet egész terjedelmében közlünk, miután alig ismeretes és sok tekintetben szerfölött jellemző:

„Ma — így szól Jellacsics, — össze fogok jönni Magyarország nádorával. Ha nem hozza nekem azon hirt s annak biztosítékát, hogy a magyar miniszterium az osztrákkal egyesítetik, ez értekezlet úgy egészen eredménytelen lesz. Céлом egy egységes Ausztria helyreállítása. Céлом a császárt újra megszilárdítani trónján. A német legyen német, a magyar maradjon magyar, a szláv szláv. Semmi sem téríthet el engem azon útról, melyre léptem. Ő Főlségétől a császártól banná kineveztetésem óta huszonegy legfelsőbb kéziratot kaptam, fájdalom nem valék azon helyzetben, hogy azokat követhettem volna. Ő Főlsége a császár küldhet még másik huszonegy kéziratot, hogy célomtól eltántorítson, én mégsem fogok engedelmeskedni azoknak. Nekem működöm kell ő Főlségeért habár akaratja ellen is.

Ha megbukik tervem, ha szétszakad Ausztria, akkor uraim önök még élhetnek, ha akarnak, hanem én nem, én nem.“

Igy szólt Jellacsics. Valjon mit mondott volna a „conservatív“ párt e szép beszédhez, ha Jellacsics föllépése nem illett volna bele az ő terveikbe?

A közléseknek, melyeket a bán a nádornak tett, az a közvetlen következménye lőn, hogy ez utóbbi elhagyta hadtestét és Bécsbe ment. Miután Teleki is visszalépett, tehát Moga vette át a parancsnokságot a magyar hadtest fölött, mely visszavonulása alatt szeptember 28-ig ujonnan érkezett csapatok által mintegy 16,000 főre szaporodott. Ez időben már Székesfehérváron túl visszavonult a pesti úton egészen Pákozdig és Velencéig, mialatt a bán és Hartlieb 25-én Székesfehérvárnál egyesültek, — összesen mintegy 28,000 ember.

Pákozdnál kellett Mogának megállni, hogy a bán előtt elzárja a további utat Pest felé, a magyar csapatok végre hangosan követelték a harcot az örökös visszavonulás után: a magyar kormánynak is szintén óhajtania kellett ezt, miután a nyílt törés a császárral most már úgyis megtörtént s még legfőlebb csak a jobb ellenállás tekintetéből lehetett azt palástolni és eltitkolni.

A velencei ütközet.

Moga szeptember 29-én reggel következő állást foglalt el:

Jobb szárnya Mühlböck ezredes alatt a csalai szőlőkben állt, a Székesfehérvártól Bicskébe vezető út mellett, jobb oldalán a csalai tó által fődőztetve. 3500 embere volt s egy 6 fontos ütege.

A centrum Holsche tábornok alatt, 4500 ember egy 12 fontos és egy 6 fontos üteggel, kissé visszahúzódva a fehérvári országúton foglalt állást, Sukoró előtt.

A balszárny Répásy ezredes alatt 8500 ember egy 6 fontos üteggel, a nevezett országúttól keletre állt, bal oldalával a velencei mocsáros tóra támaszkodva.

A tartalék végre, melynek parancsnokságát a fővezérség-

röli lelépte után Teleki Ádám gróf vette át, 4500 emberrel és két üteggel Velence előtt foglalt állást.

Jellacsics szeptember 28-án Pákozdtól délnyugatra, e helység és Székesfehérvár közt összpontosította csapatait. A magyaroktól azon patak választotta el, mely a csalai és velencei tavakat összeköti.

Szeptember 29-én délelőtt támadáshoz kezdett. Roppant túlereje mellett azt hitte, hogy a magyarokat teljesen megsemmisítheti; a helyett tehát hogy bal szárnyukat megkerülve Pest felé visszavonulásra kényszerítette volna őket, elhatározta őket a velencei tóba szorítani, főtámadását tehát a magyar hadállás jobb szárnya ellen irányozta, mely azonfelül, mint az 16,000 embernek 8000 lépésnyi téren való kiterjesztéséből könnyen érthető, meglehetősen elszigetelten állt s nem könnyen kaphatott segílyt, ennél fogva könnyű és gyors győzelemmel kecsesgette a bánt.

Azonban a magyarok jobb szárnya vitézül s elég sokáig védte magát, úgy hogy a centrum segílyére jöhetett. Ez a magyarok részére döntötte el a győzelmet e ponton és Jellacsics, ki oly magas fogalmakkal bírt saját túlsúlyáról s ki nem is számított már komoly ellenállásra mind az után, a mit eddig látott, előbbi elbizakodottságából most egyszerre oly levertségbe esett vissza, hogy még egy pár demonstratio után délután 2 órakor a harcot egészen megszüntette s visszavonult Székesfehérvár felé.

Moga 29-én a csatatéren maradt, hanem 30-án, ámbár győztes fél volt, a pesti úton visszahúzódott Martonvásárra, mert félt, hogy a legközelebbi napokban Jellacsics nagyobb erővel fogja újonnan megtámadni, a magyar had pedig nem állhat ellent a pákozdi vagy velencei állásban. A martonvásári állás meglehetősen emelkedett halmokon, egy vízdűs patak mögött, mindenesetre sokkal előnyösebb volt védelmi harcra.

Új támadás helyett ajánlat jött Jellacsicstól, kössenek három napi fegyverszünetet, mi alatt mindkét fél jelenlegi állásában maradjon. Moga elfogadta az ajánlott fegyverszünetet s erre helyes oka volt, mert a legközelebbi napokban aránylag jelentékeny erősítéseket várt. Jellacsics épen így volt; még min-

dig várt jobb szárnyának Roth és Philipovich tábornokokkal megérkezésére, miről nem sokára bővebben fogunk szólni.

Ezenközben a magyarok győzelme Velencénél az egész Dunavidéket mozgásba hozta és fölkelésre bátorította; Rothtól nem érkezett semmi hír; ellenben jöttek Pestről hírek, de olyanok, melyek a bánra nézve nem igen lehettek örvendetések. A határőrök Velence mellett oly kevés harc kedvet mutattak, hogy a bán kevés bizalmat táplált most már aziránt, miszerint velők hasonló nagyságu, még kevésbbé hogy nagyobb magyar haderő ellen győzhessen. Végre 30-án értesült arról, hogy küldötteinek egyike, Zichy Jenő gróf, kit dél felé küldött, hogy keresse föl Rothot és siettesse annak jövetelét, utközben már ott is magyarokra talált s azok előőrsei el is fogták őt.

Mindez arra bírta a bánt, hogy egyelőre nemcsak teljesen lemondott a Pest elleni támadó föllépésről, hanem igyekezett a magyarok történhető támadásai elől is elvonni magát s az osztrák határ felé indult. Egyelőre még lemondott a meghalásról. Útját már október 1-én reggel megkezdte s e napon Móorig ment. Igaz, hogy a Székesfehérvárról való elutazás homlokegyenest ellenkezett a Mogával kötött fegyverszüneti egyességgel s e tekintetben kevésbé volt illő oly lovagias férfihoz mint a bán. De hát mit tegyen az ember? Szükség törvényt bont s aztán a magyarok lázadóknak neveztettek, kikkel szemben a régi népjogi elmélet szerint semmi legitim vagy illegitim ellenség nem köteles a szerződéseket megtartani.

Október 2-kán Jellaesics Kis-Bérre érkezett, 3-kán Győrbe s 6-án Német-Óvárnál átlépte az osztrák határt.

Székesfehérvártól Német-Óvárig mintegy 20 mértföld; a határőrök tehát ugyancsak derekasan gyalogoltak.

Itt egyidőre el kell hagynunk a bánt, hogy alkalmas időben ismét visszatérjünk hozzá.

A Roth-féle hadtest elfogatása.

A mint Jellaesics Magyarországba betört s ellenállhatlan előrenyomult a Balaton tavánál, a kormány a Szolnokon alakulófélben lévő szabadsapatot, mely akkor csak körülbelül 700

emberből állt még, a Csepel szigetére rendelte. E szabadesapatnak föladata itt az volt, hogy Jellacsicsnak vagy valamely hadosztályának történhető átkelését a Dunán akadályozza. A szolnoki szabadesapat vezére Görgey Arthur volt. Görgey 1818-ban született, 1832-ben osztrák szolgálatba lépett, hanem 1845-ben, mint huszár főhadnagy oda hagyta a szolgálatot, részint mivel oly természet volt, ki magasabbra vágyott ki, mint a mennyire egy feltörő szellemnek a mi conventionális államformáink közt vágni szabad, részint azért, hogy technikai tanulmányok, különösen a vegytan iránti hajlamait követhesse. 1848 tavasszal egyik közel rokonának jószágán tartózkodott északi Magyarországon, midőn az első honvédszászlóaljakat kezdték alakítani. Görgey jelentkezett s mint kapitány az 5-ik zászlóaljba osztatott be, mely Győrben alakult; azonban eleinte csak technikai és administratív ügyekben, p. lőfegyverek vásárlására, gyutacsgyár föllállítására stb. alkalmaztatott. Midőn augusztusban a mozgó nemzetőrséget fölláttatták, őrnagygyá mozdítatott elő s a szolnoki szabadesapat parancsnokságát kapta.

Görgey nem volt rajongó; gyűlölte a frázist s kérlelhetlen gúnynyal üldözte. E gúny nemsokára ki lön hiva az által, hogy látta, miszerint a nép valódi lelkesültsége, melynek véleménye szerint tettekben kellett volna nyilatkozni, cseppet sem felel meg annak, mit arról a népszónokok beszéltek. Épen szabadesapatának alakításánál tett e tekintetben tapasztalatokat, melyek már előre lehűtötték s melyek után, jelleme és vérmérsékletéhez képest, kétszeresen vizsga szemmel nézett most meg mindent s mindinkább hajlandóbb lett hasonlításokat vonni a szó és tett között.

Görgey tehát Csepel szigetére küldetett. Alig ért ide, egyszersmind megkapta a főparancsnokságot a Duna-Földvárnál fölláttott Hunyady-csapat fölött, mely 1200 főnyi gyalogság s néhány száz lovasból állt akkor, mint szintén reá bízott az aldunai népfölkelés is, hanem egyúttal azon rendeletet kapta, hogy akadályozza meg a Roth-féle hadtestnek Jellacsicssal egyesülését.

Hogy e föladatnak megfelelhessen, Adonynál a Duna jobb partján összegyűjtötte az egész rendelkezése alatt álló haderőt

— valamivel volt az csak több 2000-nél — s innen Soponya felé a Sárviz csatornánál két előrsi vonalat állított föl, az egyiket arccal Székesfehérvárnak északfelé, a másikat arccal délfelé, hogy ily módon keresztülmesse mind a közlekedési vonalakat, melyeken át a Roth-féle hadtest a Jellacsicscsal való egyesülést kereshette.

Az északi előrsi láncon tartóztatták föl szeptember 29-én a már említett Jellacsicsféle emissariust Zichy Jenő grótot, utitársával Zichy Pállal s mint gyanust elfogták. Zichy Jenő előbb administrator volt, teljesen császári s legkevésbé sem magyar királyi érzelmű; azonfelül kormányzása által Fehér megyében a legnagyobb mértékben meggyűlöltette magát. A Hunyady-csapat, mint szintén a népfölkelés emberei is igen hajlandóknak mutatkoztak a két fogolyt minden szövesztegetés nélkül fölkoncolni. Görgey nagy bajjal s féligmeddig önmagát veszélyeztetve menthette meg őket s áthozatta a Csepel szigetére, hanem itt rögtönítelő bíróságot állított össze, melynél maga elnökölt. Zichy Jenő grófnál sok példányban találtak két proklamatiót, melyek Schönbrunnból kelezve, Ferdinand király nevével aláírva, de semmi magyar felelős minisztertől ellenjegyezve nem voltak s melyek egyike a magyar csapatokhoz, másika a magyar néphez volt intézve. Mindkettőtől engedelmességet kívántak Jellacsics iránt s elszakadást a törvényes magyar kormánytól. Azonfelül Zichy Jenő grófnál a bánnak Roth tábornokhoz intézett levelét találták, melyben ez utasittatik Zichy gróf számára fedező csapatot rendelni s öt kitelhetőleg segíteni.

E bizonyítékok alapján a rögtönítelő bíróság előtt Zichy Jenő gróf ellen a haza ellenségeivel való egyetértés s a délszlávok magyar államjogi szempontból lázadó fölkelésében való tényleges részvét miatt vád emeltetett s kötélt általi halál indítványoztatott. A rögtönítelő bíróság kimondta ez ítéletet. Szigorúan az osztrák eljárást követték, mely szerint az elnöknek jelentékeny befolyása van az ítélet kimondására. Görgey elhatározott föllépése ez alkalommal egész Magyarorszáiban hírnevet szerzett neki s előkészítette az utat ama magas állásra, melyet néhány hónappal utóbb elfoglalt. Zichy Jenő gróf kísérelője, Zichy Pál, egyszerűen a rendes törvényszéknek adatott át.

Október 1-én Görgeynek Moga parancsára, miután előőrseit visszahúzta, a Duna mellett fölfelé kellett vonulnia Ercsényig, hogy itt csapatának legnagyobb részével a Martonvásárra visszavonult magyar sereg bals szárnyát képezze, de alig ért oda, már ismét visszaküldték Adonyba. Ezalatt a Róth-féle hadtest megsemmisítésének földadata Perczel Mór ezredesre, az általa alakított Zrinyi csapat parancsnokára bízott. Október 3-án Görgey csapatával együtt szintén Perczel parancsnoksága alá helyeztetett. Ez most egészben véve 3000 gyalog, 200 huszár és 8 ágyuval rendelkezett. Október 4-én kezdte meg operatióit.

Az eszéki vár nem tartóztatta föl Roth-ot előnyomulásában semmikép sem, miután e vár parancsnoka Jovich mindjárt az ellenségeskedések megkezdésekor semlegesnek nyilvánította azt s a horvátoknak semmi akadályt nem gördített útjába. Így jött Roth Pécsig. Innen Ozora felé ment, mely a Sió folyama mellett fekszik, hogy onnan végre Jellacsicshoz jusson Székesfehérvárra. Hanem ez útjában Pécestől kezdve komolyan nyugtalanította a népfölkelés s csak lassan haladhatott most Roth előre.

Okt. 4-én, mint mondók, Perczel megkezdte hadműveleteit; Adonyból Seregélyesre ment, hogy így átvágjon minden utat a Duna és a Balaton közt. Görgey vezette az előcsapatot. A mint Seregélyesre ért, meghallotta, hogy Tác faluban, mely odább esik nyugot felé, már horvátok vannak. Rögtön odaindult s egy merész huszártámadással megtisztította a falut az ellenségtől, hanem 5-én reggel, attól félve, hogy Perczeltől elvágják, ismét visszatért Seregélyesre. Utközben hallotta, hogy csakugyan horvátok állnak már közte és Perczel közt. Miután mitsem tudott arról, hogy Jellacsics már elhagyta Székesfehérvárt, azt hitte, hogy e horvátok és Fehérvár közt kell átvágnia magát s ez irányba fordult.

De csakhamar értesült arról, hogy Székesfehérvárott nem a bán tanyáz többé, hanem a magyarok. Most ismét visszafordult a horvátok ellen, kik Báránd közelében álltak. Mialatt ő e helység nyugoti oldalán megjelent, Perczel kelet felől Seregélyes irányában tűnt föl. A horvátok — 1000 főből álló csapat — ennek következtében alkudozni kezdtek Görgeyvel s megadták

magukat mint hadifoglyok. Roth előhada volt. A fegyverek, melyeket elszedtek tőlük, nagyon elkelték a magyaroknak.

Roth seregének zömével 5-én Soponyánál állt, délre Táctól, melyet Perezél azon 1000 ember elfogása után saját katonáival megrakott. Rothnak egy elfogott leveléből : „a es. k. csapatok parancsnokának Székesfehérvárott“ látták a magyarok, hogy a tábornok minden utasítás nélkül van s nincs összeköttetésben Jellacsicscsal. Roth a maga részéről ugyanazon időben arról értesült, hogy egy jelentékeny magyar hadesapat áll előtte a Székesfehérvárra vivő úton, mialatt háta mögött a nép mindinkább tömegesebben kelt föl. Philipovich tábornokot küldte mint parlamentairet Tácrá Perczelhez s akadályozatlan visszatérhetést kért Horvátországba, Perczel ellenben föltétlen megadást kívánt.

Philipovich e felelettel tért vissza Soponyára s Roth még az okt. 5. és 6. közti éjjel oda hagyta Soponyát, hogy Lángon, Kalázon, Déghen át Ozora felé meneküljön.

A magyarok 5-én délután Csőszez értek, innen Görgey 6-án reggel a lovassággal előre sietett s déltájban utólérte a horvátokat Déghnél ; hanem a lovassággal magával nem merte megtámadni őket, Perczel pedig a gyalogság s tüzéséggel csak későn este érkezett Déghre, miután meglehetősen járhatlan utat használt.

Roth 6-án visszavonult Ozorára a Sió folyamhoz ; hanem úgy találta, hogy az e vidéki rendkívül tevékeny népfölkelés már minden hidat lerombolt e folyamon. E népfölkelés elfoglalta az Ozorától keletre fekvő halmokat is.

7-én reggel Görgey most egy hadoszloppal délnyugotnak indult Dégh felé, hogy ott csatlakozzék a népfölkeléshez, míg Perczel seregének zömével az országúton nyomult Déghtől Ozorának, a két helység közti erdőn át.

Midőn Perczel az erdő déli szélén megjelent, Görgey épen támadáshoz akart kezdeni ; Roth parlamentairet küldött. A megkezdett alkudozások következménye lőn, hogy az egész Roth-féle hadtest harc nélkül hadifoglyul adta magát a sokkal gyöngébb Perczel-féle csapatnak ; egyike a legszégyenteljesb capitulatióknak nyílt mezőn, melyek valaha előfordultak.

Már a Roth elleni rövid hadjárat alkalmával nagyon komoly viszályok ütöttek ki Görgey és Perczel közt. Görgeyt már eleinte bántotta az, hogy tőle, ki eredetileg a Roth elleni főparancsnoksággal volt megbízva, elvették azt, továbbá azt látta, hogy Perczel katonai ismeretei szerfölött csekélyek s azon mód, melylyel ez a fegyelmet kezelte, semmikép sem tetszhetett Görgeynek. Perczel ellenben, ki Görgey szellemi felsőbbségét nem titkolhatta el önmaga előtt, mindenben, a mit Görgey tett, engedtlenséget látott. Valami nagyon mérsékelt és szenvedélytelen egyik sem volt; több keserű összekoccanás történt tehát. Görgey és Perczel ez időtől kezdve határozott ellenségek lőnek.

Bécs és Pest. September vége és október eleje.

A hadi eseményekről ismét vissza kell térnünk egy pillanatra a politikai eseményekhez.

Ugyanazon időben, mikor a nádorfőhercegre bizta a magyar országgyűlés a Jellacsics elleni fővezérséget, egy nagy küldöttséget is indított Bécsbe az osztrák birodalmi gyűléshez. Föl akarták ezt szólni, hogy a magyarral egyesülten vessen gátat a camarilla ármányainak. A szláv párt azonban az osztrák birodalmi gyűlésen megakadályozta a magyar küldöttség elfogadását s ez mitsem végezve tért vissza Pestre.

A camarilla fölbátoritva egy részt Jellacsicsnak kezdetben szerencsés előnyomulása által, másrészt véleménye szerint följogosítva a — törvénytelen lépések által, melyeket a magyar országgyűlés, melynek szemei végre teljesen fölnyiltak, utóbbi időben tett, mint p. hogy a már júliusban megszavazott ujoncok kiállítását megkezdte, a nélkül, hogy a királyi szentesítésre várna tovább, melyre nagyon is sokáig hiába várt, — a camarilla elérkezettnek hitte a pillanatot, melyben megkezdheti utolsó játékát.

Ennek következtében september 22-én Lamberg altábornagy királyi biztossá neveztetett ki Magyarország számára, átadatott neki a főparancsnokság az összes magyar csapatok fölött s reá bízott a pesti országgyűlés fölösztatása. A kibocsát-

vány, melyben e kineveztetés történt, természetesen semmi magyar ministertől nem volt ellenjegyezve. Ugyanazon napról kelt ama proclamatio, melyből példányokat találtak Zichy Jenő grófnál s mely fölhevítte a magyar hads ereget és magyar népet, hogy szakadjon el az országgyűléstől és miniszteriumtól s engedelmeskedjék Jellaacsicsnak és Lambergnak.

A mint ennek hire Pestre érkezett, kijelenté az országgyűlés, hogy nem hiheti, miszerint ama kibocsátványok és proklamatiók valóban V. Ferdinand királytól erednének. Ha azonban mégis tőle jönnének, úgy teljesen törvénytelenek s a magyar nép köteles megtagadni az engedelmisséget azoktól.

Pesten az izgatottság a legmagasb fokra hágott. Lamberg 27-kén Budára érkezvén, innen át akart menni Pestre, hogy az országgyűlés föloszlatását végrehajtsa; a hídon megtámadta őt a nép s irtóztatós módon fölkoncolta.

Az országgyűlés rögtön szigorú vizsgálatot rendelt a gyilkosság indítói ellen. Ferdinánd királyhoz nyilatkozatot intézett, melyben az esemény fölött sajnálkozott, hanem egyúttal felszólította Ferdinandot, akadályozza meg a felülről jövő törvénytelenéseket, melyek az alsóbb körökben uralkodó rendetlenségnek első okai.

Batthyányi 27-én, azon nap, melyen Lamberg meggyilkoltatott, értekezett Jellaacsicsal Székesfehérvárott. Végző gyöngé kísérlet volt ez, hogy Jellaacsicsot visszafordulásra bírják. Midőn Pestre visszatért s itt megtudta Lamberg meggyilkoltatását, leköszönt s egészen átadta az ország kormányát a honvédelmi bizottmánynak. Kossuth volt e hatóság lelke; ő vette át a katonai ügyek vezetését, ámbár a hadügyminiszter Mészáros megmaradt hivatalában.

A camarilla most elérte a mit akart. Most beszélhetett Ferdinand királynak nyílt lázadásról Magyarországon, iszonyatos jelenetekről, melyek az első francia forradalomra emlékeztettek, a vörös républikáról, szóval tetszése szerint minden rémületes dolgokról, melyek kötelességévé teszik most minden kímélet nélkül beavatkozni.

Miután Batthyányi különben is leköszönt, Ferdinand király tehát október 3-án báró Récsey Ádám tábornagyt s a

magyar testőrsereg kapitányát miniszterelnökké nevezte azon meghagyással, alakítson egy új magyar miniszteriumot. E kibocsátványt Récsey maga ellenjegyezte. Egy másik okt. 4-éről kelt kibocsátvány Magyarországot mindaddig „míg a rend és béke vissza nem tér“, ostromállapotba helyezi, egy harmadik rendeli, hogy a magyar országgyűlés föloszlattassék, hogy ennek minden végzése és rendelete, mely nem nyerte meg a királyi szentesítést, érvénytelen; átadá továbbá Jellacsics bánnak a főparancsnokságot minden bármi fegyvernemhez tartozó s bármi néven nevezendő hadcsapat fölött Magyarországon s annak melléktartományaiban; Magyarország a hadi törvények alá helyezettett, a megyék s városok közgyűlései betiltattak. Jellacsics királyi helytartóvá neveztetett s e szerint minden hatalom átadott neki Magyarországon, minden hatóság alája rendeltetett; különösen meghagyatott neki, hogy Lamberg gyilkosait számadásra vonja. A folyó ügyeket egyelőre csak folytassák a különböző miniszteriumok hivatalnokai.

A bécsi fölkelés; a magyarok előnyomulása a Lajtához.

Azon időben, midőn ama rendeletek kibocsátattak, természetesen nem tudta még a schönbrunni udvar, hogy a császár alter egojává kinevezett Jellacsics bán már egészen az osztrák határ közelében áll, sőt inkább Magyarország közepén képzelte őt, Budapest közelében. Hogy teljes erővel fölléphessen, a német tartományokból a lehető leggyorsabban erősítő csapatokat szándékoztak hozzá küldeni. Bécsből is csapatoknak kellett volna okt. 6-án Magyarországra indulni. A camarilla köztudomás szerint a német tartományok szabadsága ellen egészen hasonló módon működött, mint a magyaroké ellen. A bécsi nép érezte, hogy ha Magyarország szabadságát előbb leverik, a sor majd eljön a német tartományokra is. Fölkelt, hogy a Magyarország ellen induló csapatokat visszatartóztassa; ezek részben egyetértettek a néppel. A zendülésben a hadügyminiszter La tour de Baillet tábornagyot agyonütötték s a lámpára akasz-

tották. A csapatok, melyek nem egyesültek a néppel, kényszerítve lőnek a várost elhagyni s ez védelemre készült a visszafoglalási kísérlet ellen.

A Bécsből elűzött csapatok fölött a főparancsnokságot Auersperg gróf altábornagy vette át.

Jellacsics visszavonulásában, melyet dicsőítői „egy nagy ovatossággal kiszámított és kivitt oldalmozdulatnak” neveznek, a mint láttuk, október 6 án Német-Óvárra ért. Október 7-én is itt volt még, midőn az előtte való napi bécsi fölkelés híre megérkezett. Ily körülmények közt tanácsosnak tartotta részéről szintén Bécs felé nyomulni. 12,000-et a legroszabbul felszerelt csapatok közül Óvártól rögtön Horvátországba küldött vissza, ennek ótalmazására, a többit, mintegy 17,000-et Bécs felé vezette.

9-én Bécs alá érkezett Laaig. 10-én összejövetelt tartott Auersperggel, hogy meghatározzák, mily rendszabályokhoz nyúljanak, ha Moga üldözné a bánt. Különös aggodalmat áruolt el a bán a magyarok túlnyomó lovassága miatt. Megegyezték abban, hogy a magyar had előnyomulása esetén először is ennek erejéről kell meggyőződniek. Ha azt oly nagynak találják, hogy nem látszanék tanácsosnak ez ellen is és a lázadó Bécs ellen is szembeállni, úgy vissza fognak vonulni a Kahlenbergre, hogy itt bevárják a Cseh- és Morvaországból jövő csapatokat.

E csapatok, köztük lovasság is, lassanként megérkeztek s a magyaroktól félelem megszűnt kissé. Jellacsics és Auersperg körülfgták Bécs keleti felét félkör alakban, Simmeringtól Schönbrunnig, úgy hogy Jellacsics képezte a jobb szárnyat, főhadiszállása lévén Rothneusiedlben, Auersperg a balszárnyat, főhadiszállását Inzersdorfban ütve föl. Jellacsics egyszersmind szemlélő csapatokat állított ki a Lajtához. A hónap közepe táján megjött Windischgrätz herceg is az utolsó csapatokkal Csehországból, teljessé tette Bécs ostromzárolását s átvette a főparancsnokságot az összpontosított csapatok fölött.

Ámbár Moga martonvásári állásában már október 1-én megtudta, hogy a lovagias bán a fegyverszüneti föltételek megsértése mellett ugyanazon nap Moór felé „eltávozott”, mégis úgy hitte, hogy neki szilárdul kell ragaszkodni e föltételekhez s ma-

kacsul megmaradt Martonvásárnál, csak Székesfehérvárt szál-
latta meg egy csapat által. Végre Kossuth ismételt sürgetésére
elhatározta a bánt a Lajta felé követni, hová azonban csak pár
nappal későbben érkezett meg, miután már Jellaics Bécs alá
ért. A Lajta mellett megállt; előhadának legszélsőbb előőrseit
a Lajta mellett Wilfleinsdorftól Hollernig állította föl, Bruck
mögött állt az előhad zöme; a parancsnokság a brucki vasúti
indóházban volt.

A schwechati ütközet.

A magyar hadseregnek a Lajta mellett, úgy látszott, tisztán az lett volna föladata, támadólag lépni föl a Bécs által föl-
tartóztatott osztrákok ellen s Bécsét fölmenteni, ily módon
Ausztia erejét annak saját területén megtörni s Magyarország
erejét a forradalomnak fölelevenítése által Ausztriában és Né-
metországban megerősíteni.

De hogy e támadás valóban hasznot hajtó legyen, sikeres-
nek is kellett lenni.

A legközelebbi kérdés tehát az volt: hogyan áll a kilátás
a sikerre?

Ez valóban nem valami nagy volt. Mogának október kö-
zepén a Lajta mellett kevéssel volt 16,000 embernél többje,
Windischgrätz hadserege Bécs előtt ez időben már kétszer oly
erős volt. Ha a magyarok előnyomulnak, Windischgrätz minden
aggódás nélkül túlsúlylyal bíró erőt vethetett ellenökbe s mégis
maradt elég csapata, hogy Bécsét szemmel tarthassa s történ-
hető kitörésnek ellentállhasson. Rendes csapata vagy olyan,
mely annak vehető lett volna, kevés volt a bécsieknek s az alig
föltelesen organizált népcsoport működését nyílt téren igen ke-
vésre lehetett becsülni.

Ehhez járult, hogy Windischgrätz herceg legnagyobb-
részt régi, gyakorlott csapatok fölött rendelkezett, Moga ellen-
ben semmikép sem. A katonáknál, Moga hadteste legnagyobb
részénél, hiányzott a hadgyakorlat szabatossága, az ügyesség,
hogyan bánjanak el az élelmezéssel, szóval mindazon tulajdon,

melyeket kivált a támadó eljárás követel. E körülmények kétségtelen ellene szóltak.

Mindemellett talán mégis megengedhető volt Bécs ellen nyomulni, egyes támadások, csatározások által Windischgrätz nyugtalanítani, figyelmét és erejét eltávolítani Bécestől, ezáltal a bécsieknek több időt engedni, a fiatal magyar csapatokat lassanként tüzhöz szoktatni és később, ha erősítések érkeztek és bizonyos gyakorlat lőn elérve, komolyan támadáshoz látni. Természetesen nem szabad volt e mellett elfeledni, hogy Windischgrätz is erősödött s hogy az időnyerés nem csupán a magyaroknak vált javára.

Ha a támadó föllépés ellen a Lajtán túl, főleg azon szándék ellen, hogy Bécszet egy csata által fölmentsék, katonai szempontból egyetmást ellene lehetett is vetni, mégis nem e szempontból, legalább nem egyedül ebből nyilatkozott a magyar hadsereg főbb tisztjeinek nagy része a támadó föllépés ellen.

Maga azon véleményben volt, hogy a magyaroknak csak saját határaikat szabad védelmezni a horvátok ellen; csak kényszerítve és kedve ellen, ugymond, kezdene a támadó föllépéshez, nem örömet lépne át a Lajtán s hagyná el a magyar területet, hogy császári osztrák területre lépjen. E nézet nagyon elterjedt volt, főleg az előbbi osztrák tisztek közt, kik most a magyar hadseregben szolgáltak.

E párt még mindig elválasztotta Jellacsics ügyét a császár ügyétől, dacára az október 3 és 4-iki leiratoknak; dacára annak, hogy Jellacsics nemcsak barátságos fogadtatásra talált az osztrák területen, hanem hadtestével együtt befogadtatott Windischgrätz herceg seregébe, mindamellett a királyi párt a magyar hadseregben nem tekintette Ferdinand császár hadvezérét Windischgrätz herceget, hanem csak Jellacsics bánt Magyarország ellenségeül. Csak ez ellen kell ellenségesen föllépni s nem amaz ellen is, így állíták. S még azt is kétségbe vonták, valjon Jellacsicsot üldözve szabad-e az osztrák hercegség területére lépni. Ha azt mondták mások, hogy Magyarországnak az egész európai forradalommal solidaritásba kell lépni, ha kilátást akar nyerni végleges sikerre, a királyi párt mitsem akart hallani erről. Azt felelé: Magyarország nem forradalmi, hanem a jog terén áll.

Hiába vetették más részről ellene, hogy bármennyire a jog terén álljon is Magyarország, nem azon fordul meg a dolog, hanem azon, hogyan tekinti az osztrák camarilla a magyar fölkelést s ez lázadásnak tekintette, és Windischgrätz herceg is.

Hogyan tekinti Windischgrätz herceg a magyar fölkelést, azt valóban nemsokára meg lehetett ismerni egy proklamatióból, melyet a magyar hadsereg rendes csapataihoz intézett, melyben szemökre vetette, hogy megszegték a Ferdinand császárnak esküdt hűséget, fölszólította őket, álljanak át hozzá, s azon esetre, ha nem engedelmeskednének, halálbüntetéssel fenyegette. E proklamációnak legközelebb mindjárt épen ellenkező hatása lett, mint a herceg várta. Leoldotta a köteleket némely szemről s épen a legderekből tiszteket arra birta, hogy kétszeres erővel ragaszkodjanak Magyarországhoz.

Föltéve azonban, hogy bármily okból nem támadták meg Windischgrätz herceget s a Lajta mögött csendesen megálltak a magyarok, lehetett-e sikerre kilátás e védelmi eljárás mellett? A belátóbbak kétkedtek abban is. Mindenesetre kilátás volt arra, hogy a legközelebbi hetekben erősítéseket kapnak, meg lehet, hogy a szervezésben is javíthattak és tőkéltesíthettek valamit. De sokat nem ígérhettek maguknak e tekintetben, annyit nem, hogy azáltal az erők közti arány teljes átváltozását lehetett volna előidézni.

A mondottakból könnyen érthető a magyarok hadi rendszabályaiban való ingadozás ez időben Bécs elestéig.

Oktober 17-kén Moga átvezette a magyar hadsereget a Lajta balpartjára s előőrseit Arbesthalig és Stixneusiedelig előre tolta, hanem még ugyanaz nap hirtelen visszatért a magyar területre. 21-én másodszor átment a Lajtán, hanem okt. 22-én ismét visszajött.

Ez alkalommal ütközben azon hirt kapta, hogy Kossuth maga 12,000 főnyi erősítő haddal útban van, igaz hogy csupa újonnan alakított csapat, de mégis nem megvetendő szaporodás. E 12,000 embert kellett bevárni, mielőtt egészen komolyan hozzá kezdenének a támadó föllépéshez.

Oktober 23-kán valóban megérkezett Kossuth a mondott erősítésekkel Miklósfalvára s mindjárt hadi tanácsot tartottak

ott. Kossuth igen erélyesen nyilatkozott a támadó föllépés mellett Bécs fölmentése végett. Görgey, ki ezredessé neveztetvén ki, Perczel hadtestétől Mogáéhoz tétetett át, sajátkép azért, hogy Mogát, ki iránt a honvédelmi bizottmány nagy bizalmatlanságot táplált, szemmel tartsa, Görgey a támadó föllépés ellen szólt, lényegesen katonai szempontból, kiemelve a magyar hadsereg hiányait. E hiányok közé számította többi közt az általunk már említetteken kívül azt is, hogy a magyar katonák igen kevés érzéket mutattak az enyém és tied fogalmai közti különbséget illetőleg, még kevesbet mint a horvátok s azon aggodalmát fejezte ki, hogy ennek következtében, a helyett hogy előnyomulás által rokonszenvet szereznének az osztrák területen, inkább teljesen eljátszák azt. Mig Kossuth föltevén, hogy a fiatal magyar csapatok lelkesültsége sok hiányt kiegyenlít, Görgey nem akart erről mitsem tudni. A táborban, — úgy mond, — és közvetlen Kossuth beszéde után nagyra számítja a lelkesültséget, sanyaru fáradalmak után s az ellenség előtt semmibe.

Hanem Kossuthot Görgey okai nem tartották vissza, hogy élénken ne izgasson a támadó föllépés mellett s valóban sikerült neki a hangulatot annak javára irányozni. 24-kén két tiszt által fölszólítást küldött Windischgrätz herceghez, hogy fegyvereztesse le a bánt s szüntesse meg Bécs ostromzárolását. Ez azzal felelt, hogy a parlamentairek egyikét, egy honvéd ezredest, letartóztatta s csak a másikat küldte vissza.

A herceg ez eljárása a magyar táborban általános fölháborodást idézett elő s most már csak egy hang hallatszott : támadás. Azon főtisztek, kik még talán más véleményen valának, legalább hallgattak, miután Kossuth a támadó eljárás ellen leghangosabban beszélőket, azokat, kik politikai okokból valának ellene, egyszerűen elbocsátással fenyegette.

Okt. 28-án három hadoszlopban harmadszor átmentek a magyarok a Lajtán. Mogának körülbelül 26,000 embere volt.

Az előhad Görgey alatt 4 zászlóaljból állt, 2 század lovasságból és 8 ágyuból.

A sereg zöme állt:

a jobb szárnyból Bárczay ezredes alatt, 6 zászlóalj, 4 század lovasság, 16 ágyu.

a centrum Lázár ezredes alatt, 4 zászlóalj, 6 század lovas-
ság, 24 ágyu ;

a balszárnny Répássy ezredes alatt, 4 zászlóalj, 16 század
lovasság, 24 ágyu ;

a tartalék Karger ezredes alatt, 3 zászlóalj, 4 század lo-
vasság, 16 ágyu.

Az egész hadsereg tehát 21 zászlóaljból, 32 lovassági szá-
zadból, 88 ágyuból, azaz 20,000 ember gyalog, 4000 lovas és
2000 tüzérből állt. A gyalogságból 3000 ember csak kaszával
volt fölfegyverezve s a tartalékseregbe beosztva ; az egész had-
seregből 16,000 ember tartozott a rendes csapatokhoz, hová a
sorgyalogságot, huszárokat és honvédeket számították, a többi
nemzetőr volt.

Az előhadnak meg volt parancsolva, hogy ha ütközetre
kerül a dolog, Lázár baloldalához, a centrum-dandárhoz csatla-
kozzék. A jobb szárnynak kellett a támadást kezdeni, lefelé vo-
nulva a Duna hosszában, aztán, ha ez már az osztrákok balol-
dalan áll, akkor nyomuljon elő a centrum Schwechaton át Sim-
meringre, hogy kezét fogjon a bécsiekkel, kik talán kitörnek ;
a balszárnny védje e mozdulatot délfelől Windischgrätz netaláni
megtámadása ellen.

Okt. 28-án a magyarok egész a Fischeig előnyomultak ; elő-
őrseik a nevezett patak mellett álltak Fischament, Klein Neu-
siedel, Schwandorf és Ebergassingnál. A hadsereg tehát igen
kis utat tett. Miután az egész távolság Brucktól a Schwechat
vonalig, hol Mogának arra kellett számítani, hogy Windischgrätz-
cel összeütközik, alig több három mértföldnél, 29-én tehát ké-
szzen kellett lenni az ütközetre ; csak 30 dikán történt meg va-
lóban.

Windischgrätz a Schwechat vonalat választotta, hogy ott
várja be a magyarok támadását. Csak gyöngye előőrseket tartott
ott, kik őrzőparatokat küldtek előre a Fischeig és Lajtaig.

Okt. 28-án Windischgrätz erős támadást tön Bécs ellen ;
az eredmény nagyon tökéletlen volt, hanem mégis arra bírta a
bécsieket, hogy alkudozásokat kezdjenek ; a kapitulatio már
csaknem meg volt kötve, mikor a városban elterjedt a hír, hogy
a magyarok nagy haddal átjöttek a Lajtán s Bécs fölmentésére

előny omulnak. E hirre a bécsiek újra fegyvert ragadtak s megújíták a harcot.

Okt. 29-én a magyarok átmentek a Fischán, hanem éjen át tábort ütöttek a magaslatokon e patak és a Schwechat közt. 30-án végre Schwechat ellen nyomultak. Közeledésük hírére Windischgrätz a Jellacsics hadtestét előre indította a Schwechat-hoz s megerősítette azt a barrikade-harenál fölösleges lovasság által, a mennyiben az ostromzárolási szolgálatnál nélkülözhető volt. Jellacsics seregének zömével Schwechat helységében és mögötte állt; balszárnyát a Schwechat patakán át Mannswörthig terjesztette a Dunánál; jobb szárnyán a sikon a Schwechat patak mellett a császári papirosgyár és Zwölfaxing közt lovaságát állította föl.

Az okt. 29. és 30. közti éjjel a magyar tábort ok nélkül föllármázta a bal szárnyról jövő hír, hogy az ellenség már a magyarok bal oldalán és hátán áll. Csapatokat vontak most oda, kik egész éjjel talpon álltak, a nélkül hogy egyebet találtak volna, mint kifáradást. Az ifju magyar csapatokra az ellenség közeledésének ez első benyomása rossz hatást tett.

30-ikán reggel az előnyomulást folytatták. A magyarok előretolt jobb szárnya legelőbb jött összeütközésbe a bán bal szárnyával Mannswörthnél. A magyarok oly vitézül küzdtek, a mint csak kívánni lehetett s kivált Guyon, ez időben őrnagy s a pesti második önkéntes zászlóalj parancsnoka, számos jeleit adta a vakmerő bátorságnak, melyet a későbbi hadjáratban oly gyakran tanusított.

Épen megkezdődött az ütközet Mannswörthnél, mikor Görgey az előhaddal Schwechat előtt megjelent. Észrevette, hogy erős osztrák hadoszlopok gyűlnek össze Schwechat mögött és épen támadást akart intézni Schwechat ellen, hogy e hadoszlopokat akadályozza a kiterjeszkedésben, mi a magyarokra nézve Mannswörthnél veszélyes lehetett volna, a mint Mogától parancsot kapott, hogy álljon meg, míg a centrum zöme is vele egy vonalra nem ér. Midőn ez végre déltájban megérkezett, parancsolák neki, hogy készüljön támadásra. Azonban a parancs valódi támadásra mind Görgey, mind Lázár számára kimaradt;

mindkettő tétlenségben tartatott s a Mannswörthnél küzdő dandár elszigetelten harcolt.

A balszárnny Rápássy alatt elkésett, úgy hogy közte és Görgey közt jelentékeny űr támadt, melyet, mint látszék, Jellacsics lovassága Zwölfaxing és a papirgyár felől fenyeget. Görgey ezáltal szükségesnek vélte dandárát horog alakú állásba állítani föl, bal szárnyát behajtv. Hanem Jellacsics sem jobb szárnyával, sem a centrummal nem támadott, megaléglette azt, hogy Mannswörthnél küzdő csapatainak küldött erősítéseket. Dél tájban azonban Schwechattól nyugot felé jelentékeny mennyiségű tüzéséget gyűjtött össze, azon nyilvánvaló szándékkal, hogy azzal Schwechatról előhatoljon.

Moga tábornoki főnöke, Pusztelnik alezredes annyi ágyut gyűjtött össze, a mennyit csak lehetséges volt, hogy az osztrák tüzéségnek az előhatolást megakadályozza. Ez azonban nem sikerült neki. Az osztrák ütegek előre jöttek, lőttek s az első találó lövésekkel ingadozásba hozták a Lázár dandárt, mely nem sokára rendetlen futássá fajult; erre szétoszlottak s tüzőket részint a magyarok jobb szárnya ellen irányzák Mannswörthnél, részint a Görgey dandára ellen. A magyarok jobb szárnya, a hosszas harcól is kifáradva, nemsokára hátrálni kezdett s Görgey dandára követte Lázárnak példáját, mihelyt néhány ágyugolyó csapott zászlóaljaik közé, Görgey minden igyekezete dacára nem bírta őket föltartani.

Az egész magyar hadsereg hátrált tehát, a centrum a tartalékkal együtt, a nélkül, hogy tulajdonkép csatába jött volna, vad futásban keresett menekülést, s csak a Fische, részben a Lajta mögött állt meg. Szerencsére Jellacsics nem üldözte őket. A holtak és sebesültek száma a schwechati ütközetben mindkét részről alig érdemel említést. Ez ütközet legközvetlenebb következménye Bécs eleste lön, mely reménytelen megadta magát okt. 31-én Windischgrätz hercegnek.

A magyar és osztrák hadsereg a felső Dunánál a schwechati ütközettől kezdve Windischgrätz herceg támadó föllépéseig.

Bécs fölkelése összeköttetve a bán váratlan visszavonulásával szükségkép hátráltatták az osztrákok támadását Magyarország ellen, mint szintén a körülményeket is, melyek közt annak történnie kellett, némileg megváltoztatták. Bécs eleste után nem látszott semmi akadály többé s kívánatosnak látszott osztrák szempontból a támadó föllépés megkezdését siettetni. A helyzet most már teljesen tiszta volt. Bármennyire hajlandók voltak is a magyarok Ferdinand császár-király iránti állásukat illetőleg ámitgatni magukat, csaknem lehetetlen vala, hogy a csalódást ők maguk is komolyan vegyék. Előre föltehető volt tehát, hogy most nem fogják magukat rosszúl alkalmazott tekintetek által visszatartatni és dolgozni fognak seregük megerősítésén. Mennél több időt engedtek nekik erre, annál erősebben léphetnek föl, ha a harc majd megkezdődik.

Gyorsan támadni, ez volt tehát az osztrákok jelszava. Követlen Bécs eleste után Windischgrätz herceg meg is bizott, hogy kezdje meg Magyarország lecsendesítését. Hanem, a mint most közelebbről megtekintették a dolgot, úgy találták, hogy az osztrák hadsereg fölszerelése nem felelt meg minden követeléseknek, melyeket főleg egy téli hadjáratra nézve szükségeseknek tartottak. Kivált sok hiányzott a bán csapatainál, ruházatot, fegyverzetet és tűzérseget illetőleg. Azonfelül a rendelkezés alatti haderők nem álltak még azon pontokon, melyeken kellett volna állniok a támadó föllépés megkezdhetése végett. Előkészítő utaknak kellett tehát a hadjárat megkezdése előtt történni.

Mindehhez járulhatott az, hogy Ferdinand császár vonakodott megegyezését adni a magyar mozgalom véres elnyomására melyet ígéretei s azoknak be nem töltése által maga is táplált. E bajon segíteni lehetett, ha oly fejedelmet ültetnek helyébe, ki mitsem ígért. Ferdinand császár tehát 1848 december 2-kán leköszönt unokaöccse Ferenc József javára, miután ennek atyja Ferenc Károly főherceg a trónöröklésről lemondott.

Ambár a reakciónak csaknem európaszerte biztosított győzedelme mellett már november elején szerfölött kedvezők voltak a körülmények a Magyarország elleni hadjárat megkezdésére, ez mégis az említett dolgok miatt egész december közepéig elhalasztatott.* Ez idő nyereség volt a magyaroknak; az a kérdés, hogyan használták.

Moga tábornok egy sérülést, melyet lovával elbukva kapott, arra használt, hogy már október 31-én leköszönjön. November 1-én reggel Kossuth, ki a schwechati ütközet rossz kimenetele által nagyon le lőn verve s a Görgey által előre nyilvánított aggodalmakat nagyon is megvalósulni látta, átadta ennek a parancsnokságot a felső dunai magyar hadsereg fölött. Némi habozás után, melyet Kossuth elosztatott, Görgey elfogadta a kineveztetést s főhadiszállását áttette Pozsonyba.

A hadsereg főrésze hosszas határvédállásban a Fertő tavától Pozsonyon át egész Hochstättenig a Morava folyónál volt föllállítva.

Pillanatnyilag egy Kossuth által elrendelt expeditio Simunich osztrák tábornok ellen vette igénybe Görgey figyelmét. Simunich egy kis csapattal Galliciából délfelé tartott, hogy Windischgrätz herceg seregével egyesüljön. Nagyszombat felé vette útját, a mi, ha a magyarok annak idején megtámadják, veszélyes volt. Kossuth valóban azt remélte, hogy Roth tábornok sorsára juttatja őt s ez expeditio vezérévé Guyont nevezte ki, kinek vitézsége csodálatát költötte föl Mannswörthnél s kit ezredessé nevezett ki. Guyon csapata már november 1-én elindult Pozsonyból Nagyszombat felé, hanem későn érkezett meg, mert Simunich jókor figyelmessé lőn s Nagyszombatból Nádason és a fehérhegységen át a Moraváig huzódott.

Kossuth, ki a Simunich elleni fényes eredmény által gondolta a hadseregnek a schwechati csata folytán megtört önbi-zalmát újra fölébreszteni, az expeditio sikertelensége után elhagyta Pozsonyt s ismét visszatért Pestre.

Görgey most egész figyelmét a hadsereg reorganisatiójára fordította, hogy azt valóban harc képes állapotba helyezze. Kívánta, hogy a rendetlen csapatok a hadsereg magvától, a rendesektől, hová a sorgyalogságon kívül csak a honvédeket számi-

totta, szorosan elkülönítessenek. Az önkéntes és nemzetőr zászlóaljak aztán, a mennyire lehet, alakitassanak át honvéd zászlóaljakká, azaz olyanokká, melyek az egész háboru tartama alatt szolgálatban maradnak, melyekre tehát a fővezér a háboru egész tartama alatt számíthat; minden oly csapat, melyre nézve ez el nem érhető, oszlattassék föl s csak fegyverei maradjanak itt a hadseregnél.

A ruházat, főleg az önkéntes zászlóaljaké, nagyon hiányos volt, kivált hiányzott a legtöbbnél a szükséges fehérruha, minek szükségképi következménye a tisztatlanság s a férgek elszaporodása lön. Itt segítni kellett. Görgey kívánta továbbá, hogy a tiszti helyek betöltésénél s az előmozdításoknál nagyobb választékossággal járjanak el, mint eddig; hogy ne alkalmazzanak minden fickót, kinek sem katonai ismerete, sem katonai képesége, hanem csak jó pártfogói vannak. Az előléptetés bizonyos fokig bizassék a fővezérre.

Ily értelemben fogott Görgey a reorganisatio művéhez. Hanem épen hogy ezt teljesen keresztülvihesse, szükségesnek tartotta a hadsereget terjedelmes határvédállásából Győrig visszahúzni, míg a határon, a Lajta mellett s a fehér hegységnél csak aránylag gyöngye őrcsapatok maradnak vissza az ellenség szemmeltartására, ellenséges támadás esetén azok aztán Komáromhoz vagy Lipótvárhoz vagy egyáltalán a Dunához vonuljanak vissza. Helyesen jegyzé meg Görgey, hogy a csapatokat egymástól szétszaggató határvéd szolgálat a reorganisatiót lehetlenné teszi.

Ellenben Kossuth föl akarta tartani a határvédállást s neki sem hiányzottak okai arra. Először is, úgy vélé, jó lesz minél több magyar területet megtartani; továbbá a magyar népet hozzá kell szoktatni az Ausztriától való teljes elzárkozásra, a mire irányzott többi közt az is, hogy magyar részről november 24-én minden határközlekedést megszakítottak Ausztriával; ez elzárásnak egyszersmind az a jó oldala lesz, hogy az osztrákok bomályban maradnak a magyarok szándékait illetőleg.

Ez okok bizonyára nem voltak megvetendők; de úgy látzik, Kossuth említett céljait úgy is egészen jól el lehetett volna érni, ha Görgey rendszere szerint csak egyes őrállomások ma-

radnak a határon, föltéve, hogy ezek élénk őrzőjáratokat tartanak. Hanem Kossuth természetesen gondolatban túlment ezokon; ő azt ohajtotta, hogy Görgey folytonos kis háborút folytasson az osztrákok ellen s őket minden ponton nyugtalanítsa; erre természetesen nem voltak elégségesek az előőrsi csapatok, melyeknek háta mögött nem volt jelentékeny erősítés.

Görgey egészben véve kénytelen volt alárendelni magát Kossuth akaratának, azaz megtartani a határvédelmet; hanem a kívánt folytonos csatározásra az osztrákok ellen rá nem hagyta magát venni, mert újjászervezési munkájára szükséges időt és nyugalmat akart nyerni. Szerencsére Kossuth maga sem gondolt most már ama nagyszertű támadó föllépésre, mely a schwechati ütközetet megelőzőleg folyton szemei előtt lebegett.

Mindemellett nem hiányzott a viszály Görgey és Kossuth közt. Az előbbi nem épen valami nagyon finom és kiméletes volt kifejezéseiben, mindent leöntött gúnyolódásának maró savával s ha jogosan kívánta, hogy csak neki, a fővezérnek, legyen joga csapatai fölött rendelkezni s szűnjenek meg más oldalról folyvást bele beszélni, Kossuth ezáltal, mint több egyéb által sértve érezhette magát. S ki tudja, nem jutott-e már ekkor eszébe mást valakit állítani Görgey helyébe? Meg is történt volna ez, ha lett volna más valaki, kinek képességében és akaraterejében ennyi bizalmat lehetett volna helyezni. E más valaki azonban hiányzott.

A hadsereg reorganisatiójával egyidejűleg több ponton, például Pozsony, Mosony és Győr mellett Kollman ezredes fölügyelete alatt sáncmunkák készítettetek. Görgey főleg az előbbieket meglehetősen fölöslegeseeknek tartotta. Valóban egyedüli előnyük az volt, hogy e vidék népét némileg foglalkoztatták. Hogy a nép nagy bizalmat helyezett bennök, azt inkább hátránynak lehetett venni mint előnynek. Mert Windischgrätz első támadásánál rögtön ki kellett ábrándulnia, főleg miután a sáncok oly megszálló csapatok számára készültek, melyeknek már magoknak kétszer oly nagyoknak kellett volna lenni mint Görgey egész hadserege; ez oly hiba volt, melyet mérnökök, kik sáncaikat ugy tekintik, mintha azok önmagukért volnának alkot-

va s nem is gondolnak arra, hogy még katonák is szükségesek ahhoz, — igen is gyakran elkövetnek.

Ezalatt Windischgrätz folytatta proklamatiók által, melyekben a magyar mozgalmat úgy állította elő mint egy kis terrorizáló párt művét, hatni a rendes csapatokra és sikerült neki nem egy régi osztrák tisztet megingatni. Görgey s a mellé adott kormánybiztos Csányi indítatva érzék magukat ezáltal november 26-án egy ily proklamatióra felelni s kijelenteni, hogy a honvédelmi bizottmány az egyetlen jelenleg Magyarországon fönnálló törvényes kormány.

Miután egész novemberen át hiába várták az osztrák támadó föllépés megkezdését és Windischgrätz folyvást csak proklamatiókkal dolgozott, Kossuth már azon reménynök engedte át magát, hogy Windischgrätz jövő tavaszig fog várni az ellenségeskedések megkezdésével. Addig remélte, hogy a felső dunai hadsereget 60,000 emberre szaporíthatja 200 ágyuval. Valóban folyvást küldött erősítéseket föl a Dunán, hanem ezek mégsem jöttek oly tömegesen s oly gyorsan, mint Görgey ohajtotta volna, hogy őket organizálhassa s még annak idején betaníthassa a szükséges fegyelemre. Görgey végre maga is, habár nem oly határozottan, Kossuth véleményére kezdett hajolni, hogy Windischgrätz időt enged neki egész a jövő tavaszig.

Ez csalódás. lön. Mielőtt azonban elmondanók Windischgrätz támadását, néhány pillantást kell vetnünk arra, a mi september közepétől december közepéig a mellékharctérekén történt.

A mellékharctérekén történt események 1848 september közepétől december közepéig.

A Perczelféle hadtest.

Perczel Rothnak Ozoránál történt elfogása után október vége felé fölment a Mura mentében, Kottorinál megvert egy horvát csapatot, aztán a Mura mellett fölfelé vonulva Letenyénél november 17-én egy másikat. Aztán átlépett a Murán, bevonult a Muraközbe s Csáktornyan ütötte föl főhadiszállását. Hadereje

ez időben mintegy 6000 emberre rugott 16 ágyuval. Ellenében Nugent tábornok Stajersországban egy osztrák hadsereget szervezett, mely novemberben 4—5000 főre ment. Perczel most mindjárt Csáktornáról Friedauig előnyomult Stajersországban, hanem csakhamar visszavonult, miután nem ismerte itt az ellenség erejét s magasabbra becsülte azt, mint a milyen valóban volt. Megelégtette most azt, hogy a Mura és Dráva közti állásban délnyugati Magyarországot s azon készületeket főd özt melyek ez országrészben tétettek.

A honvédelmi bizottmány nézete szerint természetesen még Fiumét is szemmel kellett volna tartania, hogy ezen át összeköttetést eszközöljön Olaszországgal, egyelőre csak fegyverek szállítása végett. Köztudomás szerint Velence még ez időben az olaszok kezében volt s Károly Albert új harcra készült az 1849 évre.

A portyázó csapatok északnyugaton.

Mint Perczel Görgey hadseregének bal oldalán, úgy álltak jobb oldalán a portyázó csapatok, melyeket Querlonde és Beniczky a felső Vág völgyében összegyűjtöttek. 3000 ember és 4 ágyuval december 4-kén szétverték ezek Budetinnál, Teplic és Nagy-Bicske közt a tót szabadesapatokat, melyeket a protestáns lelkész Hurban, a cseh párt buzgó híve e vidéken nagy bajjal összeszedett s melyeknek élére maga állt. Hurbant a Jablunka szoroson át kiverték az országból s Beniczky és Querlonde azután csapatokkal látták el a hegyszorosokat, melyek Magyarország északnyugati részéből Morvaországba és Sléziába vezetnek.

A Bács és a Bánátban történt események.

Láttuk fentebb, hogy eredetileg tervben volt, miszerint a szerbek közösen vagy legalább egyidejűleg a horvátokkal kezdék meg szeptemberben a támadást. Nem történt meg. Egy részről úgy találták, hogy a szerb haderő nagy mozdulatokra, támadó hadjáratra nincs eléggé felszerelve; más részt az osztrák

vezérek, különösen Mayerhofer ezredes, vágytak nagyon lerázni nyakukról a szerb nemzeti elemeket, hogy aztán a fölmaradó részt teljesen császári osztrák értelemben használhassák. A szerb nemzeti bizottmány, az ideiglenes kormány, le is tette ez időben Stratimirovichot fővezéri állásáról s azon gondolkoztak, hogy a török Szerbiából jött segélycsapatokat haza küldjék, a mi nem könnyű volt, miután már azok itt voltak.

Habár e körülmények közt elhalasztatott is a szerb támadó föllépés megkezdése, hanem a bánnak minden méltóságába való visszahelyezése e haretéren is jelül szolgált a parancsnokló osztrák tiszteknek, hogy nyíltan szakadjanak el a magyar ügytől.

Bechtold rögtön erre fölmondta a szolgálatot a magyar kormánynak és Mayerhofer működése, mely nem volt hatástalan a többi főtisztekre is, azzal fenyegetett, hogy a magyar haderő teljesen szétbomlik a Bács-Bánátban; még csak néhány hazafias főtiszt tartotta föl e sereget a végbomlástól. Ferdinand császárnak okt. 3- és 4-iki kibocsátványai után, Rukawina, a temesvári erőd parancsnoka is nyíltan hadat izent a magyaroknak s bezárta előttük a kapukat. Nehéz csapás volt ez a magyarokra, mert most a bánáti haretéren hátuk mögött is ellenség állt. Az aradi várparancsnok, Berger altábornagy már szeptember 19-én semlegesnek nyilvánítá magát s most Rukawinával egyidejűleg nyílt ellenségeskedésbe tört ki.

Miután Bechtold állomását elhagyta, a magyar kormány Mészáros hadügyminisztert küldte le a Bács-Bánátba, hogy az ott álló csapatok fölött vegye át a fővezérséget. Mészáros belátása és tehetségei semmikép sem voltak becsületességéhez s a magyar ügy iránti ragaszkodásához hasonlók. Szeptember 21-én Szent-Tamás ellen támadást tön, mely, a mi az ügyetlen elrendezést illeti, teljesen mérkőzhetett a Bechtoldéval; a szerbek fényesen visszaverték s Mészáros teljesen elvesztette csapatai bizalmát, úgy hogy a kormány nem tehetett egyebet, mint hogy lehető leggyorsabban visszahívta őt Pestre.

Csak október közepe táján jutottak a szerbek odaig, hogy a támadó föllépést megkezdhatték; okt. 13-án kezdték meg azt, megtámadva Ó- és Török-Becsét, hogy azáltal a magyar had-

erők közti összeköttetést egyrészt a Bácskában, másrészt a Bánátnban megszakítsák. E vállalat teljesen meghiúsult.

Részint ez, részint a bécsi fölkelésről jövő hírek arra indíták a szerbeket, hogy nemcsak visszatértek védelmi állásukba, hanem újból alkudozásokat is kezdtek a magyarokkal.

Kossuth hévvel ragadta meg e körülményeket. Emlékezünk, hogy azon időben kedvenc gondolata a Bécs előtt álló osztrák hadsereg megtámadása volt, hogy a harcot Németországba átvihesse s nagyobbítsa a forradalom területét. A felső Dunánál hiányzott e végre a szükséges számú csapat. Nem lehetne-e ezt megszerezni, ha a szerbek elleni harcot egészen megszüntetik? Kossuth így számított: Temesvár és Aradnak nyíltan az ellenséges részre átállása által a magyarok helyzete a déli harctéren kétségkívül nagy mértékben megnehezedett. Nagy babérokatt itt nem lehet aratni, nagy előnyöket nem lehet nyerni, legfőlebb függőben lehet tartani a dolgokat s ezt talán alkudozások által is megtehetni. De ha nem sikerülne is ezáltal a szerbeket teljesen nyugalomban tartani, ha támadásra mennének is át, támadásuk nem igen veszélyes a magyarokra nézve; támadó föllépésük nem mehet messzire s még mindig elég eszköz van föltartani őket addig, míg a másik, döntő ponton valami nagy eredmény lesz elérve; míg a szerbek most védelmi állásukban nagy magyar haderőt igényelnek s ez végre is mitsem tehet ellenök.

Kossuth — minden katonai tekintetben — főleg Görgey emlékirata által meglehetősen hitelét veszítette, még azoknál is, kik egyébként rokonszenveznek vele, kik elismerik minden lehető politikai és finansziális tehetségét. De mennél pártatlanabban s alaposabban követi az ember a nagy izgatató működését, annál inkább kénytelen elismerni, hogy katonai tekintetben is felülmúlta Kossuth a legjobb magyar tábornokokat. Ha nem volt is bátorsága a csatatéren, ha egyáltalán nem ismerte is a katonai szolgálat részleteit, ha végül képtelen volt is a magyar hadseregben szolgáló régi osztrák tisztek sajátságos politikai hadászati bogarait megérteni, a mit mind szívesen elengedünk, kitűnő katonai átpillantó tehetsége volt s ez csak az utóbbi időben, a kétségbeesés idejében zavarodott meg.

Az előttünk álló esetben ösztönszerűleg érezte, hogy ha nyerni akar az ember, mernie kell, hogy érteni kell azt: mellékpontokon fölláldozni valamit a végett, miszerint a főponton nyersen az ember s ezzel a győzelmet biztosítsa a mellékpontokon is.

Már most tehát október közepén meg akarta szüntetni Kossuth a szerbek elleni harcot, hogy a felső dunai hadsereget megerősíthesse az így megkimélt csapatokkal. Hanem ez eszméje makacs, legyőzhetlen ellenállásra talált, mindkét csapatparancsnoknál a déli határára, kik most ezek voltak: Kiss a Bánátban, és Bakonyi a Bácskában.

A szerbek, kikhez most már szorosan csatlakoztak a határörvidéki oláhok is, az alkudozások alatt legkevéssbé sem szüntették meg készülődéseiket, sőt inkább folyvást egyenlő buzgalommal folytatták azt s többi közt ez időben megerősítették a tomassovaci hídfőt a Temes folyónál, a Nagy-Becskekerekből Pancsovára vivő nagy országutban, továbbá Strázsát a közép és Ördöghídját az alsó Karasnál, Palánka és Dubovác közt.

Miután Bécs már elesett, Rajacsics érsek Ferdinánd császártól egy kéziratot kapott, melyben utasított, hogy szakítson félbe minden közlekedést a „lázadókkal“, mi alatt a magyarok értendők, és támogassa Windischgrätz herceget Magyarország lecsendesítésében. E kézirathoz az okt. 3 és 4-iki kibo-esátványok voltak mellékelve. A császári parancs első része rögtön teljesítetett; a szerbek ujlag ellenséges állást foglaltak el, a nélkül azonban, hogy egyelőre támadólag léptek volna föl. A magyarokra bízták tehát a támadást.

A szerbek főállásai a bánátban november elején a jobb szárnytól a bal felé következők voltak: az Ördöghídja, Strázsa, Károlyfalva és Alibunár, Tomassovác és Pancsova. Az ottani táborokban körülbelül egészben véve 17,000 ember állt, köztük 4000 oláh-bánáti határőr és 500 lovas. A sáncokat 80 ágyu védte. Az aradi őrség mintegy 1000, a temesvári 5000 emberből állt; Temesvárott egy ezred lovasság is volt. Minden a bánátban lévő haderő a temesvári parancsnoktól Rukawina altábornagytól vette a rendeleteket.

A Bácsban és a Szerémségben Supplikác vezényelt. A Duna bal partján itt Titelnél, a római sáncoknál, Szireghnél, to-

vábbbá Földvárnál, Turiánál, Szent-Tamásnál összesen 9000 ember; a Duna jobb partján Zimonynál, Karlovic és Kamenicánál 6000 ember, kik közt egészben véve csak 200 lovas találkozott.

A szerb-osztrák haderő tehát a Bánátban és Bácsban mindent összevéve 38,000 főre rúgott.

Magyar részről a bánáti hadtest Kiss alatt, kinek főhadiszállása Nagy-Beeskereken volt, fölsozlott a Vetter és Damjanich hadosztályokra s a Nagy Sándor és Máriássy hadoszlopokra.

A Vetter osztály, mely a bánáti vonal jobb szárnyát képezte, Nagy-Beeskereknél 6 zászlóaljból, 9 század lovasság és 30 ágyúból állt; a Damjánich osztály a bal szárnyon Versec és Fehértemplomnál 5 zászlóaljat, 3 század lovasságot és 30 ágyút számított.

A két hadoszlopnak a vonal hátát kellett biztosítani: Nagy Sándornak Temesvárt kellett elzárni $\frac{1}{3}$ zászlóaljjal, 2 század lovasság, 4 ágyu és 3000 nemzetőrrel; Máriássynak két új honvéd zászlóaljjal, szabadesapatával, mintegy 200 lovassal és 8 ágyuval, egészben 5000 emberrel Aradot kellett körülfgogni s ha lehet, bevenni.

Összesen a magyaroknak a Bánátban mintegy 22,000 embere volt.

Bácsban Bakonyi tábornok vezényelt, később decembertől kezdve, Eszterházy három hadosztályt. A Lenkey osztály, 4 zászlóalj, 2 század lovasság és 12 ágyu Új-Becsénél és Ó-Becsénél foglalta el a bal szárnyat; az Eszterházy osztály, 5 zászlóalj, 6 század lovas és 18 ágyu a centrumot képezte Verbásznál és Kis-Kérnél; végül a Szabó osztály 5 zászlóalj, 8 század lovas és 12 ágyu a jobb szárnyat Ó-Kéren át Újvidék felé. E csapatok mintegy 14,000—15,000 főre rúgtak.

Ehhez járult a péterváradi várőrség s a hidfő őrsége a bal parton, 4 zászlóalj, 2 század lovasság Blagoévich tábornok alatt.

E helyőrséget is beszámítva a magyarok ereje a déli harc-téren körülbelül 40,000 főre ment.

Előbb azon eseményeket akarjuk követni, melyek a magyarok homlokvonalán történtek s aztán szemlélnk alá venni, a

mi hátuk biztosítása végett történt, t. i. a temesvári és aradi várak ellen.

Csaknem az egész novemberen át jelentéktelen csatározásoknál maradt a dolog a homlokvonalon. Ez időszakból csak Damjanich támadását lehet kiemelni Strázsa (Lagèrdorf) ellen november 7-ikén. E pontot rövid, hanem véres ellenállás után bevette; ez szabaddá tette a közlekedést a magyarok számára Versec és Fehértemplom közt.

A hónap közepe táján Kossuth ismét októberi eszméjére tért vissza. Most ugyan nem akarta már egészen abba hagyni a harcot a szerbek ellen a felső dunai hadsereg kedvéért, hanem azt kívánta, hogy a bácsi és bánáti vezérek 10,000 embert adjanak neki a feldunai hadsereg számára. Ezek szabadkoztak ez ellen, azt állítva, hogy a nélkül sincs elegendő csapatuk, a mi kétségkívül teljesen igaz volt, föltéve, hogy az esztelen védvonal-rendszert föl akarták tartani egész hosszában Újvidéktől a Dunánál kezdve Beesén át egész Fehértemplomig és ismét le a Dunáig, azonfölül oldalfödözetet is állítva az erdélyi oláhok ellen. Mint rendesen győzött az esztelenség; Kossuthnak okos tervével ismét föl kellett hagyni.

November végén Kiss távol volt Pesten; Vetter vezényelte ideiglenesen helyette a bánáti hadtestet. Ez most elhatározta általános támadást intézni a szerbek ellen a Bánátban, hogy visszaszorítsa őket Pancsovára s ott agyonnyomja. November 30-kán kellett volna a hadműveleteknek megkezdődni, három hadoszlopnak kellett volna egyszerre előnyomulni és pedig:

- a legszélsőbb bal szárnyon Maderspach alezredesnek Fehértemplomtól az Ördüghidja ellen;

- a centrumban Kiss Pál őrnagynak Versecről Alibunár ellen;

- a jobb szárnyon a főhadoszlopnak Nagy - Beeskerekről Tomásovácza ellen.

Minden egyéb ponton egyidejűleg demonstrációknak kell történni. Ha megfontolja ezt az ember s hozzá veszi, hogy még megszálló csapatokat is kellett hátrahagyni, úgy e támadásnál rögtön szembetűnik az erők roppant szétforgácsolása. Az ivalakú vonal az Ördüghidjától Alibunáron át Tomásovácig nem

kevesebb mint 11 mértföld hosszú, vagyis három napi jó gyaloglás.

A Maderspach hadoszlop, 5 század gyalogság, $\frac{3}{4}$ század lovasság és 5 ágyuból állt, tehát kevéssel több 1000 embernél. November 30-ikán reggel 4 órakor Fehértemplomból kiindult Palánka felé. Itt Maderspach különben is gyöngye osztályát három részre osztotta: bal szárnyra, mely Ó-Palánkát megszállva tartsa, centrumra, mely egyenesen a hid ellen nyomuljon és jobb szárnyra, mely a hidon fölül átkeljen a Karason s így kerülje meg a szerbek állását.

Értesültek arról, hogy a hid el van torlaszolva s a Karas jobb partján 2500 szerb áll 7 ágyuval a hid mögött. Sűrű köd segítette a magyarokat az előnyomulásban, 7 órakor kezdődött a harc a hidnál, melyet élénk, de rövid ütközet után elfoglaltak a magyarok, kik itt 3 ágyut is nyertek zsákmányul. A szerbek részint a Duna mentében Pancsova felé futottak, részint a folyón át Szerbiába menekültek.

Kiss őrnagy hadoszlopa, mely Alibunar ellen volt szánva, Nikolincénél egy csoport szerb népfelkelést talált, szétüzte azt s aztán tovább nyomulva megtámadta Károlyfalvát. Itt is hátra verték a szerbeket, hanem védelmükre kelt a főhaderő Alibunarról, mely most részéről nagymérvű támadáshoz kezdett, ennek következtén a magyarok visszavonultak Versecre.

A főtámadás Tomassovác ellen a köd miatt nem is jött létre.

Bácsban ugyanazon nap két jelentéktelen ütközet tartatott, Földvárnál, ennek szerb helyőrsége s az ó-becei magyar helyőrség közt, aztán Szent-Tamásnál az ottani szerb s a verbaszi magyar helyőrség közt.

A szerbek november 30-ika után jelentékenyen megerősítették a tomassováci sáncokat s ellátták azt 3000 határőrrel, 500 törökországi szerbbel és 15 ágyuval Knicsanin alatt. A tomassováci hídfe a Temes jobb partján fogas mű volt rendesen fődött úttal s mellvéddel a hid közvetlen ótalmára. A Temes jobb partja e tájon aránylag igen magas.

A bánáti hadtest főparancsnoka, Kiss ezredes december elején tért vissza Nagy-Becskerekre s most azonnal elrendelte a támadást a hídfe ellen.

Intézkedései következők voltak: a támadás december 4-ikén kezdődik reggel, az egész rendelkezés alatti haderő három hadoszlopra oszlik, melyek Écskán, Zsigmondfalván és Lázárföldén gyűlnek össze.

A középső hadoszlop, 2 zászlóalj, 4 század lovasság és 6 ágyú, 2 órákor reggel indul el Zsigmondfalváról s egyenesen a hidfő ellen tart; aztán a lőtávolon kívül kiterjeszkedik, hogy az őrség figyelmét magára vonja.

A bal szárnyoszlop, körülbelül oly erős mint az előbbi, Lázárföldéről Bótosra megy a Temes mellé, Tomássóvácon felül s onnan a jobb part hosszában a hidfő jobb oldalára tör.

A főhadoszlop vagy a jobb szárny, 5 zászlóalj, 3 század lovasság és 18 ágyúval éjfélkor elindul Écskáról, Orlovátig megy Tomássóvácon alól a Temeshez, hidat ver itt a folyón, aztán szintén két osztályra válik; egyike átkel a folyón s annak bal partján fölfelé hatol Tomassóvár városa ellen, a másik pedig a jobb parton megy a hidfő bal oldala ellen.

Az egész Kiss által alkalmazott haderő kevéssel volt több 10,000 embernél, mindenesetre a tomássóváci szerb helyőrségnél túlnyomóbb erő volt, azonban ez előny teljesen meg lőn szüntetve a három hadoszlopra való fölosztás által, melyek három távoleső pontról indultak ki, egyelőre három különböző pont ellen valának irányozva s végül mégis egy pontra kellett volna közreműködniök. Miután még azt is tekintetbe kellett venni, hogy hidat is kell ütniek, fiatal csapatoknál, nagyon kétes tehetségű vezérek alatt előre meg lehetett mondani, hogy e hadoszlopok nem fognak összeműködni. Écska Lázárföldétől 2 mértföld, Bótos Orlováttól $1\frac{1}{2}$ mértföld, Tomassóvár Zsigmondfalvától $1\frac{1}{2}$ mértföld.

A hid Orlovátnál, melynek a számítás szerint 7 órákor reggel készen kellett volna lenni, csak öt órával később készült el valóban. Kiss már régóta összevonta a hidfő közelébe minden a Temes jobb partján lévő csapatját, hanem még mindig várt a bal partra rendelt hadoszlop megjelenésére. Miután ez délig nem jelent meg, összpontosított 24 ágyút s ezekkel lövetni kezdte a hidfőt s aztán 3 órákor délután rohamhoz kezdett, mit a szerbek fényesen visszavertek.

Csak ezután érkezett meg a balparti hadoszlop támadásra Tomassovác városa ellen, be is hatolt a városba, hanem ismét kivettetett s mint ott állt elszigetelten, kénytelen volt gyorsan visszavonulni Orlovát felé.

Kiss este 6 órakor összegyűjtötte harcoló csapatait az écskai országúton s visszaküldte őket tábori tanyáikra. A magyarok 250 embert vesztek holtak és sebesültekben, a szerbek alig annyit.

Közvetlen a december 4-iki támadás megghiusulása után egy még messzebbható terv lön kidolgozva, melynél Damjanichnak is közre kellend működni, úgy hogy a Tomassováctól keletre eső vidéket tisztítsa meg a szerbektől s aztán hátulról támadja meg a nevezett helyet, mialatt Kiss a Temes jobb partján egyidejűleg támadást intéz a hídfe ellen.

Az intézkedés így szólt :

Egy 2 zászlóalj gyalog, 2 század lovas és 4 ágyuból álló hadoszlop Gergely alatt december 11-én Zichyfalvánál összegyűl s 12-kén Sz. Jánoson át Alibunár felé megy, hogy itt Damjanicsal egyesüljön s vele közösen megtámadja e helyet.

Damjanich a legszélsőbb bal szárny védelmére szükséges csapatokat Maderspach alezredes alatt Versecen és környékén hátrahagyva, 12-én 2 zászlóalj, 3 század lovasság s 8 ágyuval Nikolineén át Károlyfalva felé indul s onnan tovább Alibunárra ; 13-kán aztán Illanesán és Jarkovácon át Tomassovác ellen nyomul s az e hely elleni támadás végett összeköttetésbe helyezi magát Kissel Bótoson keresztül.

Kiss összegyűjti a Vetter-hadosztály zömét 12-én Erneszt-házánál, Bótotól északra, egy oldalcsapatot Zsigmondfalvánál a Nagy-Becskerekéről Tamassovára vivő országúton ; 13-kán e két hadoszlop lőtávorig nyomul előre a tomassováci hídfe ellen, s megvárja a Damjanichsali összeköttetés helyreállítását, hogy aztán rohamhoz kezdhessen.

Damjanich dec. 12-én megtámadta Károlyfalvát s kényszerítette a szerbeket innen Alibunárra vonulni, követte őket odáig és megtámadta Alibunárt, a nélkül hogy megpihenni hagyá őket. E támadással egyesítette támadását Gergely is, ki már Damjanich előtt megérkezett a helység északi oldalán, hanem

egyedül gyengének tartotta magát. A szerbek, nagyrészt rendtelenségben lévén még a Károlyfalváról való futás következtén, rémülten szaladtak szét mindenfelé; Supplikác nem bírta föltartani őket. A magyarok vesztesége igen csekély volt, alig 100 ember, a szerbeké sokkal jelentékenyebb volt.

13-án most Damjanich az egyesített két hadoszloppal Jarkovác felé nyomult a verseci csatornánál; csak délután 4 órakor ért ide és csapatai nagyon fáradtak voltak, a mi 8 mértföldnyi út után két nap alatt, miközben még két ütközetet is ki kellett állni, könnyen érthető. Hogy még 13-án Tomassovác ellen induljanak, arra gondolni sem lehetett. Damjanich üzenetet küldött Kisshez és Margilicán s Jarkovácon elszállásolta embereit, mely helységek lakosai látszólag nagyon barátságosan fogadták őt. Nagy elővigyázati rendszabályokat ez okból nem tettek a magyarok.

Ezenközben Supplikác a Károlyfalvánál és Alibunárnál szétugrasztott szerbeket Szamosnál és Dobricánál — Alibunár és Jarkovác közt — újra összegyűjtötte; Jarkovác lakosaitól Damjanich megérkeztéről s intézkedéseiről értesülve, magához veszi még a tomassováci helyőrség nagy részét is s ez erős hadal 14-én korán hajnalban, nem sokára éjfél után megtámadja a magyarokat Jarkovácon. Elkeseredett utcai harcra kerül a dolog, melyben a lakosok is részt vesznek a magyarok ellen. Csak nagynehezen sikerül Damjanichnak csapatainak mintegy felét összeszedni s északnyugot felé kivonni a helységből. Másik részét Kiss Pál őrnagy délfelé a dobricai úton vonta ki a városból.

A szerbek is ketté oszlanak; de mialatt Damjanichot kevéssé bolygatják, Kiss őrnagyra rohannak, ki csapataival egyes tanyákban foglal állást s öt óra hosszáig visszaveri a tulnyomó szerb erő dühös rohamait.

Damjanich ezalatt annyira-mennyire rendbe szedte a maga felét s újra Jarkovác ellen fordul, hogy többi csapatait, kiket még a városban vél, kiszabadithassa. Ennek hírére a szerbek oda hagyják Kisst, ez azonban most utánok indul üldözésükre. A mint világosodni kezd, szerencsére Damjanichsal találkozik, egyesülten támadják meg most a szerb csapatokat, melyek nem-

sokára Dobrica fela visszavonulnak, hanem tildőztetve ez állomást is kénytelenek földadni.

Erre Damjanich ismét Jarkovác ellen fordul, kiraboltatja azt és fölgyújtatja, ezáltal azonban természetesen saját szállását is szétrombolja, este tehát átmegy a Temesen Szarcsára s itt egyesül Kiss ezredessel s a Vetter hadosztályával.

Kiss a Vetter hadosztálylyal 14-én előrenyomult a tomassováci hídfő ellen, melyet az itt hátrahagyott gyöngé őrseg ellenállás nélkül oda hagyott. Tomassovác városát ezután leégették s a környékbeli népet ide terelték, hogy a sáncokat szétrombolják.

Mintán ily módon itt is hiányzott a szállás és élelem, Kiss ezredes még 14-én este visszament jobb szárnyával Écskára és Zsigmondfalvára, a ballal Lázárföldre és Ernesztházára.

Egész hadteste tehát, Damjanichot is oda értve decemb. 14. és 15. közti éjjel az écskai vonalon állt (jobb szárny) Lázárföldön keresztül Szarcsáig és Szécsánig (bal szárny).

Bácsban november 30 óta sem Bakonyi, sem a december elején helyébe lépő Eszterházy vezérlete alatt nem történt semmi említésre méltó.

Az aradi vár Temesvártól északra fekszik a Maros folyónál és pedig annak bal partján egy hajlásban, mit a folyó itt képez; a vártól nyugotra ugyanazon parton fekszik Új-Arad külváros, szemben a várral a jobb parton Ó-Arad városa. Október 4-én a várparancsnok Berger altábornagy bezárta a kaput a magyarok előtt s egyszersmind fölszólította e város lakosait, fegyverezzenek le nemzetőreiket s távolítsák el az alakuló félben lévő Máriássy-féle szabadsapatot.

Miután Arad lakosai nem cselekedtek ezt, Berger okt. 7-kén több óra hosszaiig bombáztatta a várost.

A magyar honvédelmi bizottmánytól most Máriássy őrnagy azon parancsot kapta, zárja körül Arad várát. Október 20 táján Máriássynak 5500 embere volt együtt s megkezdte a bezárolást; okt. 22-én ez teljesen megtörtént. E mellett 21-ikén ütközetre került a dolog Kisfaludnál, a vár délkeleti részén; ugyanaz nap még egyszer bombáztatta Berger Arad városát. Október 27-kén Máriássy néhány ásatási munkálatot is meg-

kezdezt, hanem 8 könnyű kaliberű ágyujával, melyek ellen Berger 39-et s ezek közt több tizenennyolc fontost is intézhetett, formaszertű ostromra nem gondolhatott.

November 9-én újra bombázták a várból a várost. A dolgok gyors menete mellett a vár október elején igen rosszul volt ellátva élelemmel s a várparancsnok ez okból igyekezett kicsapások alkalmával helyrepótolni az elmulasztottat. A bezáró hadtest e kísérleteket meglehetősen sikerrel akadályozta, miután a várőrség gyenge volt.

Aradnál sokkal jobb helyzetben volt Temesvár. Az 5000 főnyi helyőrségnek itt sokkal jelentékenyebb hatása volt kifelé. Rukavina újoncozás által a legrövidebb idő alatt 1000 emberrel szaporította azt s három hónapra teljesen ellátta élelemmel. Nagy Sándor kis hadoszlopa, mely Temesvár szemmeltartására s bezárolására volt rendelve, nem sokat tehetett. Nagy Sándor csapatait Zsombolynál (Hatzfeld) gyűjtötte össze s innen Temesvár ellen indult; november 7-ikén megszállta Billétet, de nem mériészelt a várhoz közelebb menni.

Ellenben Rukavina, miután önmagáról gondoskodott, azon igyekezett, hogy Arad várán is segítsen. Támogatta azon megtámadást is, mely Erdélyből november 15-én Német-Boksán és Oravica bányavárosok ellen intéztetett, azon szándékkal, hogy e vidéket, hol a magyaroknak ágyuöntődéik voltak, nyugtalanítsák s ily módon zavarják a magyar haderő szervezését.

Máriássy Lippánál a Maros mellett, Aradon fölül őrállomást állított föl azon esetre, hogy ha Temesvárról kísérletet tennének Arad fölmentésére, az e végre jövő csapatnak Lippáról oldalába üthessen. Ez őrállomást már nov. 13-án megtámadta a temesvári helyőrség egy osztálya s kényszerítette a Maros jobb partjára visszavonulni, honnan a hid elrombolása után Ó-Aradra vonult. Az osztrák csapat most akadályozatlan vonult föl a Maros mentében s szervezte e vidékeken az oláhok fölkelését; november 17-kén visszatért Temesvárra. Csak most szállított Máriássy katonaságot ismét a Maros bal partjára s egyúttal egy mozgó hadoszlopot indított a Maros jobb partján fölfelé Bursukig Erdélyben, hogy az oláh fölkelést akadályozza és leverje.

Ujjonnan jött erősítések Máriássy hadtestét december elején 8500 főre szaporították; ezenkívül 12 löveget kapott ez időben, ezek közt 4 mozsarat. Ekkor december 3 és 4 közti éjjel megkísérlette a várat meglepetés által bevenni. Minden előkészület meg volt már téve, a nélkül, hogy az osztrákok észrevették volna, sőt részben már a vár árka is át volt hidalva, a mint egy időelőtti harckialtás, melyet néhány az árok mellett elvonuló zászlóalj támasztott, elárulta a dolgot s föllármázta a helyőrséget. 1½ órai tüzelés után Máriássy kénytelen lön felhagyni szándékával. Most legalább elhatározá, hogy formaszerű ostromhoz kezd; tehát az első paralella s a körülfogó vonal ásásához kezdtek. Az ágyuk hiányán kívül ez alkalommal nagyon zavarólag tünt ki az alkalmas tisztek hiánya is, kiknek fogalmuk lett volna ostromról és ostrommunkálatokról.

A várban ez időben fogyni kezdett a hűskészlet. Már december 8-ikán husz lovat kellett levágni s besózni s december 10-től kezdve lóhúst osztogattak szét a legénység közt.

Ekkor ismét Rukavina lépett segélyhozólag közbe. December 13-ikán egy erős csapatot küldött Temesvárról, mely útközben oláh fölkelőkkel szaporodva, 14-én megtámadta Máriássyt, kényszerítette őt visszavonulni a Maros jobb partjára s aztán jelentékeny élelmi és lőszer készletet, ágyukat és legénységet is vitt Arad várába s dec. 25-ig nyitva tartotta az összeköttetést Arad és Temesvár közt.

Időközben dec. 22-kén Berger ismét bombáztatta Ó-Aradot s felszólította, hogy adja meg magát. Természetesen a fönnforgó körülmények közt kevés beleszólása volt itt a városnak. A jégzajlás dec. 25-ig akadályozta az összeköttetést a jobb és bal part közt, úgy hogy Gál Miklós ezredes, ki e napokban átvette az ostromló hadtest fölötti parancsnokságot, nem mehetett át a bal partra. Hanem december 15-én szilárd jégkéreg képződött s Gál most átment a bal partra és újra helyreállította a bezárolást.

Mialatt Rukavina Aradot segítette s az erdélyi határon lévő bányavárosokat nyugtalanította, Nagy Sándort is, ki lassanként Szent-Andrásig merészkedett jönni, Temesvártól északra, megtámadtatta és visszaszorította.

A bánati hadtest zömét Kiss ezredes alatt december 14-én hagytuk el Tomassovác bevétele után. Kiss nemsokára híreket hallott a temesvári helyőrség veszélyes tevékenységéről. E hírek arra birták őt, hogy egyelőre adjon föl minden déli irányban nyert előnyt, hanem inkább állítsa helyre összeköttetéseit észak felé, tehát főleg szorítsa a temesvári helyőrséget a várba s vágja el annak összeköttetését Araddal, szintúgy az erdélyi oláhokkal, miáltal-egyidejűleg a magyarok szervezéseire nézve oly fontos bányavárosok is védve lőnek.

Kiss tehát Nagy Becskerekről jobb szárnyával Csákovára indult, a ballal Bánlokra és Dettára. Itt kapta a hirt, hogy az osztrákok 19-én Temesvárról megtámadták s elfoglalták Német-Boksánt; egyszersmind segélykiáltások jöttek Versecről és Fehértemplomról is. Kiss csapatokat küldött e helyek visszafoglalására és megszállására; hanem e csapatok eltávozása után gyöngébbnek tartotta magát, hogysem valamit komolyan kezdetett volna Temesvár ellen, visszatért tehát csapatainak maradványával Módosra, hogy innen ismét visszaálljon a szerb vonal elleni védállásába.

Csapatái által zaklattatva, végre elhatározta Kiss az 1848 év utolsó napjaiban támadást tenni Pancsova ellen. December 29-én kezdődtek a mozdulatok. Mintán Kiss rendelkezhető csapatait Zichyfalvánál összpontosította, Petrovosellon át Pancsova ellen indult s 1849 január 3-ikán megtámadta ezt. A támadást visszaverték; Kiss visszavonult s január 5-én két hadoszlopra osztotta seregét, hogy egyrészt Nagy-Becskekerekre, másrészt Versecre régi állásába visszahúzódhassék. E visszavonulásban, folyvást üldöztetve a szerbektől, gyötörtetve éhség, hideg és fáradság által, sok embert vesztek a magyarok.

Erdélyi események.

Május vége óta az oláh fölkelés Erdélyben, bujtogatva a zászoktól s kéz alatt osztrák tisztektől, főleg a 2-ik oláh határőrezred alezredesétől Urbántól, ki azelőtt hadsegéd volt az oroszágos katonai parancsnokságnál, folyvást növekvőben volt. Sep-

tember végén és október elején, azon időben, mely egyformán végzetes volt minden haretéren a magyarokra nézve, mikor az osztrák tábornokok nyílt hadüzenete által a magyarok soraiba mindenütt a szétbomlás kezdett betörni, ekkor kezdtek az oláhok is nyílt erőszakhoz a magyarok és székelyek ellen. Hiába kérték ezek Puchner altábornagyot, az Erdélyben parancsnokló tábornokot ótalom végett. Ez megígérte, de nem mozdult és sok jelből lehetett látni, hogy inkább hajlandó az oláhokat mint a magyarokat segítni. Magyar csapat igen kevés volt az országban. Baldacci ezredes vezérlete alatt álltak s október elején Kolozsvárt valának egyesítve, hogy innen az oláh fölkelés elnyomására induljanak.

Ekkor látták be először a székelyek, hogy önmaguknak kell segítni magukon. Egy népgyűlésen Marosvásárhelyt október 16-kán megkezdték szervezkedésöket. Minden székelynek, akár határőr, akár nem, fegyvert kell ragadni s a fiatal harc képes férfiakat négy dandárba — mindegyik 4000 ember, — beosztották. E mellett megmarad a székely huszárezred. Marosvásárhelyt választották főhadiszállásul, Sombory ezredest a székely hadsereg fővezéréül. Együttal hűséget esküdtek itt a székelyek a magyar alkotmányra s fölszólítást intéztek Puchnerhoz, távolitson el az országból minden idegen csapatot.

Puchner erre október 18-kán azzal felelt, hogy a magyarokat fölszólította, vessék alá magukat a császári hatalomnak s nyíltan az oláhok részére állt. Ugyanazon nap Kis-Enyeden fosztogattak és gyujtogattak az oláhok s néhány nappal utóbb október 22 és 23-ikán Zalatnán, mi mellett a legirtózatosabb tetteket követték el.

Az osztrák haderő Erdélyben két fő részre oszlott. A déli hadtest Puchner saját vezérlete alatt Nagy-Szebenben tartotta főhadiszállását, 13 zászlóaljból, 15 század lovasságból állt s négy dandárra volt osztva: Gedeon, Castiglione, Jovich és Kalliány tábornokok alatt. Az északi hadtest Wardener tábornok és Urban alezredes alatt Beszterce vidékén állt, $8\frac{2}{3}$ zászlóalj s 1 század lovasság. Az osztrákok egész tüzérségét 8 hatfontos és 2 tizenkétfontos üteg, azaz 60 ágyu képezte.

A várak: Károlyfejérvár és Déva, az ideiglenesen meg-

erősített városok Szeben és Brassó, végre a falakkal körülvett városok : Beszterce, Segesvár, Medgyes, mindkettő a Nagy-Küküllő mellett, Szász-Régen, Szász-Sebes; Fogaras vára s az erőd a Vöröstorony-szorosnál az Olt mellett délre Szebentől, az osztiákok kezében voltak.

Puchner hadüzenete után mindjárt megkezdte műveleteit is, először is a székelyek ellen, hogy teljesen megzavarja azok szervezkedését, mely bár mindenesetre bámulatos gyorsasággal haladott előre, hanem még mindig sokkal ifjabb volt, hogysen egy erős csapásnak ellenállhatott volna, főleg a székely nép könnyen mozdítható jelleménél fogva.

Két hadoszlopnak kellett egyidejűleg megtámadni Marosvásárhelyt, egyiknek északról, másiknak délről.

Az északi hadoszlop Urban alatt elfoglalta október 22-én Szász-Régent s most a Maros mentében lassan lefelé jött Marosvásárhely ellen. Innen a székelyek két dandárjokkal ellene mentek; október 29 és 31-kén történt két ütközet után Urban kényszerítve lön Szász Régenbe visszavonulni s itt november 1-én újra megtámadtatván, e várost is elhagyni. Szász-Régent ekkor a székelyek kizsákmányolták. Ezáltal nagy lökést szenvedett a fiatal székely csapatok fegyelme; a vezérlet, mely nem valami különös volt, szintén megtette a magáét. A bizalom csakhamar eltűnt, a mint azt könnyen látni lehetett, mihelyt Gedeon tábornok közeledett délről Marosvásárhely felé.

A hadi tanács, melyet tartottak, föl akarta adni a várost, hanem a nép a mellett volt, hogy védjék. E viszály mind szétágította a gyöngye kötelékeket, melyek a székelységet összetartották s a mint Gedeon november 5-ikén megtámadta őket s ágyúztatni kezdett, a fiatal katonák minden irányban szétfutottak. Gedeon elfoglalta Marosvásárhelyt.

Baldacci ezalatt tétlen állt Kolozsvárnál. Puchner most ellene irányzá seregét, miután egyelőre a székelyektől nem volt már mit félni. Három hadoszlopnak kellett három különböző oldalról megmozdulni, Wardenernak Besztercéről, Gedeonnak Marosvásárhelyről, Kalliánynak Szebenből s november 15-ikén egyesülten megtámadni Kolozsvárt.

Wardenernek két dandára volt, Gedeonnak és Kalliánynak

mindegyiknek egy-egy, ez utóbbi azonkívül jelentékeny megerősítést kapott az oláh népfölkelés által.

Wardener 11-én megszállta Dézset a Szamos mellett s 12-én előbadát Urbán alatt Szamosujvárig indította előre.

Ennek hírére Baldacci Kolozsvárnál összegyűjtött mindent, a mit összegyűjteni birt, egészben véve valami 4000 embert, fele honvéd és huszár, a többi nemzetőr. Egész tüzérsége 6 ágyúból állt. E haderővel a Szamos mentében fölfelé nyomult Szamosujvár felé. 13-án ütközetre került a dolog; a magyarok csakhamar teljesen megveretve vad zavarban futottak Kolozsvárra. Szerencsére Urbán nem üldözte őket, mert hiszen csak 15-ikén kellett a támadásnak történni, sőt inkább Deézsre vonult vissza Wardenerhez s csak 15-kén jöttek újra együtt Szamos-Ujvárra; Gedeon szintugy mint Kalliány, elkéstek.

16-kán Urbán Kolozsvárhoz közeledett. Ennek hírére a legnagyobb zavar támadt itt. Baldaccit s a magyar kormánybiztost Vayt árulással vádolta a nép s elfogta. Egy összegyűlt csoport aztán egy mértföldnyire elébe ment az osztrákoknak Szamosfalva felé. Urban váratlanul megtámadtatván, eleinte hátrálni kezd, de csakhamar elővezeti tartalék seregét s visszaveri a magyarokat Kolozsvárra, honnan azok azon hirre, hogy Kalliány is közeledik délről a városhoz, tovább futnak a Csucsaszoros felé, hol a Sebes-Körös átvágja az erdélyi érchegységet. Itt Czecz őrnagy összeszedi a sereg romjait s egyelőre átveszi a vezérletet.

Nov. 17-én Urban, Wardener és Kalliány bevonultak Kolozsvárra, honnan előőrseiket előre tolták Gyaluig és Bánffy-Hunyadig a Csucsaszoros felé. Puchner most a Csucsaszoroson át Nagy-Váradra szándékozott nyomulni s így a magyarokat minden szilárd támasztól megfosztani a bánátban. Azonban egyrészt összes haderejét kellett e végre összpontosítania, a mi kissé lassan ment; másrészt még mindig gyöngének tartotta magát arra, hogy önállóan valami eredményt vivhasson ki s Windischgrätz herceg hadműveleteinek megkezdésére várakozott.

Erdélyben ugyan mintegy 17,000 főnyi rendes csapata volt, de a szükséges helyőrségek leszámitásával legfőbb 9000 embere maradt, kiket a határon átvezethetett volna. Az oláh

népfölkelés támogatására sem lehetett számítani az országon kívül, ámbár Erdélyben benn mindenesetre támogatta és növelte az osztrák csapatokat, Ily körülmények közt még négy hét elmúlt tétlenségben. Csak december 17-én kezdték meg újra a hadműveleteket. A jobb áttekinthetés kedvéért, az erdélyi harcot, épen úgy mint a szerbekét, még elmondjuk itt az 1849 év kezdetéig.

Miután egy hónap alatt október 16-tól nov. 16-ig egész Erdély elveszett a magyarokra nézve s átment az osztrákok kezébe, Czeecz, mint láttuk, a Csucsá szorosnál összeszedte Baldacci hadtestének romjait. A beállt hosszú nyugalmas időközött arra használta most, hogy lassanként erősítse magát s oly állást foglaljon el, melyben a magyar határt védheti vagy ha úgy kell, Puchner ellen támadólag fölléphet.

December 15-kén 10,950 gyalog, 1335 lovas és 24 ágyúval rendelkezett már. A gyalogságból felénél valamivel több, 5600 ember volt puskával fölfegyverezve, a többi nemzetőr volt lándzsával és kaszával.

E csapatok a mondott időben következő állásokat foglaltak el :

A jobb szárny, 2 honvéd zászlóalj, 3 zászlóalj nemzetőr s $\frac{1}{2}$ század könnyű lovas 6 ágyúval Rickó ezredes alatt a Csucsá szorosnál állt;

a centrum, 3 honvéd zászlóalj, 1 nemzetőr zászlóalj 5 rendes és 2 rendetlen lovas század, 4 hatfontos és 6 háromfontos ágyúval Czeecz saját vezérlete alatt Zilahnál és Zsibónál állt a Szamos mellett;

a balszárny végre Zsurmay őrnagy alatt, $2\frac{2}{3}$ honvéd, $\frac{1}{2}$ nemzetőr zászlóalj, 3 század rendes és egy kis csapat rendetlen lovasság, 8 ágyúval Nagy-Bányánál állt s a Szatmárból Deésre vezető országuton.

A főhadiszállás Szilágy-Somlyón volt. December 16-kán Bem tábornok érkezett ide a honvédelmi bizottmány azon meghagyásával, hogy Erdélyt hódítsa vissza. Bem 1795-ben Lengyelországban született, 1810 ben, tehát a varsói nagyhercegség idejében fölvétetett a varsói hadapródi növeldébe. Innen 1812-ben a lengyel tüzérséghez lépett ki s 1815-ben a restauratio

után is szolgálatban maradt. Oroszellenes érzelmei sok alkalmatlanságot okoztak neki a szolgálatban; 1830 novemberben rögtön csatlakozott a lengyel fölkeléshez s az Oroszország elleni harc alatt végül az egész lengyel tüzérséget vezérelte. A lengyelek leveretése után Franciaországba vándorolt ki s többnyire Párisban tartózkodott. Az 1848 év ismét katonai tevékenységre hívta föl őt. Eleinte Bécsbe ment s közreműködött annak védelmezésében Windischgrätz ellen. Midőn Bécs elesett, sikerült Magyarországra menekülnie s itt fölajánlotta szolgálatát a honvédelmi bizottmánynak.

Szláv volt, habár lengyel, sőt utóbbi időben határozottan panszlavisztikus hajlamokat mutatott, a mi kétségkívül kissé gyanussá tette őt a magyarok előtt. Nem tetszhetett semmikép a magyaroknak, kik büszkén utaltak arra, hogy ők csak „igaz jogaikért küzdenek“ s azt gondolák, hogy ez valami egészen más, mint egyéb népek forradalmi harcai. E magyarok féltek, hogy hasonló „kalandorok“ által „forradalmi“ útra ragadtatnak, — mintha a bécsi burokratia véleménye szerint — régóta nem lettek volna már a forradalmi úton. Kosuth, ki szabadabb nézetekkel bírt, mint honfiainak nagy része, s különösen azon véleményben volt, hogy a magyar és lengyel nagyon jól megférnek együtt, Erdélybe küldte a lengyel tábornokot, hol mi sem volt már elveszthető, csak nyerhető.

Bem érkeezett Czecczel terve fölött. Ő maga a bal szárnyal Deézsen át Kolozsvárra akart nyomulni, ugyanazon pontra kell majd a centrumnak és a jobb szárnynak is irányozni magát. Csak miután az egész magyar hadtest összpontosítva lesz Kolozsvárnál, csak aztán fogják meghatározni a további mozgásokat. December 17-én Bem Nagy-Bányára utazott.

A Bem-féle támadó terv azáltal is elősegítettett, hogy Puchner egyidejűleg támadásra indult a Csucsá szoros ellen. Puchner december 19-ét tűzte ki a támadásra.

Wardener mintegy 4000 emberrel e végre 17-kén állást foglalt Bánffy-Hunyadnál. 19-kén innen a Csucsá szorost kellett volna megtámadnia.

Egyidejűleg Urban 2000 emberrel Bánffy-Hunyadtól északra keletre Nagy-Almásnál állítatott föl a hasonló nevű folyam mellett.

Meghagyatott neki, hogy Wardener támadását segítse azáltal, hogy az Almás mentében fölfelé Börvény völgyébe előnyomuljon hol Rickó osztályának bal szárnya állt, vonja aztán a magyarok figyelmét e pontra s ezáltal távolítsa el a főszorostól.

Zsibónál aztán még egy harmadik osztályt állítottak föl, többnyire oláh népfölkelést, hogy a magyarok centrumát figyelemmel kísérjék s a vállalat jobb oldalát fűdözzék a Csucsá szoros felé.

Urban már dec. 18-án előrenyomult a Börvény völgyébe, hanem itt nagyon erősen fogadták s visszaverték Nyíresre.

19-én Wardener támadást kezdett a főúton s Urbánnak is újra a Börvény völgyébe kellett nyomulni.

Wardener a magyarokat, kik Csucsá előtt az országúton keresztül igen előnyös állást foglaltak el, igyekezett eleinte körülszárnyalással kiszorítani onnan, hanem a körülszárnyaló hadoszlop területi nehézségek miatt nem hatolhatott előre. Most Wardener a főúton a Körös mentében próbált támadni, hanem a kedvezően felállított magyar tüzérség, mely az egész országot fölött uralkodott, meggyusította mind e kísérleteket. Wardenernek végre föl kellett hagyni velök s Bánfi-Hunyadra visszavonulni. A magyarok, kiknek a Bem alatti bal szárny megérkezésére kellett még várakozniok, nem üldözték őt. Urban dec. 19-én sem volt szerencsésebb mint előtte való nap.

19-én rövid kis ütközetre került a dolog Zsibónál is az ott álló magyarok s az oláh fölkelők közt. Az utóbbiakat a pusztasággyutúz rendetlen visszavonulásra kényszerítette.

Az osztrákok most semmihez sem kezdtek, míg további csapatokat nem vonnak össze. Hanem e közben Bem megkezdte működését.

Ez dec. 23-án Nagy-Bányáról elért Deézs tájékára, itt megvert egy Kolozsvárról ellene küldött osztrák hadosztályt s kényszerítette azt oldalt a Szamos mellett Bethlenen át Besztercére visszavonulni. 24-én aztán a kolozsvári úton Szamos-Ujváron át föltartóztatlan előrenyomult Válaszutig. Ugyanazon nap a magyarok centruma is fölkerekedett Zsibóról; hogy ezt föltartsa, Urban hadosztálya a zsibó-kolozsvári úton Hidalmásig jött; azonban a magyar centrum nem Hidalmásra, hanem Deézstre ment,

hogy egyenesen Bemet kövesse s 25-én akadálytalan megérkezett Bem után, ki 26-án Kolozsvárt akarta megtámadni.

Wardener már 24-én Bem előnyomulásának hírére kiürítette Bánfi Hunyadot s Kolozsvárra húzódott; 25-én kiürítette ezt is és dél felé Thordára vonult. Rickó, mihelyt értesült arról, hogy Bánfi Hunyadot elhagyták az osztrákok, Csucsáról oda nyomult elő s 26-án Kolozsvárra. 26-án Bem is megszállta bal szárnyával s a centrummal a várost.

Urban Hidalmáson csak 25-én nagyon későn hallotta meg, hogy Bem Kolozsvárhoz közelít; azt hitte, hogy Wardenerrel még egyesülhet ott s éjjel Kolozsvárra indult; a mint közelébe ért, hallotta, hogy Wardenert nem találja többé ott s mellékutakon most Apahida felé fordult. Az éji homályban sikerült neki, észrevétlen keresztülszökni Bem csapatai közt, csak utóhadát vették észre a magyarok másnap reggel Papfalvánál, nyugotra Kolozsvártól, azt meg is támadták s nagyrészt elfogták. Urban Apahidától északnak fordult a Szamos felé s Bethlennél egyesült Jablonski tábornoknak dec. 23-án Deézsről elűzött hadtestével.

Bem Kolozsvárnál és Thordánál Wardener szemmel tartására s ha délről netán ismét előnyomulna, föltartóztatására, 3 zászlóalj, $2\frac{1}{2}$ század lovasságot és 10 ágyut állított föl Czeecz alatt; egy $\frac{2}{3}$ zászlóalj, $\frac{1}{2}$ század lovas és 2 ágyuból álló csapat Szamosujvár megszállására fordítattott; a többivel, $4\frac{1}{2}$ zászlóalj gyalog, 7 század lovasság és 18 ágyuval — mintegy 4600 emberrel — Bem még dec. 26-án Kolozsvárról ismét Deézsre indult, hogy innen először is Berszterce ellen forduljon, ezt elfoglalja s ezáltal hátát biztosítsa hadműveletei számára.

27-én megérkezett Deézsre s 28-án Bethlenre ment a Szamos bal oldalán. Itt az ellenségre talált, Jablonskira és Urbanra, kik a Bethlen folyam jobb partján állást foglaltak. 29-ikén Bem megtámadta őket. Mindjárt egész tüzéségét a homlokra fölállította s élénk tüzelés által, kedvenc ágyuival megingatta az osztrákok sorait s a jégen átvezetett gyalogság támadása az ellent visszavonulásra bírta, ekkor reá eresztette a huszárokat s a visszavonulás futássá vált. Az osztrák hadtest ez alkalommal szétvált. Jablonski visszament egyenesen Bersztercére, Urban pe-

dig északi irányban Naszód felé viaszasoritatott a felső Szamoshoz.

Bem maga követte Jablonskit Besztercére s Rickót küldte Urban ellen Naszódra. December 31-én mindkét pontot megtámadták a magyarok s kényszerítették az osztrákokat a Borgo szoroson kivonulni Bukovinába.

Bem háborgatta őket e visszavonulásban, Tihutzáig üldözte s itt 1849 január 3-án még egyszer megtámadta.

Jablonski és Urban csapatai ezáltal oly siralmas állapotba juttottak, hogy Bem föltehetette, miszerint egy ideig békében marad tőlük; e békét arra akarta használni, hogy Erdély déli részét visszahódítsa.

Ily módon az erdélyi harc 1848 végén szerencsésen kezdődött meg a magyarok részére s Bem nagy mértékben megnyerte csapatai bizalmát.

Harmadik szakasz.

Vindischgrätz herceg támadó föllépésétől
kezdve Pest városának a magyarok részé-
ről kiűritéseig.

1848. december közepétől 1849. január elejéig.

A magyarok ereje és állása az osztrák támadó föllépés megkezdésekor.

1848. dec. közepén, mint már előbb említők, az osztrákok annyira mentek előkészületeikkel, hogy megkezdhatték Magyarország leigázására hadműveleteiket. Mig ez időpontig az ügyek meglehetősen zavarosan bonyolodnak egymásba, határozatlanság, bizonytalanság, zavar uralkodik minden viszonyban, a katonaiakban ép úgy mint a politikaiakban, mig az elbeszélés, bár mennyire igyekezzék is kerülni, mégis szenved ez alatt, most szilárdabb alapra jutunk; az elemek kiváltak egymásból s tisztán ellenségesen állnak szemben egymással.

Itt először is teljes áttekintését akarjuk megkísérteni az összes magyar hadak erejének és állásának decemberben.

A magyar haderő elemei még ugyanazok, melyeket előbb ismerni tanultunk: sorgyalogság, huszárok, honvédgyalogság és tüzérség, szabadsapatok, nemzetőrség és népfölkelés, de most már egészen más viszonyok közt lépnek föl, mint a szerbek és horvátok elleni harc kezdetén.

A régi magyar sorgyalogságból 21 zászlóalj volt az országban s a magyar kormány rendelkezése alatt, azaz nem oly várakban helyőrségül, melyek mint Temesvár és Arad, az osztrákok mellé nyilatkoztak; ehhez járultak a Zanini és Ceccopieri olasz ezredek azon osztályai, melyek a magyarokhoz álltak s melyeket szintén valami 2 zászlóaljra számíthatni. Ha 700 emberrel számítjuk a zászlóaljat, ez 16,000 emberre rug.

A forradalmi harc sajátképi gyalogsága a honvédek, melyek mostantól kezdve a többiek háttérbe tolásával folyvást szaporítatnak. Dec. közepén 35 zászlóalj állt közülök a harctéren; minden zászlóaljat 1000 főre számítunk. A honvédekkel használhatóság tekintetében csak az idegen csapatokat lehet egyen-

lőknek tekinteni, kik közé 1400 lengyel két legióban Wisocky és Bulharin alatt, továbbá a bécsi önkéntesek, a bécsi akadémiai legio s egy csapat ugynevezett tyroli vadász, összesen 600 ember, számíthatók. A honvédgyalogság az idegen függelékkel együtt 37,000 emberre tehető. — 25 honvédzászlóalj, azaz 25,000 ember december közepén alakuló félben volt s rövid idő alatt részt vehetett a harcban; a honvédgyalogság összege tehát 62,000 emberre rúg 1848 dec. végén.

A négy szabadesapat intézményével fölthagytak, mióta Ausztria ellen határozott állást foglalt el Magyarország; láttuk, hogy különösen Görgey mennyire sürgette, hogy az önkéntes zászlóaljak honvédekke alakitassanak át, vagy ha ez lehetetlen, egészen oszlattassanak föl. Ennek következtében december közepén csak mintegy 12,000 ember volt még rendelkezés alatt az önkéntes zászlóaljakban.

A közönséges nemzetőrök és népfölkelés használhatósága fölött már kimondtuk véleményünket. E csapatokat tehát itt egyáltalán számításba sem vehetjük; ha valami átlagos összeget akarunk fölvenni, hogy mennyire tehető föl az egyes esetekben és egyes helyeken valóban hasznosan alkalmazott népfölkelés, ugy 15,000—20,000 embert számíthatunk.

A magyar gyalogság legnagyobb számául december végén körülbelül 100,000 embert lehet fölvenni, december közepén 70,000—80,000-et.

A huszárezredekben 10 legalább részben az országban volt a honvédelmi bizottmány rendelkezésére, összesen 70 század a 80 helyett, a mennyiből kellett volna ez ezredeknek állni. Két ezred, az 5. és 7. számú egyáltalán nem volt képviselve, ezek Olaszországban álltak. Októberben elhatározottat a mondott 10 ezredet, a mennyiben nem voltak teljesek, kiegészíteni, a két hiányzót ujak által pótolni s azonfölül még 6 új ezredet alakítani. A hat új ezredből dec. közepén 8 század volt teljesen kész; azon fölül még mintegy 1000 ember volt a törzshelyeken. Ha egészben véve 80 századot számítunk ez időben, 120 lóval mindegyik századot, körülbelül etaláljuk az igazi számot. Ez 9600 főnyi lovasságot tesz.

A magyar tüzérség teljesen honvéd tüzérség volt, melynek

alakítása 1848 júniusban kezdődött. A törzst az 5-ik sz. osztrák tüzérezred adta. Ennek következtében Velencénél ugyanazon ezred legénységei álltak szemben egymással. Magyarország technikailag képzett ifjúsága kiváló előszeretettel tódult a honvéd tüzérséghez s ez nemsokára, bár eleinte hadképzettségi hiányt lehetett szemére vetni, kettő csapat lett.

Épen a tüzérség az, melyben soha sem szenvednek hiányt a gyorsan alakított nemzeti és forradalmi hadseregek. Mindenesetre megfoghatatlan tünemény a régi copf emberei előtt, kik fejökbe vették, hogy tüzért nem lehet 11 vagy 14 évnél rövidebb idő alatt kiképezni; igen megfogható azonban azok előtt, kik tudják, hogy épen a tüzért könnyebb betanítani egyszerű teendőire, mint a gyalogot. A tudományosan képzett tüzérek tisztelői mindig elfeledik, hogy igen jó tüzer lehet valaki, a nélkül hogy a tüzertudomány összes tartalmából csak ezredrésznit is ösmerne. A pár hét vagy hónap alatt képzendő seregeknél legnagyobb nehézséget a szükséges mozgalmi képesség megszerzése okoz, nem kap az ember összeillő lovakat, kocsisokat, kik nyeregből tudnának hajtani. Oly országban mint Magyarország dús lőte nyésztésével, ionon született és felnőtt pusztai lakóival, e nehézség is annál könnyebben legyőzhető volt, mivelhogy az osztrák tüzérség sem tüntette ki magát soha valami nagy mozgalmi képessége által. December közepén legalább 200, dec. végén 250 ágyu állt 5—6000 tüzérral az ellenség előtt.

Dec. közepén tehát az összes magyar haderőt, mely a hadműveletek számára talpon állt, ha a nemzetőrök és népfölkelés támogatását is tekintetbe veszi az ember, 100—110,000 főre számíthatni.

Ezek a mondott időben köröskörül az ország határain így voltak fölosztva :

A morva-szléziai határon Benicky és Querlonde alatt, többnyire népfölkelés 3000 ember.

Felső dunai hadsereg Görgey Arthur alatt 30,000 ember.

A Mura mellett és a stajer határon Perczel Mór alatt 6000 ember.

Az alsó Dráva és Duna közt Szlavonia szemmeltartására Földváry, Batthyányi Kázmér és mások alatt 4000 ember.

Bácsban és Bánátban Eszterházy, Kiss, Máriássy, 23,000 ember.

Az erdélyi határon Czech alatt 8—10,000 e.

Felső Magyarországon Kassánál Gallicia szemmeltartására Pulszky alatt 8000 ember.

Továbbá a várőrségek Lipótvár, Komárom, Eszék, Pétervárad és Munkácson 16,000 e.

Egy pillantás e csapatfölosztásra mutatja, hogy lehetetlen, miszerint világos hadműveleti terv szolgált volna ennek alapjául. Véletlen körülmények által alakult ez csak így; nagyban ép oly határvédvonal, mint kicsiben az előbbi volt a szerbek ellen Valóban nem is volt a magyar kormánynak ez időben semmi hadműveleti terve. A honvédelmi bizottmány az egyes csapatvezéreknek egyszerűen azon utasítást adta, „hogy a rendelkezésükre álló erővel védjék az ország határait s a vitézségükre bízott országrészeket az osztrákok ellen.”

Ha valódi védelmi terv létezett volna, ez csak is védelmi lehetett volna, miután fölhagytak a támadó föllépéssel Jellacsics ellen, Windischgrätz ellen pedig sajátkép soha sem is akartak föllépni. Ez igaz. De ha a védelmi eljárás hatásos akar lenni, benne kell lenni, bármikép is, a visszacsapás gondolatának. Itt nem látunk semmi ilyest. Miután a viszonyokból látszott, hogy az osztrákok támadása concentrált lesz, a határ minden pontjáról Pest felé irányzott, a védelmi tervnek is nyilván azon gondolon kellett volna alapulnia, miszerint valamely ponton az osztrák hadosztályok egyike fölött döntő győzelmet kell nyerni, hogy aztán sorban így telessenek a többi osztálylyal egyenként.

E gondolatnak azonban legkisebb nyomát sem találni a csapatfölosztásban. A felső dunai hadsereg, melyet a főhadsergnek kellett tekinteni, nem sokkal volt erősebb mint a bácsbánáti, mely december közepén, a mint láttuk, egészen passiv magatartásba esett vissza. E felső dunai hadsereg, ámbár az egyes magyar hadosztályok közt a legerősebb, mégsem volt megközelítőleg sem oly erős, mint az, melyet Windischgrätz tábornagy ellene vezethetett.

De hát nem volt e lehetséges e felső dunai hadsereget már most 60,000 főre emelni? Kétségkívül lehetett volna, tekintve a

rendelkezés alatt álló csapatok számát, ha meggondolja az ember, hogy a rendes csapatokat a mellékpontokon nagyobb mérvben lehetett volna népfölkelés és nemzetőrök által pótolni, mint a hogy történt, mely mellett természetesen nem lehetett azon véleményt táplálni, hogy nemzetőrök és népfölkelés által valami nagy döntő események vitessenek végbe, hanem bizonyára lehetett arra számítani, hogy az egyes osztrák hadtesteket egy ideig föltartják, addig míg valamely főponton a magyarok részére kedvező döntő esemény történik.

Már láttuk, hogy Kossuth ösztönszerűleg ily tervet követett. Folytonosan a felső dunai hadsereg erősítése mellett működött. Senki más nem jutott a helyzet fölismerésére s arra, hogy szükségkép valami katonai célpontot kell kitűzniök. A honvédelmi bizottmánynak s magának a hadügyministernek Mészárosnak csekély tekintélye a vezérek és csapatoknál minden Kossuth nézetei szerint hozott rendszabályt meghiusított. A parancsnokok mindegyike a különböző harc téreken a magáét tartotta a legfontosabbnak, minden erővel elleuszegült annak, hogy csapatokat vonjanak el tőle, vagy hogy alárendeljék őt más vezérnek.

Hasonló módon működtek személyes ellenségeskedések is, mint például Perczel Mór és Görgey Arthur közt. Pusztán véletlen volt tehát, melyet csupán csak az eddigi események folyama idézett elő, hogy a Windischgrätz alatt álló osztrák főhaderővel a magyarok részéről szintén a főhaderő állt szemben. Mert ilyennek lehetett tekinteni a felső dunai hadsereget, habár csak 30,000 főből állt is, mert valóban minden egyes hadtest közt számra nézve a legerősebb s mert azonfelül minőségére nézve is legkülönb volt; aránylag számos sorgyalogsága és próbált honvéd zászlóaljai voltak s a mellett több szakértő tisztje mint bármelyik más hadosztálynak.

Az osztrák hadcsapatok ereje és állása december közepén.

Osztrák részről december közepén következő haderők álltak a magyarokkal szemben: *)

Frischeisen alezredes hadoszlopa, Teschennél és a Jablunka szorosnál, melynek hivatása volt Hurbán tót önkénteseivel együtt működni a Vág völgyében Benicky és Querlonde ellen, 1000 ember.

Simunich altábornagy csapata Gödingnél a Morava mellett Görgey jobb szárnya ellen, 5000 e.

Bécsnél Windischgrätz herceg közvetlen vezérlete alatt, Görgeyvel szemben 52,000 e.

Windischgrätz herceg főhadserégének tartaléka gyanánt tekinthető Bécs helyőrsége, mely Auersperg gróf altábornagy vezérlete alatt a kormányzó Welden tábornaszernagy rendelkezésére visszamaradt s melyből még aztán jelentékeny csapatok küldettek Magyarországra ellen, 19,000 e.

A stajerországi határon Perczel Mórral szemközt Nugent tábornaszernagy alatt 6000 e.

Bácsban és a bánátban az aradi és temesvári várőrségeket is beleértve, 38,000 e.

Erdélyben Puchner alatt a helyőrségeket is ide értve 17 ezer ember.

Galliciában gróf Schlick altábornagy alatt Pulszkyval szemben 8000 e.

Az osztrákok összes rendes hadereje tehát, mely Magyarország ellen mozgósított, 140,000 emberre rugott, melyből legfőlebb 46,000-et lehet leszámítani a helyőrségekre, míg éppen annyi tót, szerb, horvát és oláh fölkelőt lehet helyébe számítani.

---

*) Lásd az e szakaszhoz tartozó A. és B. alatti mellékleleteket.

Kétségtelen tehát, hogy kezdetben az osztrákok túlsúlyban voltak ; még nagyobb e túlsúly, ha megfontoljuk, hogy az osztrák csapatok legnagyobb része régi, jól szervezett és fegyelmezett ezredekéből állt s hogy mind az előszámlált hadesapatok fölötti fővezérség a Magyarország lecsendesítésével megbízott Windischgrätz tábornagra ruháztatott.

Az osztrák hadműveleti terv.

Az osztrák fővezér Windischgrätz herceg 1787-ben született s már 1804-ben császári szolgálatba lépett. Részt vett az 1805, 1809, 1813 és 1814-iki hadjáratokban, 1826-ban vezérőrnagygyá s 1833-ban altábornagygyá lett, 1848-ban parancsnokló tábornok volt Csehországban. Ez állásban találta őt az 1848 év. Egy igeig most Bécs katonai kormányzójává lőn, de csakhamar visszatért Prágába előbbi állomására. Itt fegyveres erővel elnyomta a juniusi napokban a fölkelést. Merev aristokrata lévén, egyesítette az aristokratikus előítéleteket az öreg katona előítéleteivel minden szabadelvű mozgalom ellen. Ellenszenvét ez ellen, ha lehet, még fokozta az, hogy a juniusi fölkelés alkalmával Prágában nejét egy lövés megölte. Miután a gyengén szervezett prágai fölkelés fegyelmezett csapatokkal szemben habár csak látszólagos és rövid sikerre sem számíthatott, igen csekély erővel leveretett. Ez újlag megerősítette Windischgrätz herceget azon nagyon is nyíltan kifejezett nézetében, hogy a szabadelvű irány minden párthívei, vezérek és katonák egyformán csak rirgyrongynép, melyet egy pár kartácslövés szétkerget. Valami rendkívüli szellemi tehetség, mely képessé tette volna őt a körülmények szerint különbséget tenni, nem jutott a hercegnek osztályrészü.

Szükséges volt e megjegyzéseket Windischgrätz hercegről előrebocsátani, mert ezek kulcsot nyújtanak az ő magatartásához a magyar hadjárat alatt. Az elbeszélés folyama alatt elégséges alkalom lesz a mondottakat bebizonyítani s másodlagos irányban megerősítőleg kitágítani.

Windischgrätz Magyarország elleni működését úgy tekin-

tette mint valami nagyobbserű rendőrségi rendszabályt. Az arányok itt valamivel nagyobbak voltak mint a prágai fölkelésnél, hanem csak is ez látszott neki egyedüli különbségnek. Magyarországon, így okoskodott, egy lázító párt létezik, melynek ki kell lábai alól venni az alapot. E párt fővezetői egyrészt az országgyűlésben ülnek, másrészt „az ugynevezett“ hadseregben. Hanem a hadseregben sok „elcsábitott“ is van; ezeket proklamatiókkal vissza lehet téríteni kötelelességükhöz; minden köteléket, mely a magyar haderőket még valamikép összetartja, teljesen szétbontanak e proklamatiók. A magyar forradalmárok főtanácsa Pest. Ha ezt elveszik tőlük, ennek nagy morális hatása lesz; ha még ezenfölül sikerül, némileg afféle hajtóvadászat által, minden így vagy úgy katonailag szervezett csapatot Budapestre összehozni s így egy csapással megsemmisíteni, úgy annál jobb. A „lábadóknak“ ily módon teljes lehetlenné tétetik, hogy új központot teremtsenek vagy keressenek maguknak. A dolognak pedig sikerülni kell. Semmi egyéb sem szükséges hozzá, csak az, hogy a különböző hadtestek és csapatok, melyek köröskörül föl vannak osztva Magyarország határára, egyszerre nyomuljanak elő az ellenőkből álló hadesapatok ellen, folyvást a végcél — Pest felé tartva. Ez útikban a körületről a központ felé mindent szétbomlasztanak és megtizedelnek majd, a mit előtalálnak. Pesthez érkezve nem sok bajba kerül majd megadni a lázadóknak a végső csapást. Ha már egyszer Pest el van foglalva, még csak az marad hátra, hogy az ellenséges hadsereg szétszórta romjait rejtéklyukaikban fölkutassák, ott teljesen megsemmisítsék, a mi előreláthatólag semmi nagy munkába nem kerül, miután e romok mindenesetre siralmas állapotban lesznek már akkor.

Az általános terv első része tehát koncentrált előnyomulás volt az osztrákok minden hadteste és csapata részéről Magyarország határaitól a központ, Pest felé.

Ez előnyomulásnak gyorsan kellett történni, hogy a morális hatást nevelje; már ez okból is az egyes hadtesteknek azon pontokról kellett kiindulni, a hol épen összegyűlve valának, már csak ez okból is nem lehetett hosszadalmas előkészítő, összpontosító hadmenésekre gondolni, hogy a támadó tömegek más cso-

portozata eszközöltessék a támadó föllépés megkezdése előtt. De nem is tartották ezt szükségesnek, miután az osztrák csapatok minőségét legalább is kétszer oly nagyra becsülték mint a magyarokét. Ha tehát valamely hadtestnek nem sikerülne is gyorsan szerencsével előre törni, úgy ez azt föltételezte, hogy kétszerte oly nagy magyar haderő áll ellenében, a mi minden többi hadtestnek és csapatnak, mely Magyarországra valóban benyomul, előnyére válik.

Mi itt Windischgrätz herceg alapeszméjét, a mennyire lehet, azon alakban adtuk elő, melyben az megérthető.

De nem lehetett-e ily hadműveleti terv ellen már előre alapos ellenvetéseket emelni?

Valóban rögtön szembetűnik, hogy ily hadműveleti terv nagyon jó lehet oly ország ellen, melynek 100 mértföldnyi határterülete van, s mégis teljesen hibás lehet oly ország ellen, melynek határterülete valami 300 mértföld, mint a mennyire a magyarok kezében levő országrészt akkorában számítani lehet, tehát oly ország ellen, hol száz ut marad a kikertülésre, főleg ha a szervezett haderők ellen nem bír az ember legalább kétszeres tulnyomó erőt állítani. Aztán nagyon figyelembe lett volna vevendő az is, hogy Magyarország igen távol volt még erejének teljes kimerültségétől. Vagy szabad lett volna hinni azt, hogy az a 100,000 ember, a mennyiből állhatott körülbelül a magyar rendes hadsereg, az ország katonai erejét teljesen kimerítette? Sőt inkább nem kellett-e tudni, hogy új, semmikép sem megvetendő katonai szervezések voltak folyamatban?

Hogy helyi népfölkelések mozgó csapatokat föltétlenül nem pótolhatnak, hogy nem képesek positiv eredményeket eszközölni, az bizonyos; hanem nagyon is képesek rendes, mozgó csapatoknak határozott akadályokat készíteni, föltartani őket, positiv előnyök kivívásában akadályozni vagy azoknak kivívását késleltetni. A kedélyek izgatottsága mellett Magyarországon legkevésbé sem volt valószínűtlen, hogy efféle népfölkelések és nemzetőrök mindenütt alakulnak, hol az ellenség valóban megjelenik, míg valószínűleg sehol nem keltek föl, hol az ellenség meg nem jelent s közvetlen nem fenyegetett. Mennél több hadoszlopban, mennél több különböző oldalról nyomulnak tehát

az osztrákok az országba, annál több új erőt élesztenek tehát föl, melyek szűnnyadozva maradtak volna, ha az osztrákok nem oly sok ponton nyomulnak be, hanem hatásukat jobban központosítják.

A Magyarországra különböző oldalokról benyomuló hadoszlopok számával tehát növekedett a valószínűség is, hogy nem egyikök vagy másikkok, hanem aránylag igen sokan közülük föl fognak tartóztatni utjokban, hogy az összeműködés megzavartatik, a hajtóvadászat eszméje tehát, az egész hadműveleti terv alapeszméje csak eszme maradt, melyhez mi sem hiányzott egyéb mint a kivitel.

Ezek bizonyára fontos ellenvetések Windischgrätz herceg egész rendőri operatio terve ellen. Hanem még tovább kell mennünk; azt kell kérdeznünk: nem becsülte-e túl Windischgrätz herceg magát és csapatait? Igen! túlbecsülte mindkettőt. Nem vette számításba a rossz évszak, a magyar mocsárok befolyását, a lakosok habár csak néma ellenséges érzületét, mely mindenkor elég legalább arra, hogy a katonákat megfoszsza a szokott kényelmektől.

Túlbecsülte továbbá önmagát. A franciák még csak nemrég azt állították, az osztrák tábornokok csak tábornoki álruhába öltözött nagy urak. E megjegyzés teljesen illik Windischgrätzre. A mily gögösen és megvetőleg bánt Windischgrätz — mások ezt leereszkedésnek nevezik — oly emberekkel, kik fogalmai szerint mélyen alatta álltak, oly gyöngye volt azok iránt, kiket „rangtársainak“ nevezett. Ezek irányában megszűnik minden „erély“. Ily módon a herceg legkevésbé sem tartotta kezében alvezéreit, a mi annál inkább szükséges lett volna, minél nagyobb volt a hadműveleti kör. Rendesen nem követték parancsait; gy a k r a n az ellenkezője történt annak, a mit rendelt. A szép Jellacsics valódi enfant terrible volt, mely minőségében gyakran fogunk találkozni vele. Ez emberek ellen Windischgrätznek nem volt semmi fegyvere; csak boszankodott és panaszkodott, pedig — nem állhatjuk meg, hogy itt előre meg ne jegyezzük, a mi később kétségtelen ki fog világlni — gyakran veszélyesebb ellenségek voltak ezek, mint a magyarok.

Hadművelleti tervek az osztrák és a magyar főhad- sereg számára: a küzdter.

Windischgrätz herceg főhadseregét három hadtestre osztotta; az első Jellacsics, a második Wrba, a harmadik vagy tartalék hadtest Serbelloni alatt; minden hadtestnek 2 hadosztály volt s 4 vagy 5 dandárja.

Novemberben a hadsereg a Simunich hadcsapatával együtt mely közel összeköttetésben működött vele, következő állást nyert:

Az első hadtest s a tartalék lovassági osztály Lichtenstein alatt a Lajtnál; mögötte a tartaléksereg gyalogsága.

A jobb szárnyon Bécs-Ujhelynél, előőrseit a Lajtához tolva a soproni országhídon állt egy csapat, 8 század gyalog, 2 század lovas, Horváth ezredes alatt;

a Duna bal partján Schlosshof és Marcheggnál a második hadtestből a Jablonowski dandár, Angernnél a Wyss dandár, e mögött a hadtest zöme;

balra töle Gödingnél, előőrseivel a fehér hegység mellett Jablonic és Szenics felé, a Simunich hadosztály.

A Duna mint 2—3000 lábnyi széles és 50 lábnyi mély hatalmas folyam hömpölyög a Lajta beömlésétől Vácig 22 mértföldnyi hosszúságban, de rendes vizállás mellett csekély sebességgel, nyugotról kelet felé, itt azonban irányt változtat s északról dél felé fordul s megtartja ez irányt Budapesten alól is egész a Dráva beömléseig. Pozsonynál a Duna főágától elválik egy ág, mely északfelé jelentékeny ívet képez s csak Komáromnál egyesül ismét a nagy Dunával. Ez ág Pozsonytól Gutáig, hol a Vág bele szakad, érsekújvári Duna nevet visel, innen kezdve Vágdunának nevezik, a nagy Dunával együtt ez képezi a 11 mértföld hosszú, 3 mértföld széles Csallóközt. Egy másik Pozsony alatt délfelé hajló ág, mely már Győr alatt egyesül a nagy Dunával, a mosonyi ág, amazzal együtt egy második szigetet képez, a Szigetközt.

Egy hadsereg számára, mely az épen megjelölt dunai vonaltól délre akar működni, déli határu a Fertő tavának északi végét, továbbá a Hanságot, egy nagy mocsárt, mely a Fertő tavának déli végétől keleti irányban egészen a Dunáig, Mosony és Győrig terjed, végül a Balaton északi végét s a velencei tót tekinthetni. A vidék e déli határ s a Duna közt nyugoti felében a Lajtától Győrig roppant sík, keleti felében Győrtől Budáig halmos és hegyes. A főhegylánc, mely azonban csak 5—600 lábnyira emelkedik a Duna tükre fölött, a Vértes hegyek, északi folytatása a bakonyi erdőségek, melyek Veszprém tájáról egész Visegrádig húzódnak.

Az egyetlen jelentékeny folyam, mely a Lajta és Buda közt a jobb parton a Dunába ömlik, a Rába, mely Stájerországban a fischbachi havasokon ered, Magyarországon 100—200 lábnyi széles és Győrnél a mosonyi Duna-ágba ömlik.

A Rába és a Vértes hegyek az egyedüli, bizonyára jelentékeny akadályok, melyeket egy hadseregnek, mely Auszriából a Duna jobb partján akar Budára előnyomulni, legyőzni kell.

A bal parton ellenben először is mindjárt Pozsony környékén jönnek a kis Kárpátok vagy a fehér hegység, mely meredeken és sűrűn terjed a folyamig; aztán épen úgy tovább több ágban, az északtól dél felé ömlő patakoktól megszaggatva, a magyar érhegység lejtői; oly folyamokon kell itt áthatolni mint a Vág és Nyitra, mely mindkettő a Vágdunába szakad; a Zsitva, Garan és Ipoly, melyek mind hegyi folyások sziklás mederrel s ennél fogva nehezen áthatolhatók felső folyásukban, míg alsó menetükben a Vág, Nyitra és Zsitva mocsárosak. A Vág, e folyások legjelentékenyebbike mintegy 400 lábnyi széles.

E folyások mind, valamint a Duna is, hirtelen áradásoknak vannak kitéve, főleg tavasszal és nyár végén, mikor aztán az alacsony partokat elöntik.

A Duna déli részén fekvő vidék általán jobban van művelve, mint az északi, a cultura amott jobban kiirtotta az erdőket s megjavította az utakat. Hanem egészben véve hiányzanak Magyarországon a jó utak; a községi és mellékutak mind roszak és elhanyagoltak, csak a nagy országutak járhatók minden évszakban, hanem ezek sincsenek mind kikövezve. Bármily gaz-

dagon van is Magyarország a természettől megáldva, az osztrák kormányrendszerénél még inkább okozta a jobbágyi állapot, melyben a földmivelő nép legnagyobb része volt, hogy a meglévő áldás nem használtatott föl.

A mondottakból eléggé kitűnik, hogy Windischgrätz hercegnek működési vonalát inkább a jobb mint a bal partra kellett áttennie; a jobb parton a legrövidebb úton jutthatott el Budapestre, jobb élelmezése, kevesebb természeti akadályai voltak. El is határozta magát a jobb parton való működésre.

A legfőbb közlekedési eszközök itt következők: a nagy postaút Bécsből a Duna mellett megy; Bécsből Haimburgon át jön, Köpcsénynél magyar területre lép, Magyar-Óvárnál átmegy a Lajtán; itt egyesül egy Bruckból jövő országúttal s kis darabra tovább, Mosonynál, a Bruckból jövő nagy országúttal. Mosonytól Győrig csak a postaút megy; Győrből ez utóbbi eleinte a Duna mellett halad Gönyön, Ó Szönyön át Táthig, hol délkeletre hajol Veresváron át Budára. A mészárosok útja Győrtől Bábólnán át megy, Nagy-Igmándnál átkel a Concó patakon, mely Komáromtól nyugotra a Dunába szakad, aztán Bánhida és Bicske közt áthalad a Vértes hegyeken s Buda-Őrsön át Budára visz. Egy harmadik út Kis-Béren át, Sárkánynál átmegy a Vértes hegyeken, aztán Moóron, Székesfehérváron át, innen Martonvásáron, Tétényen keresztül visz Budapestre. Keresztbeágó összeköttetések meglehetősen számmal vannak ez országúton, hanem csak Buda közelében, a Vértes hegyektől keletre jó karban vannak ez országutak és kikövezve.

A reánk nézve fontos városok mind a Duna mellett fekszenek. Némely megjegyzésekkel előszámláljuk:

Pozsóny 40,000 lakossal. A város a folyó bal, egy külváros a jobb partján fekszik; a Duna itt 900 láb széles s hajóhidat visel hátán.

Győr a Rába s a Rábca összefolyásánál s a mosonyi Duna-ággal egyesülésénél fekszik. A Bécsből jövő postaút, miután Abda falun áthaladt, átmegy a Rábcan, félórányira az abdai hidtól átkel a Rábán is és a folyam jobb partján bemegy a városba, melynek egykori, 1809-ben lerombolt erődítéseiből még némi maradványok fennállnak. A Rábca s a mosonyi Duna-ág

közt fekszik Győr-Sziget külváros, a Duna-ág balpartján Győrrel szemben Révfalu. Győrnek 14,000 lakosa van.

Komárom főrézsével a Csallóköz keleti csúcsán fekszik; e csúcs légszélső részén áll a régi vár, nyugotra tőle az új város erődítéseivel; végül még tovább nyugotra egy újabb időbeli bővítés, a legszélsőbb nyugoti, az osztrákoktól úgy nevezett palatinális vonal, melyet a magyarok a háboru alatt Kossuth-vonálnak neveztek el. 1848-ban e vonalból öt nagy váracs volt készen a közbeneső védgátakkal, befejezetlen volt az összekapcsolásnál egyrészt a nagy Duna, másrészt a Vágduna felől; az erősítést itt 1848-ban földsáncokkal egészítették ki. Az összeköttetések a Csallóközben fekvő vár főrése s a Vágduna bal partja közt egyrészt, másrészt a nagy Duna jobb partja közt hídfelek által valának biztosítva, amaz a Vághídfe, ez a jobb dunaparti hídfe által Ó-Szőny és Új-Szőny közt. A várnak a jobb Dunaparttal összeköttetésére egy hajóhid szolgált. Az alacsonyan fekvő hídfelei erőd a jobb parton a magaslatoktól, melyek körülveszik, dominálva volt. Ez vitte a magyarokat először azon gondolatra, hogy e magaslatokat biztosítsák, erődítéseket emelve azokon, hogy így az ellenségnek lehetlenné tegyék az itt megfészkelést. A csatlakozási pont, mely az ily módon létrejövendő elsáncolt tábor számára választatott, egy szőlődomb volt, fél mértföldnyire Komárom fölött szorosan a Duna mellett, a Monostor. Innen kellett a sáncok vonalának széles ívalakban a hídfe felé futni s erre támaszkodni. A vonal tehát igen jelentékeny kiterjedést nyert s egy egész hadsereg számára készült. Ősszel kezdették meg ez építkezést s december közepén még nem igen sokra haladtak. Komáromnak mintegy 20,000 lakosa volt.

Pest a Duna balpartján az ország új fővárosa, szemben vele Buda az ország ősi fővárosa. Buda magvát a vár képezi, mely egykor igen erős volt, újabb időben azonban alig érdemelt vár nevet. A vár hosszas négyszög, a halom alkotása szerint, melyre épült, a hosszú oldalak a Dunával jóformán egyközűen vonulnak el, a másik két rövid oldal közül a déli sokkal kisebb mint az északi. A vár és a Duna közt terül el a viziváros. Buda egy hajóhid s egy lánchíd által volt összekötve Pesttel. A dunai oldalt kivéve a budai vár mindenfelől halmoktól van körülveve.

Délről a Gellért hegy fekszik vele szemben, a nyugoti oldalon a Sashegy és a kis Svábhegy; vizzel egy gépezet látta el a várat a vizivárosból.

A mily kevésbé létezett általános hadműveleti terv a magyarok részéről, ép oly kevésbé létezett sajátképi terv a felső dunai hadsereg számára. Mióta Kossuth Görgeynek tervét, hogy seregének zömével Győrbe vonuljon, elvetette, Görgey megtartotta a határnál a zárvonál-állást. Azzal vigasztalták magukat, hogy Windischgrätz majd csak tavasszal kezd támadást, s addig találnak más eszközöket, mint a mostaniak, hogy akkor majd más célokat is követhetnek, mint a melyek jelenleg lehet ségesek voltak. Csak homályos képzelettel bírtak a felől, valjon mit fognak cselekedni, ha tán Windischgrätz mégis előbb talál-na támadni mind 1849. tavasszal. E képzelet lényegileg arra ment ki, hogy lassanként visszavonulnak a magyarok jelenlegi állásaikból a jobb parton Győrön át Budapestre, ha tudniillik egy-általán visszavonulásra kényszerítenének.

E visszavonulás alatt oly gyakran, a mint csak lehet, állást akartak foglalni alkalmas helyeken, hogy mindig újra szembe szálljanak az ellenséggel. Ily állásnak látszott először is mindjárt a Rába mögötti Győr mellett; aztán a Vértes hegyek melletti

A mi az első állást illeti, mint azt első pillanatra láthatni, passív védelemre az semmikép sem alkalmas. Ha a magyar dunai hadsereg egészen Győr városában s ennek közelében koncentrálódott, úgy állásukat rögtön meg lehetett kerülni délfelől s az osztrákok tulnyomó számuknál fogva azt kétségkívül megtehették; ha pedig a magyarok a Rába mellett hosszan kiterjeszkedtek, akkor állásuk mindenütt gyöngye lett volna, s miután a Rába semmikép sem nagyjelentőségű akadály, mert a hadsereggel hordozott anyagszer segélyével igen könnyen áthidalható, előre lehetett látni, hogy a magyar hadállást gyorsan keresztül fognak törni valamely ponton, mire aztán a magyarok az erők szétforgácsolása mellett még veszélyben forognak, hogy egyenként megveretnek.

Haszonlót lehet mondani a Vértes hegyek közti állásról; a hegyek közti állás mindenkor szétforgácsolásra vezet s ha aztán ez a hegység, mely a térképen igen pompásnak tűnhetik föl,

azonfölül, mint ez a Vértes hegyeknél volt az eset, semmi jelentékeny akadályt nem képez, úgy a támadónak teljesen alapos kilása van, hogy tulnyomó erővel megverhet egyes passiv védelmi állásba dugott csapatokat, ha csak gyors továbbvonulással ki nem kerülük a megveretést.

A magyarok is sejtették ezt, bár mennyit beszéltek is arról, hogy a Vértes hegyek mögött legalább is egész télen át föltarthatják magukat. Ha ez nem sikerül, úgy a halmokon Buda előtt fogadják el a harcot a főváros fedezésére. A vérmes emberek természetesen föltették, hogy e harenak diadalmasnak kell lenni; a Rába s aztán a Vértes hegyek mögötti megállás időt fog adni arra, hogy az ország minden részéből haderőket vonjanak össze Budapestre. A veszély pillanatában, mely a fővárost fenyegeti, az egyes tábornokok, kik a különböző harctérekén parancsnokoltak, sem fognak vonakodni többé csapatokat küldeni vagy maguk vezetendik hadosztályaikat Budára.

De nem minden ember volt Magyarországon sárgvinikus vérmérsékletű, főleg a hadseregben erősen volt képviselve azon párt, melynek csekély reményei voltak. Ehhez tartozott Görgey is. Hanem ez is arra gondolt, hogy Buda előtt csatát vívjanak. Neki azonban e harc csak kétségbeesés harca volt, melylyel a nemzet becsületét tartozik megváltani s melylyel a háborúnak aztán végének kell lenni s vége fog lenni, ha a magyarok nem győznek.

Csődálatos hogy mind e különböző tervek és vélemények közt egyre senki sem gondolt, a mi pedig legközelebb állónak látszik, arra t. i. hogy Komáromot fölhasználják, miszerint az ellenséget előnyomulásában föltartóztathassák s a felső dunai hadseregnek külső nyomatékot adjanak, melylyel magában véve nem birt. Fölteve, hogy Görgey visszavonulásában egész hadseregével Komáromba veti magát, mit csinált volna akkor Windischgrätz?

A nélkül hogy csak legkevesbbé is törődnek Komárommal, tovább mehetett volna Budára; akkor azonban Görgey követ-hette őt, utóhadát megtámadhatta, megverhette, azon esetben pedig ha Windischgrätznek sikerül főerejét elég korán a csátára egyesíteni, Görgey veszély nélkül visszavonulhatott Komárom-

ba. Vagy Windischgrätz csak egy ostromzároló hadtestet hagy vissza Komáromnál s a többivel Pestre megy; ez esetben az ostromzároló hadtestnek az osztrák hadsereghez aránylag nagyon is erősnek kellett volna lenni, úgy hogy a hadsereg mozgó része azáltal jelentékenyen gyengült volna, holott még mindig gyenge maradt volna arra, hogy Görgey támadásának valóban komolyan ellent birt volna állni, főleg miután a magyarok Komárom birtokában két folyó, a Duna és a Vágduna partjai fölött uralkodtak s tetszés szerint bármelyikén a három főosztályoknak, a Csallóközben, a Vágduna balpartján s a nagy Duna jobb partján összes erejökkel fölléphettek. Ha pedig Görgey az ostromzároló hadtestet komolyan megverte, úgy nagy veszély nélkül követhette Windischgrätz herceg meggyengült hadseregét s kilátást nyert, hogy ezzel is megmérkőzhetik, eltekintve attól, hogy a magyarok nem is voltak egészen képtelenek még más haderőket is állítani Windischgrätz ellen.

Vagy végre Windischgrätz egészen megáll Komárom előtt azon szándékkal, hogy azt körülzárja s mielőtt hadműveleteit folytatná, elfoglalja. Ez esetben csapatait a főntebb említett három főpontra kellett szétosztania, míg Görgey folyvást összes erejével léphetett föl azok bármelyikén; azonfölül Kossuth időt nyer egy erős fölmentő hadsereg képzésére.

Komárom volt valóban az egyetlen pont, mely e haretéren ily szolgálatokat tehetett volna; valódi vár volt, nagy kiterjedésű s szilárd, biztosított összeköttetései voltak a folyamok túl partjaival, melyek mellett fekszik s melyek fölött uralkodik. E föltételek sem Pozsonyra, sem Győrre nem illenek rá.

Ha a magyarok Komárom e fölhasználására nem gondoltak, nagyon is gondoltak arra az osztrákok s az erre való tekintet volt főleg, mely Windischgrätzet arra birta, hogy a Duna bal partját ne hagyja egészen csapatok nélkül s másrészt a jobb parton a mennyire csak lehetséges oly közel működjék a Dunához, hogy a magyarokat innen elszorítsa s lehetlenné tegye nekik a túl partra átköltözést, mi az osztrákokra nézve oly nagy n kényelmetlenné válhatott volna.

A parendorfi ütközet.

Görgey hadserege december közepén 8 dandárból állt, egy-egy dandár 3000—4000 emberrel, s néhány egyes hadosztályból.

Állásuk következő volt :

az Ordódy dandár a nádasi szorosnál, az e helységtől Jablonicba vezető úton ;

a Kosztolányi, Aulich és Bárcy dandárok Posonynál, az utóbbi a jobb parti hídfőnél ;

a Görgey Kornél dandár Köpesénynél ;

a Szegedy dandár Gáthánál ;

a Zichy dandár Parendorfnál és Ujfalunál ;

a Karger dandár Neزيدernél ;

a Sréter osztály a legszélsőbb balszárnyon Sopronynál.

Windischgrätz herceg a magyarok állása elleni támadó föllépés megkezdésére az általunk említett általános tervhez képest következő intézkedéseket tett :

Simunich a szélső bal szárnyon 6000 emberével dec. 14-én megtámadja a nádasi szorost a fehér hegység közt, hogy a magyarok figyelmét azoknak jobb szárnyára irányozza s bal szárnyuknak a Duna jobb partján gyöngítésére indítsa ; a nádasi szoros elfoglalása után Simunich Modoron át összeköttetésbe igyekszik hozni jobb szárnyát a 2-ik hadtesttel.

A második hadtest, (Wrbna) egyelőre várakozó állást foglaljon el, a Lederer dandár kivételével Marchegg és Angernnél áll föl s csak dec. 17-én indul támadásra Posony ellen. Azon esetben ha az ellenség jelentékeny erővel átkelne a bal partra, a második hadtest aránylag meg fog erősíteni s hogy ez könnyebben megtörténhessék, Német-Ovárnál előre hid veretik a Dunán, ellenben hogy a magyarok összeköttetése Posonynál lehetőleg átadályoztassék, az ottani hajóhid ellen fatörzseket, terhes hajókat stb. kell indítani. Az óvári hid a Landerer dandárnak a jobb parton föllállítása által fog fedeztetni.

Az 1-ső hadtest (Jellaicsics) s a tartaléktest, Serbelloni, dec. 16-án megtámadják a magyarok hadállását a jobb Duna-

parton Posony és a Fertőtava közt s 15-én elfoglalják az előkészítő állásokat, melyeket alább megjelölendünk.

Horváth alezredes 15-én Bécs-Ujhelyből Soprony ellen nyomul.

Görgeyt azon parton fogják üldözni, a melyiken visszavonul; ha, a mint fölteszik, a jobb part hosszában vonul vissza, úgy az üldözést nem kezdik meg előbb, míg a 2-ik hadtestet is át nem vonták Pozsonynál a Duna jobb partjára.

Simunich 14-én reggel 7 órakor 3 hadoszlopban megindult a nádasi szoros ellen, a főhadoszloppal középelt Jablonic felől. Néhány apró összeütközésre került a dolog, minek következtében a magyarok hátráltak. Simunich még azon nap elfoglalta a nádasi szorost s előőrseit Nagy-Szombat felé előre tolt. 15-én megpihent s meglegedett egyes kémszemlékkel oldalain. Ugyanaz nap az Ordódy dandár visszavonult Szeredre a Vág mellé. Dec. 16-án Simunich folytatta útját Nagy-Szombat felé.

Görgey Pozsonynál már 14-én este értesült arról, hogy a nádasi szoros el van veszítve. Most azt gondolá, hogy a bal Dunapartot vagy egészen föl kell adnia, vagy Simunichot visszaverni. Az előbbi kétségkívül célszerűbb lett volna; hanem Görgey az utóbbit választotta. 15-én tehát reggel Guyont néhány zászlóaljjal Nagy-Szombatba küldte azon parancsossal, hogy Ordódyt is vonja oda. Guyon 16-án reggel érkezett Nagy-Szombatba s Szeredről Ordódyt is oda vonta most. 16-án délután 3—4 óra közt Simunich nagy ködben egész Nagy-Szombat alá jött; serege élén a lovasság jött, aztán következett a Sossay, végre a Lobkowitz dandár. Simunich értesült arról, hogy a város a magyarok kezében van s 4 $\frac{1}{2}$ órakor, már az esti homályban, támadást intézett a város ellen. Rövid harc után a magyarokat kiverték s ezek többnyire Szereden át Komárom felé futottak, egy részük délfelé Cifferre.

Ugyanezen nap kezdte meg Windischgrätz a főtámadást a Duna jobb partján.

Az erre szánt csapatoknak 15-én el kellett foglalni előkészítő állásaikat.

A bal szárny Kempen alatt a Neustädter dandárral a Far-

kasvölgyénél és Hainburgnál állt föl; tartalék gyanánt a Lederer dandár szolgált a német-óvári hidnál.

A centrum Schwarzenberg Edmund herceg alatt Prellenkirchen mellett foglalt állást a Grammont dandárral s az Ottinger lovas dandárral; mögötte a Schwarzenberg dandár és a fő tartalék-tüzérség.

A jobb szárny Jellacsics alatt Brucknál a Lajta mellett foglalt állást a Hartlieb hadosztályllyal s mögötte a Lichtenstein lovas osztályllyal.

A jobb szárnynak Parendorfon át kellett előnyomulnia, ha az ellenséget itt visszanyomta, melynek üldözését a lovasságra kell hagynia, neki pedig az előnyomuló centrum támogatására Gátha felé fordulni; a bal szárny várakozó állásban maradjon. Windischgrätz a centrummal akart menni,

Görgey 15-én tudósítást kapott kémeitől, hogy az osztrákok megmozdultak; egy pillanatig erre azon gondolata támadt szétterjesztett állásából Mosonyba koncentrálni seregét s a 16-át megelőző éjjel már szét is küldte a rendeletet a dandárparancsnokokhoz, hogy vonuljanak vissza, hanem aztán hirtelen fölhagyott ezzel a gondolattal s oda módosította e rendeletet, hogy várakozzanak a visszavonulással addig, míg az ellenség valóban túlnyomó erővel támad.

16-kán reggel 8 órakor Jellacsics Brucknál átjött a Lajtán s 11 órakor támadáshoz kezdett a parendorfi halmok ellen, melyeken állt a Zichy dandár legnagyobb része, 3 zászlóalj, 4 század lovasság és 8 ágyu. Élénk ágyutűzzel kezdte meg Jellacsics a harcot. A magyarok szintén ágyuzással feleltek. Azonban az osztrákok tüzelése nem sokára nyugtalanítá a magyar gyalogságot; Zichy nem bírta föltartani csapatait s a visszavonulást, melyet Mosony felé kellett volna tennie, futássá vált Nezider felé, midőn jobb oldalán és háta mögött Újfalú felől megjelent az osztrák lovasság.

Schwarzenberg ugyanis, ki 11 órakor Körtvélyes és Gátha ellen akart támadást intézni, itt éppen semmi ellenállásra nem talált. Közeledtére a magyarok kiűritették e helyeket s Oroszváron át a Duna felé hátráltak. Példájukat követte az újfalusi

helyőrség is és Schwarzenberg lovassága ez utóbbi helyen át hátulról Parendorf ellen nyomult.

Zichy huszáraival fedezte gyalogságának visszavonulását a nem igen komolyan föllépő osztrák lovasság ellen. Kmety, ki a gyalogságot vezette, Nezidert már kiűritve találta, honnan a Karger dandár eltávozott; Kmety követte azt a mosonyi úton s utól is érte; hanem a mint együtt Szent-Kázmérig közeledtek, az utat itt osztrák lovasságtól találták elzárva s most egy egészen külön visszavonulásra szánták el magukat Boldog-Asszonyon és Szent-Endrén át Pomogyra a Hanság posványai közé.

A magyar határőrvonalat így hányták szét az osztrákok egy csapásra és egészen szétszórták. Görgey Aulichot azon utasítással hagyta Pozsonyban, miszerint e várost 17-kén tartsa még meg, hogy így az útban lévő csapatokat magához vonhassa, aztán azokkal vonuljon Komárom felé. A hajóhidat, melynek az osztrák romboló kísérletek mitsem ártottak, bocsássa Aulich a haboknak kényére. Görgey tábornokarával a 16 és 17 közti éjjel Somorján keresztül a Csallóközben Magyar-Óvárra sietett, Kilitinél átkelve a nagy Dunán. Mosonynál és Óvárnál megtalálta a jobb parton 16-kán visszavert csapatokat, a mennyiben nem szorultak a Hanságba.

A magyarok visszavonulása a Vértes hegyekhez.

Az osztrákok részéről Jellacsics a jobb száránnyal 16-kán Féltorony és Miklósfalva közt állt; a centrum Schwarzenberg alatt Oroszvárnál, Jandorfnál, Gáthánál s a Liebler dandárral és a fő-lövegtartalékkal Prellenkirchennél; a bal szárnyból a Neustädter dandár Köpcsényt és Körtvélyest tartotta elfoglalva, mialatt Lederer Német-Óvár felől jobbra nyomult. Neustädternek később, a mint a magyarok Pozsonyt kiűritették, az ottani hidfőt kellett megszállva tartani.

A magyarok szerencséjére erélyes üldözés egyáltalán nem történt; Windischgrätz, mielőtt tovább haladna, előbb a 2-dik hadtestet akarta a jobb partra átvonni, bármily szükségtelennek látszott is az a magyarok gyengesége mellett. Ebben aztán sok

idő eltelt. A németővári hidat a folyam nagyon megrongálta s a pozsonyi hidat a magyarok szétbocsátották a hullámok kényére, mikor a várost elhagyták. Csak 18-án délután 3 órakor vonultak be a Wyss, Jablonowski és Colloredo dandárok Stomfáról Pozsonyba, őket követte a Német-Óvárnál 17-kén a bal partra átment Lederer dandár.

Windischgrätz, ki főhadiszállását Petronellből Oroszvárra tette át, parancsot adott, hogy a német-ővári hadi hidat szállítsák Pozsonyba. Ez megtörtént; dec. 20-án össze lőn állítva e hid Pozsonynál, akkor vették észre, hogy a folyam ottani gyorsaságához képest ez igen gyöngé. Most újra szétbontották s a helyett összekeresték a magyarok által szabadon eresztett erősebb alkotásu hajóhid maradványait, melyeket a víz többnyire a város közelében partra hajtott és ezeket használták most.

December 22-kén hajnalra elkészült a hajóhid teljesen. A 2-ik hadtest most megkezdte átmenetét a jobb partra; ez nem volt még egészen befejezve, a mint a hid szétszakadt; a második hadtest még hátralévő részét azonban hajókon átszállították.

23-kán most már Windischgrätz intézkedéseket tett további komoly előnyomulásra; ekkoráig az 1-ső és a tartalékhadtest 16-ika óta csak igen keveset mozdult előre. Görgey tehát legalább egy hetet nyert. Fájdalom, csapatainak állapota olyan volt, hogy ez időnyereséget alig használhatta.

Midőn Görgey dec. 17-kén reggel Mosonyba és Óvárra jött, csapatait ott nagyon levert hangulatban találta, mely még komorabbá vált Karger és Kmetynek a Hanságba szorítása által. Főleg a gyalogságról azt hitte Görgey, hogy az első ágyulövésre szétszalad, legtanácsosabbnak vélte tehát egyenesen visszaküldeni őket Győrbe, a lovassággal azonban még 18. délig a Lajta jobb partja s egy a Lajtával egyenközüleg futó csatorna közti táborban meg akarta várni, hogy mit csinálnak már most az osztrákok s a mennyire lehetséges, akadályozni őket a nagyon gyors előnyomulásban.

December 18-án, a 16-ika után beállt pihenő idő alatt Jellacsics 6 század lovassággal és 12 ágyúval kémszemlére indult Mosony felé.

Lichtenstein 2 század lovasság és 6 ágyuval követte a bánt Miklósfalváról Óvár felé.

Görgey ez időben már lovasságának felét megindította Győr felé; a másik felével is utána mehetett volna minden veszély nélkül, hanem jobbnak tartotta egy kis összecsapás által seregeinek bátorságát ha lehet újra föléleszteni kissé. Ennélfogva a már útban lévő lovasságot is visszahívta s a csatornán át szembe ment a bánnal. Mindkét fél ágyulövésnyire ment egymás ellen, Jellacsics bal, Görgey jobb szárnyát támasztva a csatornára s elkezdtek egymást ágyúzni; a magyarok nem vesztek itt sem embert, sem lovat, az osztrákok 2 embert és 7 lovat. Jellacsics rövid idő múlva visszavonult.

Lichtenstein ezalatt Óvart megszállta s úgy tett, mintha a Lajta és a csatorna közt akarna előnyomulni. E téren sok szénakazal állt; a honvédelmi bizottmány pedig megparancsolta, hogy a visszavonulás alatt pusztítsanak el mindent, mi az osztrákoknak hasznára lehetne. Görgey tehát még egyszer huszáresapatokat küldött a csatornán át, hogy gyűjtsák föl a szénakazlakat. Csak miután ezt végrehajtották, kezdték meg a visszavonulást Győr felé.

Győrről Görgey, midőn 19-én oda érkezett, Kossuthnak egy levelét találta, melyben ez felszólítja őt, hogy legalább 10 napig tartsa magát Győrnél; Kossuth ugyanis már dec. 16-kán azon parancsot küldte Perczelnek, hogy Nugent ellen csak a népfölkelést hagyja működni, ő pedig mozgó csapataival Körmenten át északra huzódjék, hogy Görgeyhez csatlakozhassék; Perczel eleinte Pozsonyba akart menni s Körmenten át Kőszegnek akarta venni útját. December 21-én érkezett csak előhada Körmentre, itt hallotta meg 22-kén, mikor Kőszegre készült, hogy Pozsony elveszett s most Pápa felé fordult, hogy innen Győrbe jusson. 23-án Rumra, 24-én Jánosházára jött; itt megkapta Kossuth határozott parancsát is, hogy Pápa felé menjen, hogy a győri hadállás bal szárnyát képezze. December 26-kán Pápára ért, mely még 6 mértföldnyi távolra van Győrtől. Hanem e nap Görgey már megkezdte Győr kiürítését.

Görgey ugyanis mihelyt Győrbe érkezett, rögtön meggyőződött arról, hogy a Rába mögötti állás, akár természeti alkotás-

sát tekintve, akár a sáncolatokat, melyek azt megerősíték, egy napig sem tartható, ha Windischgrätz herceg megtámadja. Ha nem legalább az osztrákok közeledését akarta megvárni, mielőtt tovább visszavonulna, és pedig két okból : tudniillik hogy a csapatoknak, melyek a bal parton Simunich és Wrba ellen harcoltak és Komárom felé visszavonultak, időt engedjen a visszavonulásra, továbbá, hogy a 16-án Karger és Kmety alatt délfelé szorított csapatoknak lehetővé tegye az egyesülést.

E csapatok 16-án este Pomogyra értek. A pomogyi gát hidjait, mely a Hanságon át Eszterházára visz, nagyrészt lerontva találták, de még azon éjjel újra helyreállították s 17-én Eszterházára értek, honnan 18-án a csornai úton Győr felé indultak a Hanság déli részén. Midőn Görgey 19-ikén Győrbe megérkezett, már hallotta, hogy e csapatok közel vannak. Az egyetlen ellenséges hadosztály, melybe ütközhetek volna, Horváth alezredes osztálya volt. Ez a bécsi helyőrség egy csapata által megerősítve már 15-én elindult a Lajta mellől, a 15 és 16 közti éjjel útban volt s 16-kán délelőtt 11 órakor ellenállás nélkül elfoglalta Sopronyt; ha 17-én korán reggel megindult volna innen, úgy Eszterháza mellett legalább Kargerral és Kmetyvel összetalálkozhatott volna. Azonban csakhamar parancsot kapott Windischgrätztól, hogy egyelőre álljon meg Sopronyban s a környék lecsendesítésével, lefegyverzésével, osztrák érzelmű hivatalnokok behelyezésével stb. foglalkozzék.

Mint már a mondottakból látható, Görgey természetesen saját érdeme nélkül meglehetősen hosszú időt nyert a Győr melletti időzésre, épen annyit mint Kossuth ohajtotta. Mert csak dec. 23-kán kezdett Windischgrätz Győr ellen nyomulni.

December 22-kén este az első hadtest s a tartalék lovas ság Mosony, Szolnok (Zaining), Hegyes-Halom és Miklósfalvánál állt, a Neustädter dandár a pozsonyi hídfőnél.

Az 1 hadtest mögött a tartalékgyalogság s a főtartalék tüzéség állt Bezenyénél és Oroszvárnál.

E mögött a 2-ik hadtest Jandorf, Körtvélyes és Gáthánál.

Windischgrätz a mennyire lehet Győrnél az egész magyar hadsereget meg akarta semmisíteni s minden Komáromba vonulhatási útját elvágni. E végből a legszélsőbb bal oldalon Jella-

csicsnak 26-kán és 27-kén át kellett mennie Böresnél a Rábcán s a Rábca és a Rába közt a város ellen nyomulni; a tartalék-hadtestnek a postaúton kell Abdán keresztül 27-kén homlokban megtámadni Győrt; a 2-ik hadtest a mosonyi Dunaágon át menjen a Szigetközbe s ott Győr alatt foglaljon el egy pontot, aztán ismét keljen át a jobb partra, hogy Görgeynek vágja el a Komáromba visszavonulhatást.

Ekhezképest dec. 23-ikán az 1. hadtest megindult Baromházán, Lébenyen és Sz.-Miklóson át, ellenben a 2-ik hadtest Mosonyra és Óvárra vonatott a tartalék-had elé.

24-ikén aztán a Ramberg hadosztály Hedervárra és Arakra nyomult a Szigetközben, 25-kén követte a Csorich hadosztály. Két rozsz ideiglenes hid segélyével keltek át a mosonyi Dunaágon, a hidak több ízben leszakadtak, miáltal jelentékeny fönnakadás okoztatott. A Ramberg hadosztály 25-én Zámolynál elűzött egy magyar előőrs csapatot s aztán Újfaluig nyomult elő, hol Győrrel szemben állást foglalt, hogy a magyaroknak netáni betörését a Szigetközbe megakadályozza; a Csorich hadosztály csak 26-án délután 4 órakor érkezett Dunaszeghre s innen a Ramberg hadosztály mögött egész Győr alá kellett volna mennie, hogy 27-én reggel ott a mosonyi Dunaág jobb partjára visszatérjen s a magyaroknak elvágja az utat Komáromba.

26 kán este indult el Dunaszegről, miről Görgey azonnal értesítve lön.

Azonfelül Jellaics is megkezdte már itt a játékot, mit azután az egész hadjárat alatt folytatott, hogy t. i. legkevesebbet sem törődött Windischgrätz herceg utasításaival; 26 és 27 helyett már 25 és 26-kán átkelt a Rábcán előhadával és serege zömével s a helyett hogy aztán északfelé homlokállást foglalt volna el a Rábca és Rába közt, tovább ment jobbra, mintha körülszárnyalni akarna, Csecsényre a Rába mellett, hol dec. 26 és 27 közti éjjel táborozott. A tartalékgyalogság 26-án este Ötevénynél, a tartalék lovasság Baromházánál a Rábca s Mécsernél a mosonyi Dunaág mellett állt.

Az osztrákok közeledéséről érkezett jelentések következtében Görgey dec. 27-kén kiűritette Győrt, hogy a Vértes hegyek mögé visszavonuljon; az abdai hidat a Rábcán fölégették.

Két harmada a Győrnél összegyűlt csapatoknak a mészárosok útján Bábólnán és Kocson keresztül ment, egy harmad Gönyön és Lovadon át, hogy innen Tata felé vágja magát s ily módon Komáromtól a postaut szabadon maradjon a hadsereg podgyásza számára, mely Pozsonyból a Csallóközön át Komárom felé indított. Komárom felé vonultak vissza a Guyon által vezetett csapatok is, melyek Nagyszombatnál Simunich ellen küzdtek. Gnyon szintén a postauton huzódott tovább Veresvár felé.

A mészárosok útján visszavonuló hadoszlop 27-kén Bábólnára ért. December 28-kán korán hajnalban kellett volna innen tovább indulnia, hanem elkésett s mielőtt megindult volna, megtámadtatott az osztrákoktól.

Vissza kell tehát ezekhez térnünk.

A Csorich hadosztály 27-kén reggel 8 órakor elérkezett Győr alatt azon ponthoz, hol ismét át kellett jönnie a mosonyi Dunaág jobb partjára; nyomában jött a tartalék lovasság egy része. Épen midőn Csorich e ponthoz ért (táborhely), vonult el a jobb parton Görgeynek Gönyő felé indított hadoszlopa. A mosonyi Dunaág be volt ugyan fagyva, de oly gyöngén, hogy csak egyes gyalogok mehettek át. Csorichnak tehát hidat kellett verni. Csak vadászcsapatokat, melyeket azonban a magyarok könnyű szerrel visszavertek, küldött át s aztán ágyuzást kezdett a bal partról. A magyarok egy ideig feleleltek rá s ezáltal föltartották a hid építését, mely különben is nehéz volt, miután a talpak számára lyukakat kellett vágni a jégbe. Csak délután 3½ órára készült el a hid s ekkor kezdhettem meg a Csorich hadosztály az átkelést. Miután a magyarok már jó előre haladtak, a Csorich osztály délfelé elindult Sz.-Iványra.

Ide vonatott estére a Ramberg hadosztálynak egy dandárja is, mely Ujfaluból reggel Győrnek indult s miután nem talált ott ellenséget, a várost megszállta. Ez összetalálkozott itt a tartalék gyalogsággal, mely ellenállás nélkül átment a Rábécán résznél Abdánál, résznél Abda alatt tábori hidakon s a jégen. Az egész tartalék lovasságot előre vonták Sz. Iványra, míg a tartalék gyalogság Ramberg egy dandárjával Győrött maradt.

Az 1. hadosztály 27-én reggel 3 órakor Csecsény és Rábá-Szent-Mihály közt átment a Rába jobb partjára s aztán Koron-

cón át Szabadhegyre nyomult, hová meglehetősen fáradtan érkezett meg estére.

Az Ottinger lovas dandárnak Windischgrätz herceg parancsára 28-án korán hajnalban föl kellett kelni, hogy a magyarokat üldözze a mészárosok útján. Ottinger Bábolnánál utólérte a magyarok utóhad-dandárát. E dandár parancsnoka nagyon veszélyesnek tartotta háta mögött a falu nyílt utcájával, komoly ütközetbe bocsátkozni. Gyalogságát a huszárok felével együtt rögtön Bábolnán tul visszaindította s Ottinger ellen csak a huszárok másik felével fordult. Ezek azonban egészen elvesztették bátorságukat, vad futásban rohantak Bábolnán keresztül és saját gyalogságukra estek, melyet nagyrészt zavarba hozva szintén magukkal ragadtak. Csak két zászlóalj és két század huszár állta meg helyét némileg, a mint Ottinger rögtön nyomban követte a futókat. De ez nem tartott sokáig; ez is fűleszlott csakhamar. A magyarok Bábolnánál 300—400 holtat és sebesültet vesztettek s 700 foglyot. A vad futásnak csak Nagy-Igmándnál a Concópatak mellett lehetett némileg véget vetni.

28-án este Görgey seregének zömével, melyhez a Gönyön és Tatán át visszavonult hadoszlop is csatlakozott, Felső-Gallára ért a Vértes hegyek nyugoti lejtőjén, utóhadával Bánhidára, míg a Guyon dandár a postauton Dorogra jött.

29-én tehát elfoglalhatták volna a Vértes hegyek mögötti állomást. Görgey azonban csakhamar meggyőződött, hogy a főntebb kifejtett okoknál fogva a Vértes hegyek mögötti hadállás mit sem ér, dacára minden mérnöki mesterfogásoknak, eltörölésöknek, árokásásoknak stb. melyekkel ugyancsak pazarul bántak, de melyek mellett minden ponton, a hol tetszett, keresztül lehetett menni.

Dec. 29-én tehát a mészárosok útján a 6 dandárral, melyek a veszteségek s a Komáromban hagyott csapatok leszámításával még rendelkezésére maradtak, lehetőleg concentrált állást foglalt el.

A szélső jobb szárnyon Guyonnak hátra kellett menni Veresvárra a póstauton; az előhad-dandár a Vértes hegyek nyugoti lejtőjén foglalt állást Felső-Gallánál, a többi négy dandár a nyugoti lejtőn Zsámbéknál (jobb szárny), Bicskénél (centrum),

Csákvárnál (bal szárny); s Buda-Örsnél (tartalék). Főhadiszállását Görgey Bicskére tette. Itt azon parancsot kapta, hogy igyekezzék Perczelrel egyesülni.

Perczel 26-án megérkezett Pápára, s mint tudjuk, azon szándéka volt akkor, hogy Győrbe menjen. Hanem már 27-ikén reggel értesült arról, hogy Görgey Győrt kiűritette. Ez esetre azon utasítása volt, hogy Sárkányra vonuljon vissza, hogy aztán a Vértes hegyek mögötti állásnak szélső bal szárnyát képezze. Perczel egészben véve 4 zászlóaljat, 4 század lovasságot és 16 ágyut hozott Pápára; 2 zászlóaljat már Körmendnél teljesen elhagyott s nem számíthatott arra, hogy idejekorán magához vonhatja.

Perczel határozottan vonakodott Görgeynek alárendelni magát s a honvédelmi bizottmány nem erőttette, hogy ez megtörténjék. Tehát előre láthatólag két különböző fővezér is lesz a Vértes hegyeknél, kik még azonfölül személyes ellenségei egymásnak; a hadállás ez által teljesen elvesztette minden értékét. Görgey utasítatott, hogy egy kis csapatot küldjön Perczel megerősítésére, mi meg is történt.

A moóri ütközet.

Még dec. 27-én Sárkány felé fordult Pápáról Perczel; e napon elérte Tamásit, 28-án Kis-Bért, 29-én Sárkányra jött s itt meghallotta, hogy Görgey már a Vértes hegyek mögött van, rögtön tovább indult tehát Móoron át Bodajkra. Itt azonban a honvédelmi bizottmánynak egy parancsa jött hozzá, mely szerint ne menjen Móoron túl; Görgey ennek megfelelő rendeletet kapott.

Perczel azonnal megfordult, átment Móoron s előőrseit a Sárkánytól keletre fekvő halmokra állította föl. Még ezzel volt elfoglalva, a mint az osztrákok megtámadták; a Görgeytől kapott erősítésekkel együtt $5\frac{1}{6}$ zászlóalj gyalogság és utász, $6\frac{1}{2}$ század lovassága és 24 ágyuja volt, azaz 5620 ember gyalog s 730 ló. *)

---

*) Lásd D. mellékletet.

Windischgrätz herceg részéről mint az Ottinger dandár Bábólnára, hasonlóképp ugyanazon nap a Parrot dandár tovább balra Ácsra s a Bellegarde dandár a szélső bal szárnyon Gönyőre mozdítatott elő.

A további Buda felé előnyomulásra az egyes hadtesteknek következő uti rend volt kitűzve:

Az 1-ső hadtest, a jobb szárny, dec. 29-én Mező-Eörsre menjen, 30-án Kis-Bérre, 31-én Moórra, aztán január 1-én Lovas-Berenyre, 2-án Martonvásárra, 3-án Tétényre nyomuljon elő.

A 2-ik hadtest s a tartalék lovasság, melyek a bal szárnyat képezték s inkább a Buda felé vezető egyenes irányban maradtak, az időt, melyet az 1. hadtesthez képest nyernek, arra használják, hogy demonstratiót csináljanak a komáromi vár ellen. E hely parancsnoka, Majthényi gyöngye, határozatlan ember volt és semmikép sem volt lehetetlenség, hogy a várat földadja, csak jelentékeny osztrák haderő mutatkozzék a vár előtt. Legfőlebb csak Majthényi befolyását illetőleg csalódhattak; azonban szabad volt erre valamit számítani. A bal szárnynak tehát dec. 29-én Ácsra, 30-án Komárom elé kellett nyomulni; innen, ha a megadásra való fölszólítás eredménytelen marad, egy erős dandárt visszahagyva a hely szemmeltartására, 31-én Kőcsra kell mennie, január 1-én Alsó-Gallára, 2-án Bieskére, 3-án Biára, s 4-én Buda-Örsre.

A tartalékgyalogságnak s a főtüzértartaléknak dec. 31-én Bábólna és Bánára kell előnyomulni, január 1-én a bal szárnyat követve Kőcsra, 2-án Alsó-Gallára, 3-án Bieskére, 4-én Biára, s 5-én Buda-Örsre.

A mint Jellacsics dec. 29-én Mező-Eörsre jött, meggyőződött, hogy csapatait nem szállásolhatja el ott kényelmesen s nem láthatja el élelemmel. A Grammont dandárt tehát az egész ezred Ferenc József dragonyosokkal s a banderialis huszárokkal még az nap előre indította Kis-Bérre s az Ottinger dandárt Ászárra. Jellacsics, ki 30-án csapatait meg akarta pihentetni, maga is Kis-Bérre ment 29-én. Itt értesült arról, hogy ugyanezen nap indult Perczel Moórra. Dec. 30-án reggel 5 órakor tehát a Grammont dandárt a banderialis huszárokkal Kis-Bér felé küldte; az

Ottinger dandárnak Ászárról s a Hartlieb hadosztálynak Mező-Eörsről nyomban kellett ezeket követni.

Grammont Sárkányon túl Perczel előcsapataira talált s valami nagy ellenállás nélkül viasszaszorította őket főhadállomásukra; ez valami félóránnyira volt Móortól nyugotnak, az országúton keresztben, szemben egy erdővel, mely azonban az országút mellékén ki volt vágva. Perczel két úteget állított föl serege homlokán, bal szárnya egy hegyszoros mögött állt Timárnál, az erdőnek épen azon helyével szemben, merről az osztrákoknak kellett jönni. Jellaacsics Grammontot az erdőben fődözve s azonfölül a magyaroktól lőtávolnyinál messzebb megállította s Ottinger és Hartlieb után küldött, hogy azoknak közeledését siettesse. A magyarok ezalatt tűzérsegükkel élénken tüzeltek az erdő ellen s azt képzelték, hogy ezáltal az osztrákok kifejlését megakadályozzák, mi azonban nem volt úgy.

10 órakor délelőtt megjött az Ottinger dandár; Jellaacsics most három úteget indított az erdő szélére, kettőt jobbra, egyet balra; tüzelésük ótalma alatt Ottinger kivonta az erdőből dandárát s a Wallmoden vértéseket az országút jobb, a Hardegg vértéseket bal felén előre bocsátotta. Ezalatt Perczel, kinek gyalogsága nyugtalankodni kezdett, intézkedéseket tett a visszavonulásra. Jellaacsics tehát elhatározta Ottingert támadásra bocsátni, a nélkül hogy Hartliebra tovább várna. 2 század tehát a Wallmoden vértesekből egyenesen a legközelebbi magyar útegre rohant, egy kartácslövést kapott ettől s egyúttal Perczel huszáraitól is oldalt megtámadtatva, súlyos veszteséggel kellett visszavonulnia; most azonban a másik két Wallmoden osztály a maga részéről szintén a huszárokra rohant s egy ezek mögött álló gyalog zászlóaljra, visszaverték e csapatokat s elfoglalták erre a magyar úteget.

Magyar részről ez jeladás volt a futásra. A lovasság és tűzérseg többnyire Székesfehérvár felé hátrált, a gyalogság Lovas-Berény és Csákvárra. Ámbár Jellaacsics nem üldözte megszire, mégis 1000 embert elfogott; ágyút a csatában elvetteken kívül egyet sem foglalt el. A magyarok azonkívül 4—500 holtat és sebesültet vesztek.

Görgey, ki 30-án egy kémszemlén volt épen, Moór felől

futókkal találkozott; ezeknek szavai szerint a Perczelféle csapatok tömege Székesfehérvárra huzódott vissza. Görgey most legtanácsosabbnak tartotta oly gyorsan, a mint csak lehet, az összeköttetést helyreállítani Perczellel. A Csákváron, Bicskén és Zsámbékon álló 3 dandárt tehát a dec. 30 és 31 közti éjjel Baracsára, Váll és Sóskutra, tehát a székesfehérvár-budai országútra vonta, a felső-gállai dandárt pedig Biára rendelte vissza. E hadállásból Görgey, mihelyt Perczellel egyesül, meg akarta támadni Jellaacsiešot.

Hanem Perczel megveretése sokkal nagyobb volt, mint azt eredetileg gondolta; a Moórról megfutamodók csoportosan tödultak Pestre s megjelenésök és elbeszéléseik bátortalanítólag hatottak a honvédelmi bizottmányra. Ez dec. 31-ikén Görgeyhez azon paranesot küldte, vonuljon vissza Buda alá.

Dec. 31-én tehát Görgey a Baracsán álló dandárt Érdre (Hanzsabég), a vállit Tárnokra vonta, a sósküti és biai egyelőre megmaradtak állásaikban. Guyont Veresvárról már egyenesen maga a honvédelmi bizottmány Buda északi külvárosaihoz közelebb vonta. Görgey Promontorban vette főhadiszállását; Perczel csapatai, melyek még Székesfehérvárról jöttek, rögtön a Duna mögé Pestre vonattak, hogy ott újra összegyűjtsenek.

December 31 kén a magyar országgyűlés következő végzéseket hozott :

A kormány és az országgyűlés székhelye Pestről tétessék át Debrecenbe; kísértessék meg még egyszer az egyezkedés útja s c végből inditassék egy küldöttség Windischgrätz herceghez. Görgey, ha a küldöttség mit sem eszközölne ki, vívjon döntő csatát az ellenséggel Buda előtt, hanem a mellett egyrészt a hadsereg megmentését a Duna tulsó partjára, másrészt a főváros lehető megkimélését is tartsa szem előtt.

Görgey e végzésekről csak 1849 január 1-én későn délután értesült. A legnagyobb mértékben fölboszantották. Legközelebbi oka boszankodásának az volt, hogy döntő csatát vívjon s a mellett mégis tartsa szem előtt a hadsereg megkimélését. Meg nem foghatta, hogyan lehet ezt összeegyeztetni, főleg miután a hajóhid is szét volt szedve Buda és Pest közt, az egyetlen össze-

köttetés tehát a lánchíd volt, mely oly állapotban vala, hogy az átmenetnél a legnagyobb kiméletet tevő szükségessé.

Hanem még más dolgok is járultak ehhez : Görgey már akkor, mikor még az osztrák határnál állt s Pozsonyban volt főhadiszállása, kívánta, hogy a kormány az országgyűléssel együtt tegye a Tiszántúlra székhelyét. Erre mindig azt felelték neki, hogy előbb Győr romjai alá, s mikor ezt ellenállás nélkül föladták, Buda romjai alá kell temettetni magukat. E helyett most azt hallotta, hogy jelenleg, mikor a veszély közelre jött, az országgyűlés a kormányval együtt mégis csak a Tiszántúlra szándékozik menni. A mit mint politikai rendszabályt helyezett volna, ha külső kényszer nélkül teszik, az föllázította most őt, miután a gyávaság következményeül tűnt föl előtte; annak jelétül, hogy az áldozatkészség éppen akkor szűnik meg, mikor az áldozat valóban megkivánsatlik. Végre nem tudta, mit gondoljon a Windischgrätzhez küldött deputatióról, miután minden eddig történetek után lehetetlen, hogy valaki képzelhesse, miszerint Windischgrätz herceg most alkudozásokba fog bocsátkozni.

Valóban Windischgrätz herceg e deputatiónak csak annyit mondott, hogy ő teljes és föltétlen alávetést kíván s hogy mennyire hajlandó egyezkedésekre, azt megmutatta egy oly tény által, melyet semmi birói szék előtt nem lehet igazolni, azáltal hogy a küldöttség vezetőjét, Batthyányi grófot mint foglyot visszatartotta.

Ámbár szerfölött fölingerülve, Görgey eleinte mégis a Buda előtt vivendő csatához készült. 1849 január 1-én s 2-kán reggel következő állásokat foglaltatott el csapataival :

Egy dandár a Duna mellett Buda alatt Hanzsabégnél, előőrseivel Ercsény és Marosvásár felé a székesfehérvári úton ;
egy dandár e mögött Téténynél ;
egy dandár Sóskúton a székesfehérvári és a mészáros út közt, előőrsei Tárnok, Zámor és Barátházán ;
egy dandár Buda-Örsön, előcsapatai Bián ;
egy dandár Ó-Budán a postaúton, előcsapatai Kovácsin, Veresváron és Szent-Endrén ;
egy dandár a Krisztinavárosban.

Január 2-kán Görgey személyesen Pestre ment, hogy Kossuthnak megmondja véleményét s határozottabb parancsokat hozzon magának. A dec. 31-iki országgyűlési végzések azonban nagy gyorsasággal vitettek ki. Az országgyűlés és a kormány, Kossuth is, már január 1-én elutaztak Debrecenbe, hol január 10-én az országgyűlési ülések újra megnyitak. Mészáros a hadügyminister Tokajba utazott, hogy átvegye a parancsnokságot a Schlick ellen működő hadtest fölött. Ideiglenesen Vetter tábornok kezelte a hadügyministerium ügyeit, kihez Klapka ezredes lön adva mint a hadműveleti iroda feje.

Vetter Pesten volt. Görgey hozzá ment s felszólította őt, vegye át helyette a hadsereg vezérletét; Vetter kevés hajlamot mutatott erre, hanem rögtön hadi tanácsot hívott egybe, melyben Görgey, az országos kormánybiztos Csányi László, Perczel, Lázár, Répásy tábornokok, Klapka ezredes és több tábornoki tiszt részt vett s melynek a legfőbb országos hatóság távollétében határozott, kivihető végzéseket kellett volna hozni.

E hadi tanács végzései oly mélyreható jelentőségűek, hogy a hadjáratnak egy új korszakát nyitják meg; tehát csak majd ha ide értünk, fogjuk azt bővebben elmondani; itt csak arra szorítkozunk, a mi a hozzánk közel eső dolgokra vonatkozik. Elhatároztatott ugyanis, hogy Görgey a nélkül hogy bevárna az ellenség komoly támadását, rögtön kezdje meg visszavonulását a Duna bal partjára s Perczel, kiről föltették, hogy Moórnál szétugrasztott hadtestéből vagy 4000 embert ismét összeszedett, fedezze e visszavonulást, megszállván Buda elsáncolt külvárosait s aztán szintén vonuljon vissza.

Perczel már a hadi tanácsban kijelentette, hogy hadtestét, melynek egyes részei Pesten szétbomlottak, január 3-ika előtt lehetlen összeszednie, előbb tehát Budát sem szállhatja meg. Görgey tehát elhatározta, hogy maga fog gondoskodni saját visszavonulásának fedezéséről s Promontorba főhadiszállására viszszatérve, január 3-ikára kiadta a rendeletet, hogy a Tétényben álló dandár váltsa fel a Hanzsabégben álló dandár előőrseit, s hogy miután ez megtörtént, az utóbbi vonuljon vissza Budára;

ugyanide vonuljon a buda-örsi dandár s előőrseit Biáról tegye át Pusztá-Csikra; a Sós-kúton álló dandár Buda-Örsre jöjjön.

A Handzsabégen álló dandár bevonta előőrseit s Promontorra indult, a nélkül hogy megvárta volna, miszerint Tétényből fölváltsák. E fölváltó csapatot útjában az ellenség megtámadta.

Görgey visszavonulása a Duna bal partjára.

Osztárk részről dec. 29-ikén a 2-ik hadtest Komárom ellen nyomult s e nap estéjén a Lederer dandár a Concó pataknak a Dunába ömlésénél állt, a Csorich hadosztály s a Colloredo dandár Ácsnál. A tartalék lovas hadosztály Lichtenstein alatt elfoglalta az egész tért Harkálytól Mócsán át Ó-Szőnyig.

Dec. 30-kán előnyomultak az elsáncolt tábor ellen s megadásra szólították föl a várat. Tagadó válasz érkezett, miután a várparancsnok Majthényi nem birt annyi befolyással, mint a mennyi jó akaratot mutatott a várat föladni. Wrba most még ugyanaz nap áttette seregének zömét s a tartalék lovasságot a mészárosok útjára s csak a Lederer dandárt hagyta hátra 5 század Ficquelmont dragonyossal a hídfővel szemben a jobb parton, hogy ezt körülzárolják. Lederer utasított, hogy helyezze magát összeköttetésbe a Neustädter dandárral.

E dandár, mely december 23-án Pozsonyból a Csallóközben Somorjáig előnyomult s onnan fölkereste az összeköttetést Simunichsal, Győr bevétele után Nyárasdig vonatott elő az érsekújvári Duna mellé, hogy Komáromot innen a bal parton zárolja körül. Az egész ostromzároló hadtest, a Lederer és Neustädter 2 dandár fölötti parancsnokságot Ramberg altábornagy kapta.

Dec. 31-kén a 2-ik hadtest s a Lichtenstein tartalék lovas osztály Kocsnál, a tartalék lovasság és fő tartalék tüzérség Nagy Igmádnál és Bánánál állt; Windischgrätz herceg főhadiszállása Bábólnán volt; január 1-én a 2-ik hadtestnek Felső-Gallára, a tartalék lovasságnak Bánhidára, a tartalék gyalogság és tüzérségnek Kocsra és Tatára kellett nyomulni; aztán január 2-kán a 2. hadtestnek Bicskére, a tartaléklovasságnak Német-

Egyházára és Bárokra, a tartalék gyalogság és tüzérségnek Felső-Gallára.

Ez utakat mind, a mint az a mondottakból kiténik, legkisebb ellenállás nélkül ki lehetett vinni.

Jellacsics, ki 30-án a moóri ütközet után nem üldözte a magyarokat, 31-ikén is megmaradt itt helyben, részint mert lovassága nagyon meg volt gyengülve, részint mert meg akarta várni, hogy a 2. hadtest és a tartalék egyenlő magasságra jöjjön vele. Január 1-én indult csak a kapott parancs szerint Lovas-Berényre, 2-án Martonvásárra.

Január 3-án, a mint Jellacsics Martonvásárról Budára tovább indult, előhada, az Ottinger lovas dandár, Hanzsabég és Tétény közt az utóbbi helyütt álló magyar dandár előcsapataiba ütközött, melyek éppen azon állomások elfoglalására indultak, miket a hanzsabégi dandár visszavonulásában elhagyott. A magyarok visszaverettek, de egy csapat huszár, mely a gyalogságot követte, részéről oldalba támadta meg Ottingert s ezáltal megállásra kényszerítette. Jellacsics most előbb nagyobb haderőt akart kifejteni. A Grammont dandárnak, mely Ottingert követte, balra kellett fölnyomulni a székesfehérvári úton, a Hartlieb hadosztálynak is gyorsítani kellett útját.

Ez előkészületekben eltelt az idő. A tétényi magyar dandár (Zichy) fegyvert ragadott s jobbra indult a fehérvári útra Grammont ellen. Görgey, ki Promontorban rögtön értesítést kapott arról, a mi történt, a hanzsabégi (Karger) dandárt, mely éppen Promontorra ért, azonnal megfordította és személyesen vezette balra a Zichy dandár mellé. Szándéka volt e 4000 emberrel, melyet rövid idő alatt összeszedett rendelkezése alá, támadást intézni, a mint tudósítás érkezett Vettertől, hogy az osztrákok Hanzsabégnél már átmentek a Duna bal partjára; Görgey semmi esetre se hagyja magát támadó föllépésre csábíttatni.

Görgey most a két dandárt pihenés nélkül visszavezette Promontorra s a Buda-Örsön álló dandárt Budára hívta; január 4-én reggel főhadát átvonta a lánchidon a Duna bal partjára s a váci útra s mihelyt utóhadát Budán fölváltották Perczel csapatai, az utóhadnak is utána kellett menni.

Csakhamar kitént, a mi előre látható volt, hogy az osztrá-

koknak a Dunán átkeléséről szóló hír hamis volt. Most szeretne volna Vetter megakadályozni Görgey visszavonulását s küldött is neki egy ily értelmű parancsot. Hanem mikor Görgey e parancsot kapta, a visszavonulás akkor már csaknem egészen be volt fejezve s késő volt a dolgokon most már változtatni.

Január 3-án este Jellacsics Téténynél táborozott; a 2-ik osztrák hadtest Biánál.

A tartalék lovasságból a Parrot dandár Torbágyig nyomult elő, a Bellegarde dandár Bia mögött állt Etyeknél, a tartalék gyalogság és tüzérség Bicskére jött.

4-én az 1. hadtest Promontorig nyomult, a 2-ik a tartalék lovassággal Buda-Örsig, a tartalék gyalogság és tüzérség Bia, Torbágy, Etyek és Pátiig. Még az nap kiűritette Perczel Budát s a Duna bal partján a szolnoki úton Üllőig és Veesésig hátrált.

Január 5-kén aztán az osztrákok bevonultak Budapestre. Windischgrätz herceg Budára helyezte főhadiszállását. Lovas csapatosztályok indítottak azonnal előre a Szolnok, Gyöngyös és Vác felé vivő utakra s csakugyan hoztak is néhány száz foglyot, kiknek vallomásaiból Windischgrätz azon következtetést vont, hogy a magyarok főereje Szolnok felé vonult vissza.

A két ellenséges hadsereg mellékesapatainál történt események az 1849. év első napjáig.

A Simunich hadosztálya.

Az erdélyi és szerb határekeken történt eseményeket, hogy az együvé tartozókat szét ne szakítsuk, már az előbbi szakaszban elődtuk az 1849. év kezdetéig. Még hátramarad itt elbeszelnünk azon osztrák csapatosztályok eseményeit, melyek Windischgrätz herceg főhadseregével közel összeköttetésben működtek s az ezekkel szemben álló magyar haderőket.

Simunich a nagyszombati ütközet után a Vág mellett fekvő kis lipótvári erő ellen indult s már december 17-kén megadásra szólította. Miután tagadó feleletet kapott, elfoglalta a

Vág átjárásait Szerednél és Galgócznál s a várat teljesen körülzárta, rögtön intézkedéseket is tett, hogy az erődöt ágyuztassa és formászerűleg ostromolja; akadályozta ennek megkezdését a megfagyott talaj, mely nehezítette az árokásást, mint szintén a nehéz lövégek és lőszer hiánya. December 29-én mégis 5 üteg teljesen készen volt már és fölszerelve.

Frischeisen alezredes hadoszlopa.

Frischeisen már dec. 4-én átlépett a Jablunka szoroson, Csacsánál szétvert egy csoport magyar nemzetőrt s 11-én Kissuca-Ujhelyen át Budetinre nyomult a Vág folyóig, miután előbb tót népfölkelés által szaporította csapatait; közeledésére a magyarok Querlonde és Beniczky alatt visszahúzódtak a Vág bal partjára. Azon hír azonban, hogy háta mögött magyar népfölkelés csoportosul össze, már 12-én arra birta Frischeisent, hogy a Jablunka szoroson visszahúzódjék. E visszahúzódás a a Morva és Sléziában parancsnokló tábornokot, Böhм altábornagyot aggodalomba ejtette e két tartomány miatt. Rögtön összevont $1\frac{1}{3}$ zászlóaljat és $\frac{1}{2}$ üteget Teschennél Frischeisen támogatására s jelentést tett Windischgrätz hercegnek. Ez 2 zászlóaljnak s 1 hatfontos ütegnek, melyek Galliciából útban voltak Bécs felé, parancsot adott, hogy helyezték magukat Böhм altábornagy rendelkezése alá. Frischeisen hadoszlopa s e csapatok aztán, összesen 3 zászlóalj, $\frac{1}{2}$ század lovasság s 12 ágyú Götz tábornok parancsnoksága alatt egyesítettek s ez utasítatott, hogy a bányavárosok vidékére nyomuljon be velök.

Horváth alezredes csapatosztálya.

Horváth alezredes, kit dec. 16-án Sopronynál hagytunk, dec. 21-én parancsot kapott Windischgrätz hercegtől, hogy Kapuváron át nyomuljon Győr felé. Ehhezképest 24-én előhadát Kapuvárra indította, mialatt seregének zöme 25-én Szent-Miklóásra jött; 28-án aztán Egyedre, 29-én Téthre érkezett. Mikor

a támadás történt Győr ellen, Horváth nem működött közre, mint az állásából kitűnik. Téthen kapta azon utasítást, hogy mostantól kezdve Jellaacsics jobb oldalát biztosítsa Veszprém és Székesfehérvár felől, midőn ez Buda ellen nyomul s hogy keresse föl az összeköttetést Nugent táborszernagygyal.

Az ür, mely Horváth előnyomulása által Sopronynál támadt, egy csapatosztály által töltetett be, melyet Welden a bécsi helyőrségből már dec. 19-én Bécs-Ujhelybe küldött, dec. 25. aztán $4\frac{1}{3}$ zászlóalj, 5 század lovasság és 8 ágyura szaporított és gróf Althann alezredes parancsnoksága alá helyezett. Althann azon utasítást kapta, hogy tartsa föl az összeköttetést Nugent és Horváth közt. A főhadserég előnyomulásakor még 4 századot Győr megszállására is kellett Althannak küldenie.

Székesfehérvárra érkezve, Horváth azon parancsot kapta, hogy a bakonyi erdőben portyáztasson s tisztítsa meg ezt a magyar fölkelőktől.

Nugent táborszernagy csapatosztálya.

Nugentnak eleinte semmi határozott földadata nem volt; mindaddig míg Perczel szemközt állt vele a Muránál, nem mozdulhatott. Hanem föltették, a mint valóban meg is történt, hogy az osztrák főhadserég előnyomulása a Duna mentében Perczel visszavonulását is közvetlen maga után fogja vonni; akkor aztán Nugent tudósítsa Windischgrätz herceget, hogy a Balaton melyik oldalán, az északon vagy a délin szándékozik-e működni.

A mint most Perczel vissza kezdett vonulni, Nugent Körmendig ment utána; hanem a Perczel által Nagy-Kanizsa körül összevont népfölkelés, mely folyvást szaporodott, Magyarország délnyugoti megyéi fölött uralkodott és Horvátországot fenyegette, arra birta Nugent-t, hogy Körmendről Zala-Egerszegen át dél felé induljon. Miután közeledtére a magyarok Nagy-Kanizsát kitritették, 1849 január 10-én ellenállás nélkül megszállta e helyet.

Schlick gróf hadműveletei.

Schlick 1848 dec. 1-én 8000 emberrel, három dandárral (Fiedler, Pergen, Deym) Galiciában állt Zmygrod, Dukla és Krovnonál. Főadata az volt, a Kárpátokon átnyomulni, melyek itt Galliciát Magyarországtól elválasztják s déli lejtőik hegyes, erdős vidékén, melyek csaknem egész a Tiszáig terjeszkednek, a vidék fővizfolyását, a Hernád és Tarca völgyét követve, ama folyam felé leszállni, hogy aztán vagy a Tiszán átkelve, a magyarok elől elvágja a szilárd állásfoglalást a Tiszán túl, vagy a Duna és Tisza közti tág síkon közvetlen összeköttetésbe lépni Windischgrätz herceg seregével. E mellett azon tájon, hol keresztül megy, állítsa helyre a nyugalmat s akadályozza meg magyar csapatok összegyűjtését.

Magyar részről egy kis csapat állt ellenében Pulszky alatt mely 3 hiányosan fegyverzett ujonnan alakított honvéd zászlóaljból, 6—7000 nemzetőrből, egy kis lovasság és 14 ágyuból állt s Eperjes tájékán szerveződött.

Dec. 5-én Schlick concentrálta dandárjaít ; 6-án Fiedler és Pergen átléptek a Kárpátokon ; az előbbi Zboróra ért, az utóbbi a bal szárnyon Svidnikre. Fiedler aztán Bártfán át 8-án Raslawicére jött az eperjesi uton ; Pergen, kinek jobbra kellett huzódní, hogy Fiedlert közvetlen követhesse, Zborón át dec. 8-án érkezett Bártfára. Deym, ki 6-án Barwineknél állt, 7-én ment át a Kárpátokon, Pergent követve Orlikig s 8-án ért Zboróra.

Pulszky az osztrákok közeledésére Eperjest ellenállás nélkül kiűritette s a budaméri hadállásba vonult vissza, Kassa elé az országotra s a két folyam a Hernád és Tarca közé. A sajátképi állás mintegy fél órányira volt Budamér falutól délnek, lassan lefelé lejtő magaslatokon ; homloka vadász árkok által volt megerősítve, bal oldalán a főhadállás és a Hernád közt kiterjedt erdőségek huzódtak el, melyek a kifejlést s a kilátást a bal szárnyon akadályozták s az ellenségnek megkönnyítették a körülszárnyalást ; az országot nem egyenest függőlegesen fektűdt a homlokállással, hanem inkább a bal szárny mögött : ezentul az

erdőség déli végén a Hernád bal partján s a hadállás háta mögött fekszik Tehány falu. Könnyen látható, hogy e hadállás a homlokelszámolások s a fadöntések dacára, melyek által a magyarok az ellenség előnyomulását akarták akadályozni az erdőben, mi sem volt kevésbé mint kedvező arra, hogy itt makacs védelmi harcot folytassanak.

Dec. 9-én a 3 dandár, Fiedler, Pergen és Deym, egyik a másik után, megszállták Eperjest, Kapit és Deméthét. 10-dikén Schlick támadásra készült a budaméri állás ellen s a Pergen dandárt is Eperjesre vonta, a Deym dandárt pedig Alsó Sebesre.

Dec. 11-én kellett a támadásnak történni a budaméri hadállás ellen. Schlick intézkedései következők voltak e végre: miután Somosnál a Tarcán átmennek, a Pergen és Deym dandárok az országuton előnyomulnak homloktámadásra, Fiedler pedig a Tarcán átmenve jobbra fordul, az erdők ótalma alatt Tapolcsánon át a Hernád völgyébe megy, ezen lefelé Tehányra vonul s innen a kassai Hernád hidja ellen, hogy a Budamérről hátráló magyaroknak fővisszavonulási vonalukat elvágja. Egészen, leszámítva az Eperjesen és Bártfán hagyott helyőrségeket, Schlick még 6 zászlóalj, 6 század lovasság és 18 ágyuval rendelkezett.

Reggel 1 órakor indult meg dec. 11-én Eperjesről a Fiedler dandár; 6 fontos ütege helyett, a területre való tekintetből, melyen át kellett haladnia, egy röppentyű üteg adatott hozzá; Pergen és Deym követték. Fiedler a Tarcá hidját Somosnál szét rontva találta s egy rögtönzött hiddal kellett pótolnia a gyalogság számára, míg a tüzéség és lovasság keresztülgázolt a folyón. Mihelyt az átmenet megtörtént, Fiedler Tapolcsány felé indult, melyet ugyan elért, a nélkül, hogy a magyarok észreveték volna, de járt ut hiányában csak délelőtt 10 órakor.

Pergen és Deym a Tarcán átmenet után az országuton maradtak, átmentek Budaméren s a magyar hadállással szemben előnyomultak, előbbi jobbra, utóbbi balra; egy 6 fontos üteg jobbra (nyugatra), egy 12 fontos üteg balra (keletre) fölállítatott a homlok előtt s ez ütegek rögtön megkezdték a tüzelést, mire

azonban a magyarok kisebb kaliberű ágyuikkal gyengébben feleltek; az egész osztrák lovasság hátramaradt.

Már az első ágyulövésekre nyugtalanodni kezdett a magyar gyalogság. Pergen erre rögtön támadáshoz kezdett az erdő ellen a magyar hadállás bal odalán; e közel körtülszárnyalással való fenyegetés teljesen megfélemlítette a magyar gyalogságot s a bal szárny és centrum visszavonulni kezdett. Schlick nyugtalan várta Fiedler megjelenését. Miután ez nem láttatta magát, Deym is parancsot kapott, hogy mint Pergen a bal, úgy ő jobb szárnyát kerülje meg a magyaroknak. Részint a föllágyult talaj, részint a még mindig föl nem hagyott remény, hogy Fiedlert majd csak előtűnni látják a kassai Hernádhidon, föltartóztatta az üldözést. S főleg ez utóbbi ok. Csak miután a magyarok teljesen elhagyták a hadállást, nyomultak határozottabban előre az osztrákok.

A magyar csapatok nagyrészt teljesen szétszakadtak, csak két zászlóalj a Szepeességből, egy nemzetőr s egy honvéd, nyert bátorságot a kassai Hernádhidjánál s miután azon áthaladtak, megálltak és három ágyuval föltartóztatták az üldözőket. Sőt Schlick azt a tudósítást kapta, hogy a hid szét van rombolva s ily körülmények közt természetesen nem gondolhatott arra, hogy itt átmenjen. Egyelőre tehát csak a 6 fontos üteget indította a hid védői ellen s egyidejűleg a hidon fölül vami átjárható gázlót kerestetett a Hernádon. Egy ilyet találtak is. Itt mindjárt át kellett menni 2 század lovasnak, melyet egy zászlóaljnak kellett követni, hogy nyugotra Kassát megkerülve a miskolci országu-utra érjenek s ezen üzzék a futó magyarokat.

A 2 század a Hernádon átmenve váratlan akadályra talált, a mélyen bevágott Csermely patakra; ez jelentékenyen föltartotta őket, úgy hogy a magyarok elég időt nyertek Kassát teljesen kiűritni. Az első félszázad osztrák lovas, ki a Csermely patakon átment, azonnal a miskolci utra sietett és ezen előre, anélkül hogy a többi lovast megvárná. Hanem csakhamar egy rendezett csapatra bukkant; 100 ember volt a Thworznicky lengyel legióból, kik megálltak s hidegvérrel 20 lépésnyire hagyták közeledni az osztrákokat s aztán puskatűzzel fogadták. Ezzel vége lett az egész üldözésnek.

Fiedler körülkerülése az ütközet egész folyamára legkisebb befolyással sem volt. Fiedler késedelem nélkül megindult Tapolcsányról az $\frac{5}{8}$ mértföldnyire eső Tehányra a Hernád bal partjának hosszában s Tehánytól keletnek a kassai Hernád hídjá felé akart fordulni, a mint egyik jobb oldali őrzését a magyar rendes csapatoktól meg sem szállt Tehányból puskatűzzel fogadták. Néhány paraszt embernek e tüzelése az egész körülszárnyalási mozdulatot megakasztotta. Fiedler megállt s a helyett hogy egy kis hadoszlopot rögtön a faluba küldött volna annak megtisztítása végett, illedelmes távolban erős csatárokat indított meg ellene, kik sokáig a magyar parasztokkal való lövöldözéssel mulattak, oly sokáig, hogy Tehányból végre nem is feleltek rá, vagy mivel ellövöldözték a parasztok kevés töltenyüket vagy mivel meghallották, hogy Pulszky kiűritette Kassát.

Ily módon jutott Fiedler csak délutáni 2 órakor a kassai hidhoz, mikor a magyarok már rég visszavonultak a Hernádon.

Délután 5 órakor, miután meggyőződtek arról, hogy e hid valóban jó karban van, vonult be Schlick Kassára. Az osztrákok vesztesége a budaméri ütközetben, mint az már az előadottakból is következtethető, rendkívül csekély volt, a magyarok 200-at vesztek holtak és sebesültekben s ugyanannyi foglyul esett.

Dec. 11-től 26-ig Kassán maradt Schlick, részint hogy Windischgrätz herceg előhaladását megvárja, részint hogy a környéket lecsendesítse. Dec. 20-án Kassán egy kis erősítést kapott, 2 század gyalogot, egy 6 fontos s egy fél röppentyű üteget. Csakhamar ezután parancs érkezett Windischgrätz hercegtől, mely szerint Schlicknek Rima-Szombaton és Losoncon át Vác felé végre kellett volna hajtania egyesülését a főhadsereggel. Ha ez ut nagyobb hadtest számára nem volna járható, úgy induljon Miskolcra, hanem Losoncon át lépjen legalább összeköttetésbe a főhadsereggel.

Schlick elhatározta, hogy minden esetre először is Miskolc felé tesz egy nagy kémszemlét; ürügyül azt használta, hogy először meg akar győződni bal szárnyának biztosságáról, mielőtt Losonc felé indulna; a valóságban bizonyára azon

remény hajtotta őt Miskolc felé, hogy nj babérokat arathat, melyeket nem kell Windischgrätz herceggel megosztania.

December 26-án megindult Miskolc felé; a Pergen dandár e nap Hidas Némethire ment a Hernád mellé s 27-én Forróra; a Deym dandár, utána menve, 26-án Enyickére s 27-én Vizsoly és Novajra jött; Fiedler Kassán maradt s egy csapatosztály Kiesewetter őrnagy alatt Eperjesen.

Pulszky a budaméri ütközet után Miskolcra huzódott vissza. Eperjes és Kassa gyors elvesztése általános megdöbbenést okozott Pesten. A közönséges oktalanság, melylyel a Rába mögötti s a Vértes hegyek közti hadállást illetőleg is találkoztunk s mely népharcokban nagyobb szerepet játszik, mint a hogy azt fölteszik, a budaméri állásból is „legyőzhetlen bástyát“ csinált s most e hatalmas legyőzhetlen bástyát mintha csak a szél elfujta volna. A honvédelmi bizottmány csak Pulszky ügyetlenségéből bírta ezt megmagyarázni, nem tartott tehát mitsem sürgősebb dolognak, mint a hadügyminisztert saját személyében, Mészáros tábornokot állítani Pulszky helyébe, hogy védje meg a magyar északi határt és Schlicket, ha lehet, verje vissza Galliába. Fájdalom, Mészáros, bármily derék huszárezredes lehetett is, fényesen hebizonyítja a szerb háboruban teljes képtelenségét arra, hogy valamely nagyobb hadtestet vezéreljen. Azonban mégis elment Miskolcra s onnan Szikszóra; előőrseit Forróig előretolta.

A hozzá küldött megerősítésekkel együtt hadteste december végén 6 uj honvéd zászlóaljból, 4 század lengyel legioból, 4 század huszárból, 6000—7000 nemzetőrből, ezek közt 1000 lovas Heves megyéből, és 28 ágyuból állt, egészben véve 14,000 gyalog, 1500 lovas.

Midőn Pergen dec. 27-én Forróhoz közeledett, Mészáros előcsapatai kardcsapás nélkül visszavonultak onnan; Mészáros aztán Szikszót is kiűritette s e helytől dél felé a magaslatokon foglalt állást, jobb, kissé visszavont szárnyával a Hernád völgyében.

Dec. 28-án Schlick a Deym dandárt a magyarok homloka ellen küldé, mialatt Pergennek Szikszón át bal oldalukon kellett megkerülni őket. Rövid ágyuzás után Mészáros visszahuzódott.

Schlick nem üldözte s 30-án visszatért Kassára, honnan azon hír érkezett, hogy Zemplén és Szepes megyékben a nép nagyon élénken kezd fölkelni. Már január 1-én ismét Kassánál állt Schlick.

Ezalatt Mészáros azon parancsot kapta, tulnyomó erejével támadja meg végre komolyan Schlicket. Hosszadalmas tervet csinált e végre. Miskolcnál egyesített haderejét három hadoszlopokra osztotta.

A bal szárnynak Perczel Miklós őrnagy alatt Szendrőn és Tornán át a sepsii országotra kellett volna fölmennie s ezen Kassától délre Schlick állását jobb oldalán körülszármazni; e hadoszlop 24 órával korábban kelt utra mint a másik kettő.

A centrum Bulharin és Desewffy alatt a nagy országoton a Hernád bal partján menjen föl; a jobb szárny Rembowski őrnagy alatt a Hernád balpartján.

Január 4-én Kassa előtt kell állni mindenkinek s aztán rögtön támadáshoz látni.

Ez intézkedésekkel még nem elégedett meg Mészáros és számított a szepes és zemplénmegyei nemzetőrök s népfölkelés közreműködésére is, kik eszerint lőnek utasítva.

A zempléni nemzetőrök, Thworznicki őrnagy alatt 120 lengyel és 2 ágyu által megerősítve csakugyan elfoglalták jan. 1-én a dargói szorost a Sóvári hegyen át s 2-án Szinyig nyomultak Kassa ellen. Schlick korán értesülve erről, egy csapatosztályt küldött ellenük, mely január 2 és 3 közti éjjel meglepte őket és teljesen szétverte.

Nem különben járt két löcsei hadoszlop, melyek egymásután megjelentek Eperjes előtt s egymásután szétverettek az ottani helyőrség által Kiesewetter őrnagy alatt.

4-én reggel közeledtek most Mészáros hadoszlopai dél felől Kassához. Schlick Kassától délre foglalt állást. Első sorban a Jászó felé vivő uton Kis Idánál 2 század gyalogja, $\frac{3}{4}$ század lovasa és 4 ágyuja volt, a centrumban egy magaslaton a nagyidai országoton 2 század gyalog s egy röppentyű üteg, a bal szárnyon a miskolci nagy országoton 6 század gyalog, 2 század lovas és 6 12fontos.

A jobb szárny mögött 4 század gyalog és 2 ágyu állita-

tott föl Gablenz őrnagy alatt azon utasítással, hogy ha az ellenség átmegy Kis Idánál a Kermes patakán, e hidat foglalja el s így vágja el az ellenségnek a visszavonulhatást; a bal szárny mögött, melynek első sorát Deym tábornok vezényelte, állt Fiedler tábornok 2 század gyaloggal s a fölváltott előőrsökkel tartalékban; Gablenz és Fiedler közt végre Pergen 1 zászlóaljjal, 1 század lovassal általános támogatásra.

A magyarok bal szárnya kezdte meg az ütközetet, egy ütege csakugyan átment a hidon a Kermes patakán, mire Gablenz elfoglalta a hidat; az üteg most oldalt akart kitérni, a járhatlan talajban azonban megakadt s az osztrákok elfogták.

A magyarok centruma ellen a miskolci uton az osztrák tizenkétfontosak tüze oly hatályosnak bizonyult be, hogy alig jutottak a magyarok ennek lökörébe, már ismét vissza is húzódtak. A röppentyű üteg, mely a nagyidai uton állt, követte őket nyomban, emellett azonban oly veszélybe jutott, hogy magyar huszárok már majd elfogták s csak a gyorsan előrenyomult gyalogság mentette meg, mire aztán megkezdte tüzelését s a magyarok visszavonulását vad futássá változtatta.

A kassai ütközetben, melynek alig lehet ezt a nevet adni, az osztrákok nem vesztek többet 25 embernél (3 holtat, 13 sebesültet, 9 foglyot). A magyarok 300 holtat és sebesültet, 600 foglyot, 10 ágyút, 6 kis mozsárt és 8 lőszerkocsit vesztek. De e veszteségnél még sokkal nagyobb baj volt a Mészárosféle hadtest teljes fölloszlása, mely csaknem elemeire szétbomlott s melyből csak romokat lehetett Miskolc táján újra összeszedni.

Mellékletek a harmadik szakaszhoz.

A

Windischgrätz herceg hadseregének beosztása 1848 decemberben.

1-ső hadtest. Báró Jellasics altábornagy és bán.

Hadosztály parancsnok Kempen altábornagy.

1. dandár. Grammont ezredes. 5-ik vadászzászlóalj, 3-ik liceai, 2-ik gradiskai határőr zászlóalj, 2 század a második oláh határőrezredből, 2 század Ferenc József esászárdragonos, a 2-ik számú 6 fontos gyalog üteg.
2. dandár. Neustädter báró vezérőrnagy. 1. zászlóalj ottocháni, 3-ik zászlóalj ogulini-szluini, 3-ik zászlóalj az 1-ső báni határőrezredből, 2 század Ferenc József dragonos, az 1. sz. 6fontos gyalog üteg.

Hadosztály parancsnok Hartlieb altngy.

1. dandár. Karger vezérőrnagy. 3-ik zászlóalj a 2-ik báni határőrezredből, 2-ik zászlóalj broodi határőr, 2-ik zászlóalj a 28. számú Latour gyalogságból, 3-ik zászlóalj a 3. számú Károly főherceg ezredből, 2 század Ferenc József dragonos, az 5. számú 6fontos gyalog üteg.
  2. dandár. Krieger vezérőrnagy. 3-dik zászlóalj varasd-körösi, 3. zászlóalj varasd-szent-györgyi, 3-dik zászlóalj ottocháni határőr, 2 század bécsi önkéntes, 1 század turopolyai gyalog, 2 század a 3. számú szász király vértess ezredből, a 3. számú 6fontos gyalog üteg.
  3. dandár. Ottinger vezérőrnagy. A 6. számú Wallmoden és a 7. számú Hardegg vértess ezredek (12 század); az 1. számú 6fontos lovas üteg.
- A hadtest tartalék tüzérsége: a 4. és 6. számú 6fontos gyalog ütegek, az 1. és 2. számú 12fontos gyalog ütegek. Lőszer-tartalék.

Ehhez járul még egy csapat banderialis huszár és szerezsán a hadtestparancsnok mellett.

Egészben az 1. hadtest 14 zászlóalj, 5 század gyalog, 20 század lovas, 9 üteg (54 ágyu), 1 utász század s 1 hidverő csapattól állt.

2-ik hadtest. Gróf Wr b n a altbngy.

Hadosztály parancsnok báró Csorich altbngy.

1. dandár. Wyss vezérőrnagy. 2-ik vadász zászlóalj, 1-ső zászlóalj a 29. számú Schönhals gyalogságból, 3-ik zászlóalj az 56. sz. Fürstenwärther gyalogságból, 1 Landwehr zászlóalj a 18. számú Reissinger gyalogságból, 1 század árkász (sappeur), 2 század Károly főherceg chevauxlegers, 2 század Civallart dzsidás; a 2. számú 6fontos lovas üteg, a 14. számú röppentyű üteg.
2. dandár. Jablonowski herceg ezredes. 1-ső és 2-ik zászlóalj és egy landwehr zászlóalj a 15. számú Nassau gyalogezredből, 2-ik zászlóalj a 23. sz. Ceccopieri gyalogságból, 1 század a 7. számú Kress chevauxlegers-ekből, a 7. számú 6fontos gyalog üteg.

Hadosztály parancsnok Ramberg altbngy.

1. dandár. Colloredo herceg vezérőrnagy. A 12-ik vadász zászlóalj, 1 és 2-ik zászlóalj az 58. számú István főherceg gyalogezredből, 1. landwehrzászlóalj a 21. számú Paumgarten gyalogezredből, 1 század Kress chevauxlegers; a 8. számú 6fontos gyalog üteg.
2. dandár. Br. Lederer Károly vezérőrnagy 1. és 2-ik zászlóalj Khevenhüller 35. számú gyalogság, 3-ik zászlóalj a 49. számú Hess gyalogságból, 1 landwehrzászlóalj Hess; 1 század Kress chevauxlegers; a 9. számú 6fontos gyalog üteg.

A hadtest tartalék tüzésége: a 10 és 11. számú 6fontos, a 3. és 4. számú 12fontos gyalog ütegek.

Egészben véve a 2. hadtest 15 zászlóalj és 3 század gyalog, 7 század lovas, 9 üteg, 1 utász század s 1 hidverő csapatból állt.

Tartalék hadtest. (később 3-ik hadtest.) Duca Serbelloni.
Hadosztály parancsnok Schwarzenberg Edmund
herceg altnagy.

1. dandár. Schütte vezérőrnagy. Rattay, Chmielnický és Ferrari gránátos zászlóalj, a 6-ik vadász zászlóalj; a 12. számú 6fontos gyalog üteg.

2. dandár. Liebler vezérőrnagy. Strastil, Martini és Richter gránátos zászlóalj, 1. zászlóalj Ceccopieri; a 13. számú 6fontos gyalog üteg.

A hadosztály tartalék tüzérsége: a 23. számú röppentyű üteg s az 5. számú 12fontos gyalog üteg.

Hadosztály parancsnok Lichtenstein Ferenc herceg vezérőrnagy.

1. dandár. Parrot vezérőrnagy. 4 század Civallart dzsidás, 5 század Kress chevauxlegers, 4 század a 6. számú Ficquelmont dragonyos ezredből, a 3. sz. 6fontos lovas üteg.

2. dandár. Bellegarde gróf vezérőrnagy. A 8. számú Károly s az 5. számú Auersperg Max vértések (12 század) a 4. számú 6fontos lovas üteg.

A hadosztály tartalék tüzérsége: a 13. számú röppentyű üteg és segély-löszertartalék.

Főtartalék tüzérség: a 6, 7 és 8. számú 12fontos gyalog ütegek; az 5, 6, 7 és 8. számú 6fontos lovas ütegek, a 15, 16, 17 és 18. számú röppentyű ütegek; löszertartalék, 1 század árkász (sappeur) 4 század utász (pionnier.)

Egészben a 3-ik vagy tartalék hadtest 8 zászlóaljból, 1 árkász, 4 utász századból, 25 század lovasság, 18 ütegből és 8 hidverő csapatból állt.

A Windischgrätz herceg közvetlen parancsnoksága alatt egyesített hadsereg tehát 37 zászlóalj, 15 egyes gyalog század, 52 század lovasság és 36 ütegre ment, minden üteget 6 ágyúval számítva. A számkimutatás szerint a gyalogság volt 36911 e.
a lovasság „ 6202 e;
mihez számítandó még a tüzérség és mérnöki kar 9000 e;

A főhadsereg tehát 52000

emberből állt 216 ágyuval, úgy hogy 1000 ember gyalogság vagy lovasságra 5 ágyu jutott.

B)

A főhadsereggel közel összeköttetésben működő csapatok beosztása
1848 végén s 1849 elején.

a) Simunich altbnagy csapata :

1. Lobkowitz dandár. 1-ső zászlóalj a 9. számú Hartmann gyalog ezredből, 1 Landwehrzászlóalj a 30. számú Nugent, 3-ik zászlóalj az 57. számú Haynau gyalogezredből, 2 század a 12-ik vadász zászlóaljból*, 2 század Kress chevauxlegers*, 2 század Károly főherceg chevauxlegers, a 15. sz. gyalog üteg, a 14. sz. röppentyű üteg*.
2. Sossay dandár. 1. Landwehrzászlóalj a 12. sz. Vilmos főherceg, 3-ik zászlóalj a 20. számú Hohenegg gyalogságból, a 2-ik zászlóalj Ceccopieri*, 2 század Landwehr a Hess gyalogságból*, a 16. számú gyalog üteg.

A *gal jelölt csapatrészek Simunich hadosztályához csak a támadó föllépés megkezdésekor adattak s már az A) alatti mellékletben felsorolva. Nélkülök Simunichnak decemberben 4273 gyalogja, 223 lovasa volt, tehát a tüzérséget is beleszámítva mintegy 5000 embere.

- b) Götz vezérőrnagy hadoszlopa. 3-ik zászlóalj a Nassau gyalogságból, 3-ik zászlóalj a 63. számú Bianchi, 1-ső zászlóalj a 36. számú Palombini gyalog ezredből*, $\frac{1}{2}$ század Károly főherceg chevauxlegers*, $\frac{1}{2}$ lovas üteg $\frac{1}{2}$ röppentyű üteg*, 1 6fontos üteg.

A *gal jelölt csapatrészek eleinte Frischeisen alezredes hadoszlopát képezték. Ezzel együtt Götz hadoszlopa, miután a Palombini zászlóalj csak 4 századból állt, mintegy 3000 gyalog, 60 lovasra rugott, a tüzérség beleszámításával 3500 ember.

c) Gróf Schliek altbnagy hadteste.

A hadműveletek megkezdésekor következőleg volt beosztva :

1. dandár. Fiedler vezérőrnagy. 3-ik zászlóalj a Vilmos főherceg, 4 század a Nugent gyalogságból, 2-ik zászlóalj Hartmann gyalogság, 2 század az 1-ső számú Császár chevauxlegers-ekből, a 36. számú 6fontos gyalog üteg.
2. dandár. Pergen vezérőrnagy. 3-ik zászlóalj a 40. számú Kudelka, 3-ik zászlóalj a 10. számú Mazzuchelli ezredből, 1. Landwehr zászlóalj a 24. számú Parma gyalogságból, 2 század Császár chevauxlegers, a 11. számú röppentyű üteg.
3. dandár. Deym vezérőrnagy. 1-ső zászlóalj a Vilmos fh. gyalogságból, 2 század a 2. számú Sustenau vértés ezredből, a 11. számú 12fontos üteg.

Január 8-tól kezdve az összeállítás következő volt :

Fiedler dandár. 2-ik zászlóalj Hartmann, 3-ik zászlóalj Vilmos fhg, 3-ik zászlóalj István fhg 2 század Császár chevauxlegers, a 36. számú 6fontos üteg.

Pergen dandár. 3-ik zászlóalj Mazzuchelli, 3-ik zászlóalj Kudelka, 1 Landwehrzászlóalj Parma gyalogság, 2 század Császár chevauxlegers, a 34. sz. 6fontos üteg.

Deym dandár. 1-ső zászlóalj Vilmos fhg, 3-ik zászlóalj Nugent, 2 század Sustenau vértés, a 11. sz. 12 fontos üteg, a 11 s a fél 12. sz. röppentyű ütegek, 1 utász csapat.

A Schlick féle hadtest szolgálatképes létszáma 7134 gyalog, 751 lovasra ment s a tüzérséget is beleszámítva körülbelül 8600 emberre.

Schlick hadtestének megerősítése, mely 1849 januar 19-én Schulzig altábornagy alatt Pestről megindult, állt :

1. a Krieger dandárból. 2-ik zászlóalj Latour gyalogság, 3-ik zászlóalj ottochani, 3-ik zászlóalj varasd körösi, 3-ik zászlóalj varasd-szent-györgyi határőr, 1 6fontos üteg.
2. a Parrot dandár. 6 század Károly porosz herceg vértés, 2 század az Auersperg Max vértés ezredből 1 lovas üteg, 1 12fontos üteg.

Egészben 4 zászlóalj, 8 lovas század, 18 ágyu, azaz mintegy 5000 ember.

d) A Dietrich dandár, melyet 1849 január végén Nugent tábornagy Windischgrätz herceghez küldött, eredetileg ebből állt volna :

a második báni határőrezred 4-ik zászlóalja, 4-ik zászlóalj varasd-körösi határőr, az Eckert zászlóalj, mely 2 század Hess és 2 század 7. számú Prochaska gyalogságból lön összeállítva, a Mundfingen zászlóalj, mely 4 század 17. számú Hohenlohe gyalogságból lön alakítva, továbbá század János főherceg dragonyos (1. sz.) s egy gyalog üteg.

Ez összeállítás nemsokára oda módosított, hogy a Mundfingen zászlóalj $\frac{1}{2}$ gyalog üteggel visszamaradt; e helyett azonban hozzájött 2. zászlóalj 13. sz. Wimpffen gyalogság $\frac{1}{2}$ lovas üteg és 2 század János fhg dragonyos.

A dandár aztán 5 zászlóaljból, 3 század lovasság és két fél ütegből, összesen 4000 emberből állt.

A Pálffy dandár, melyet Nugent február végén indított Pestre, s mely március elején a bán hadtestéhez osztatott be, a 2-ik zászlóalj ottochani határőrből, 1 zászlóalj Wimpffen gyalogságból (csak 4 század), az összefoglalt ogulini-szluini zászlóaljból (4 század), az összefoglalt Ecker zászlóaljból (4 század) 2 század János fhg dragonyos, egy 6fontos üteg s 2 röppentyűlővegből állt.

C)

A gróf Auersperg altábornagy alatti csapatok beosztása, melyek a főhaderegnek Windischgrätz herceg alatti kiindulása után 1848 dec. 15-dikén Bécsben maradtak Welden rendelkezése alatt s melyekből időnként segélycsapatok küldettek Magyarországba.

Zephyris altábornagy hadosztálya.

1. dandár. Franck vezérőrnagy. Kotzi és Gans gránátos zászlóaljak, 1. landwehr zászlóalj a 63. számú

Bianchi, 2-ik landwehrzászlóalj a Vilmos fbg gyalogezredből, 4-ik zászlóalj liccai, 4-ik zászlóalj ottochani határőr, 1 hatfontos üteg.

2. dandár. Sanchez vezérőrnagy. 1-ső zászlóalj Parma, 1. landwehrzászlóalj István fbg, 3-ik zászlóalj Paumgarten, 1. landwehrzászlóalj Khevenhüller gyalogság, 4-ik zászlóalj ogulini határőr, 2 század a Deutschmeister 3-ik zászlóaljból, 1 6fontos üteg.

Fürstenberg tartománygróf altbngy hadosztálya.

1. dandár. Herzinger vezérőrnagy. 3-ik zászlóalj és 1-ső landwehrzászlóalj a 25. számú Wocher gyalogezredből, 3-ik zászlóalj és 1. landwehrzászlóalj az 1-ső számú Császár gyalogezredből, 4-ik zászlóalj szluini határőr, 1 hatfontos üteg.

2. dandár. Chizolla vezérőrnagy. 8 század 6. számú Wrbnachevauxlegers, 2 század Császár vértess, 4 század utász 4 hidkészlettel, 1 hatfontos lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: 2 hatfontos üteg.

Egészben 17 zászlóalj, 10 század lovasság, 6 üteg, azaz 16,383 gyalog, 1131 lovas; tüzérséggel és mérnöki karral együtt 19,000 ember.

D)

A Perczelféle hadtest Móornál.

Gyalogság: 1 zászlóalj pesti önkéntes, a 35, 47, 48. és 50. sz. honvéd zászlóaljak.

Lovasság: $6\frac{1}{2}$ század az 1., 4., 5. és 9-ik huszár ezredekből.

Tüzérség: 12 hatfontos, 2 tizfontos mozsár, 2 egyfontos, 8 lovasütegbeli ágyu.

Utász: 1 század.

Összesen $5\frac{1}{2}$ zászlóalj, $6\frac{1}{2}$ század lovasság, 24 ágyu; mintegy 5600 ember.

Negyedik szakasz.

Pestnek a magyarok részéről kiűritésétől

Klapka és Görgey egyesüléséig.

1849 január elejétől február közepéig.

A magyar hadi tanácsnak Pesten a hadfolytatására vonatkozó végzései. Az országgyűlés kiegészítő végzései s a kormány rendelkezései.

Midőn január 2-án Pesten ama hadi tanács tartatott, melynek végzéseit főntebb csak annyiban érintettük, a mennyiben a főváros kiürítésére vonatkozott, Magyarország ügye nagyon roszul állt és sokan már elveszettnek is tekintették. A csapatok mindenhol megveretve, elbátortalanítva valának, a folytonos hátrálás növelte a bátortalanságot. Az egyetlen világosságsugár Bem sikere volt Erdélyben. Hanem tartós lesz-e ez? s valóban az volt-e ez közelebről tekintve is, a minek a távolból látszott?

A fönnforgó körülmények közt a hadi tanács Pesten nem csak arra tartotta magát illetékesnek, hogy a pillanatnyilag helyben szükségelt rendszabályokról intézkedjék, hanem kényszerítettnek látta magát tovább is menni. Rendszert kell az egész további hadvezetésbe hozni. Arra kellett gondolni végre, hogy egy magyar főhadsereget képezzenek, mely eddig nem létezett. Aztán arról volt szó, hogy először is a mit birtak, megtartsák és összefogják. A meglévő csapatok megtartása és erősítése volt tehát a jelszó, mindaddig, míg sikerre való kilátással lehet nyílt sikon föllépni az osztrákok ellen. De nem egészen a magyaroktól függött kivinni azt, a mi itt végeztetett. Nem fog-e Windischgrätz herceg zavarólag közbelépni? fog-e ő időt engedni a hadsereg reorganisatiójára? Meg kellett kísértetni őt megállítani s ezt talán kieszközlík egy merész mozdulattal, mely figyelmét elvonja a Tiszától, hol a reorganisatiónak történnie kell.

Ez eltérítő hadművelet kivitelére Görgey és hadteste választatott; Görgey menjen azonnal Vácon át a Duna bal partján

a Vág felé s az ott álló Simunich ellen, mentse föl, ha lehet, Lipótvárt vagy Komáromot is, ily módon terjesztszen rémületet Windischgrätz herceg Pesten álló főhaderegének háta mögött s indítsa ezt csapatosztályok küldésére; egyébként semmi komoly ütközetet el ne fogadjon s visszavonulását irányozza a körülmények szerint vagy Komáromra vagy a felső Tiszához, de a mellett mindig szem előtt tartsa a Tiszánál képzendő főhaderegge-
li egyesülhetést. Ugy vélék, a tél és Windischgrätz herceg nézete, ki Magyarország fővárosába való bevonulásával már azt hiszi, hogy győzött, megteszi a többi, hogy idő nyeressék a főhadereg képzésére.

E főhadereg számára Görgey eltávozása után csak mintegy 10,000 ember volt Perczel és Rápássy alatt rendelkezhető állapotban Pest és Szolnok közt; Görgeynek néhány csapatot át kellett engedni Perczel számára s e helyett 4000 Vácön összegyűjtött újoncot kapott. Január 2-án még arra is lehetett számítani, hogy a Mészáros-féle hadtestet is a főhadereghez vonják; két nappal utóbb a szerencsétlen kassai ütközet után már erre többé nem szabad volt számítani. Bár merre néztek, az eszközök, melyekkel e pillanatban rendelkezhettek, még mindig igen csekélyek voltak. Újoncozásokon kívül még csak egy út volt, melyen rövid idő alatt jelentékenyen meglehetett erősíteni a főhadereget és pedig harcedzett katonákkal. Föl kellett hagyni a szerb háborúval, legalább védelmi állásra szorítkozni itt, ehhez képest csak egy gyenge hadtestet hagyni itt a szerbek ellen, s a többi a közép és a felső Tiszához fölvonni. Kossuth e gondolatára visszatért a hadi tanács is.

E végzések értelmében kezdettek meg aztán már január 5-én a legközelebbi hadműveletek, Görgey Vác felé nyomulván, Perczel pedig és Rápássy Szolnokon át a Tiszán tulra huzódván.

Midőn a hadműveletek már folyamatban valának, a hadi tanács végzései már megnyerték a legfőbb országos hatóság szentesítését is.

A fővárosba bevonulása után Windischgrätz herceg január 7-én egy proklamatiót bocsátott ki a magyarokhoz, melyben még egyszer fölszólította őket, vessék alája magukat; a lázadók megsemmisítése, a császár hű alattvalóinak ótalmazása az

ő föladata, ugymond, a fővárosok meghódításával eljött az utolsó perc, midőn még megengedtetik a többi országrészeknek, hogy önkéntesen hódolhassanak a király törvényes hatalma alá. Később csak a fegyveres erő fogja majd kényszeríteni őket arra, mit önként tenni elmulasztottak.

E proklamatióra válaszul elhatározta a Debrecenben újra összeült országgyűlés jan. 10-én, hogy Magyarország utolsó emberig és utolsó vércseppig fogja alkotmányát, függetlenségét és nemzetiségét védelmezni. Ehhez képest utasított a honvédelmi bizottmány, intézkedjék a szükségesekekről. A csapatok főreszének visszavonása a szerb hateterről rögtön elhatározottat most s ezenkívül az összes magyar hadsereg 8 hadtestre osztott, tudniillik:

1. hadtest, a felső Tiszánál, nagyrészt a Mészáros-féle hadtest romjaiból alakítva, melyek a kassai vereség után megmaradtak s most Klapka ezredes parancsnoksága alá helyezettek.

2. hadtest, a közép Tiszánál, Perczel alatt, a Pestről Perczel és Röpássy alatt visszavonult csapatokból képezve; később Röpássy lön e hadtest parancsnokává.

3. hadtest, a Damjanich és Vécsey hadosztályokból összeállítva, melyek a szerb hateterről visszavonattak.

4. hadtest, Haddik alatt, a szerbek ellen Szeged és Szabadkánál hátrahagyott csapatokból.

5. hadtest, Gál alatt, az Aradot ostromló csapatok.

6. hadtest, Bem alatt Erdélyben.

7. hadtest, Görgey Arthur alatt, az előbbi felső dunai hadsereg.

8. hadtest, a komáromi várórség.

Mint láthatui, e fölosztás egészen a szerint történt, a mint a csapatok épen esetlegesen együtt valának, többé kevésbé megpróbált és tapasztalt vezérek alatt egyesítve. Az egyes hadtesteknek csak megközelítőleg hasonló erejéről sem lehetett szó, már csak azért sem, mert azon időben, midőn a fölosztás történt, a honvédelmi bizottmány maga sem ismerte az egyes hadtestek erejét és beosztását. E körülmény később, mint látni fogjuk, nem jelentéktelen viszályokra vezetett.

Benicky és Querlonde fölkelői utasítottak a felső Vág völgyében, hogy csatlakozzanak Görgeyhez, a Nemegyei-féle fölkelők a Duna jobb partján szintén, hogy csatlakozzanak az eszéki várórséghez. Az öt magyar vár, mely nem volt az osztrákok kezében: Leopoldvár, Komárom, Eszék, Pétervárad és Munkács, kitartó védelmére buzdítottak.

Félreértések kikertülése végett minden egyes hadtestparancsnok egyenesen a hadügyminisztertől fogja kapni parancsait; a hadügyminiszterium központi hadműveleti irodája ügyeljen föl, hogy a különböző operatiók összévágjanak; hanem a hadtestparancsnokok is irányozzák figyelmüket oda, hogy lehetőleg összeköttetésben maradjanak egymással. Mihelyt egy fővezér fog kineveztetni, természetesen a hadtestek, melyek a főhadsereget képezendik, csak ennek tartoznak majd engedelme skedni.

Fővezért ez időben nyertek is a magyar hadsereg számára, és pedig a lengyel tábornok Dembinski személyében.

Dembinski 1791-ben született, ifjúságában katonai neveltetést kapott s 1809-ben lengyel szolgálatba lépett; résztvett az 1812 és 1813-iki hadjáratokban s 1815-ben, midőn a varsói hercegség végleg föloszlatatott, s a lengyel királyság Oroszországnak jutott, visszatért hazájába, hol 1830-ig jószágain földműveléssel foglalkozott. A lengyel forradalmi háború kitörése újra katonai tevékenységre hívta föl. 1831. márciusban egy lovas dandár élére állíttatott, melylyel Dembewilkienél kiténtette magát. Az osztrakenkai esata után Gielgudot Lithvániába kísérte, s midőn Lithvániában minden elveszett, több orosz csapatostályn keresztül, melyeket üldözésére küldtek ki, szerencsésen visszahúzódott Lengyelországba. E visszavonulás nagy fényt kölcsönzött nevének. A forradalmi háború vége felé a lengyel hadsereg élére akarták állítani, mit azonban ő maga megghiúsított. A varsói csatában a jobb szárnyat vezérelte. A forradalmi hadjárat bevégeztével Párisba vonult vissza, hol 1848-ig élt s kiválólag mechanikai üzletekkel foglalkozott.

Képességei legkevésbbé sem feleltek meg hírnevének, melyet a szerencse ölébe vetett; hanem hát meg volt már hírneve, és így történt, hogy a magyar kormány reá fordította figyelmét s úgykezelt megnyerni őt hadserege számára, midőn arról volt

szó, hogy egy embert állítsanak a sereg élére, kinek az egyes hadtestparancsnokok szívesen alárendelik magukat. Midőn Teleki László Párisban először alkudozott Dembinskivel, utóbbi maga azon véleményt nyilváníta, hogy nem helyes egy nemzeti harcban idegen nemzetiségű férfit állítani a sereg élére. E megjegyzés annál nyomatékosabb volt, mert Dembinski sokat foglalkozott az 1848. év elején panszlavisztikus képzelődésekkel. Kossuth azonban mindig különbséget tett a lengyelek és a többi szlávok közt, bármennyire is meg lehetett győződve, hogy a panszlavizmus legveszélyesebb ellensége Magyarországnak. És Kossuthnak átalán véve igaza is volt, hogy a lengyeleket egészben különválasztotta a többi szlávtól, hanem itt az egyes személyeket is tekintetbe kellett venni; hogy Kossuth ezt a jelen esetben nem tette, abban hibázott. Dembinskivel folytatták az alkudozást, s nem sokára elfogadta a fővezérséget. Látni fogjuk, hogyan tüntette ki magát ez állásban. Táborkarának főnökeül Vetter tábornok neveztetett ki.

Ha egyes derék emberek és jó hazafiak a pesti haditanács végzéseit következtében új reményt nyertek Magyarország ügyére nézve, e hangulat semmikép sem volt általános. Főleg a régi katonatisztek voltak, kik az ország ügyét elveszettnek tekintették. A patkányok kezdték elhagyni a hajót csoportosan. Hiszen a magyarok mindenütt megverettek, a hol csak mutatták magukat, sőt szégyenteljesen megverettek, elszaladtak az első ágyulövésre. Ily összekapkodott újoncokkal semmire sem lehet menni, vélek a tiszték, kik megszokták hosszasan kiesztergályozott legényeket vezetni. Győzelem itt végre lehetetlen volt; ily ügy mellett, melynek nincs kilátása sikerre, nem volt az ember biztonságban. Hogy kitekert eszméikkel, exercirozási szokásaikkal, teljes képtelenségükkel, hogy bánni tudtak volna oly emberekkel, kik még nem váltak pusztá gépekké, hogy mind ezzel nekik is nagy részük van a veszteségek előidézésében, azt természetesen nem ismerték el ez emberek.

Azt nem akarták mondani, hogy csak azért mennek el, mert elvesztették reményüket a sikerbe. Lehetőleg sokat beszéltek tehát a „vörös republikánusokról“ Debrecenben, kik elhagy-

ták a „törvényes“ tért, — melyet természetesen a másik oldalon is rég elhagytak, s melyet nehéz lett volna bármelyik oldalon is ily körülmények közt megtartani, — lármáztak a tollhősök ellen, kik katonai dolgokba avatkoznak, melyekhez nem értenek; talán épen azok, kik leginkább kiabáltak volna egy Buda előtt vivendő kétségbeesett harc ellen, szemére vetették most Kossuthnak, hogy föl hagyott ez esztelen tervvel, s hogy valami kétségkívül jobb állítatott ennek helyébe. Szóval a régi tisztek csoportosan távoztak s igyekeztek az utolsó órában megmenteni magukat, a mi természetesen nagyon kevésbé sikerült nekik.

Görgey utja a bányavárosokba.

Most először is a Görgeyféle hadtestet kell követnünk a bányavárosok felé intézett útjában. Néhány hétre ez és az, mit Windischgrätz ez ellen tőn, veszi igénybe figyelmünket.

Görgey január 5-ikén Vácra jött. Nem szabad őt a régi, tehetetlen s korlátoltságba süllyedt tisztekhez hasonlítani, kik Budapest föladása után, elhagyogták a hadsereget. Ez nagy igaztalanság volna iránta. Hanem az öreg tisztek e távozása egyrészt mély benyomást tett reá, másrészt, mint azt már megjegyezni alkalmunk volt, határozott jelleme utálta a szó és tett közti ellenmondást, az üres frázist. Ezenfölül az utóbbi napok különösen fölharagították Kossuth ellen, Perczel ellen, ki az országgyűlésben uralkodó párthoz tartozott.

Mind e körülményeket tekintetbe kell venni, ha a legközelebbi eseményeket megérteni akarjuk.

Alig érkezett Vácra, Görgey összehívta tanácskozássra megbizalmasb embereit. Ezek előtt oda nyilatkozott, hogy ő sajátkép már a dunai hadsereg fővezérévé történt kinevezetése óta vizsályban van a honvédelmi bizottmánynyal; hozzá tévé, miszerint valaminek történni kell, hogy a hadtest összetartva maradjon, s e valami mindenekelőtt abból áll — ez volt beszédének értelme, — hogy nyilvánítsák ki, miként csak alkotmá-

nyos módon akarnak eljárni, hogy minden republikánus mozgalomnak s mind annak, mi ezzel összefügg, ellenszegülnek. A bizalmas emberek természetesen mind e véleményen valának. Így jött itt létre két nagyfontosságú okmány.

Az első Görgeynek egy proklamációja volt a felső dunai hadtesthez; a második e hadtest nyilatkozata a magyar kormánynyal szemben, az egész világgal szemben, ha úgy tetszik.

A proklamatio kiválólág Görgeynek önmaga vádolása. De hát mivel vádolja magát? Azzal, hogy engedelmeskedett a honvédelmi bizottmánynak minden esetben, p. akkor is, midőn ez Buda kiűritését parancsolá. De hiszen, hogy csak ez egy pontnál maradjunk, nem kellett-e Görgeynek magának is egyetérteni ezzel, föltéve, hogy Buda alatt nem akart teljesen véget vetni a háborúnak, hogy tovább akarta folytatni?

A nyilatkozat, mely a felső dunai hadtest számára oktrofáltatott, kijelenté, hogy e hadtest hű marad az V. Ferdinánd által szentesített alkotmányra tett esküjéhez, hogy alkotmányos érzelmű, s hogy minden republikánus törekvésnek az országban ellene fog állni; csak azon parancsoknak fog engedelmeskedni, melyeket törvényes formában az alkotmányos hadügyminiszter Mészáros vagy ennek általa kinevezett helyettese küld; végre az ellenséggel kötött egyességeket csak úgy ismeri el, ha azok az alkotmányos monarchia elvének megfelelnek s a hadi becsülettel nem ellenkeznek.

Görgey 1848. előtt minden politikai párttörekvésektől távol állt, keveset törődött politikával. Mindamellet oly jelentékeny és okos férfitól, mint ő volt, nehéz megérteni, hogyan beszélhetett komolyan épen e döntő pillanatban az alkotmányos monarchiáról V. Ferdinánd alatt. Nem tudta, hogy Mészáros is letette V. Ferdinánd király október elején?

Bármennyire becsületes embernek látszanék is Görgey, bármennyire mellette szól is azon objectiv nyugalom, melylyel saját hibáiról beszél, e lépés indokolásánál még sem mondja ki az egész igazságot.

Hadtestét össze akarta tartani, főleg a mennyire lehet meg akarta tartani a régi tiszteket. Hanem helyes volt-e ezért az egész e pillanatban Magyarországon uralkodó hatalomnak oda

dobni a keztyűt, növelni a véleménykülönbség viszályát a népben, hol az már meg volt, föltámasztani, hol még nem volt meg? Bizonyára nem. Görgey némileg elragadtatni hagyta magát a régi tisztektől, ezek aggódó s philisterszerű szójárásaitól, melyekkel folyvást a republikánusokat és demagogokat emlegették, s melyek lényegileg csak a „tisza” katonáknak a civilek, a tollrágók iránti soha eléggé nem indokolt ellenszenvét mutatták; s azon föltül az utóbbi események által ingerült hangulatba hozott Görgeynek egészen tetszése szerinti volt, hogy ez alkalommal Kossuthnak és pártjának valami boszuságot okozhat.

Görgey azon véleményben volt, hogy proklamációja által megnyugtatta a kedélyeket hadtestében. Mások azt állították s mi is ezen véleményben vagyunk, hogy ha Görgey épen az ellenkezőt proklamálja, s aztán igyekszik a tisztek hangulatát ez irányba téríteni, a megnyugtatót akkor is ép úgy elérte volna. Annyi bizonyos, és senki a ki elfogulatlan, nem csodálkozhatik rajta, hogy a Görgey-féle hadtest mostantól kezdve lassu ellenségeskedés tüzhelyévé vált a tényleges kormány ellen, s hogy mindenki, ki bármi okból elégedetlen volt a kormánynyal, Windischgrätz herceg főhadiszállásán sem érezhette volna magát jobban, mint a Görgeyén.

Görgey Vácon hadtestét, mely ez időben körülbelül 16 ezer emberből állt, négy hadosztályra és egy külön hadoszlopra osztotta; minden hadosztály ismét két dandárból állt.

A hadosztályok következők valának: az első vagy a jobbszárnny hadosztálya, Aulich ezredes alatt, 3 zászlóalj, 4 század lovasság és 16 ágyu;

a második vagy a centrum hadosztálya Kmety alezredes alatt, 3 zászlóalj, 4 század lovasság és 16 ágyu;

a harmadik vagy balszárnny hadosztálya Piller ezredes alatt, 3 zászlóalj, 7 század lovasság és 16 ágyu;

a negyedik vagy tartalék hadosztály Guyon ezredes alatt, 4 zászlóalj, 3 század lovasság és 16 ágyu;

az elkülönzött hadoszlop Simonyi alezredes alatt, 2 zászlóalj, 1 század lovasság és 8 ágyu.

Az egész hadtest tehát 15 zászlóalj, 23 század lovasság és 72 ágyuból állt.

Görgey elhatározta Vácról először is Simunich ellen indulni. Csapatai részben már január 6-án, részben 7-kén utra kelték. A sereg zöme a legrövidebb utat választotta Lipótvár felé, tehát keresztül az ország közepén, Windischgrätz herceg figyelmét, azt hitte Görgey, eléggé elfoglalja az által is, ha csak a balszárnny hadosztályát indítja a Duna balpartján Komárom felé.

10-én az egyes hadosztályok következő pontokra értek: az Aulich hadosztály Verebélyre, a Kmethy hadosztály, a táborkar és az azt kísérő Simonyiféle hadoszlop Lévára, a Guyon hadosztály Szántóra és Ipolysághra; a balszárnny hadosztálya Piller alatt Surányra a Nyitrához.

Utjokat idáig mi sem zavarta. Forduljunk most Windischgrätz herceghez, hogy kissé tájékozhasznunk magunkat táborában! Windischgrätz bevonult a fővárosba, melynek megszállásával eredeti nézete szerint a háborút sajátkép bevégzettnek tartotta. E nézet nem lett volna egészen alaptalan, ha a főváros elfoglalása egy döntő csata következtében történt volna. De Budapest közelében semmi csata nem történt, semmi győzelem nem nyertett. A fővárosban tehát semmi egyebet nem nyert Windischgrätz, mint közönséges geographiai pontot, melynek sem több, sem kevesebb becse nem volt, mint bármely más pontnak. A magyar hadseregek teljességgel nem voltak megsemmisítve, mostantól kezdve sem pusztá rabló bandák voltak hátra, kiket rejtekeikből kellett volna csak kiüldözni; Magyarországnak hadseregei voltak, s bármily kétségbeejtő volt is azok állapota a beavattottak előtt, az osztrákok azon időben keveset tudtak erről, s mint ily körülmények közt rendesen történni szokott, az ellenséget inkább erősebbnek, hogy sem gyengébbnek tartották, mint volt.

Az erősségek, Lipótvár és Komárom nem adták meg maguk at az első felszólításra, a mint óhajtotta és remélte Windischgrätz herceg. Még álltak és csapatokra volt szükség, hogy körül zároltassanak. Azonkívül az egész Magyarország izgatottságban volt; minden előre tett lépéssel mindinkább világosabban kitűnt, hogy az osztrákoknak nem csupán csak a pesti vagy debreceni „vörösekkel“ van dolguk. Így történt, hogy Windischgrätz herceg, kinek háta mögött várakat kellett szemmel kísér-

ni, s az egész országrészt háta mögött féken tartani, Pestre érkezve, támadó eljárásának további folytatására nem rendelkezhetett többel mint 28 zászlóaljjal, s 44 század lovassággal, e mellett mindenestre 180 ágyuval. Ezzel egyáltalán nem sokat kezdhett egy föllázadt országban, legkevésbé pedig, ha minden szélfuvástól hagyta magát majd ide majd oda vonatni, csapatokat küldeni mindenfelé, a hol csak ellenség mutatkozott!

Windischgrätz herceg jelleméből könnyen megmagyarázható, hogy nem akarta a dolgokat mindjárt valódi alakjukban látni. A belátás csak lassanként jött s épen azért ezzel együtt a teljes gyámoltalanság, mely mindinkább hibásabb ballépésekre vezetett.

Január 6-án Windischgrätz tudósítást kapott Görgeynek Vácra indulásáról. Hová akar menni ez? Fordulhatott Schlick ellen, vagy Simunich ellen Lipotvár fölmentésére, vagy Ramberg ellen Komárom fölmentésére. Mindkét utóbbi esetben, ha győz, tovább nyomulhatott Bécs felé, s a zendülést átültethette az osztrák főhercegségbe, mely semmikép sem volt valami szerfelett megelégedve azzal, a mi történt, s a mi még várható volt.

Windischgrätz tehát Görgey ellen következő intézkedéseket tett. Január 7-én Wrbnának a Csorich hadosztályllyal s a Colloredo dandárral, melyhez még 4 század vértés és 2 lovastűteg adatott, egészben 10 zászlóalj, 10 lovas század és 48 ágyuval Vácra kellett indulni, hogy Görgeyt közvetlen kövesse s ha lehetséges hadtestét szétugrassza. Ha útközben kitűnnék, hogy Simunichot nem fenyegeti veszély, úgy csak a Csorich hadosztály kövesse a magyarokat Schlicknek megerősítése végett. Egy 2¹/₄ lovas század és 1 röppentyű tűtegből álló csapat Sz.-Endrérre küldetett a Duna jobb partjára, hogy akadályozza meg Görgeynek az e partra való átmenetelt, ha netalán Wrbnától szoríttatva, ezt megkísérlené.

A magyarok jó előre voltak s az osztrákoknak, hogy utolérjék őket, nagy okuk lett volna siettetni utjokat. Ellenkezőleg minden a leglassabban ment.

Wrba január 7-én Főtra és Dunakeszire, 8-án Vácra ment. Innen tudósította Windischgrätz herceget, hogy a magyarok Görgey alatt körülbelül 15,000 főnyi erők s ipolysághra

mennek vagy Rimaszombatra. Hogy e nagybecsű tudósítást nyerjék, e végre ugyan nem lett volna elkerülhetlen szükséges egy altábornagyot egy egész hadtesttel kiküldeni. Hanem Wrbna jelentéstételében még hozzá tévé, hogy egy zászlóaljat s egy lovas századot Vácon fog hagyni helyőrségül s csapatainak többi részével visszatér Pestre; a felszerelés nagyon rossz s kivált csizmákban szenved legénysége hiányt. Más szóval Wrbna éppen ellenkezőjét akarta tenni annak, mit Windischgrätz herceg neki parancsolt.

Windischgrätz erre tudtára adá, hogy neki nincs szüksége a „vagy vagy”ra, hanem határozottan akarja tudni, merre megy Görgey. Wrbna tehát csak azon dandárt hagyja vissza Vácon, melynek leginkább szüksége van a megpihenésre, Csorichot pedig a többi dandárral indítsa tovább előre, a mi Wrbna saját személyét illeti, ő visszajöhet Pestre s vegye át ott a katonai kerületi parancsnokságot. Szintén így vissza kellett térni Pestre a 4 század vértésnek s a tartalék 2 ütegének, míg a szentendrei csapat Vácra küldetett helyébe. A jelentést, melyet Wrbna a Görgeyféle hadtest létszámáról tett s mely, mint tudjuk, meglehetősen helyes volt, Windischgrätz herceg tulzottnak tartotta.

Csorich, ki most a Görgey elleni parancsnokságot átvette, a Colloredo dandárt egy Jablonowskinak átadott vadász zászlóalj kivételével Vácon hagyta s január 10-én a Wyss dandárt, melyet aztán Jablonovsky követett, Rétsághra előre indította. Wyss csakhamar értesült arról, hogy a balassagyarmati irányban Görgey hadtestéből igen kevés, vagy semmi csapat nem ment, Ipolyságh felé fordult tehát. Estére Nagy-Oroszira és Berenkére ért. Itt nagyon különböző híreket hallottak Görgey erejéről; 16,000-től egész 30,000 főig becstültek. Csorich erre még 2 zászlóaljat és 2 tizenkétfontos üteget indított meg Vácról, úgy hogy ez által az üldöző hadtest 9 zászlóaljra, 8 század lovasság és 36 ágyura ment föl.

Miután most már nem igen lehetett kétség Görgey visszavonulásának iránya felől, Csorichot utasítá Windischgrätz, hogy erélyesen kövesse s támadja meg az ellenséget a hol találja. 11-én Simunichhoz is parancs érkezett, hogy lehetőleg concen-

trálva tartsa esapatait, s készüljön kemény védelemre, mi mellett Csorich támogatására számíthat. E támogatás ugyan nagyon is sovány volt, a mint nemsokára látni fogjuk. Egyébként Simunich Windischgrätz levelét, mely időközben Győrött elveszett s aztán újra megtaláltatott, csak január 14-én kapta meg.

Simunich Lipótvár ostromával volt elfoglalva; előőrseit a Galgócnál vert hidon túl egész Nyitraig előre tolt. Korán megtudta kémek által Görgey érkezését; azonkívül hire járt, hogy 14,000 embernyi népfölkelés gyűlt össze Nagy Sarlónál a Garán és Nyitra közt azon szándékkal, hogy Nyitrát megtámadja; ez a Querlondeféle szabadcsapat volt, mely ez időben a komáromi várba vonta magát, mialatt Beniczky még a felső Vágnál állt. E hírekre Simunich megszüntette Lipótvár ostromát s készült Görgey támadását elfogadni, fölszólította továbbá a Neustädter dandárt, mely Komáromot a Csallóközből tartotta szemmel, hogy huzódjék észak felé s egyesüljön vele. Neustädter rögtön összegyűjtötte dandárát s 13-án elhagyta Csallóközt, miközben megtámadta őt Nyárasdnál Querlonde csapatosztálya, mely kiment Komáromból.

Igy álltak az ügyek azon vidéken, hová Görgey útját irányozta. Az Aulich osztály Verebélynél január 11-én össze is akadt Simunich előesapataival, kik rövid ütközet után Nyitrára visszahúzódtak.

Ugyanazon nap megtámadtatott a Guyon hadosztály is Ipolysághnál. A Wyss és Jablonowski dandárok, a mint előnyomultak, délelőtt 11 órakor beléütköztek Guyon hadosztályába s kényszeríték visszavonulni Tompáig, honnan az országut egy részt északnak visz Selmec felé Németin át, másrészt Léván át nyugotnak Lipótvárra. Guyon az utóbbi országutnál táborozott, s 12-én reggel itt foglalt állást Szántónál, miután nem gondolt mást, mint azt, hogy Csorich ismét megtámadja, e napon valóban mutatkozott is Szántóval szemben egy hadoszlop, melyre Guyon lövetni kezdett, mely azonban csakhamar kitűnt, hogy magyar ujone szállitmány.

Az osztrákok nem jöttek. Wyss, midőn az ipolysághi ütközetről jelentést tett Csorichnak, egyuttal panaszkodott a ros

fölszerelés miatt, főleg, hogy legénységének nincs jó eszizmája s néhány napi nyugalomra elkerülhetlen szüksége van.

Valóban Wyss csak 13-án mozdította előhadát Szántóig, miután Guyon e helyet elhagyta; Jablonowski Ipolysághon maradt s idejött 13-án Csorich is Vácról a Collaredo dandár többi részével. Január 14-én Csorichnak minden csapata pihenő napot tartott. Két nap alatt tehát Csorich csapatai 12 mértföldnyi utat tettek, Pesttől Ipolysághig, a mivel nem épen nagyon feleltek meg az „erélyes” üldözés igényeinek.

Hanem Görgey ezt nem tudhatta; előtte egyenesen Simunich állt, ki megerősítette magát, Aulich már összeütközött vele; egyenesen háta mögött Csorich állt, ezzel Guyon ütközött össze, s ugyanakkor északról is rossz hírek érkeztek. Itt a Frisch-eisen helyébe lépett Götz tábornok már 1848 december 30-kán újra megkezdte a támadó föllépést a Jablunka szoroson át, január 2-án Beniczkyt kiszorította Brodnoról, aztán Budetinről is, Zsolnánál átment a Vágon s január 8-án megszállta Rajecet, 9-én Privigyét a Nyitra mellett előhadával, Mosócot a sereg zömével, mialatt Nagy-Tapolcsánon át összeköttetésbe igyekezett magát helyezni Simunichsal. Ez eseményekről 12-én értesült Görgey Beniczkytól, ki délfelé visszahúzódott a bányavárosokba.

Görgey tehát minden oldalról körülfogottnak képzelte magát s szükségesnek vélte azon becs miatt, melyet hadtestének épségben tartására kellett helyezni, hogy legalább egy oldalról könnynyitsen magán egy kis kitérés által. Ily körülmények közt föl kellett hagynia a Simunich elleni támadással s Lipótvár fölmentésével. Ha e tervet keresztül akarták volna vinni, úgy valószínűleg azon nagy veszélybe jutottak volna, hogy az osztrákok 3 hadosztálya, Götz, Simunich és Csorich szoros összeköttetésbe lépnek egymással hatályos összeműködésre. Legalább Görgeynek így kellett nézni a dolgot. Tényleg természetesen nem állt ez ily rosszul, mint a dolgok további folyama mutatni fogja, s itt ismét egy példát találunk arra, hogy mennyit lehet háborúban büntetlen merészelní. De Görgey nem tartotta a helyzetet alkalmasnak merészletekre s rövid tanácskozás után táborkarának fejével elhatározta oldalt, tehát az eddig követett irány-

tól észak felé a bányavárosokba visszahúzódni, hogy ott a csapatoknak egy kis pihenést szerezzen és bevárja a további eseményeket. Ugy látszott, hogy e visszavonulással is sietni kell, mert 12-én híre érkezett, hogy egy osztrák hadoszlopot láttak az Ipolysághról Németibe vezető úton, melyet Guyon Szántóra és onnan Varsányra visszahúzódásakor teljesen szabadon hagyott s melyen az osztrákok könnyen megelőzhették Selmecnél a magyarokat. A parancs a visszavonulásra tehát rögtön kiadatott, s január 13-án megkezdődött a visszavonulás, 15-én be volt fejezve.

Az Aulich hadosztálynak Verebélyről Szent-Benedeken és Szent-Kereszten át Körömce-Bányára kellett nyomulni; a Kmetty hadosztálynak Léváról Báthon és Selmecen át Beszterce-Bányára, a Piller hadosztálynak Komjáthiról, hol 12-én állt Zólyomra. Guyonnak földözni kell e mozdulatot Csorich ellen, Selmec-Bányára húzódva; 15-én jött Selmecre s előőrseit minden irányban előretolta.

Görgey tartózkodása a bányavárosokban.

A bányavárosok vidéke alatt a magyar érchegységnek azon része értetik, melyben Besztercebánya, Zólyom, Körömce és Selmec fekszenek, s melyen átömlik a Garan folyama. E folyó, melynek Besztercebányáig nyugoti iránya van, itt elhagyja azt és délre fordul, hanem Zólyomnál ismét visszatér a nyugoti irányba, melyből Szent-Keresztnél újra délnek lehajol. Selmec délre, Körömce körülbelül épen oly távolyságra északra fekszik a Zólyom és Szentkereszt közti Garan folyásától. A négy város fekvése félredőlt négyszöget képez, az észak felé irányult szögben fekszik Beszterce-Bánya, a déli szöget képezi Selmec. A selmec-zólyomi és a selmec-körömcei vonal, mindegyik körülbelül 3 mértföld hosszú, a zólyom-besztercebányai, s a körömce-besztercei egymás közt szintén hasonló hosszúságúak, de valamivel rövidebbek az előbbieknél.

A Garan partja sziklás és erdőkkel borított, a folyam nem mindenütt és nem minden katonaság által átgázolható. Magok az

országutak, melyek a folyam környékén vannak, a kényelmesebb területhez képest, gyakran átmennek egyik partról a másikra.

Délről három országut vezet Selmece, az első Ipolyságról Németin át, a második Léváról Báthon és Baka-Bányán át, a harmadik a Garan völgyében fölfelé Tarnócig s aztán keletre hajolva Hodricson át. Valamennyi országút délfelől Zólyomra mind ros. Északról Mosocról két országút vezet Kőrmöcre és Besztercebányára, egy harmadik, rosabb, a Nyitra mellől Privigyétől Kőrmöcre. Selmec Zólyommal és Kőrmöccel meglehetősen jó közlekedésben van, ellenben a Kőrmöc és Besztercebánya közti közlekedés szerfölött terhes.

A Garan és a kis folyamok és patakok e vidéken egészen a hegyi patakok jellemével birnak, ha tehát eső esik, hirtelen földagadnak, tova ragadják a hidakat, akadályoznak minden közlekedést. Mostanra nézve ilyesmitől természetesen nem lehetett félni, mert a hideg ugyancsak kemény volt, s az érchegységben magasan állt a hó. Hanem valami rögtöni változás nem volt lehetetlen.

A területi nehézségek egyelőre csak a támadót látszottak akadályozni, hanem végül az üldözöttnek is veszélyessé lehettek, ha haderejének gyors egyesítésére volna szüksége.

A sereg élelmezésére nézve a bányavárosok kerülete nagyon szegény, mert a bányamivelés a lakosok főfoglalkozása s a termelés igen csekély; a két legjelentékenyebb város, Selmec 20000, és Kőrmöc 10000 lakossal.

Görgey, ki 14-én Selmece tette át főhadi szállását, egy futárt kapott itt Kossuthtól pénzküldeménynyel s egy levéllel, melyben figyelmeztetett, hagyja el a veszélyes utat, melyre váci proklamációja által lépett. Együttal hire érkezett Mészáros kas. sai vereségének is, s a hadügyminiszteriumnak parancsa, mely által Görgey utasított, hogy a bányavárosokból forduljon Schlicknek háta mögé, kivel szemben most a felső Tiszánál Klapka ezredes állt s hogy ez utóbbival közösen semmisítse meg ez ellenséget.

Görgey nem tartotta tanácsosnak ez utóbbi parancsot követni. Habár oka volt is néhány napig még a bányavárosokban

időzni, hol legalább föl szerelési tárgyakat talált, azonkívül ujoncokatis, kik által hadtestét szaporithatta s valóban szaporította is, tehát az itt időzés kétségkívül előnyös volt, még sem lehet semmi okot fölfedezni, hogy miért nem akart a parancsnak egyáltalán engedelmeskedni. Sőt nagyon is nehéz lenne megmondani, hogy mit akart hát, ha nem akart Schlick ellen menni. Fájdalom, semmi melegséget nem találhatni. Görgey okait, a miért nem akart engedelmeskedni, csak személyes ingerültségében kereshetni. Kossuth levele Görgeynek gyengéjére tapintott; igen jól fölismerte ez Kossuth előterjesztéseinek helyességét, hanem már annyira belevitte magát a proclamatiojában kifejezett eszmékbe, hogy az igazságot nem akarta látni.

A körülmények kényszerítő hatalma azonban, csakhamar odavitte Görgeyt, hogy kénytelen volt épen azt tenni, mit el nem hagyhatott, hacsak kedve nem volt pusztá daczból lerakni a fegyvert az osztrákok előtt.

Január 17-én közlé vele hadtestének élelmezési felügyelője, hogy a bányavárosok vidékén már nem lehet többet találni két napra való élelemnél a sereg számára.

Görgey most elhatározta engedelmeskedni a hadügyminiszter eddig félrevetett parancsának, a Klapkávali egyesülés miatt a felső Tiszához indulni s ez alkalommal Schlicket két tűz közé szorítani. Míg az erre való előkészületekkel foglalkozott, megtámadták az osztrákok.

Csorich január 15-én újra útnak indította csapatait; előhada Wyss alatt 16-án Verebélyre ért, s összeköttetésbe lépett Simunichesal; a sereg zöme Lévára jött. Csak itt hallotta meg Csorich, hogy Görgey a bányavárosokba ment. Jelentést tett erről Windischgrätznek azon megjegyzéssel, hogy miután Görgey nem Simunich ellen megy, ő is (Csorich) abba akarja hagyni az üldözést s a helyett, miután 17-én pihenő napot tart, 18-án Losoncra fordul, hogy ily módon Görgey összeköttetését akadályozza a felső Tiszával.

Windischgrätz erre január 18-án következőleg válaszolt:

Csorich inkább maradjon egyenesen Görgeynek nyomában, mert a Losonc felé mozdulással szükségkép sok idő elvesz s azonkívül Görgeynek alkalom nyújtatik, hogy most igazán szabadon

neki mehessen Simunichnak. E megjegyzés helyessége minden-
esetre világos volt. Az eddig történetek után a losonci uttól nem
lehetett egyebet várni, mint újabb haszontalan időpazarlást. Win-
dischgrätz még hozzátevén, hogy Csorichra nézve fontosabb most
az összeköttetés Götzcel mint Simunichesal.

Ez utóbbi az Aulichchali összeütközés után Verebéllynél
január 12-én, előcsapatait 13-án visszavonta Szeredre a Vág
mellé, mert hallotta, hogy Görgey főerege közelget, melylyel
összeütközni legkevesebb hajlamot sem érzett. Szorgalmasan je-
lentéseket tett tervnélküli schachhuzásairól Windischgrätznek s
ez utóbbi végre január 16-án kelt levelében utasította őt, hogy
csak folytassa Lipótvár ostromát s ne nagyon sokat strategizál-
jon; Görgey üldözése a Csorich dolga.

Götz Mosóóról és Privigyéről több ízben tüntetéseket és
kémszemléket tett Körmöc felé, hanem csakhamar az Aulich
hadosztály jól szervezett ellenállására talált itt.

Csorich, ki 17-én összeköttetésbe helyezte magát Simunich-
esal, meghallotta e nap, hogy Aulich Verebéllyről Körmöcre
ment, hogy Görgey egész hadereje a bányavárosok vidékén van
s hogy utóhada Selmectől délre Báthnál áll. Elhatározta, elő-
ször is ezt megtámadni, illetőleg kémszemlét tartani.

E végre Collery ezredesnek január 18-án 4 gyalogszázad-
dal s egy negyedszázad lovassal a bal oldal biztosítása végett
Szent-Benedekre a Garanhoz kellett indulni. Salis őrnagy 4 szá-
zad gyaloggal s félszázad lovassal egyenesen nyomuljon elő Báth
ellen. Simunich fölszólított, hogy e gyöngye támadás támoga-
tására küldjön egy csapatosztályt a Nyitravölgybe Oszlánon és
Privigyén át.

Simunich már 16-án azon hirre, hogy egy magyar had-
oszlop Zsámbokréten át Lipótvár fölmentésére közelget, kikül-
dött 1 zászlóalj, fél század lovast és fél röppentyű-üteget Neip-
perg őrnagy alatt Oszlánra. Csorich fölszólítására most még
Sossay tábornokot küldte utána 4¹/₄ század gyaloggal s 1 üteg-
gel, utasítva, hogy a Nyitra völgyében menjen fölfelé Privi-
gyéig s onnan gyorsan vonuljon Handlován át Körmöcbánya
felé, hogy Görgey elől elzárja a visszavonulhatást, melyre va-
lószerűleg kényszeríteni fogja Csorich. Ez expeditio bevégzése

után azonban Sossay rögtön térjen vissza Nagy-Szombat környékére. Ez intézkedések mind oly zavartak, hogy alig bírja az ember megérteni, hogyan tehetett egy tábornok ily intézkedéseket. Egyáltalán bajába kerülne az embernek csak egy közönséges káplárt is kimenteni az ezen egész idő alatt tett intézkedésekért.

Colloredo 18-án utasított, hogy $1\frac{2}{3}$ zászlóaljjal, fél század lovasság s fél üteg ágyúval Ipolysághról Nemetin át nyomuljon Selmec felé és Salis támogatására; január 19-én még egy zászlóalj indított előre egy fél üteggel az országúton.

Salis csapatosztályának gyöngesége dacára, közeledtére Guyon egészen kiűritette Báthot s Windschachtra huzódott vissza. Windschachttól egy órányira a Szitna hegyénél találkozott Salis jan. 19-én Guyon szélső előőrseivel s visszahízte őket egész Windschachton túl. Itt azonban a Guyon-hadosztály főreszére talált s ez által kénytelennek látta, hogy részéről Baka-Bánya közelébe visszahúzódják.

Salis e kémszemléje által sajátkép ugyan semmi egyebet meg nem tudtak, mint a mit már különben is kellett tudniok.

Ezenközben végre már Csorich is megindult január 21-én seregének zömével Léváról. Az előhad (a Wyss dandár) Baka-Bányára, a Jablonowski dandár a tartalék tüzérséggel Báthra mozdítatott előre; egy zászlóaljnak, mely másnap még röppentyű lövegekkel is megerősített, Almásra kellett mennie. Pott ezredesnek, ki e csapatosztály fölött a parancsnokságot kapta, 21-én Paesuvadlon át meg kellett kerülnie a windschachti hadállást bal oldalán. Colloredo egyidejűleg nyomuljon elő Nemeti felől az országúton Prenesfalun át. Két századot Marochini kapitány alatt még Pott ezredes csapata s a főhaderő közé beékeltek a Báthról Selmecbe vivő nagy országútra.

A legszélsőbb bal szárny fedezésére Collery ezredesnek Sz. Benedekről Zsarnócon és Hámoron át a magyar hadállás háta mögé kellett volna kerülni.

21-én reggel 7 órakor Csorich a Wyss és Jablonowski-féle mindkét dandárt előre indította. Wyss délután 3 órakor talált Guyon első ledöntött fák által fedett előőrseire, kiknek állását és erejét egyébként az erdős és szaggatott területen nehezen is-

merhették ki az osztrákok. Wyss megtámadta a fatorlatot s viasszaszorította a magyar előőrs csapatot a főhadállásra, hol Guyonnak mintegy 1000 embere volt együtt. Másfél órai harc után Guyonnak Selmecze kellett hátrálni. Wyss és Jablonowski a 21. és 22-ik közti éjjel Windschachtnál táboroztak. A körülszárnyalásra küldött csapatosztályoknak részint épen semmi, részint csak csekély befolyása volt az ütközetre. Pott ezredes, ki a főhadoszlophoz legközelebb állt, csak 21-én este érkezett meg, midőn Guyon már elhagyta Windschachtot; Colloredo csak Németiig ért. Collery, ki 20-án este Zsarnócra ért, melyet nem talált a magyaroktól megszállva, innen 21-én reggel Hámoron át Hodricsra nyomult; midőn ez utóbbi helyről a selmeci magaslatra akart jönni, Guyon tartalékhada föltartóztatta, melyet ez Windschachtról ellene vetett, Collery ekkor még e délelőtt folytán jelentést küldött Csorichhoz, hogy gyenge a további előnyomulásra. Csorich e jelentés következtében déltájban még egy zászlóaljat küldött Hodrics felé, mely azonban e nap nem került már a csatába.

22-én aztán Csorich a Selmec elleni támadást akarta végrehajtani.

Görgey 20-án Zólyomban értesült arról, hogy Zsarnócot, mit pedig különösen megparancsolt, nem szállták meg a magyarok, hogy ellenben benyomultak oda az osztrákok. Aggódva Guyon utóhad-állása miatt, személyesen Körmöcre ment s 21-én onnan egy zászlóaljjal, 1 század lovasság és 6 ágyuval Zsarnócra indult. Itt hallotta meg Collery előnyomulását Hodricsra, értesítette erről Guyont, ki tartalékesapata által az osztrákokat itt már különben is megállásra kényszerítette s 22-én most maga Collerynek háta mögé került. Collery, bár Selmecnél harcban állt Guyonnal, nagy elszántságot mutatott Görgey hátulról jövő támadásánál. Ellene állított néhány századot, azonkívül a 21-én Hodricsra küldött zászlóalj is megérkezett a hegyeken át s Görgeynek bal oldalára nyomult. Görgey emberei teljesen fejüket vesztették, vad futással rohantak vissza Zsarnócra s még azon is túl. Görgey néhány kísérőjével, miután serege elhagyta, végre szintén nem tehetett egyebet, mint követni az általános futást.

Guyon Csorichtól homlokban, Collerytől oldalt megtámadtatva, 22-én már reggel 8 órakor elhagyta Selmecet s megállás nélkül Bucsáig ment vissza a Garanon túl Zólyom közelében, nem is a legpéldásabb rendben. Csorich 22-én délelőtt 9 órakor megszállta Selmecet s előőrseit Béla-Bányaig tolt.

Görgey még az nap megtudta ezt. Most már nem volt elveszteni való idő; a legnagyobb gyorsasággal kellett csapatait koncentrálni. A koncentrálás pontjául Beszterce-Bánya jelöltetett ki. Az Aulich-hadosztály úgy juthatott ide Körmöcéről, hogy előbb Szent-Keresztre a Garanhoz megy, aztán ennek mentében Bucsán át Zólyomra jön, vagy előbb Mosóéra kellett volna mennie s innen Hermanecén át tovább. A fönnforgó körülmények között azonban nem látszott tanácsosnak egyik út választása sem.

Az előbbihez Selmec elvesztése után oly közel állt Csorich, hogy minden percben elérhetett a Garan bal partjára Szent-Kereszt és Zólyom közé s a Garan itt oly keskeny, hogy a magas bal partról sok helyütt kis puskatüzzel is uralkodhatni a jobb parton elvonuló országot fölött, merre Aulichnak mennie kellett volna. Másrészt Mosóénál Götz tábornok állt s Aulichnak előbb erőszakosan kellett volna itt utat nyitnia, miben Görgey csapatai állapota mellett, a kétségbeesett hangulat mellett, melybe legközelebb Hodriesnál tanusított gyáva viseletük ejtette őt, nem nagy bizalmat helyezett. Volt ugyan még egy harmadik, egészen egyenes ut Körmöcéről Beszterce-Bányára, egyenesen keresztül a Szalka hegységen; ez természetesen terhes hegyi ösvény volt s részben járhatlan egy régi alagut beszakadása miatt. Hanem mégis ez utat választották az Aulich hadosztály számára, 24-én kitisztították az alagutat, s következő éjjel átvonult rajta az Aulich hadosztály. 25-én Beszterce-Bányán volt!

A Guyon és Piller két hadosztálynak Bucsáról és Zólyomból elővonásánál is váratlan akadály támadt. A január 24. és 25. közti éjjel egyszerre csak meglágyult az idő, minek következtében a Garan kicsapott medréből az alacsony partokon s elárasztotta az egész utat Bucsá és Beszterce-Bánya közt.

Hanem az osztrákoktólí félelem legyőzte a víztőlí félelmet; Guyon és Piller is megérkeztek 25-én szerencsésen Beszterce-Bányára, hol Görgey most már egész hadtestét egyesítette. Most

már a vizáradás csak előnyt hozhatott, a mennyiben az osztrákokat föltartotta.

A január 21. és 22-ki ütközetekben Windschacht, Selmec és Hodricsnál 700 embert és 10 ágyut vesztek a magyarok; az emberveszteség azonban nagyon is helyre lön pótolva az által, hogy Besztercebányán egyesült Görgeyvel most Benicky hadosztálya is és több ujonnan alakított honvédszászlóalj, egészben véve 4000 ember.

Görgey útja a Szepességbe.

A Beszterce-Bányán történt concentrálás után Görgey végrehajthatta most már elhatározását, hogy engedelmeskedni fog a hadügyminiszter parancsának s megindul, hogy Klapkával egyesüljön. Két főirány közt lehetett választania: az első a Garanvölgyön fölfelé s azután délnek Putnokon át; a másik a Szepességben át Eperjesre s a Hernádvölgyen lefelé vitt.

Ez utóbbi irányt választotta. Az előbbinél megtörténhetett volna, hogy Windischgrätz és Schlick közé jut; Csorich is könnyebben sarkában maradhatott, sőt útját keresztül is metszhette volna; azonkívül a Szepességbe vivő utak jobb karban is voltak. Hozzá tehetjük, hogy Görgey hajlandó volt a hosszabb utat választani már csak azért is, mert ezen tovább maradhatott teljesen független.

Az indulásnak két hadoszlopban kellett történni; a déli vagy jobb szárnyoszlop, mely a Guyon és Piller hadosztályokból állt, a Garanvölgyen fog előbb fölfelé vonulni Tellgarthig, innen Sztracenára fordul a göllnéi völgyben s aztán Huta-Iglón át a Hernádhoz jön.

Az északi vagy bal szárnyoszlop, — az Aulich és Kmety-hadosztályok — a Sturec szoroson (3208 lábnyira a tenger színe fölött) fog leszállni a Vág völgyébe, ezen fölfelé menni Teplicre a Poprád völgyében s innen Csötörtökhelyen át Lőcsére.

A déli hadoszlopot több száz koei követte államjavakkal, melyeket a bányavárosokban szedtek össze: öltözetek, fegyverek, réz, kávé és cukor; a készpénz készletet s az arany- és ezüsttrudakat az északi hadoszloppal vigyék, melynek kevésbé

kell tartania egyenes üldözéstől. Január 27-kén elhagyták az utolsó magyar csapatok Beszterce-Bányát.

Az északi hadoszlop, melynél volt maga Görgey is, 28-án Rózsahegyre ért a Vág völgyében s február 2-án érte el a Poprád völgyét; a déli hadoszlop hegye, a Guyon-hadosztály, ez utóbbi nap érkezett Iglóra.

Az út üldözés által legkevésbé sem lön akadályozva. Csorich január 22., 23. és 24-dikén nyugodtan állva maradt Selmecnél, hová egész hadtestét egyesítette. Hogy erőlyesebben nem követte a magyarokat, azt a rossz, a lágy idő által teljesen elrontott utakkal mentette ki önmaga és mások előtt. Az utak valóban rozszak voltak, hanem valami kitűnő előnyomulási kedv ép oly jól le tudta volna győzni annak nehézségeit, mint a kitűnő félelem le tudta győzni. Csorich nem gondolta, hogy Görgey elhagyja a bányavárosokat, sőt értesüléseiből azt következtette, hogy ellenfele meg akarja tartani azokat. Nem lehet tagadni, hogy Görgey magatartása elég okot szolgáltatott ily föltevésekre. Azon kívül nem kell elfelejteni, hogy az osztrákokra nézve mindenek közt legveszélyesebb dolog volt, Görgeynek Losoncra menetele. E Losoncra menetelre azonban többé gondolni sem lehetett, miután Görgey Zólyomot föladta.

Csorich tehát azt gondolá, hogy a viszonyok nem nagyon sürgetik őt az előnyomulásra, s hogy némi oka van kissé megállni. Legközelebbi érdeke tehát, a Götzcel való összeköttetés helyreállítása volt.

Már előbb említettük, Sossay tábornok kiküldetését Simunich által. Sossay már útban volt, midőn Simunich Windischgrätz levelét kapta, mely által utasítatott, hogy csak folytassa Lipótvár ostromát s foglalkozzék inkább kevesebbet Görgeyvel, mert Görgey üldözése a Csorich dolga. Simunich erre Sossayt rögtön visszahívta.

Götz Sossay kiküldetésének hírére részéről szintén intézkedett, hogy Mosócról előre induljon, ekkor értesült Sossay visszahívásáról. Most már, nem alaptalanul, gyengének tartotta magát arra, hogy valami vállalatba bocsátkozzék, s Mosócnál állva maradt.

Ez időtájban a gyámoltalanság állapota Windischgrätz hercegnél már meglehetősen erősen nyilatkozott. Csorich jelentései azon következtetésre birták őt, hogy Görgey már nagyon messze előre mehetett, hogy tehát nem érdemes jelentékeny haderőt léptetni nyomába. Más részt nagyon kezdtek mozogni a Tiszánál a magyarok s Windischgrätz aggodott a kis hadtest miatt, mely most már egyedül volt keze ügyében melynek sajátképe a hadseregnek fő erejét kellett volna képviselni, mely azonban létszámát tekintve alig tarthatott erre igényt. Windischgrätz tehát tanácsosabbnak tartotta, hogy Pestnél s a Közép-Tiszával szemben erősítse meg magát. Január 22-dikén tehát parancsot küldött Csorichhoz, hogy csak egy dandárt bocsásson Görgey üldözésére, ha tudniillik ez már oly messze előre ment, a másik két dandárral pedig térjen vissza Pestre.

Ez alatt az események a Tiszánál, melyeket csak később fogunk elbeszélni, mindinkább komolyabbakká váltak, a január 22-ki parancsot tehát 24-én egy másik követte, mely szerint Csorich minden körülmények között térjen vissza Pestre, s csak egy dandárt hagyjon hátra Görgey üldözésére. E dandárral egyesüljön Götz tábornok s vezesse ő a főparancsnokságot Görgey ellen. Csorich helyett Simunich vegye át a parancsnokságot a bányavárosokban.

Csorich most a Jablonowski dandárt Selmecen hagyta, s a másik két dandárt visszavezette Pestre. Csak január 30-án kelt útra Jablonowski Selmecről s Szent-Keresztre ment, 31-én Beszterce-Bányára. Február 1-én két csapatosztályt küldött ki innen, az egyiket Lipcsére, hogy ott a Garan hidját helyre állítsa, a másikat a Sturec hegyére, hogy a magyarok által ott összehalmozott fatorlaszokat eltisztítsa az útból. Az utóbbi természetesen szükségtelen volt, miután Jablonowski azon hirre, melyet Görgey előhaladásáról kapott, csakhamar arra határozta magát, hogy a legrövidebb úton a Garanon fölfelé fog Kassára menni. Február 3-án kellett előhadának, 4-én a sereg zömének Breznó-Bányára érni. Ez utak végre is hajtattak. Breznó-Bányán aztán megállt Jablonowski, hogy Götz tábornokot megvárja.

Götz a magyaroknak a bányavárosokból kivonulása után Körmöcre ment, hol arra várt, hogy Simunich fölváltja. Miután

ez utóbbi nem jött, Götz 4-én Körnökre indult, s 6-án Breznó-Bányára ért. Ideiglenesen most átvette a parancsnokságot mind két dandár fölött, miután időközben Ramberg altábornagy, ki eddig Komáromnál parancsnokolt, bizatott meg végleg a parancsnoksággal, s utasított, hogy siessen a két dandár után. Február 7-én ezek Götz alatt egyesülten Polomkára mentek, 8-án Telgarthra, s aztán Vernárthon át Lőcsére indultak, hová február 10-én el is érkeztek, s hol egyelőre el is hagyjuk őket, miután kimutattuk, hogy Görgey teljesen nyugodt lehetett miattok.

Simunich február 2-án egy órai bombázás után megadásra birta Lipótvárát. Egy kis helyőrséget kellett most ide betennie, s egy ilyet a bányavárosokba is küldött. Többi csapataira nézve utasított, hogy vezesse őket Komáromhoz a Duna bal partjára s Ramberg helyett vegye át a főparancsnokságot minden Komárom előtt álló csapat fölött. Január 19-én Windischgrätz tervet kívánt Komárom szorosabb ostromzárolására, mire Ramberg, hogy tervet készíthessen még 2 dandárt kívánt megerősítéssl. Megerősítéseket adni nehéz volt; legfőlebb a bécsi helyőrségből lehetett volna kiszakítani. Simunich csapatai csak épen a hiányt pótolták, mely a Neustädter dandár eltávozása által támadt.

Neustädter, ki mint láttuk január 13-dikán a Csallóközből Simunich megerősítésére vonatott, nem sokára, mielőtt még Simunichcsal egyesült volna, parancsot kapott, hogy térjen ismét vissza Komárom elé. A földagadt s kiáradt folyamok lehetlenné tették ezt rövidebb úton. Miután az időtájt Komárom egész nyugoti oldala víz alatt állt, Neustädter január végén Érsekújvárra hivatott. Február 6-án Szereden át megérkezett ide, ide érkezve azonban azon új parancsot kapta, hogy induljon Buda-Pestre a már csak névleg létező főhadsereg megerősítésére. 8-án elhagyta Neustädter Érsekújvárt, miközben egy Komáromból kitörő magyar hadoszlop által meg is támadtatott. Miután ezt lerázta nyakáról, február 9-én Párkányra indult a Dunához, ott gőzhajókra ült, s lement Pestre, hol az első hadtesthez osztatott be.

A Felső-Tiszánál történt események 1849. január folytán.

Bármily föltűnőnek látszik is az, hogy előbb tárgyaljuk ez időben az egyes kiküldött csapatosztályok hadműveleteit a helyett, hogy a centrumból, Buda-Pestről indulnánk ki, az utóbb mondandók által teljesen igazolva lesz az. Mielőtt Windischgrätz herceget s az osztrák hadműveletek központi vezetését fölkeresnők, — magyar részről még ekkor hiányzott sajátképi központi vezetés, — előbb Schlick és Klapka csatározásait kell követnünk, aztán látni, hogy Schlick Görgey és Klapka közé beékelve a kettős támadás elől csak gyors oldal szökéssel menekül, mely közelebb hozza őt Pesthez.

Közvetlen a kassai ütközet után egy zászlóalj megerősítést kapott Schlick Galliciából s azonkívül 8 használható ágyúból, melyet a magyaroktól elvett, egy új gyalog úteget alakított, úgy hogy most már 8 zászlóalj, 6 század lovasság és 35 ágyú fölött rendelkezhetett. Új szervezéseivel s a körülfekvő megyék lecsendesítésével foglalkozván, mely több városban helyőrségeket tett szükségessé s az által a valódi mozgosítható haderőt nagyon megfogyasztotta, egyelőre Kassán maradt Schlick.

Itt nem sokára túlzott híreket hallott jelentékeny csapat-erősítésekről, melyeket a Mészáros-féle, most Klapka alatt álló hadtest kapott, s aggódni kezdett, hogy a magyarok megtámadják. Sürgősen kérte tehát Windischgrätzet, hogy küldjön megerősítést; 18-án érkezett a kérelem az osztrák főhadiszállásra. Ámbár e megerősítést csak a Pest és a Közép-Tisza közt fekvő hadseregből lehetett küldeni, s ez által ez teljesen jelentéktelenné olvadt le, Windischgrätz herceg mégis teljesítette Schlick kívánságát s elküldte számára a Schulzig hadosztályt, mely a Kriegern s Parrot dandárokból állt.

Schulzig Kápolnán át, hová január 23-án jött, Miskolcra indult, hová 25-én érkezett meg.

Ez erősítés reményében Schlick azt hívé, hogy most már ő maga is újra fölléphet támadólag Kassáról. Azon szándéka volt

tehát, hogy a gyöngyös-pesti országúthoz, a Schulzig hadosztályhoz és Windischgrätz herceghez fog közeledni, vagy a körülmények szerint elfoglalni Tokajnál a tiszai átmenetet, ez által fenyegetni a magyarok menhelyét a Tiszán túl, vagy ha Klapka nagyon erős volna, legalább Tokajnál lekötni őt, s visszatartani attól, hogy csapatokat küldhessen az északi megyékbe, hogy az ott kissé elnyomott fölkelést újra fölélessze.

Schlick tehát 19-én a Fiedler és Pergen dandárokkal útra kelt, összesen 6 zászlóalj, 5 század lovasság és 25 ágyúval, s még ugyanaz nap Szántóra indította előhadát, 21-én Tályára, mialatt 21-én főhadereje Szántónál pihent, jobb oldalt Szikszót a miskolci országúton, balra Sátorallya-Ujhelyt megszállva tartotta.

Klapka január 11-én a mint Miskolcra érkezett, itt és környékén egész Tokajig mintegy 5000 embert talált a Mészáros-féle hadtestből s ezeket is nagyon siralmas állapotban. Főfeladatul kellett tekintenie a hadtestet újjá szervezni s összevont megerősítések által tisztelet parancsolóbb állásba helyezni. Ha Schlick elég időt hagy neki e munkára, úgy Klapka aztán támadólag fog fellépni ellene, ha pedig meglepi őt Schlick a szervezés közepett, s mielőtt ez teljesen befejezve volna, úgy Klapka védő állásban fogja magát tartani Tokajnál s csak Debrecen fedezésére fog vigyázni.

Klapka 1820. született, 1838. az osztrák tüzérségbe lépett be s derék katonai képzettséget szerzett itt magának; 1847-ben elhagyta a szolgálatot, hanem már a következő év újra fegyverre szólította őt, az újonnan alakított honvédek közé lépett, s először a szerbek ellen küzdött. 1848 végén a központi hadművelleti iroda vezetésére Pestre hivatott, s nem sokára, mint mondók, az első hadtest fölötti parancsnokság átvételére küldetett Miskolcra. Teljes szívvel s minden utógondolat nélkül csatlakozott hazája ügyéhez. Jellemét tekintve Görgeynek épen ellentéte volt. Forró vérű és képzeletdús lévén, a szerencsétlenségben könnyen engedte magát leveretni, hanem rövid idő alatt újra fölbátorult. Gyakran változtatta terveit, nem ragaszkodott merev makacssággal egyetlen egyhez. Szelid lelkületét, mely nehezen engedte meg, hogy szigorú rendszabályokhoz nyúljon, nem ritkán

szemrehányás gyanánt hozták föl ellene nehéz percekben. Görgey szigorúságával szemben.

A fiatal ezredes fáradatlan munkásságának, fölbátorító napi parancsainak sikerült ismét életet és bátorságot önteni az első hadtestbe s január 21-ig jelentékenyen megerősíteni azt. Ez időtájt a hadtest 4 dandára 10.000 emberre rugott 30 ágyuval.

Január 19-ig a hadtest következőleg volt föllállítva:

A Desewffy dandár a balszárnynon állt Szikszón;

a Bulharin dandár a centrumban Tályán és Golopon, az előhad Thworznicki alatt Szántónál;

a Schulz dandár a jobb szárnynon a Bodrog folyónál Olasz-Liszka és Vámos-Ujfalunál;

a tartalék dandár Bobory alatt Tokajnál;

a Gedeon hadoszlop Préposton és Dopszán a Hernád mellett az összeköttetést tartotta fen a balszárnny és a centrum közt a főhadiszállás Szerencsen volt.

Az osztrákok közeledtére Klapka e messze nyúló álláspontokból, melyek 5 mértföldnél továbbra terjedtek, elhatározta csapatait szorosabban Tokaj felé concentrálni s rögtön szétküldte erre vonatkozó parancsait. Ennek következtében január 21-kén

a jobb szárnynon a Schulz dandár Bodrog Keresztúrnál és Kisfaludnál foglalt állást, előcsapatai Olasz-Liszskán;

a centrumban a Bulharin dandár Tarcalnál;

a tartalék dandár Tokajnál;

a balszárnynon a Desewffy dandár, mely parancsot kapott szintén Tokajra menni, Szikszóról Tisza-Lökre indult s még útközben volt.

Schlick azt hitte, megtámadhatja a magyarokat, a nélkül, hogy Schulzigot bevárná.

Ő maga 22-én reggel seregének zömével Tályán és Mádon át a nagy országúton Tarcal felé s a borairól híres tokaji hegy felé; a bal szárnycsapat, 1 zászlóalj, 1 század lovasság s 4 ágyú Herzmanowski őrnagy alatt Újhelyről a Bodrog mentében lefele vonulva, támogatassa a főtámadást.

Sűrű köd feküdt a tájon. Mád és Tarcal közt, hol az országutatót keresztül vágja a Bodrog-Keresztúrról Zomborba vivő út, Schlick főhadoszlopa a Bulharin dandár előcsapataira bukkant.

Ez utóbbiak előnyben voltak, s az osztrákok minden előnyomulása meg lön az által akadályozva, hogy a magyarok megszállva tartották a tokaji hegy magaslatait Schlicknek baloldalán. Schlick most egy zászlóaljat küldött, hogy rohammal vegye be e magaslatokat, mialatt egyidejűleg 1 lovas századot a sürti magyar csatárjajokra bocsátott az országuton. E századot visszaverték Bulharin előrohanó huszárjai. A magaslaton egyike azon jelene-teknek fordult elő, melyeket a köd gyakran előidéz.

Az osztrák zászlóalj minden nagy baj nélkül megérkezett a tokaji hegyhez ; a további előnyomulásban váratlan magyarokra bukkant s inkább meglepetve mint kényszerítve, hátrálni kezdett. Csakhamar újra előre indíttatott. Ez alkalommal a mindkét részről parancsnokló főtiszték egészen egymásba ütköztek. Hogy kimeneküljön, meglehet hogy a magyar parancsnok értésül adta, miszerint ő nem igen vonakodnék az osztrákokhoz átmenni. Fiedler tábornok, a mint értesült erről, készpénz gyanánt vette ezt, s felszólította a magyarokat, rakják le a fegyvert, mialatt az osztrák zászlóalj már egészen gondtalan volt. A magyarok azonban a magaslaton támogatást nyertek s most azonnal támadást kezdtek. Az osztrákokat egy pillanat alatt leverték a magaslatról.

Schlick ugyan még egy kísérletet tett s a támadás újra előre is haladt, de végre ismét csak visszavetett az előnyomuló magyarok által.

A köd folyvást tartott, Schlick nem ismerhette föl, mily gyenge valóban az ellenség, mely vele szemben áll, — az egyetlen Bulharin dandár, alig 3000 ember ; — a magaslaton történetekből nem azt következtette, hogy a köd itt zavart csinált, hanem hogy a magyarok túlnyomó erővel vannak, estére tehát visszatért Mádra.

Herczmanowski meg sem kapta a parancsot a Bodrog mentébeni előnyomulásra, a levél vivőjét elfogták a magyarok ; 22-én reggel mégis előre indult ; a Schulz dandár előcsapatai egész Kisfaludig hátráltak s odáig üldözte őket Herczmanowski.

22-én este Schlick hozzá üzent, jöjjön ő is vissza Mádra s egy zászlóaljat küldött 2 ágyuval Kisfalud felé, hogy vezesse vissza Herczmanowskit.

Mielőtt Herczmanowski Schlick visszavonulási parancsát megkapta volna, már megtámadta őt január 23-án reggel Schulz, ki rögtön támadáshoz kezdett, a mint meggyőződött arról, hogy nem áll ellene túlnyomó erő. Herczmanowskinak hátrálni kellett, utközben megkapta a visszavonulási parancsot s most Mád felé fordult, hová délután 2 órakor megérkezett.

Schlick 22. és 23-án 148 embert, köztük 9 tisztet veszített; a magyarok alig veszítettek annyit. Már észrevehették olvasóink, hogy a veszteségek ekkoráig, a mennyiben nem szétrobbantásból álltak, egyáltalán igen csekélyek valának.

25-én Schlick megkezdte visszavonulását Mádról; értesült már Schulzig közellétéről s számított arra, hogy ez a magyaroknak bal oldala ellen fog menni, ha ezek követnék őt Tokaj felől, mi azonban nem történt. Azt gondolta most Schlick, hogy újra előnyomulhat. Uralkodó eszméje volt Tokajt elfoglalni s azáltal Debrecent fenyegetni. Görgeyvel egyelőre mit sem törődött; látni fogjuk, hogy Windischgrätz hercegnél épen az ellenkező eset volt. Pedig már 28-án homályos hírek jöttek Schlickhez Görgey közeledéséről. Bár kissé nyugtalanították e hírek, azt hitte, még van elég ideje előbb Klapkával végezni, és Schulziggal egyesülve, csapatait újra Tokaj ellen indította.

Ennek következtében jan. 29-én a Schlick-féle hadtestből a Fiedler dandár Mádnál, a Pergen dandár N.-Kérnél, Boldogkő Várallyánál s egy csapat a balszárnyon Sátorallya-Ujhelynél állt, a Parrot dandár Fiedler és Pergen közé ékelte be magát Szántónál és Kis-Kérnél a nagy országun, Gibárthnál a Hernád mellett; a Krieger dandár képezte a szélső jobb szárnyat Forrónál a kassa miskolci országun, egy előre tolt csapatosztállyal a zsolcai Sajóhidjánál, Miskolctól keletre. Végre a Deym dandár, megerősítve egy Eperjesen alakulófélben levő szabadesapat által, Kassát, Eperjest és Lőcse vidékét tartotta megszállva, s földözte Schlick hátát az északi megyék magyar fölkelői, mint szintén Görgey ellen is.

Schlick egész hadereje most már 12 zászlóalj, 14 század lovasság s 53 ágyúból állt, vagy leszámítva a Deym dandárt, 10 zászlóalj, 13 század lovasság és 44 ágyúból; ez utóbbi számból 1 lovas századnak még Putnok felé kellett menni portyázni, mely

helyen át Görgey szintén jöhet. Oly kevéssé volt még Schlick bizonyos e tábornoknak mozdulatairól.

Január 30-án Pergennek balra Olasz-Liszkára kellett indulnia s 31-én akart Schlick új támadást kezdeni Tokaj ellen. E napon tehát a Fiedler dandárnak, Parrottól követve, a főországuton Mádról Tarcalra kellett előnyomulnia, mialatt Pergen Bodrog-Kereszturon át a Bodrog mentében lefelé jön.

Klapka nem sokára a január 22-ki ütközet után, értesítvén Schulzig jöveteléről, részéről szintén megerősítést kért Kossuthtól. Erre Kossuthnak január 29-én kelt válaszát kapta. Ebben tudtára adatott, hogy épen e percben vonatik össze egy 5000 emberből álló tartalék Polgárnál a Tisza mellett s Ujvárosonál Debrecenről északnyugatra, hogy Asboth ezredes a Zrinyi- és Hunyady-csapatokkal Tisza-Fürednél áll, Dembinski Polgárnál, hová 4000 embert vár, míg 4000 embere, melyet Perczeltől kapott, már készen áll ott. E levélben csak gyengén volt érintve, hogy Dembinski van fővezérül kiszemelve, legalább, hogy ő fog parancsnokolni mindenütt, hol több hadtest van egyesítve.

Klapka egyidejűleg más nyiltabb tudósításokat is kapott e pontot illetőleg. Bármily kevéssé értett is egyet Dembinskinek fővezérré kineveztetésével, Klapka nem az az ember volt, hogy személyes ellenszenvének föláldozza a közjólétet. A mennyire lehet, támadólag akart föllépni Schlick ellen, s miután azt a parancsnoksága alatt jelenleg egyesítve levő haderővel nem tehetné, egészen megnyugodott abban, hogy másnak parancsnoksága alá jut, csak a célra nézve, mely előtte lebegett, új erő nyersék.

Ily értelemben irt Dembinskinek is, hanem csaknem ugyanakkor arról értesült, hogy Dembinski 4000 emberével Polgárnál át akar menni a Tisza jobb partjára s Miskolc ellen nyomulni. Ily körülmények közt a Dembinskivel való egyesülésre nem lehetett gondolni. Schlick azonban közeledett s intézkedéseket tett a támadásra. Klapka ekkor nem hitte, hogy a tokaji hegyenél még egyszer elfogadhatja az ütközetet a győzelemre kilátással s elrendelte a visszavonulást a Tisza bal partjára, Rákamazra; a fahidat szét kellett volna szedni, félreértés követke-

tében azonban a befejezett visszavonulás után január 30. és 31-dik közti éjjel fölégették. A Tisza ugyan jéggel volt borítva, hanem a jég nem volt elég erős.

Ily állapotban találta a dolgokat Schlick, midőn 31-én Tokajra ért. 4 század gyalogságot a befagyott Tiszára küldött, hogy próbálják meg a jég szilárdságát, hanem nagyon gyengének találták. Erre aztán lövöldözni kezdtek egyik partról a másikra, a mi egész besötétedésig tartott s mialatt az osztrákok néhány röppentyűlöveget föl is állítottak a jégre. Estére Schlick Szerencs, Tarcal, Mád és Bodrog-Keresztúrra vonta vissza csapatait.

Nem sokára aztán híreket hallott észak felől, melyek arra birták, hogy előbb Schulzig altábornagyot 2 zászlóaljjal, 4 század lovasság és 2 ágyúval Kassára küldje, s aztán maga is utána menjen.

Klapka és Görgey egyesülése.

Lőcséig követtük Görgey hadtestét, láttuk aztán, hogy Schlick Klapka ellen mitsem birt kivinni, sőt a harcban inkább veszteséget vallott. Most Schlick a két hadtest közt állt; Görgey és Klapkaé közt. Tokaj püncs távolabb 18 mértföldnél Csötörtökhelytől a Szepességben.

Kiesewetter őrnagy, ki Schlicknek egy csapatosztályával Lőcsén állt, már január 29-én értesült arról, hogy az egész Görgey-féle hadtest közeledik a Szepességhez, 31-én szélső előcsapatait megtámadták Görgey előcsapatai s néhány ponton visszavetették. Schlick nem nagy fontosságot helyezett e jelentésekre; hiszen véleménye szerint Görgeyt erősen üldözi a Ramberg-hadosztály, a Götz és Jablonowski-féle két dandár. Egyelőre tehát csak Deymnek adott parancsot, hogy $1\frac{1}{2}$ zászlóaljjal, $\frac{1}{2}$ század lovasság és 4 ágyúval induljon Kassáról Margitfalvára a Hernád mellé, középtávolnyira Kassa és Lőcse közt, hogy Kiesewettert magához vegye, míg egyidejűleg Schulzigot, mint láttuk, délről Kassára küldte csak csekély sereggel. Deym február 2-án elindult Margitfalvára. Azonkívül $\frac{1}{2}$ zászlóaljnak 2 ágyúval

Kassáról Eperjesre kellett előre menni, mialatt Eperjesről 2 század gyalog 2 ágyúval a braniszkói szoros felé nyomult elő, középtávolnyira Eperjes és Lőcsé közt. A Schulzig alatt küldött csapatosztályt nem sokára még egy zászlóalj követte 6 ágyúval, és Schlick Schulzigra bizta a főparancsnokságot Görgey ellen.

Február 2-án vonult be Iglóra a Felső-Hernád mellett Görgey bal szárnyoszlopa, a Guyon hadosztály. Kieseletter, ki erről értesült, elhatározta az ellent, melynek erejét nem ismerte s csekélynek tartotta, megtámadni éjjeli szállásán. E végből Lőcséről 2-án este megindult, s mivelhogy a Guyon hadosztálynál az előőrsi szolgálat mindig nagyon mostohán volt kezelve, Kieseletter vállalata annyiban sikerült, hogy egészen a város közepéig behatolt. Ekkor azonban sikerült Guyonnak hadosztálya nagy részét összeszedni; a határozottan tulnyomó erőnek Kieseletter nem állhatott ellent. Veszteséggel visszaveretve Iglóról, Lőcsére kellett visszavonulnia s csakhamar e helyet is elhagyta, hogy a braniszkói szoroshoz induljon, hol az Eperjesről küldött 5 század gyalogsággal egyesült.

Deym február 3-án Margitfalváról Krompachra előnyomulva, meghallotta itt Kieseletter szerencsétlenségét és visszavonulását, és $\frac{1}{2}$ zászlóaljat a kluknoi szorosnál hagyva, most maga is a braniszkói szoroshoz sietett, hol 4-én Kieseletterrel egyesült.

Most már e szorosnál a Lőcséről Eperjesre vezető úton 2 zászlóalj, fél század lovasság és 6 ágyú állt Deym alatt.

Görgey forrólázba esvén, három napig kénytelen volt Vichodnán visszamaradni; február 3-án érkezett Poprádra s tudósítást kapott itt az Iglón történetekről. Ez volt az első eset, mely Schlick közellétét jelentette. Kétségkívül kiterhetett volna Schlicknek utjából s mellékutakon harc nélkül egyesülhetett volna Klapkával. Csakhogy ekkor a Ramberg hadosztálynak szabad utat engedett volna a Schlickkel egyesülésre, mi nem látszott neki tanácsosnak. Elhatározta tehát, támadólag lépni föl Schlick ellen és pedig először is megtámadni annak csapatait Braniszkónál. Nem volt ugyan egészen bizonyos, győzelem fogja-e koronázni e támadást; főleg Schlick és Klapka állásától függött ez.

Ha Schlick haderejét már nyugoton Kassa és Eperjes közt összpontosította, a mi nagyon is lehetséges volt, miután előcsapatai már négy nappal ezelőtt megtámadtattak a Görgey-féle előcsapatoktól, úgy az ügyek roszul álltak. Klapka közreműködésére az utolsó hírek után semmi esetre sem lehetett biztosan számítani. E hírek ugyan január 24-ig terjedtek, tehát a tokaji ütközet utánig. Hanem az tűnt ki ezekből, hogy Klapka főfeladatát csak abban helyezi, hogy Schlicket megakadályozza Tokajnál a Tiszán átmenetben. S Görgey minden halandó közt bizonyára a legutolsó volt, ki valamit adott a magyar diadalhírekre, azt vélte tehát következtethetni, hogy Klapka a Schlick-féle hadtestet, ha ez visszanonulna is, nem igen fogja nyomban követni. Minden esetben kísérletet akart tenni Görgey a braniszkói szoros ellen. Főhadiszállását tehát már 3-án Lőcsére tette át, hol az 4-én is maradt s honnan kiosztotta az illető parancsokat.

Szándékosan a Guyon hadosztályt választotta, mely nézete szerint a leggyarlóbb csapatokból állt, hogy a siker annál fényesebbnek, a meghiusulás annál csekélyebb jelentőségűnek tűnjék föl.

Guyon hadosztálya, két dandárra osztva, a 13-ik és 33-ik honvédzászlóaljakból, 2 a bányavárosokban újonnan alakított zászlóaljból s egy zászlóalj nógrádi önkéntesből, továbbá 1 század vadász, 2 század utász, 2 század huszár és 24 ágyúból állt. Az egész 3920 ember.

Pillernek követni kellett Guyont, hogy támogassa; a Kmety és Aulich hadosztályok az országuton nyomuljanak elő Krompachon és Kluknón át, hogy az ott netán álló ellenséges haderőket letartóztassák.

Február 5-én korán reggel Guyon Korotnónál állt, honnan az országút Eperjes felé kigyózva megy fölfelé a braniszkói hegy nyugoti lejtőjén. Délelőtt 9 órakor kezdte meg a támadást tüzeléssel az országuton, mely által fődöztetve két kerülő hadoszlop megmászta az erdőséggel borított lejtőt az országút mindkét oldalán. Deym csak gyöngé csapatosztályokat küldhetett ezek ellen, melyek csakhamar visszaverettek. Ez által a főhadállás tarthatlanná vált. Deym föladta azt s megindult, az üldöző huszároktól folyvást szoríttatva, Eperjes felé, hová a febr. 5. és 6.

közti éjjel megérkezett. A braniszkói hadállás elhagyásának hírére a fél osztrák zászlóalj, mely Kluknónál állt, szintén visszavonult, miközben nem üldöztetett. Ellenben egy másik csapatosztálynak, mely Deym másik szárnyán a lublyói út szemmeltartására volt kiküldve, elvágták a visszavonulhatást.

Deymet Eperjesen magához fogadta Schulzig ; Deym febr. 3-án már tudósítást küldött az iglói eseményekről Schulzignak s ez Schlicknek jelentést tett róla. Most látta Schlick, hogy ez ügyek komolyabbak, mint a hogy ő eleinte képzelte. Csapatait tehát délről rögtön Kassa felé indította. Pergen 5-én Kérre, 6-án Kassára jött, Fiedler 5-én Szántóra, 6-án Hidasnémetire a Hernád hidjához, a Parrot dandár 5-én Vizsolyra és Boldogkő-Várallyára érkezett.

Schlick maga már a 4. és 5. közti éjjel megjött Kassára, honnan 6-án reggel minden itt található gyalog csapatot kocsiikon Eperjesre küldött.

Ez utóbbi helyet Schulzig, miután Deymet magához vette, már 6-án reggel 8 órakor kiűritette. A kassai úton vonult aztán vissza Sz. Péterre. Itt találkozott a Kassáról utána küldött csapatokkal s nemsokára jött maga Schlick is, ki most mindent hátra vont Kassa mellé a lemesi hadállásba.

Guyon, ki a feb. 5. és 6. közti éjt Sirokán a braniszkói hegy keleti lejtőjén töltötte, 6-án bevonult Eperjesre.

A csekély ellenállásból, melyre Görgey talált, azt követte, hogy Schlick már vagy messze van a Tiszán túl, vagy hogy a magyarok jöveteléről nem értesült annak idejében vagy kevésre becsülte erejüket. Görgeynek szándéka volt erőlesen szorítani az ellent, hanem e szándékát határozatlanság és Schlick valódi állása fölötti bizonytalanság miatt halogatta. Sőt 7-kén este azon gondolatra jött, hogy Schlick meg akarja őt támadni Eperjesen ; magához vonta tehát Eperjesre az Aulich hadosztályt is, hol Guyon és Piller már ott álltak s csak Kmetyt hagyta hátra a kluknó-kassai úton, azon útasítással, erőlesen nyomuljon Kassa ellen.

Klapka február 1-én reggel ismét visszament a Tisza jobb partjára Tokajra s azonnal egy járható hidat állíttatott fel, mivelhogy a jég már nagyon töredezett. Nézete szerint Schlicket

nyomban kellett követnie, mihelyt ez vissza kezd vonulni. Ekkor Dembinski zavarólag avatkozott közbe.

Ez február 5-én azon parancsot küldte Klapkához, induljon Miskolcra s 7-én ott legyen. Klapka ellene nyilatkozott ennek és személyesen elment Dembinski főhadiszállására Szerencsre. Heves szóvitára került itt a dolog. Dembinski úgy vélé, nem kell Görgeyvel törődni, ha ez nem gázolt ki a bajból mostanáig, úgyis késő lesz most már rajta segíteni. Klapka viszonzá, hogy itt nem személyekről van szó, hanem Magyarországról. Végül féligmeddig kiegyezkedtek.

Ujabb beosztás szerint Klapka hadteste most e három osztályból állt :

Kazinczy, 5 zászlóalj, 6 század lovasság és 12 ágyu ;

Desewffy Aristides, 5 zászlóalj, 5 század lovasság, 12 ágyu ;

és Máriássy, 4 zászlóalj, 2 század lovasság és 12 ágyu.

A Desewffy és Máriássy hadosztályok 5-én Bodrog Keresztúron, Tarcalon és Tokajban álltak ; ez utóbbi helyen volt Klapkának főhadiszállása ; a Kazinczy hadosztályt, mely csak most legujabban adatott Klapkához, Dembinski személyesen vezette hozzá s fölállította Tisza-Löknél, mialatt Szerencsen foglalt főhadiszállást.

Klapka előterjesztéseire Dembinski most tehát megengedte neki, hogy a Desewffy hadosztálylyal követheti Schlicket ; ellenben a Kazinczy hadosztály Miskolcra, a Máriássy hadosztály Megyaszóra és Gesztelyre induljon.

Klapka 7-én a Desewffy osztálylyal Boldogkő-Várallyára ment s 8-án Göneről és Ruszkáról megtámadta a Hernád hidját Hidas Németin, mely mellett Schlick részéről a Fiedler dandár volt fölállítva. A hidat, bár az osztrákok folygyuttották, rohammal elfoglalta Klapka s Fiedler visszavonult Kassa felé. Klapka a feb. 8. és 9. közti éjjel Hidas Németin maradt. Itt kapott tudósítást Dembinskitől.

Dembinski a két Klapkaféle hadosztálylyal Miskolcra ment. Bármilyen volt is ez útra nézve kifürkészhetlen szándéka, a mint Miskolcra érkezett, megváltoztatta nézetét. Irt Klapkának, hogy nemsokára 1 zászlóaljat, 1 század lovas és 2 ágyut fog

ez tőle kapni, mely csapatok majd 8-án Szikszóra mennek; továbbá utána küldi a Máriássy-hadosztályt is, mely Megyaszóra indíttatott, végül azon esetre, ha Görgey közel van Schlickhez, Dembinski a hadtest többi részét, tehát a Kazinczy osztály nagy részét is Kassára akarja vezetni. Most egyidejűleg 8-kán hírért hallotta Klapka a braniszkói február 5-iki ütközetnek. Görgey e szerint minden esetre igen közel lehetett Schlickhez, ha némileg gazdálkodott az idővel.

Klapka tehát 9-én Szinaig előre ment, azon szándékkal, hogy Schlickkel megütközik, ha Görgey a másik oldalról megtámadja Schlicket. Mert, hogy egyetlen hadosztályával neki menjen Schlicknek, azt nem tehetette, s hála Dembinski ide-odajárkálásainak, arra nem lehetett számítani, hogy 9-én megérkeznek az 1-ső hadtest többi hadosztályai.

Most vissza kell fordulnunk Schlickhez és Görgeyhez.

Schlick febr. 8-án serege zömét a lemesí állásból visszavonta a budaméribá, melyet korábbi eseményekből már ismerünk; előhadát Görgey ellen még a lemesí Tarca-hídjánál hagyta. Estefelé hallotta meg, hogy Fiedler elvesztette a Klapka elleni harcban a Hernád hidját Hidas-Németin s hogy Enyickére húzódtott vissza.

Most két közel tűz közt állt; mert ámbár Görgey még mindig csodálatos módon nyugodtan állt Eperjesnél, Eperjes és Hidas-Németi alig 7 mértföldnyi távolra vannak egymástól s Kassa körülbelül középett fekszik a kettő közt. Hirtelen kellett tehát határozni. Éleinte arra gondolt Schlick, hogy a hálót mégis fegyveres erővel szétvágja, azaz: két ellenfele közül egyikre veti magát s azt megveri, és pedig először is Klapkát; ez állt legközelebb, azonkívül gyengébbnek is látszott s Görgey oly annyira késlekedőleg, halogatólag állt Eperjesnél, hogy némileg alaposan lehetett következtetni további esendesen maradására is; hanem nagyobb biztosítás végett meg is lehetett őt akadályozni a Tarca-hídjának Lemesánnál fölégetése által. E hidat tehát Schlick azonnal fölgyújtatta.

Ha nem sikerül Klapkát megverni, úgy nem marad egyéb hátra a Schlickféle hadtestnek, mint oldalt kitérni és pedig Sepsin át Putnokra, hogy Windischgrätzhez közeledjék.

Ez utóbbi esetre a Parrot dandárt azonna' minden poggyászzal Tornára indította Schlick, Schulzignak Kassánál kellett maradni Görgey ellen és Schlick maga a febr. 8 és 9. közötti éjjel 6 század lovassal s 12 ágyuval Enyickére ment, hogy Fiedlert Klapka ellen megerősítse. De alig élt ide, hírét hallotta, hogy egy erős ellenséges hadoszlop — a Kmety hadosztály volt Görgey hadtestéből — már a kluknói úton közelget Kassára. Schlick most rögtön parancsot adott minden dandárának, hogy induljanak Sepsi felé; a Klapka elleni harenak abba kellett maradni.

Február 9-én tehát az egész Schlickféle hadtest Sepsinél volt egyesítve. Innen ment a Parrot dandár 10-én a poggyászzal Szénre, 11-én Tornallyára, 12-én Batkára, Rima Szécestől északra. A sereg zöme 10-én megpihent; 11-én aztán, élén a Fiedler dandárra', melyet Pergen, Krieger s végül Deym követt, Jósafőre, Petríre, Szénre, Szilasra, 12-én Bunjára, Bejére, Tornallyára és Aggtelekre. Deym egy kis utóhadat hagyott Szénben; 13-ára általános pihenő nap volt kitzúve.

Görgey Eperjesen febr. 9-én reggel értesült arról, hogy a Tarca hidja Lemesnél el van égetve; csak most adott parancsot a határozott előnyomulásra a három egyesített dandárnak, miután Schlick szándékait illetőleg alig lehetett most már valami kétség. A Guyon és Piller hadosztály a lemesi Tarca hidján át, melyet előbb helyre kellett állítani, nyomuljon elő a nagy országúton; az Av'lich hadosztály a Tarca bal partján menjen le Felső Olesvárig, hol még fennállt egy hid s innen induljon Kassának.

A lemesi hid 9-kén későn éjjel készült el s csak febr. 10-én délelőtt vonultak be Görgey előcsapatai a Schlick által most már teljesen kitűrt Kassára, Klapka előcsapataival egyszerre, melyek a Fiedler dandárt visszavonulása után Enyickére követték, míg másnap a Máriássy hadosztály is megérkezett Hidas Némétire.

A két vezér, Görgey és Klapka is találkozott még ez este Kassán s közös rendszabályokat állapítottak meg itt együtt. Klapka e szerint üldözte Schlicket az egyenes úton, Görgey pedig a Ramberg hadosztályt (Götz és Jablonowski dandárok) akadályozza meg a Schlickkel egyesülésben.

Görgey 11-én Hidas Németire utazott, hogy Klapka csapatait megtekintse s ez utóbbi épen Schlick üldözésére akart indulni Sepsí felé, midőn ismét jött Dembinskitől egy parancs, mely Klapkát Miskolcra és Edelényre visszahívta, hogy csatlakozzék Dembinskihez, ki most Schlick előtt el akarta zárni az utat s e végre a Kazinczy hadosztálylyal 11-én Edelényig és Sajó Sz. Péterig, 12-én Putnokig előrehatolt.

Dembinskinék ez újabb időszerűtlen beavatkozása miatt Görgey szerfölött fölboszankodva, miután Klapkának engedelmeskedni kellett, elhatározta, hogy ő maga fogja Schlick üldözését átvállalni s a Piller és Guyon hadosztályt Schlick után küldte. Az előbbi utólérte Schlick utóhadát Deym alatt Szénnél febr. 13-án s jelentékeny veszteséget okozott annak, hanem aztán megszüntette az üldözést.

Az 1-ső hadtestből 13-án a Kazinczy hadosztály Putnokon állt, a Máriássy hadosztály Kazán, a Desewffy osztály, melyet Klapka vezetett oda, Miskolcon.

Schlick 14-én a Parrot dandárt Keresztúrra, Rima Szombattól nyugotnak, Fiedlert Rimaszombatra, Pergent Batkára, Rimaszombattól keletnek, Deymet, kit az utóhadból kivett s Kriegern által pótolta, Fügére indította; Kriegern szintén ide kövesse.

Dembinski ellenben 14-én Putnokról a Kazinczy hadosztálylyal Tornallyára indult, mialatt Máriássy tartalék gyanánt követte. Kriegern már átvonuló félben volt Tornallyán, midőn Dembinski heves ágyuzással támadott reá. Schlick Deymet rögtön megállította s visszafordította Kriegern támogatására. Dembinski azonban csak az ágyuzásnál maradt s még 14-én ismét visszahúzódott Putnokra, úgy hogy Schlick 15-én zavartalan folytathatta útját a Parrot dandárral Losoncig, a sereg zömével Rimaszombat tájáig, tehát Windischgrätz herceg főhadserégével is közel összeköttetésbe léphetett.

Itt elhagyjuk a haretér e részét, hogy Windischgrätz herceghez s a vele egyenesen szemben álló magyar haderőkhöz forduljunk. Csak a Ramberg hadosztályról akarunk még pár szóval megemlékezni. Ez 11-én Görgeyt követve Szepes-Várallyára ért s a következő napokon a braniszkói hegyen át Ber-

thodfalvára és Kriesre ment, hová 13-án érkezett s hol Görgeynek csapataiba ütközött, — a főhadiszállás hadoszlopába. — Ámbár a magyarok visszaverettek, az osztrákok a következő éjjel mégis visszamentek a Braniszkón Kirchdorfra. Itt találta őket a Komáromból hadosztálya után utazott Ramberg altábornagy s átvette a parancsnokságot. Február 19-ig itt maradt egy helyben állva, mert oly híreket hallott, hogy Kassánál 45,000 magyar van egyesítve, a miből természetesen nagyon is sok hiányzott. Csak midőn nem lehetett már arról kétkedni, hogy Kassát a magyarok teljesen kiűritették, indult Ramberg oda, febr. 21-én megérkezett Kassára s 28-ig ott maradt, hogy hadosztályát megpihentesse, mely nem igen harképes állapotban volt s nem állt 5000 fegyverfogható emberből sem.

A közép Tiszánál történt események.

E szakasz elején már általában megjelöltük a helyzetet, melyben Windischgrätz herceg volt a magyar fővárosok megszállása után.

Miután Wrbnát Görgey üldözésére küldte, a hercegnek nem maradt többje január 8-kán Pest környékén mint 18 zászlóalj és 31 század lovasság 126 ágyuval. Buda falait védelmi állapotba helyezték, hanem a munkát még csak most kezdték meg, még nem haladt messzire, Pestet nem lehetett magára hagyni, az osztrák határok felé való közlekedést nyugtalanították a népfölkelés csoportjai, csapatosztályokat kellett kiküldeni lehető biztosításukra.

Ily körülmények közt erőlyes előnyomulás a Tiszához s azon túl mindenestre nagyon veszélyes vállalatnak látszott. Hogy azonban mégis értesüljön arról, a mi a folyónál történik, hogy a készleteket elfoglalja, melyek hirszerint Szolnokon fülhalmazvák, hogy végre a pest-szolnoki vasút helyreállítását fedezze, Windischgrätz herceg az Ottinger lovas dandárt küldte Szolnokra. Mihelyt a vasút helyre lesz állítva, elegendő csapat gyalogság is küldetik utána, előbb nem, hogy így a magyarok

támadó föllépése esetén, annál hamarabb lehessen Pesten összpontosítani a sereget.

Ottinger január 9-én hagyta el Pest környékét s 13-kán ért Szolnokba, hol valóban jelentékeny készleteket foglalt le. A vasút helyreállítását megkezdték.

Perczel, mint tudjuk, január 5-én hagyta el Pestet s Szolnok felé vette útját. Szándéka az volt, hogy a Tisza bal partján concentrált állást foglal el s innen visszaveri az osztrákok minden átmeneti kísérletét. Az erre számított mozdulatok következtében 14-én jobb szárnyával Répásy alatt Ujvárosra, a bal szárnyával saját vezérlete alatt Kardszagra ért, míg a centrum Nádudvaron állt. Egész hadereje ez időtájt a magához vont erősítésekkel együtt 13 zászlóaljra 14 század lovasság és 40 ágyura, azaz 15,000 emberre ment. E haderő 3 hadosztályra volt osztva Répásy, Hertelendi és Kazinczy alatt, minden hadosztály 2 dandárra.

Január 17-én kapta Perczel a magyar kormánytól a parancsot, hogy lépjen föl támadólag s foglalja el Szolnokot minden áron, főleg azért is, hogy Windischgrätz hercegnek neheztse meg vagy tegye lehetlenné a szerbekkel való összeköttetést. Asboth alezredes néhány ezer nemzetőrrel a tiszafüredi útra ügyeljen föl, hol ekkoráig Répásy állt. Január 18-án kezdte meg Perczel mozdulatait e parancs értelmében.

A Tisza Gallicia határaitól ered, fő forrásai a fekete és a fehér Tisza nem messze fekszenek a Pruth eredetétől; egyesülésük után a Tisza felső folyásában nyugoti irányt vesz s ezt megtartja aztán is, mikor Nagy Szöllösnél kilép a hegyek közül. Folyvást lomhábban folyva, minél távolabb megy a hegyektől, Tokajnál s a Sajó beleömlésénél déli irányba fordul, melyet aztán meg is tart a Dunába ömléseig Titelnél.

Le egész a Sajó beömléseig száraz nyár idején több helyütt átgázolható; azontúl megszűnik ez; 500—1000 lábnyi széles és jelentékeny mély, de partjai többnyire alacsonyok s ezeket tavasszal ép úgy mint májustól augusztusig el szokta önteni s posványokat képez. A folyón aztán csak néhány főátjáró helyen lehet átkelni s az azt kísérő mocsárokon is csak az országutakon, melyek sok apró hiddal vezetnek át a vízfolyások fölött.

A Tiszának minket érdeklő részén hidak vannak Tokajnál, aztán Tiszafüred és Poroszló közt, Szolnoknál s Cibakházánál. Átmenetek komp által több helyütt vannak, mi itt csak a lökít, csegeit és alparit említjük.

Perczel a Kazinczy hadosztályt Tisza-Beőre küldötte, 3 mértföldnyire Szolnok fölött, ő maga serege zömével Török-Szent-Miklóstra indult, hová január 21-én meg is érkezett. 22-én kellett volna a támadásnak történni.

Perczel maga a Hertelendi hadosztálylyal a szolnoki hid ellen akart nyomulni, hogy Ottinger figyelmét itt lekösse, Kazinczy Tisza-Beőnél menjen át a folyón, nyomuljon innen a Zagyva felé s vágja el Ottingernek az Abonyra visszavonulást; egy másik csapatosztály Perczel Miklós alatt Szolnokon alól menjen át a Tiszán s szintén hátába essék Ottingernek.

Ottinger már 18-ika óta aggodott; már e naptól kezdve különböző jelentéseket küldözött hadtestparancsnokához, Jella-esics bánhoz, melyeket ez eleinte ép oly kevés figyelemre méltatott, mint Windischgrätz s melyekre nemsokára visszatérünk. Perczel cirkáló csapatai, melyek 20-án Szolnok előtt mutatkoztak, arra indíták Ottingert, hogy 20. és 21. közti éjjel egész dandárát kivonta a városból s fegyverben tartotta, úgy szintén Abonyt is megszállatta 2 század lovassal és 3 röppentyű löveg-gel visszavonulásának biztosítása végett.

22-én délelőtt 9 órakor egy általa Török-Szent-Miklós felé kiküldött cirkáló csapat fele útján Perczel előhadára bukkant s a köd dacára is fölismerte, hogy erős hadoszlopok követték ezt.

Ottinger rögtön előre indított 2 ágyut a szolnoki hidra. Nemsokára azonban hire érkezett Kazinczy menetének a Zagyva felé, mire Ottinger dandárát ezer lépésnyire Szolnoktól az abonyi úton föllállította.

Hertelendi ellenállás nélkül elfoglalhatta a szolnoki hidat, rögtön áthozott a Tisza jobb partjára néhány üteget s ágyúzatni kezdett Ottingerre, a mi Kazinczynak előnyomulásával együtt Abonyba visszavonulásra indította Ottingert. E visszavonulás, sietsége mellett nem történhetett meg jelentékeny veszteség nélkül, mely azonban még jelentékenyebbé vált volna, ha Kazinczy körülszárnyalási útjában területi nehézségekre nem

akad, melyek alkalmas időbeni megérkezését gátolták. Ottinger a jan. 22. és 23. közti éjjel, ámbár nem kényszerítetett reá, Abonyt is kiűritette s visszahuzódott egész Ceglédig.

Perczel 23-án pihenő napot tartott Szolnokon s 24-én Cegléd elé nyomult, hol 25-én újra megtámadta Ottingert; ez, ámbár időközben némi erősítéseket is kapott, Ceglédet mégis kénytelen volt elhagyni s Albertira visszavonulni.

Láttuk, hogy Schlick jelentéstételei a Klapka-féle hadtest szaporodásáról, melyek 18-án érkeztek Pestre a főhadi szállásra, Windischgrätz herceget arra indították, hogy a Schulzig hadosztályt küldje Miskolcra. Ezáltal az egész haderő, mely még a herceg közvetlen rendelkezése alatt maradt, 12 zászlóaljra, 14 század lovasságra s 105 ágyura olvadt le.

Nem szükséges többet tudnunk, hogy belássuk, miszerint a Windischgrätz herceg rendszere, csapatosztályokat küldeni a világ minden tája felé, a mint csak itt vagy ott valami szelöcske megmozdult, teljesen hibás volt. Windischgrätznek legalább arra kellett volna gondolnia, hogy más oldalról megerősítse magát.

Először Nugentnak irt s kérte ezt, hogy küldjön neki mielőbb 4 zászlóaljat Székesfehérvárra; erre január 23-án azon ígéret jött, hogy e zászlóaljak a hó végén megérkeznek Fehérvárra.

Schlick kérelmével csaknem egyidejűleg jöttek az első nyugtalanító hírek Ottingertől is, ki azon kívánságát fejezte ki, hogy legalább kis gyalogsági osztályok állitassanak föl támogatására Abonyban, Cegléden és Tápió Szelén. 22-én a bán által Ottingernek egy új jelentéstétele érkezett Windischgrätzhez. Ebben megvolt említve azon hír is, hogy Görgey a bányavárosokból Schlicknek háta mögött, ezt kikerülve, már a Tisza bal partjára huzódott s ott egyesült a magyarok többi haderejével. Windischgrätz ugyan a Csorichtól kapott utóbbi jelentések után nagy valószínűséggel következtethette, hogy ez nem lehetséges; mindamellett nyugtalankodott s azon nézetét fejezte ki, hogy Ottinger jobban tenné, ha Szolnok helyett Abonyban állna föl; megkérdezte aztán, valjon a szolnoki hidat képes-e egy gyalogsági osztály megvédeni s valjon szükség esetén vissza lehet-e ezt gyorsan vonni.

Hanem csakhamar azon további hír érkezett, hogy Ottinger 22-én Szolnoknál megtámadtatván, visszavonulásra kényszerítetett.

Most Windischgrätz hercegnek egész tehetetlensége lelkére szállt. Most parancsok küldettek szét mindenfelé, melyek arra valának számítva, hogy megerősítéseket vonjanak Pestre vagy Pest közelébe.

Igy a Neustädter dandár most Érsekújvárra hivatott; így Osorichhoz azon határozott parancs küldetett, kettőt dandárai közül vezessen vissza Pestre s csak egyet hagyjon Götzel egyesülten Görgey mögött.

Annyira jutott már Windischgrätz herceg, hogy — hallatlan az ő gondolkozásmódja mellett! — nem tartotta megvetendőnek egy diplomatikus eszközt is fölhasználni a „lázadók“ ellenében. Görgey váci proklamatiója azon reményt élesztette a hercegben, hogy ez emberrel lehetne valamit kezdeni. Az ellenség e nézete legjobb ítélet ama proklamatio célszerűsége fölött magyar szempontból. Egy megbízottat küldött tehát Görgeyhez azon utasítással, tudassa a magyar vezérrel, hogy Windischgrätz herceg ohajtja, vezesse Görgey hozzá hadtestét; teljes amnesztia s gondmentes életmód Ausztrián kívül biztosítatik neki ezért.

E küldött január 29-én jött Görgeyhez, a mint ez épen kivonulóban volt a bányavárosokból s Rózsahegyen beszélt vele. Görgey az ajánlatra váci proklamatiója egy példányának átnyújtásával felelt. Nem tartjuk valószínűtlennek, hogy a forró láz, mely ez időben a magyar tábornokot megszállta, az izgatottság következménye volt, melyet benne annak meggondolása támasztott, hogy mi módon foghatta föl ellensége ama megfontolatlan lépést.

Ottinger támogatására most egyelőre is 3 úteget és 3 zászlóaljat küldött Windischgrätz a vasuttal Ceglédre; azonfölül a Schulzig hadosztály, mely Schlickhez készülő útjában 23-án Kápolnára ért, utasítatott, küldjön egy század lovast Poroszlóra s rendeljen ott szállást 10,000 ember számára 30 ágyuval. Ez majd arra fogja indítani Perczelt, gondolá Windischgrätz, hogy a Tiszán túlra vonuljon vissza.

E reményben csalódott a herceg, mert 25-én este azon jelentés érkezett a főhadiszállásra, hogy e napon Ottinger Ceglédet is kénytelen volt elhagyni s Albertira huzódni vissza.

Most elhatározta Windischgrätz, hogy minden csapatot, mely fölött rendelkezhetik, tudniillik az Ottinger dandárt is beleértve, 10 zászlóaljat, 24 század lovas és 72 ágyut Albertinál egyesít. A csapatok Pestről rögtön megindították oda. A fővárosokban egyelőre csak 2 zászlóalj maradt, hanem pótléku egy zászlóalj oda hivatott Székesfehérvárról, egy másik Esztergomból, egy harmadik a bakonyi erdőből. Ezeket aztán majd a Nugent által megigért dandár (Dietrich dandár) pótolja.

Windischgrätz herceg reménye nagyon csekély volt, hogy Perczelnek ellent bír állni. Már megbarátkozott azon gondolat-tal, hogy a „lázadók“ megverik őt s visszavonulásra kényszeríthetik a Duna jobb partjára. Ez esetre elrendelte, hogy Pesten kívül veressék egy hid a Dunán, nehogy a történhető visszavonulásnál még Pest nyugtalan lakosságával is meggyűljék baja. Hasonló értelemben utasított Csorich is, hogy ha a bányavárosokból Vácra megérkezik, itt előbb szerezzen pontos tudósításokat a hadseregek állásáról s azon esetre ha Windischgrätz már visszament volna a jobb partra, Esztergomon át igyekezze vele egyesülni. A Duna hidja Pesten kívül a folyam rögtön kiáradása miatt nem állíthatott föl.

Egyébként nem volt szükséges. Windischgrätz, ki január 26-án délután Pestről Üllőre ment, hol másfélóra i vasúti utazás után megpihent, itt értesült éjjel arról, hogy a magyarok Ceglédre l visszamentek. S valóban így is volt.

Dembiuski, kinek fővezérlete alá először is a Klapkaféle 1-ső hadtest, aztán a 2-ik, Perczeféle s a 3-ik a szerb harctérről fölhuzódó hadtest adatott, azon hírrel érkezett meg Perczel hadtestéhez, hogy egy osztrák hadtest a felső Tisza felé közelget, hogy Debrecent fenyegebbe. Egyszersmind azt kívánta, hogy Perczel menjen vissza Szolnokra s onnan induljon a Tisza mellett fölfelé; Perczel szintén fölfelé akart menni, hogy Klapkával egyesüljön, hanem rövidség okáért a Tisza jobb partján akarta ezt végrehajtani. E fölött vita támadt, Perczel lemondott a 2-ik hadtest parancsnokságáról, mely most Rápásyra ruházta-

tott át és Debrecenbe ment. Dembinski pedig 26-án azon hirre, hogy erős osztrák csapatok közelednek Jellacsics alatt, Ceglédre, visszament Szolnokra s innen aztán ő maga a Kazinczy hadosztálylyal, mely az 1. hadtesthez tétetett most át, Künhegyesen, Madarason, Egyeken át Polgárra, hogy itt a Tisza jobb partjára átmenjen.

Hogyan ment aztán végre át a Tisza jobb partjára, hogyan töltötte el az időt, ide-oda jövőssel menéssel s hogyan avatkozott be zavarólag Klapkánál és Görgeynél a hadműveletek folyamára, azt láttuk már előbb.

Az osztrák hadoszlop, mely kósza hír szerint Debrecent fenyegette, a Schulzig hadosztály volt, melynek Poroszlón való szálláscsinálása mégis csak tett valami hatást.

Windischgrätz a mint Üllön Perczel visszavonulásáról értesült, részéről azonnal visszaküldött két gránátos zászlóaljat Pestre s maga is visszatért oda, a bánra bízva Perczel vagy Dembinski további feldözését.

Január 28-án Hartlieb altbnagy 3 zászlóaljjal, 9 század lovasság s 12 ágyúval bevonult a magyarok által elhagyott Szolnokra. A Tisza hídjából egy részt szétrombolva talált, egy előrs-csapatot balra Poroszlóra küldött, hogy a mennyire lehet, Schlickkel összeköttetésbe lépjen, egy másikat pedig Kecske-métre jobb szárnyának biztosítására.

Pesten most már 7 zászlóalj volt egyesítve; a Dietrich dandárt ugyan elküldte Nugent Fehérvár felé, de utközben, mivelhogy magyar csapat összeseregglésekről szállongó hírek jöttek Pécsről, parancsot kapott e dandár, hogy indúljon Kaposvárra. Egyelőre tehát nem jött a főhadsereghez.

A szerb harctéren történt események 1849 január és február folytán.

A január 2-iki pesti hadi tanács végzései folytán a Damjanich és Vécsey hadosztályok visszavonattak a szerb harctérről s január közepén keltek útra. E szerint a Bács és Bánátban most a 4-ik hadtest maradt Haddik gróf alatt, azon főadattal,

hogy a Szabadkától Szegeden át Makóig nyúló vonalat védje. Főhadiszállását Szegeden vette. Az egész hadtest ez időtájt nem állt 4000 embernél többől. Február elején két hadosztályra osztatott, melyek egyike Gál alezredes alatt Szabadkát tartozott védni s Horgoson át fönntartani a közlekedést Szegeddel, míg a másik Igmándy őrnagy alatt Szegedet, Szőreget és Makót megszállva tartá. Újonnan alakított csapatok által az egész hadtest február közepéig mintegy 12,000 emberre szaporodott, a tüzérséget is beleszámítva; $12\frac{2}{3}$ zászlóalj, $4\frac{1}{2}$ század lovaság és 30 ágyu. Ehhez járult még mintegy 4000 nem mozgó nemzetőr.

A 4 zászlóalj gyalog s $\frac{1}{2}$ század huszárral és 3 hónapi élelemmel ellátott Pétervárad közelében 3000 nemzetőr állt Bezerédy Miklós alezredes alatt, ki Bácon ütötte föl főhadi szállását.

A bánát keleti részén még mindig az úgynevezett 6-ik hadtest állt Gál Miklós ezredes alatt Arad előtt s a Maros vonalat tartotta megszállva egész az erdélyi határig.

A szerbek a magyar csapatok kivonulását a Bács és bánátból a gyengeség jeléül tekintették. Azonnal elfoglalták Bács nagyobb felét s a bánát nyugoti részét, megkezdték most „szerb vajdaság“-uknak szervezését s új csapatokat alakítottak. Rajacsics érsek székhelyét áttette Nagy Becskerekre.

A bánátban Todorovics parancsnokolt s megszállta a gyertyámosi vonalat Zombolyon keresztül Nagy-Kikindáig. Azonfölül itt voltak a temesvári és aradi várőrségek is Rukawina és Berger alatt.

Bácsban a szerbek csakhamar a Ferenc csatornánál álltak s e mellett nyugotra Cservenkán át Zomborig terjeszkedtek ki.

E hadállásokból kellett volna Todorovicsnak a Tisza mindkét partján fölfelé nyomulni, a magyarokat visszaűzni s végre kezét nyújtani Windischgrätz hercegnek, mialatt a temesvári várőrség szerbek és oláhok által szaporitva Aradot fölmenti az ostrom alól s Nugent tbszernagy átveszi Pétervárad ostromlását.

Nugent-t Kanizsán hagytuk, hová január 10-én bevonult. Itt megerősítette magát csapatok összevonása által egész 9000

főre s midőn Windischgrätz a hónap közepén túl egy dandár küldését kérte tőle, Nugent megígérhette ezt. Tudjuk, hogy a Dietrich dandár valóban már útban is volt Székesfehérvár felé, midőn Nugent visszahívta Kaposvárra.

A visszahívás oka a Nemeyei magyar szabadcsapat volt, mely a vidéket Pécs környékén megszállva tartotta s egy Valpónál Trebersburg alatt Eszék szemmeltartására föllállított kis csapatot fenyegetett.

Dietrichhel egyesülten, 6000 gyalog, 800 lovas és 21 ágyuval Nugent aztán Pécs ellen nyomult. Ez idő tájban január 30. és 31-én Trebersburg elfoglalta Valpóról Eszék külvárosait. Az eszéki várórség kedvet mutatott kapitulálni, hanem, mint monda, nem akarja magát parasztoknak megadni, Trebersburg csapatai pedig nagyon hiányosan voltak felszerelve, nagyrészt nem is egyenruházva. Trebersburg jelentésére Nugent néhány rendes csapatot küldött hozzá, míg ő maga a többivel Nemeyei szabadcsapatát szorította vissza a Dunán, mely aztán Haddik hadtestéhez csatlakozott. Eszék február 13-án kapitulált; 14-én a várórség lerakta a fegyvert.

Ez eredmények után Nugent Pétervárad cernirozásához kezdhetett. 2500 embert rendelt e végre Mamula ezredes alatt, mely természetesen annál kevesebbre mehetett, mivelhogy egyetlen egy zászlóaljat kivéve, csak nagyon hiányosan voltak felszerelve; 1700 ember biztosította Nugent összeköttetését a stajerszági határokkal s 1500 c. megszállta Pécsét.

Miután a Dietrich dandár nem érkezett meg annak idejében Fehérvárra, febr. 5-én Windischgrätz más hivatást szánt e dandárnak. Pesten arra számítottak, hogy most a szerbek szerencsésen megkezdhetik a támadó föllépést a Bács- és bánátban a magyarok meggyengült csapatai ellen. Hogy ezeknek a főhadsereggeli összeköttetésüket elősegítse, a Dietrich dandárnak most Tolnánál át kellett volna menni a Duna bal partjára s Nugent Eszék bevétele után megígérte, hogy febr. 16—20. közt Dietrich 3000 gyalog és 400 lovassal Szekszárdnál fog állni, Tolnán alól, a herceg rendelkezésére. De alig ért ide, már a főhadsereghez Pestre vonatott, mivelhogy a körülmények ezalatt ismét úgy változtak, hogy a szerbekkel összeköttetésre

egyelőre nem helyezhettek többé semmi becset. Mindjárt aztán újabb igényeket támasztott Windischgrätz. Nugent küldjön neki 3000—4000 embert Komárom teljesebb körülzárolására s alig, hogy ezeket kiállította Nugent, ezek is a főhadssereghez vonatnak Pálfiy dandár név alatt.

Bácsban és a bánátban a szerbek már február második hetében támadáshoz kezdtek.

Látjuk, hogyan akadályozta meg Gált Arad ostromában a temesvári őrség egy csapatosztálya 1848 decemberben s hogy Gál csak december 25-én mehetett ismét át a Maros bal partjára. Rögtön hozzá látott újra az ostromhoz; a jobb part ütegei előbb készültek el; január 10-én ezek már megkezdhették a tüzelést. Egészben 32 ágyút állított föl Gál. Midőn Damjanich a bánátot elhagyva január 31-én Aradhoz ért, Gál ezt fölhasználta arra, hogy nagyon élénken lövette a várat s fölcsólitotta megadásra; ez azonban eredménytelen maradt.

Hanem alig távozott el Damjanich Arad közeléből, midőn febr. 3-án ismét híre érkezett, hogy a temesvári őrség szerbekkel és oláhokkal egyesülve támadásra készül. Miután a jég kezdett olvadni s az összeköttetés a két part közt nagyon bajos volt, Gál 6-án megszüntette az ostromot, az ostromló szereket s a csapatokat áthozta a Maros jobb partjára, s itt foglalt állást a jobb szárnyával Ó-Arad alatt, a balal Mikalaka fölött a folyóra támaszkodva.

Az osztrákok és szerbek tehát ellenállás nélkül megszállhatták febr. 7-én Új-Aradot. 8-án reggel aztán a bal partról ágyuzni kezdtek az egész magyar hadra, melyet Berger is lövött a várból. Miután ez ágyuzás délig tartott, néhány osztrák zászlóalj egy röppentyű üteggel átment a jégen s benyomult Ó Aradra. Gál, ki maga állt itt seregének centrumával, elvesztette fejét s hirtelen visszavonulni kezdett Batonyára, a jobb szárnyra is Asztalos kapitányhoz s a balra William őrnagyhoz parancsokat küldött a visszavonulásra.

Asztalos, ki e parancsot délután 2 órakor kapta s részéről még meg sem támadtatott, Ó-Arad nyugoti oldalán akart elvonulni, a mint futó lakosokra talált, kik tudták vele, hogy Gált nem is üldözi az ellenség, hanem a szerbek inkább szét-

oszlottak a városban s ott rabolnak és gyujtogatnak. Hirtelen elhatározással a városba vezette most kicsinyke csapatát Asztalos s az ellenség a legnagyobb zavarban hagyta el a várost. A már elvesztett ostromló ágyuk pár darabot kivéve, melyet az ellenség már elszállított, mind újra visszafoglaltattak. Asztalos elfoglalta egészen Ó-Aradot s Gál is visszatért oda ez esemény hírére, hanem rögtön letétetett a parancsnokságról s Kiss Pál alezredes tétetett helyébe. A szerbek még febr. 9-ig Új-Aradnál maradtak, hanem visszahúzódtak, a mint e nap Asztalos egy zászlóaljjal ismét megjelent a Maros bal partján.

Az Arad fölmentésére irányzott vállalattal egyidejűleg Todorovics Zsombolyról Török Kanizsára vonta főerejét s ez utóbbi helyről február 9-én Szőregig előre hatolt. Miután az ott fölállított magyar osztályt elűzte, 11-én Új-Szeged külvárosát megtámadta, el is foglalta s most ágyuzni kezdte a Tisza bal partjáról a várost. A magyar ágyuk tüze azonban túlnyomónak bizonyult be s miután a szerbek ingadozni kezdtek, néhány magyar zászlóalj átment a folyam jegén, mire Todorovics teljesen visszavonult Szőregre. Itt Haddik febr. 13-án megtámadta őt, miután két járható átmenetet állítatott a Tiszán. A szerbek kénytelenek voltak föladni e helyet.

A szegedi támadással egyszerre Horgos ellen is támadást tettek, hanem itt is visszaverettek.

Todorovics, ki a Damjanics és Vécsey hadosztályok távozásából nagyon is merész reményeket meritett s már majd semmi ellenállásra nem számított, reményeiben csalódva, mindjárt tétlenségbe esett vissza. Kanizsánál összpontosította csapatait s erősítésekre várt. Miután Haddiknak sem ereje, sem utasítása nem volt, hogy támadólag lépjen föl, tehát hosszab fegyverszünet állt most be, mely egész március közepéig tartott s melyet Haddik Új-Szegednél a Tisza bal partján egy hidfő fölállítására használt.

Az erdélyi események 1849 január és február hónapjaiban.

Január első napjaiban Bem az osztrák csapatokat, melyek már a bánátba s a tiszántúli magyar megyékbe akartak betörni, Erdélybe vissza és dél felé szorította s Urbánt és Jablonskit Bukovinába kergette.

1 zászlóaljat, 2 század lovast s 6 ágyut Rickó alatt Besztercén hagyott most s a szorosoknál, melyek Bukovinába vezetnek, a sereg zömével a székely földre indult, hogy itt új reményt s új életet ébresztszen, új erőket nyerjen.

A marosvásárhelyi vereség óta november elején a könnyű véréű székely nép hajlandó volt már alávetni magát az osztrák fegyvereknek s osztrák agitátorok működtek a közvélemény megnyerésére. Csak Háromszékot lehetett még a magyar ügghöz hűnek tekinteni. Itt november közepén Dobay ezredes és Gál Sándor őrnagy erőteljes katonai szervezést teremtettek s a határokat megszállva tartották, míg a tartalékok Sepsí-Sz.-Györgyben, Uzonban és Kezdi Vásárhelyen állitattak föl. Ez utóbbi helyen ágyukat is öntöttek harangéreiből.

A dolgok egyideig annál inkább jól mentek, mivelhogy az osztrákok nem zavarták őket. Csak december elején indult egy csapatosztály Haydte őrnagy alatt s egy másik Brassórol Háromszék ellen, mely utóbbival 1500 szász nemzetőr is ment. Most folytonos apró csatázások következtek, mi mellett a székelyek ugyan egészben véve szerencsések voltak, több szász helységet elfoglaltak s Haydtet is kényszerítették észak felé Udvarhely székbe visszahuzódni; hanem a folytonos fáradalmak s a tábori élet miatt, melyet ez követelt, itt is nemsokára beléuntak a háborúba s hajlandóság támadt az osztrákokkal egyezkedésre. Hogy ez ne növekedhessék, a hadi tanács döntő csapást határozott Brassó ellen s Dobay ezredes már útban is volt oda, a mint Haydte észak felől újra betört Háromszékbe.

Felső Rákosnál, az Olt völgyében visszaveretett ugyan Haydte, hanem ezalatt a Gedeon dandár bevonult Brassóra s kiszorította a székelyeket az általok elfoglalt szász helységekből.

ből. Ez leverte a háromszékiek bátorságát is s Gedeon tábornokkal alkudozások kezdettek, melyek végre a székeleyekre nézve meglehetősen kemény föltételek alatti békekötésre vezettek. Többi közt a fegyvereket is ki kellett adniok. De végrehajtásra nem került ez, mert főleg Bem győzelmei a dolgok állását nemsokára megváltoztatták.

Bem január 13-án benyomult Maros Vásárhelyre, melyet az osztrák helyőrség közeledtére kiűritett s Meggyesre húzódott. Emissariásokat küldött azonnal Bem minden székey székbe, hogy új fölkelésre s új szervezésre bátorítsa őket.

Puchner azon hirre, hogy Bem Maros Vásárhelyhez közelget, 8 zászlóalj, 10 század lovasságot és 30 ágyut concentrált Szebennél s Meggyesen át a Kis Küküllő völgyébe vezette; itt január 16-án a bal parton elérte Gálfalvát és Szőkefalvát, a jobb parton Dicső-Szent-Mártont; Gedeon és Haydte is parancsot kaptak, hogy működjenek közre Maros Vásárhely megtámadásánál, hanem nem érkeztek el.

Bem 16-án $5\frac{1}{3}$ zászlóaljjal, 5 század lovassal s 30 ágyúval szembe indult az osztrákoknak Maros Vásárhelyről; estére jobb szárnya Bethlen őrnagy alatt Pócsfalvára ért a Kis Küküllő jobb partján, a sereg zöme Gálfalva tájékára a bal partján. 17-én az út folytatandó volt a folyam mindkét partján Küküllővárra.

A bal parton a harc meglehetősen makacs volt; hanem a jobb parton Bem jobb szárnya föltarthatlanul előrenyomult; s a mint Puchner egy kísérlete, lovasságával visszaverni az ellent, meghíusult, az osztrák jobb szárny is hátrálni kezdett Meggyesre s megállás nélkül hátrált egész Szebenig.

Ez ütközet következtében Puchner most Gedeont is Szebenre rendelte, Haydtet pedig Sz.-Ágothára hívta, hogy az országot ott Új-Egyházon át Szeben felé fedezze. Ez főleg a székey földnek vált javára, hol a szervezést új buzgalommal folytatták.

Bem elhatározta győzelmét Szeben ellen folytatni. Január 18-án Meggyesre ment, 19-ikén Szelindekre.

Czeec, ki már 16-án parancsot kapott, hogy Tordáról húzódjék dél felé a Bammel egyesülhetés végett, Elekeren át 19-én Balásfalvára s 20-án Vizaknára jött.

A 20. és 21. közti éjjel Bem Nagy-Csűrre nyomult elő. Czechez is határozott parancs küldetett, nyomuljon előre ; félreértés következtében ez azonban nem kapta meg azt, úgy hogy intézkedéseit illetőleg csak azon általános tudomásra volt utalva, hogy Szeben ellen valami támadás készül.

Szeben 20,000 lakossal bíró város, régi köfallyal van körülvéve, mely csak a déli oldalon hiányos és itt földsáncok által egészített ki ; a külvárosok, melyek a körfalon kívül fekszenek, szintén újabban hányt földsáncok által fedeztettek.

Puchnernek 7000 gyalogja, 1200 lovasa, 4000 nemzetőr, 30 tábori és 24 vár ágyuja volt. Gyalogsága az elsáncolt külvárosokban állt, a nemzetőrök a városban, a lovasság a síkon jobbra a várostól volt fölállítva Sz.-Erzsébet felé.

Bemnek, a Czech által vezényelt hadosztályt is beleértve, 6000 gyalogja volt ($7\frac{1}{6}$ zászlóalj), 685 huszára (6 század) s 30 ágyuja.

Január 21-én reggel bal szárnyát Kiss alatt Sz.-Erzsébetre indította, a centrumot és jobb szárnyat Mikes és Bethlen alatt az országuton léptette előre. Egészen 1500 lépésnyire értek a külvárosokhoz egy hidig. Itt Mikes és Bemnek több hadsegéde elesett és megsebesült. Bem most tüzérségét vonta elő s élénk tüzelést kezdett, mit azonban az osztrákok nagyobb ágyúikból ép oly élénken viszonyoztak. 7 órától 11-ig tartott az ágyúzás rövid megszakításokkal, melyek alatt Bem gyalogságával és tüzérségével különböző megghiusult kísérleteket tett, hogy a sáncokba betörhessen. 11 órakor Bem már 240 embert vesztett, 6 ágyuja leszereltetett s — a mi a legrosszabb volt — löszere kifogyott. Ekkor visszavonult Nagy-Csűrre.

Czech 21-én már 6 órakor reggel fegyverbe állította csapatait, hanem csak 9 órakor indult meg. 11 órakor épen a vizaknai hegyen haladt át s lebocsátkozott a síkra, a mint észrevette, hogy Bem hátrál s a sáncaikból kitörő osztrákok üldözik. Ez utóbbiaknak bal oldalára nyomult Czech s ezáltal egy pillanatra megállásra kényszerítette. Most azonban Bem is újra támadáshoz látott serege zömével. Az osztrákok kik csakhamar fölsímték Czech csapatosztályának gyöngeségét, szembe fordultak ezzel s rendetlen futásra indították.

Bemnek nemsokára csak egyetlen egy útege s egyetlen század lovassága volt még. Hanem azért csak lépésről lépésre hátrált, ágyuit időről időre újra fölállította s néhány lövést tetetett s így érkezett végre este 7 órára egészen sötétben Szelindekre. Itt az osztrákok abba hagyták az üldözést.

Bem most mindjárt megmaradt Szelindeknél, összegyűjtött szétszaladt csapataiból, a mennyit birt, Czeczet is magához vonta, kit Ladamosra szorítottak a balázsfalvi úton, löszert hozatott Meggyesről és Maros Vásárhelyről, s január 30-án ismét 3200 gyalogja, 600 lovasa és 25 ágyuja volt együtt.

Puchner csak azért szüntette meg az üldözést, hogy Ge-deont előbb magához vonja. Midőn ez megérkezett, a hadműveletek újra megkezdettek. Puchner arra számított, hogy Bem most teljesen körülfogja. Január 30-án serege zöme, 2 dandár a nagy országúton a centrumban nyomult elő Nagy-Csűrön át, a jobb szárnyon egy dandár Kakasfalván és Ruszon át Bemnek háta mögé küldetett, a bal szárnyon épen úgy egy dandár Vizaknán és Ladamoson át.

Délután 1 órakor az előrsők föllármázták Bem táborát. Ez rögtön kiállított a nagy országútra 3 zászlódjat, 5 század lovas-t s 19 ágyut és Czeczet 2 zászlóalj-jal, 1 század lovas sal s 6 ágyuval Rusz ellen küldte. 2 órakor kezdődött itt is, ott is az ágyuzás. Az osztrákok jobb szárnya 4 óra múlva visszanyomattott a kakasfalvai irányba, mire Puchner egyáltalán megszüntette az előnyomulást s csatározások közt, melyek este 8-ig tartottak, visszament Nagy-Csűrre, hol tábor-t ütött.

Most Bem 31-én minden hosszas megfontolás nélkül ismét elkezdte a támadó föllépést, gyalogságával a nagy országúton, lovasságával és tüzérségével Vizaknán át az osztrákok jobb szárnya ellen s valóban hátrálásra birta őket Szeben felé. Bármennyire ohajtott volna ezen is rajtamenni, belátta gyöngesége mellett ennek lehetlenségét. Erősítést várt a bánátból, a Hrabowski hadosztályt, melynek a Maros mellett fölfelé kellett volna hozzá sietni. Hogy ezekkel egyesüljön s útjokat siettesse, febr. 1-én kiküldte Kemény alezredest Vizaknán, Szászsebesen és Szászvároson át Dévára.

Neki magának most már csak 1730 gyalogja, 325 lovasa

és 24 ágyuja maradt. E maroknyi néppel akart Puchnerrel szemben maradni s azt hitte, demonstrációk által föltarthatja őt addig, míg a megerősítések megérkeznek. E végből Vizaknánál foglalt állást, hol elsáncolta magát.

Bem vakmerősége, mint a mondottakból eléggé látszik, valóban határozottan imponált eddig az osztrákoknak.

Hanem mindennek megvan a maga határa. Február 4-én 10,000—12,000 emberrel s 30 ágyuval megtámadta Puchner a vizaknai hadállást. Az ellenfél óriási túlnyomó ereje dacára vitézül tartotta magát Bem, sőt Puchner már ismét ingadozni kezdett s úgy látszott, kedve volna visszavonulni. Hanem ekkor annyira hágott Bem vakmerősége, hogy maroknyi népével most már ő maga merészlett támadásra menni. Kényszerítve lévén reá, az osztrákok újra megálltak. Az eredmény Bem teljes megveretése lőn. 16 ágyu elvesztésével, csapatai a legvadabb futásba üzettek a szászsebesi útra; csak nagy bajjal menekült a futás elől maga a tábornok is. Kis csapatának romjai még ez éjjel Szerdahelyre értek; mintegy 1500 ember jött itt össze 8 ágyuval, a gyalogságnak teljesen elfogyott lőszere, a tüzérségnek még 20 lövése volt minden ágyura.

Bem Szerdahelyről rögtön előre küldte Szászsebesre a betegeket s a mit a poggyászból még megmenteni lehetett. E poggyászvonat oláh főkelőknék, Szászsebes szász lakosainak s a károlyfehérvári osztrák várőrség egy csapatának kezei közé esett; a kísérő őrizetet s a betegeket legyilkolták. Mind, a mennyi a károlyfehérvári őrségből rendelkezhető állapotban volt, Szászsebesre ment s itt elállta Bem visszavonulási útját.

Bem csapatainak harc képes részével febr. 5-én korán reggel Szerdahelyről Szászsebesre indult, kiverte a városból a károlyfehérvári őrséget s eltorlaszolta magát, a hogy lehetett a sietségben.

Délután 2 órakor megjelent az osztrák előhad Szászsebes előtt s elkezdte e helyet ágyuzni. Bem viszonzta. Miután az osztrákok nem kezdtek komoly rohamhoz, este 7-ig tartott a tüzelés. Bem éjen át is Szászsebesen maradt, mely hely előtt febr. 6-án Puchner egész haderejét kifejtette. Megadásra szólítatván föl, Bem megtámadta azt s egyelőre egy kis előhadat

küldött Szászvárosra, hogy e helyet tisztítsa meg az olák fölkelőktől, kik itt el akarták állni útját. Aztán ő maga a többi csapattal utána ment. Tüzérségének jól választott fölállításai által oda vitte, hogy az osztrákokat, kik Szászsebesről követték, folyvást illő távolban tartotta.

Szászvárost rohammal kellett bevenni. Itt ütötte föl Bem főhadiszállását s tudakozódott a Magyarországból várt erősítő csapatok felől. Értesült arról, hogy Kemény egyik előcsapata a piskii hidnál áll, s hogy a Magyarországból jövő csapatok már Déva vidékére érkeztek.

7-én reggel Kemény előhada Szászvárosra ért; Kemény jelentette, hogy ő maga is nemsokára utána jön. A mint aztán az osztrákok Szászváros előtt megjelentek, Bem újra elfogadta ellenök a harcot. A csatában megsebesülvén, kénytelen volt a parancsokságot Czecznek átadni s Dévára visszamenni. Czecz kiűritette Szászvárost s a piskii hidnál, hová 1200 embert hozott, Keménynyel egyesült. Ez utóbbi a hidnál maradt, Czecz Dévára ment a városba; a vár osztrák kézben volt. Február 8-án reggel Dévára ért a Hrabowski hadosztály is.

7-én este az osztrákok előhadukat Padra elöretolták, seregük zöme Szászvárosban állt. 8-án megtámadták Keményt, ki csak $1\frac{2}{3}$ zászlóaljjal, 1 század lovassággal és 10 ágyuval állt a piskii hidnál s azért Bemtől megerősítést kért. Az osztrákok támadása azonban 8-án még nem volt komoly, csak recognosciroztak. Bem eleinte csak 1 zászlóaljat, 1 század lovast s 1 üteget küldött előre Czecz vezénylete alatt, aztán 9-én hadtestének minden többi részével megindult Déváról. Egészen 7 zászlóaljat, 7 század lovast, melyből 2 század bihari lovas nemzetőr volt, s 28 ágyút gyűjtött össze, — mintegy 8500 embert.

Az osztrákok, az oláh és szász népfölkelést nem is számítva 11—12000 emberre becsültettek, 40 ágyuval, valószínűleg kissé tulságosan. 9-én reggel fölvonultak a piskii magaslatokra, lovasságuk a jobb szárnyon, közel a Maros bal partjához; azonkívül a Maros jobb partján is állt lovasság s oláh népfölkelés. Az országoton előre nyomult ütegek reggel 8 órakor megkezdték a tüzelést a hid védőire; mikor ez már egy óra hosszáig tartott, gyalogság nyomult elő, hogy a hidat szuronynyal

elfoglalja. A támadás visszaveretett; a 11-ik honvéd zászlóalj erre tűzöbe vette a hátráló osztrákokat. Eleinte szerencsésen el is foglalt 2 ágyút, hanem aztán az osztrákok előnyomuló tartalék csapataitól visszaveretett.

Most megérkeztek a magyar csapatok Déváról; 2 üteg a hid mellett jobbról és balról fölállt, keresztűzbe vette az osztrákokat, s megkezdte a tüzelést, mihelyt a honvédek, kik összekeveredtek az osztrákokkal, kibontakoztak ezek közül. Most átment a patakon az ütegek után a magyar gyalogság és lovaság. Ez eleinte rendben ment előre, hanem csakhamar zavarba hozta néhány ágyúlövés a bihari lovas nemzetőröket; futva rohantak ezek a hidra, és magukkal ragadták a gyalogságot. Bem egész hadteste közel volt a feloszláshoz. De az öreg tábornok nem akart még mindenről lemondani; Czecznek 2 összedett zászlóaljjal, melyhez néhány üteget csatoltak, visszatartó állást kellett elfoglalni, hogy az előnyomuló osztrákokat föltartóztassa. Ez sikerült, úgy, hogy a futó magyarokat ismét meglehetett állítani és rendbe szedni.

A mint egyszer meghökkentek az osztrákok, most már csak pusztá ágyúzással folytatták a harcot. Mindinkább gyengülő tüzelésük mutatta, hogy kezd szűkülni náluk a lőszer. Kezdett már besötétedni. Bem ekkor zászlóaljait és lovasait rohamra vezette. Az osztrákok, kik nem várták többé ezt, ingadozni kezdtek, mi nem sokára vad futássá fajult Szászváros felé.

Bem ismét uralkodott most a hid fölött. A veszteség mindkét részről aránylag jelentékeny volt. A magyarok 700 embert vesztek, az osztrákok még többet.

10-én Bem győzelmét követve Szászsebesre indult, hol este az osztrákok utóhadára bukkant. Kiszorította őket a városból, 1 zászlóaljat itt hagyott helyőrségül, s balra tovább ment Alvincra, hogy fölkutassa az osztrák csapatokat, melyek netán Károly-Fehérvárra akarnának visszavonulni. Valóban talált is ott éjjel 10 órakor még egy csapatosztályt, melyet könnyűszerrel szétűzött.

A nélkül, hogy Szebennel törődnek, Meggyesre indult most Bem, hogy újra közeledjék az ország belsejéhez, a székely földhöz s az onnan várt segélyforrásokhoz. A terhes utat vá-

lasztotta Bervén, Szász-Csanádon és Asszonyfalván keresztül. 12-én Bervén pihenő napot tartott s innen Kemény fődözete alatt minden fölösleges poggyászt Balásfalván és Thordán át Kolozsvárra indított. Ő maga a csapatokkal 15-én ért Meggyesre. Egy csapatosztályt talált itt Zsurmay őrnagy alatt, mely Vizaknánál elválván tőle, Meggyes tájékára huzódott, s itt saját felelősségére folytatta a harcot. Továbbá kapott 4 zászlóalj és 1 lovas század egyenruházott székelyt, míg egy másik erős székely hadosztály február 12-ke óta Segesvárott állt.

Egyidejűleg azonban hírek is érkeztek Meggyesre, hogy Urbán ismét kitört Bukovinából, hogy a besztercei gyenge helyőrséget kiverte, aztán Király-Németinél megtámadta Riekónak egész csapatosztályát s Déésre kényszerítette visszavonulni.

E hírek folytán február 17-én utra kelt Bem Meggyesről, 4 zászlóaljjal, 2 század lovassal és 12 ágyúval s 20-án Budaknál állt Besztercétől délre.

Urbán, ki a deési uton már egész Bethlenig előnyomult, mihelyt Bem jöveteléről értesült, rögtön visszafordult Jaádra, Besztercétől északkeletre. Csak utóhada állt még 21-én Besztercén, Bemtől megtámadtatott e napon és megveretett. A győző most Jaádra nyomult, megverte itt 23-án Urbánt magát s Tihucánál s Besztercénél erős csapatosztályt hagyott most. Ő maga Meggyesre visszament.

E helyütt ismét el kell hagynunk az erdélyi mellékharcot, hogy a döntő eseményekhez forduljunk. Hanem alkalomszerű lesz ide néhány megjegyzést beszúrnunk a Bem féle hadvezetés felől.

Senki sem tagadhatja, hogy e hadvezetés csillogó, csábító. De valjon épen oly hasznos hajtó-e? Ez a kérdés. Már e rövid idő alatt is, mely alatt Bem erdélybeni működését kísértük, oly győzelmeket kellett följegyeznünk, melyek valami regényes színezetet viselnek magukon, s melyek nagyoknak látszanak, ha az ember magokban tekint azokat. Az ellenséget, ki háromszorosán, sőt még többszörte nagyobb, már csak föltartani is sok, hát még megverni és futásnak üzni! De ha merészen felhasználts csekély erővel, győzni lehet is ily értelemben a csatatéren, nem

lehet a győzelmet fölhasználni ily csekély erővel, nem lehet tehát azt döntővé tenni. S mint az eddig elmondott események is mutatják, a győzelem még sem mindig bizonyos, hirtelen változások történnek, minden egy cérnaszálon függ. A Bem módja szerint, a mint ő vezeti a harcot, sohasem lehet teljes eldöntést, mely hetekre vagy hónapokra szólna, eszközölni. Ő egészen úgy folytatja a háborút, mint valami portyázó, harc kedvűből, s hogy az ellenséget némileg orránál fogva vezesse. Ez okból megelégszik kis tömegekkel, sőt előnyt ad ezeknek a nagyobbak fölött; nem akar mitsem tudni nemzetőrökről és népfölkelésről, mivelhogy ezek nem eléggé mozgékonyak neki. Inkább akar kisszámú csapatokat, kiket legalább megbízhatóknak tart, mint nagy számot, mely nem megbízható, vagy melyet ő nem tart annak.

Bizonyára a csapatok mozgékonyasága szerfölött fontos a hadviselésben, hanem nem az egyetlen. Minden erőnyilvánulás nem csupán a mozgóságon, hanem a mozgásba hozott erő tömegén is alapul. Ez a népharcokra talán még inkább szól, mint a kabinetek harcaira. Azért játszik a népharcban mindig oly fontos szerepet a szervezkedés, nem a helyi és gyorsan működő, hanem az átható, a lehetőleg minden körre kiterjedő szervezés. Washington mint organisátor többet használt hazájának, hogysém mint tábornok, mely minőségben köztudomás szerint a közepszerűsége alul állt; az első francia republica talán néhány híres hadvezére nélkül is szembe szállhatott volna Európával, de nem az organisáló jóléti bizottmány nélkül, nem annak katonai lelke, Carnot nélkül.

Hanem épen mint organisátor szerfelett sok hibát követett el Bem Erdélyben, miért később a boszu nem is maradt ki.

Senkisem csodálkozhatik tehát, ha a messzebb látó magyarok, főleg higgadtfejük mint Görgey, habár eleinte nem is hagyták magukat megijeszteni Bem veresége által, hanem győzedelmeiben sem sokat biztak.

Természetesen sokaknál — s Görgey is ezek közé tartozik — hozzájárult az is, hogy midőn Dembinski minden magyar csapat fővezérévé kineveztetett, Bem nem rendeltetett az ő parancsnoksága alá. Habár sok tekintetben igazolni is lehet ezt, miután Erdély belalkatánál fogva valóban Magyarországtól

különvált harcstílust képez, mégsem látszhatott az valami nagyon kedvező világításban egy magyarnak, hogy a valóságban két lengyel az összes magyar haderő független fővezére, s ez az erdélyi hadviselésbe vetett bizalmatlanságnak, ott hol az már megvolt, kétszeres jelentőséget adott; annál inkább úgy látszhatott e hadviselés mint valami pusztai kalandoré, mint valami nagy rablóbanda vezéréé, ki nem törődik a végeredménnyel, csak egyes esetekben bosszuját kitölthesse. Ha Bem közelebb viszonyban állt volna a többi magyar hadsereghez, természetesen e bizalmatlanság még merevebb s még feltűnőbb lett volna, mint az a fenforgó körülmények közt valóban volt.

A)

Az első magyar hadtest beosztása és hadereje Klapka ezredes alatt 1849. január 21-én.

Bulharin dandár: 3 század lengyel legió Thworzicki alatt, a 34-ik és 52-dik honvéd zászlóalj, 1 század abaujvári gyalog önkénytes, 1 század hevesi nemzetőr, 4 század huszár az 1., 2., 6. és 14. (Lehel) számú ezredekéből; 3 tizenkétfontos, 3 hatfontos és 3 háromfontos ágyu.

Schulz dandár: 17-ik és 43-ik honvéd zászlóalj, 3-ik zászlóalj a 39-ik számú sorgyalog ezredéből; 1 század Lehel huszár, $\frac{1}{2}$ század hevesi lovas nemzetőr, 6 háromfontos.

Gedeon dandár: 20-ik és 42-ik honvéd zászlóalj (nem teljesek), $\frac{1}{2}$ század hevesi lovas nemzetőr, 6 háromfontos ágyu.

Desewffy dandár: 19-ik és 26-ik honvéd zászlóalj; 4 század borsodi gyalog önkénytes, 1 század Coburg huszár, 6 hatfontos és 3 háromfontos ágyu.

Összesen $8\frac{2}{3}$ zászlóalj, 7 század lovas és 30 ágyu, azaz a zászlóaljat 1000 emberrel, a lovasszázadot 120-al, s minden ágyut 20 emberrel számítva, körülbelül 10,000 ember.

Ötödik szakasz.

Görgeynek Klapkávali egyesülésétől a magyarok szerencsés támadó föllépésének kezdetéig.

1849 február közepétől március közepéig.

A kápolnai csata előtti napok.

A Tiszánál s Görgey, Klapka és Schlick hadtesteinél történt, utóbb elbeszélte események óta szünidő állt be, melyet a magyaroknál annak bizonytalansága okozott, hogy most nem tudták, mit tegyenek, mint szintén a benső viszály, Windischgrätznel a Duna és Tisza közti csapatainak gyöngesége s az összevont csapatok megérkeztére való várakozás.

Magyar részről febr. 12-én az összes hadsereg számára új beosztás készített, az egyes hadosztályok valódi erejének ép oly kevés ismeretével, mint minden előbbi beosztás. A hadsereg e szerint 4—6000 emberből álló hadosztályokra osztott, melyek önállóknak tekintetnek, tehát nem állandóan egyesítetnek valamely hadtestbe. Görgey hadteste többi közt e fölosztás szerint 16-ik hadosztálynak neveztetett. E rendszabálynál bizonyára azon szándék volt uralkodó: megtörni az egyes hadtestparancsnokok, főleg Görgey befolyását, ki váci proklamatioja által gyanússá tette magát — mely gyanut nem osztotta el a Windischgrätz küldöttjével Rózsahegyen tartott beszélgetés, — s ily módon emelni a jelenlegi fővezér Dembinski befolyását.

Az új beosztás ellen magábanvéve mit sem lehetett fölhozni, mert egy 40000 főből álló hadsereg, melyet talán valami főcsapásra kell majd egyesíteni, 6—8 hadosztályba osztva bizonyára könnyebben mozgatható, mint ha csak 3 hadtestbe van beosztva. Hanem e rendszabály keresztülvitelének első föltétele volt, hogy az egész hadsereg teljes bizalommal viseltessék az új fővezér iránt, s hogy az eddigi hadtestparancsnokok méltán kiérdemelt jogai ne csorbitassanak.

Hanem a bizalom ugyancsak rossz lábon állt, s nem mondhatni, hogy Dembinski első intézkedései alkalmasak lettek volna bizalmat ébreszteni. Perczel már komoly összeütközése volt, minek következtében Perczel le is köszönt, sőt magával a szelid Klapkával is összeveszett már Dembinski; most legkeményebb ellenével, Görgeyvel is, érintkezésbe kellett jönnie.

Ez Kassán kapott értesítést február 14-én a hadsereg új beosztásáról, továbbá parancsot kapott, hogy 16-ik hadosztálynak nevezett hadtestével Dembinski rendelkezése alá helyezze magát, s aztán Dembinskitől egy sürgönyt, ki fölszólította őt, hogy küldjön jelentést hadtestének ereje s elhelyezéséről s közölje vele, mily hadműveleti tervvel foglalkozik most.

A Dembinski kinevezetéséről hírt már néhány nappal előbb eljutott a Görgeyféle hadtesthez s élénk izgatottság lőn következménye a tisztek közt. Görgeyt félre akarják tolni, nem akarják elismerni a váci proklamációt, mondák; egyszer már végezni kell a „debreceni irkászokkal.“ Tanácskozásokat tartottak s Guyon hadosztályának kivételével a hadtest minden többi hadosztálya küldöttségek által biztosítá Görgeyt hódoló hűségéről, sőt a Kmety hadosztály kijelentette, hogy még azon esetben is követni fogja, ha Debrecenbe a kormány és országgyűlés ellen vezetné őket.

Formaszerűleg természetesen nem helyeselhette Görgey e mozgalmat, hanem hogy bensőleg teljesen egyetértett vele, azt nehezen lehet kétségbe vonni. Február 14-én tudatta hadtestével, hogy mostantól kezdve 16-ik hadosztálynak nevezik s tisztjeihez fordulva hozzá tévé: „fogadják e látszólagos lealázást azon egykedvűséggel, melylyel ő lemondva önállóságáról mint hadtestparancsnok s az összegyűlt országgyűlés kívánatának engedve, önként aláveti magát Dembinski altábornagynak, a — mint mondják — harcban megöszült derék hadvezérnek.“

Nehezen képzelhette azt Görgey, hogy a kormány e napi parancsról azt fogja hinni, miszerint csupán csak megnyugtató végett adatott ki. A kormány valóban más oldalról tekintette az ügyet; lázadási kísérletet látott benne s Görgey kemény megrovást kapott Mészároستól. Azonban a hadseregnek önálló hadosztályokba való beosztása mégsem jött létre; csak Dem-

binski igyekezett azt némileg fönttartani, a mi, mint nemsokára látni fogjuk, sok és nagy alkalmatlanságot okozott. Egyébként Görgey hadteste visszakapta 7-ik hadtest nevét; Görgey csak arra utasítatott, hogy 4 helyett most már csak 3 hadosztályra osztsa azt, mit azonban szintén elmulasztott megtenni.

Azon kérdésre, hogy mily hadműleteket szándékozik most kezdeni, Görgey viszonzá, hogy ő még mindig régi nézete mellett van, miszerint Schlicket és a Ramberg hadosztályt egyenként kell igyekezni megverni; tehát Ramberg ellen szándékozik működni; későbbben Komárom fölmentésére mehetnek, Windischgrätz herceg figyelmét ily módon újlag elvonhatják a Tiszától s új időt nyerhetnek a végleges csapás előkészítésére, mely időt a hadsereg jelen állapotában még mindig igen jól használhat.

Dembinski erre viszonzá, a főcsapás ideje már elérkezett; az immár elhalaszthatlan, Görgey tehát a leggyorsabban siessen hadtestével Kassáról Miskolcra. Ez utasítást követte is aztán Görgey.

Dembinski most erős támadó föllépésre az 1., 7., 2. és 3. hadtestekkel rendelkezhetett.

A tornallyai ágyuzás után az 1. hadtestből a Kazinczy hadosztály egyelőre Putnokon maradt, Máriásy mögötté Kazánál állt, míg Desewffy, kinek hadosztályánál volt Klapka maga is, Miskolcra délnek indult Harsányra.

16-án Dembinski azt hitte, hogy biztos már arról, miszerint Schlick Windischgrätzcel akar egyesülni, hanem egyszersmind arról is, hogy már oly messze előrehaladt, miszerint nem lehet őt többé utólélni. Elhatározta tehát, hogy most egész figyelmét az eger — pesti nagy országútra irányozza. A Kazinczy hadosztályt tehát e nap Sajó-Sz.-Péterre vonta, a Máriásy hadosztályt Miskolcra, a Desewffy hadosztály Mező Kövesdre ment.

Dembinski említett parancsára Görgey egyidejűleg megindult Kassáról két hadoszlopban dél felé. A jobb szárny hadoszlopának, mely a Pöltenberg (azelőtt Piller) és Guyon hadosztályokból volt összetéve, Sepsin át s aztán a Bodva völgyén lefele kellett haladnia s febr. 20-án Edelényre érni; a bal szárny

hadoszlopának, mely az Aulich és Kmety hadosztályokból állt, Enyickén s Forrón át 20-án Szikszóra kellett érnie.

A 2-ik (Répásy) hadtestet, mely a Szekulics és Hertelendy két hadosztályból állt, a Tiszánál a 3-ik hadtest által váltatták föl s aztán Tiszafüredre vonták s előhadát, a Szekulics hadosztályt a folyamon túl Poroszlóra indították s az előörsöket egész Mező Kövesdig és Maklárig.

A 3-ik hadtest Damjanich alatt a szerb háborúból visszavont két hadosztályból fog állni. A Damjanich hadosztály január 16-án kezdett visszavonulni a bánátból és pedig először Aradra, hogy ott újra szervezkedjék; február 1-én érkezett Aradra, mit az ostromló csapatok parancsnoka, Gál ezredes arra használt, hogy természetesen eredménytelen fölhívást intézett a várparancsnokhoz, adja meg magát. Csak február végén érkezett Cibakháza tájékára a Damjanich hadosztály, mely a tényleg soha nem létesített febr. 12-iki beosztás szerint 8. számot kapott.

Bácsban az ottani főparancsnok Eszterházy az osztrákokhoz átlépésre akarta csábítani a magyar csapatokat s a mint ez főleg Vécsey ezredes erélyes föllépése következtében meghiúsult, legalább ő maga átment az osztrákokhoz. Vécsey most átvette az észak felé rendelt bácsi hadosztály vezényletét, mely a febr. 12-iki beosztás szerint 6. számot nyert, Szegedre indult, hová január utolsó napjaiban érkezett meg, itt megpihentette csapatait, újjászervezte s aztán február közepén észak felé Cibakházára indult, hová február utolsó napjaiban ért.

Cibakházát, mely a magyarokra nézve, mióta az osztrákok Hartlieb alatt január 28-án megszállták Szolnokot, a legfontosb átkelési ponttá vált a közép Tiszán, a magyar kormány csak ez időben kezdte elsáncoltatni s fedezésére egy csapatosztályt gyűjtött itt össze, többnyire nemzetőröket, Mesterházy őrnagy alatt.

Még egyszer elvonta Dembinski figyelmét Schlick az eger — gyöngyös — pesti vonaltól.

E tábornok megállt Losoncánál és Rimaszombatnál, mihelyt észrevette, miszerint Dembinski, távol attól, hogy a tornallyai agyuzás után követte volna őt, inkább még ő maga visszahátrált; sőt Schlick most a Parrot dandárt előre tolt a Pétervásárra.

Schlick értesülése szerint 16-án csak az egyetlen Klapka hadteste állt Miskolc környékén, a mi tulajdonkép úgy is volt. Schlick gondolá tehát, ama hadtest ellen sikerteljes csapást lehet intézni, ha egyrésztől ő maga előnyomul, másrésztől Windischgrätz Pestről Gyöngyösön át. 16-kán kelt levelében ily javaslatot tön Windischgrätznek, hanem amellet egyuttal kifejezé azon szándékát, hogy jelenlegi pihenő állásában akar maradni további parancsig.

Windischgrätz és táborkara méltán ellene voltak ez operationak. Azt akarták ezek, hogy előbb történjék meg az egyesülés s aztán gondoljanak csak valami döntő csapásra, akár elfogadni akarják a csatát, akár keresni. Ehhez képest február 18-án kelt parancs által Schlick utasított, nyomuljon hadtestével a mily gyorsan csak lehet Pétervárára át Gyöngyösre, a főországotra.

Azonban Windischgrätz előtt nyilvánított szándékával ellenkezőleg, a nélkül, hogy ennek parancsát bevárná, Schlick ezalatt elhatározá, hogy saját felelősségére s egyedül megtámadja Klapkának Miskolcnál gyanított hadtestét. 19-én tehát megindította Putnokra a Deym, Pergen és Krieger dandárokat; a Windischgrätz által Gyöngyösre előretolt Colloredo dandárt értesíté szándékáról s Colloredot egyenestől felszólította támogatásra, közölvén vele, hogy 21-ig várni fog reá Putnoknál.

A mint Dembinski Schlicknek Putnokra előnyomulását meghallotta, Sajó-Szent-Péterre vonta a 7. hadtest Aulich, Pöltenberg és Guyon hadosztályait s az 1-ső hadtestből a Schütz (előbb Kazinczy) hadosztályt; 21-kén kellett ezeknek Sajó-Szt.-Péterre érni s valóban oda is értek. E négy hadosztály együtt 16,000 főnyi volt. Még ugyanaz nap összeűtköztek Schlickkel, ki midőn tulnyomó erejüket észrevette, azonnal vissza kezdett vonulni, a nélkül, hogy komoly ütközetbe bocsátkoznék.

E csapatok összevonása alkalmával ismét összekoecanása volt Dembinskinak Görgeyvel. Az Aulich hadosztálynak, mely febr. 20-án Forráról utban volt Szikszó felé, egyenesen maga adott parancsot Dembinski, Görgeyt kikerülve, hogy siessen Sajó-Szent-Péterre. Mint fönnebb megjegyzők, Dembinski csak a hadosztályokra való fölosztást akarta elismerni, míg

Görgey ragaszkodott a hadtestekre való beosztáshoz. Aulich engedelmeskedett, hanem jelentést küldött Görgeyhez, ki e nap Kassán vala. Görgey, ki összes hadosztályait Miskolc felé irányzta, nem tudta, mit gondoljon erről s mint képzelni lehet, semmikép sem értett egyet Dembinski e beavatkozásával. 21-én Miskolcra sietett, hogy fölvilágosítást szerezzen magának, hanem Dembinskit, ki Putnokon volt már, nem találta itt. Írásbeli előterjesztést tőn tehát a hadtestparancsnokok intézkedéseibe való ezen beavatkozás ellen, kiemelve a károkat, melyeket ez a katonai fegyelem fönntartására nézve hozni fog, egyuttal azon óhaját fejez ki, értesítsék őt rögtön, ha Dembinski Miskolcra visszatér.

Midőn Dembinski 22-kén ismét Miskolcon volt, Görgey hozzá jött s itt egész szinpadi jelenet várt rá. Dembinski szemrehányásokat tett alvezérének, talán némi részben jogos szemrehányásokat, hanem e mellett oly rettenetes tűzbe jött, hogy a hideg Görgey előtt szükségkép nevetségesnek kellett föltűnnie, a mi Görgey tiszteletét Dembinski iránt, mely különben sem volt valami nagy, végkép megsemmisítette.

Február 22-én, azon nap, mikor Görgeyvel ezt a szerencsétlen beszélgetést tartotta, parancsot kapott Dembinski a magyar kormánytól, hogy 'most' már komolyan kezdjen a támadáshoz; Lipótvár és Eszék elestek, Komárom és Pétervárad szoroson ostromoltatnak, a szerbek erősen készülnek előnyomulni, hogy Windischgrätzzel egyesüljenek s a csekély haderő, mely a Damjanich és Vécsey hadosztályok, azaz a 3-dik hadtest levonása után ott maradt szemben a szerbekkel, nem képes tartósan ellentállni nekik. Erdélyben az ügyek kétesen állnak, főleg miután az oroszok is betörték. A tiszántuli vármeigyék, melyekre egyedül sulyosodtak az utóbbi hónapokban a háboru terhei, a kimerüléshez közel vannak s szükségkép nagyobb területet kell szerezni a háboru föltarthatására. A főhad-sereget minden más pont rovására ugy megerősítették, hogy föl lehet tenni, miszerint az képes most döntő csapást végbevinni.

Dembinski csakugyan komoly támadásra készült. Terve következő volt :

A főtámadást egy demonstrációnak kell támogatni; a fő-

támadásnak az eger-gyöngyösi nagy országuton kell történni, Windischgrätznek Pesttől kelet felé ez országuton egyesített csapatai ellen. A demonstrációnak Szolnok elleni támadásból s a vasut mellett Pest felé nyomulásból kell állni. Célja az volt, hogy elvonja Windischgrätz herceg figyelmét az egri országutról; a herceg hadd gyöngítse meg csapatait az egri országuton s ez által könnyítse meg a magyarok győzelmét itt, kik aztán a vasut mellett föllállított osztrák csapatokat is megverhetik. A demonstrációt a 3. hadtestnek : azaz a Damjanich és Vécsey hadosztályoknak kell kivinni, március első napja előtt tehát nem történhetett meg ez, miután e hadosztályok csak február végén indultak meg Cibakházára. Hanem az egri országuton való támadást szükségkép meg kellett volna előznie, ha céljának meg akar felelni. Ez semmi egyebet nem jelentett mint azt, hogy a főtámadást márciusig el kell halasztani.

Körülbelől hasonló eredményre lehetett volna más úton is jutni. Föl kellett ugyanis tenni, hogy az osztrákok most már tudják, miszerint a magyar hadsereg legjelentékenyebb része az volt, mely Schlicket Kassáról Rimaszombat felé kitérésre kényszerítette, t. i. Görgey és Klapka hadtestei, hogy továbbá tudják, miszerint e haderő még febr. 21-én Schlickkel szemben állt Putnoknál. Hogy tehát az osztrákok azt higgyék, miszerint a szolnoki vasutnál történő demonstráció alkalmával itt és nem Egernél áll a magyarok főhadereje, azt kellett hinniök, miszerint febr. 21-től kezdve azon napig, mikor a demonstráció kezdődik, az eleinte Putnok, Eger és Miskolc közt föllállított magyar csapatoknak jelentékeny része vonatott a Tiszán tulra és Szolnokra. Erre legalább öt nap volt szükséges. Ha tehát a 3-ik hadtest már 24-én Szolnok alá érkezett volna is, 27-dike előtt nem lett volna szabad támadnia s így a főtámadásnak az egri országuton március 1-seje előtt nem lett volna szabad megtörténni.

Föltéve tehát, hogy a szolnoki demonstráció közreműködésére egyáltalán nagy becsot helyeztek, hogy nem jöttek azon következtetésre, miszerint jobb, időt nyerni s oly gyorsan a mint csak lehet minden rendelkezhető csapattal egyenes vonal-

ban előtörni, föltéve ezt, Dembinskinek a főtámadással még néhány napig várnia kellett volna.

Ezt el is határozta most; hanem a Tarnához akart előnyomulni, mely Verpeléth és Bod közt, északról délnek folyva, keresztben átmetszi az egi országutat s itt várakozó állást akart elfoglalni, addig várni, míg a szolnoki demonstráció működni kezd. Ez igen helyes lett volna, ha föl lehetett volna tenni, hogy Windischgrätz és Schlick egész nyugodtan fognak maradni s részükről mit sem teendnek. De föltéve, hogy a nagy országuton előnyomulnak a Tarna felé, hol sajátkép Dembinski csak várakozni akart, hogy támadását előkészíthesse, úgy szándékolt támadásából mindjárt védelmi csata lőn, mely amellet még előbb meg fog történni, mint a szolnoki demonstráció működni kezdene.

Február 24-kén osztotta ki Dembinski rendelkezéseit a Tarna vonal megszállására.

Mielőtt azok kiviteléről szólnánk, kissé pontosabban szemügyre akarjuk venni az osztrákok helyzetét s egyuttal némely közbejött esetet megemlíteni, melyek a csatát megelőzték s nem valának befolyás nélkül arra.

Windischgrätz herceg febr. 12 én értesült arról, hogy Schlick, Görgey és Klapka egyesült támadása elől Sepsin át kiesuszott. Főlkészült tehát most, hogy Schlicket magához vonja. Hanem a körülményektől, különösen a magyaroknak az egyesülés idejekori állásától függeszté föl, hogy melyik országuton induljon előre.

Hogy tehát biztosságot szerezzen magának arról, hogyan állnak a magyarok az egi országuton, február 13 án a Colloredó dandárt előre indította Gyöngyösre. E városnál kellett megállnia Colloredonak s innen egyrészt Miskolc és a Tisza felé portyázni, másrészt bal oldalán Pétervásár felé iparkodni, hogy Schlickkel összeköttetésbe lépjen.

Egyidejűleg a Wyss dandár is, mely ép úgy mint az előbbi, január végén visszahivatván Görgey üldözésétől, visszatért a főhadseréghez, Vácon át Schlick elé küldetett Losoncra, hanem már febr. 16-án azon hirre, hogy Schlick szerencsésen eljutott Rimaszombat tájékára, Vácon marasztatott.

Végül ugyanazon időben a főhadssereghez hívták a Dietrich dandárt is, melyet Nugent küldött s mely eleinte arra volt szánva, hogy a főhadsseregnek a szerbekkeli összeköttetését állítsa helyre. Az ok, mely miatt ez történt, Görgey és Klapkának Schlick kitérése által lehetővé vált egyesülése volt, melyre nézve az osztrák főhadiszállás lassankén tisztába jött s mely ellen erősíteni akarták magukat.

A Colloredo dandár február 15-én ért Gyöngyösre, innen tovább portyázott s a kapott prancs szerint összeköttetésbe lépett Schlickkel. Mint előbb elmondók már, Schlick nem követte a kapott utasítást, miszerint hadtestét vezesse a főutra Gyöngyösre, sőt saját felelősségére ismét előnyomult, minek következtén febr. 21-én Putnoknál összeütközésre került a dolog.

Colloredot, kinek állása Gyöngyösnél egyetlenegy dandárával nagyon veszélyesnek látszott, utasítá most Windischgrätz, vonuljon Hatvanra vissza s állítsa föl azon csapatosztályt, mely Kompólton állt a Tarnánál, most Gyöngyösön mint legszélsőbb álláson. Ugyanaz nap reggel azonban 5 $\frac{1}{2}$ órakor megtámadták a magyarok a kompolti csapatosztályt. A Desewffy hadosztály egy része volt, mely e támadást tevő. E hadosztályt 15-én Harsánynál hagytuk el. Onnan Klapka, ki személyesen vele volt, a legközelebbi napokban előre vezette Maklár, Szihalom és Mező-Kövesdre. A Kompólton meglepett két vértés század a legnagyobb zűrzavarban 35 embert és 17 lovat veszítve futott Bal-Püspökre s innen aztán Gyöngyösre huzódott, mialatt Colloredo serege zömével Hatvanra vonult.

Innen jelenté Colloredo, hogy a magyarok nagy tömegekben gyűlnek össze a Tarna mellett s nyilvánvaló, hogy főcsapásra készülnek az egri országúton.

Ez esetben Windischgrätz Gödöllőn akarta elfogadni őket. Ide vonta a Wyss dandárt Vácról, e mögé állította Kerepesnél a Dietrich dandárt s a Colloredo dandárt Gödöllőhöz közelebb vonta Bagra, a Galgán innen, úgy hogy most a nagy országúton valának sorba fölállítva a Colloredo, Wyss és Dietrich dandárok.

Egyszersmind Schlicket is felszólítatá, vezesse Pétervásián át Gyöngyösre hadtestét, hogy így a főúton előnyomuló

magyaroknak oldalába vagy hátába tithessen. Megujtatott még egyszer e parancs, hogy Pétervásárra menjen, midőn Schlick szándékát, miszerint Putnokra akar nyomulni, megtudta Windischgrätz. Mielőtt Schlick ez utóbbi parancsot megkapta volna, jelenté, hogy 23-án Pétervásárán s 26-án Egernél fog állni összpontosított hadtestével. Most Windischgrätz-is elhatároza, hogy előnyomul, főleg miután arról értesült, hogy a magyarok és pedig csak a Klapka hadteste, egész csendesen állnak Mező-Kövesdnél s részükről nincs semmi szándékuk támadni; Schlicknek megengedé a herceg, hogy Pétervásáráról Egerbe mehet. 26-án álljon itt, ugyanaz nap Kápolnára akart érni Windischgrätz. 27-kére aztán majd érkeeznek a további teendőkről. Azonban ez nem történt így.

Miután a dolgok itt nagyon is összezonyolodnak, célszerű lesz, kissé világosabban kifejteni azokat alapvonalaikban. Nyilvánvaló, hogy ez ide oda küldözött jelentéstételek és parancsok özönében két vezérrel van dolgunk, kik különböző szándékokat és nézeteket követnek, nem egygyel; Schlickkel és Windischgrätzcel, nem Windischgrätzcel magával van dolgunk.

Windischgrätz alapnézete eredetileg az, hogy a magyarok ellen, kiknek támadását várja, védelmi csatát fog vívni Pest előtt és saját megerősítésére Schlicket a hegyek közül a főútra akarja levonni.

Schlick ellenben folyvást támadni akar.

Mialatt Windischgrätz mindig oly módon akar egyesülni Schlickkel, hogy ezt visszafelé vonja, Schlick folyvást előrenyomulva igyekszik egyesülni, majd Putnok, majd Egernél s Windischgrätzet oda akarja vonni. Itt nem találunk sem a névleges fővezér részéről határozott parancsot, sem a névleges alvezér részéről szükséges engedelmességet; s az alvezér Schlick végre keresztülviszi, a mit akar; Windischgrätz megengedi neki, hogy Egerbe mehet s maga akar a Tarnához előnyomulni Kápolnára, hogy Schlickkel egyesülhessen.

Sajátságos sors, hogy épen Schlicknek kell újra megváltoztatni ez általa végre keresztülvitt tervet. 21-én, a mint Dembinskivel Putnok és Sajó-Szt.-Péter közt összeütközött, megtudja ugyanis, hogy nem csupán csak a Klapka hadtestével van itt

dolga, hanem Görgey is Miskolc közelében áll s jelentést tesz erről még ez nap Windischgrätznek, lemondva önmagától az Egerbe menetelről. Windischgrätz 22-én kapja e jelentést s most azon határozott parancsot küldi Schlicknek, hogy legkésőbb 25-én Gyöngyösön legyen, ugyanaz nap Windischgrätz maga is megérkezik a 2-ik hadtesttel.

Február 23-án Windischgrätz most valóban concentrálta Bag, Gödöllő és Kerepesnél a 2.ik hadtestet Wrba alatt, mely a Csorich és Schwarzenberg Edmund hadosztályokból állt, összesen 13¹/₂ zászlóalj, 13 század lovasság és 102 ágyu, azaz mintegy 15,000 emberből *). 24-én Hatvanra és Hortra nyomult elő e hadtest; végre 25-én a jobb szárny Schwarzenberg Edmund alatt (a Bellegarde lovas dandár s a Dietrich gyalog dandár) Árokszállásra, a bal szárny, melynél volt maga Windischgrätz is s mely a Wyss, Colloredo, Schütte dandárokból s a tartalék tüzérségből volt összetéve, Csorich alatt Gyöngyösre indult, hol az egyesülésnek kellett volna megtörténni Schlickkel, honnan aztán a főhaderőnek, Schlick és Csorichnak 26-án Kápolnára, a jobb szárnynak Schwarzenberg alatt Kálra kellett volna előnyomulni.

A dolgok azonban másképp alakultak. 24-én Hatvanban arról értesült Windischgrätz, hogy a tiszte, kinek a parancsot kellett volna Schlickhez vinni, miszerint ez legkésőbb 25-én Gyöngyösön legyen, utközben huszárokra bukkant, Schlick tehát nem kapta meg a parancsot. Hanem erre nemsokára megjelent Schlicknek egy tisztje Hatvanban, ki fölvilágosításokat hozott a tábornok legujabb szándékai és állásáról. Ebből kiviláglott, hogy 24-én a Schlick-féle hadtestből a Krieger és Deym dandárok Schulzig alatt Pétervásáran, a Pergen és Fiedler dandárok Erdő-Kövesden és Nádujfalun, a Parrot dandár Verebélyen Pásztó mellett áll, hogy Schlick ez állásban marad 25-én is és 26-kán Eger ellen akar támadni.

Windischgrätz most estefelé azon parancsot küldé Schlickhez, rögtön induljon Gyöngyösre és pedig Pásztón s Patán át, mert az egyenes út Parádj felé csaknem járhatlan; azonkívül

---

*) Lásd A) mellékletet e szakasz végén.

a legközelebbi dandárok, Parrot, Verebélyen és Fiedler Nádujfalun egyenes parancsot kaptak. 25-kén Patáig, 26-kán Gyöngyösre kell jönniök, a többi dandár 26-án Patáig jöjjön. Megjegyezzük, hogy az út Pétervásáráról Pásztón és Patán át $7\frac{1}{2}$ mértföldnyi, tehát erős kétnapi járóföld, mely annál fárasztóbb volt, mivelhogy a Mátra hegység lejtői mellett ez országut is, főleg ez évszakban, sok kívánni valót hagyott hátra.

Schlick február 24. és 25-ke közti éjjel kapta Windischgrätz herceg levelét s ez utóbbi reggel személyesen a főhadiszállásra ment Gyöngyösre. Csapatai még régi szállásaikban álltak, csak Parrot indult meg a kapott egyenes parancs folytán Patára. Schlick azzal mentegette a kapott parancs ellenére állva maradását, mivelhogy az utak nagyon rozsak, az élelmezés terhes stb s végre azt indítványozá, hogy Pétervásáráról a Tarna mentébe. Sirok és Verpelétnél akar egyesülni s hogy február 26-kán egész bizonyosan megérkezik ez utóbbi helyre. Windischgrätz gondolá, hogy a fönnforgó körülmények közt semmi egyéb nem marad számára föl, mint hajlani Schlick kívánságára. S csakugyan így is volt a dolog, hacsak legalább egy napot nem akartak elveszteni.

A végleges intézkedések tehát 26-ra következőleg állapítottak meg :

Wrba két hadoszlopával Árokszállásról és Gyöngyösről Kálra és Kápolnára nyomul, tehát a magyarok Tarna melletti hadállásának homloka ellen ;

Parrot Patáról Gyöngyösre jön s a nagy országúton rendelkezés alatt marad Wrba támogatására ;

Schlick a Tarna mentében lefelé indul s Verpelétnél a magyarok hadállásának jobb oldalát és hátát támadja meg.

Mielőtt folytatnók, mi történt a magyarok részéről az utóbbi napokban, még egy pillantást kell vetnünk azon haderőkre, melyeket Windischgrätz hátának támogatására vagy egyáltalán mellékcélokra fordított.

Miután Wrba a Tarnához előnyomult, Budapesten csak a Liebler dandár maradt, 4 zászlóalj, 1 század lovasság és 1 üteg ; Esztergomban 1 zászlóalj s Vácon egy tót önkéntes csapat Szirmay alatt.

Jellacsics bán a Grammont, Karger, Rastich (előbb Neustädter) és Ottinger dandárokkal, összesen 9 zászlóalj, 22 század lovasság és 48 ágyúval a szolnoki vasutnál állt, tehát a demonstrációval szemben, melyet Dembinski Szolnoknál tervezett. Ezt kellett föltartania, ha ugyan megtörténik ez. Biztosította tehát a Tarna ellen működő hadsereg jobb oldalát. Utasítatott, hogy ha a főhadsereg előnyomul, küldjön egy csapat osztályt tábornoki főnöke Zeisberg tábornok alatt Ceglédre Tápó-Szelén át Jászberényre, hogy az összeköttetést a főhadsereggel helyreállítsa s annak jobb oldalát jobban fedezhesse, mint a mennyire a szolnoki vasut mellől fedezni lehetne azt. E csapatosztálynak 2 zászlóalj, 4 század lovasság s 2 tüzegből kell állni. Pótlásul e csapatosztály helyett egy gránátos zászlóaljat kapott Jellacsics. Zeisberg 25-én Tarna-Eörsre ért s Windischgrätz utasította őt, hogy 26-án nyomuljon elő Hevesen át s minden ellenséges csapatról, mit Hevesen túl talál, kevésbbé sürgős esetekben Wrbnát Kápolnán, sürgős esetekben Windischgrätzet Gyöngyösön tudósítsa.

Magyar részről február 22-én az 1-ső hadtestből (Klapka) a Dessewffy hadosztály Egerben állt, a Máriássy hadosztály Maklár és Mező-Kövesden, a Schulz hadosztály hátrább állt Harsány mellett. A hadtest főhadiszállása Egerben volt.

23-án a Dessewffy hadosztály a főhadiszállással Egerben maradt, Máriássy Kerecsendre nyomult s előseit előre tolt a Kápolnára a Tarnához; Schulz Mező-Kövesdre ment.

A 7-dik hadtest (Görgey) febr. 22-én kapott parancsot, hogy Miskolc környékéről induljon az 1. hadtest után a nagy országúton, 24-én Görgey főhadiszállása Mező-Keresztesen volt, hadosztályai a környéken.

A Szekulics hadosztály a 2-ik hadtestből 24-én Poroszló mellett nyugot felé állt.

Dembinski főhadiszállása Mező-Kövesden volt.

Azon hirre, hogy Schlick néhány dandára Pétervásárára bevonult, Klapka kedvét kapott megtámadni ezeket; a Dessewffy hadosztályt szemelte ki e végre s a Máriássy hadosztály felét, melynek 23-kán Sirokra kellett előnyomulni. Dessewffynek Batkáról kellett megindulni. A támadást bizonyos jeladásra mind a

két hadoszlop egyszerre kezdje meg. Klapka értesítette e szándékáról Dembinskit s ez azonnal határozottan megtiltotta e támadást. Klapka tehát nem is indította előre Desewffyt, hanem Máriássy nem kapott ellenparancsot, valóban Pétervására ellen nyomult s miután sokáig várt a jeladásra, azon véleményben, hogy talán csak ő nem vette észre a jelt, meg is kezdte egymaga a támadást 5 század gyaloggal, 1 század lovas és 4 ágyúval. Kezdetben szerencsés is volt támadása, benyomult a helységbe, hanem az osztrákok hamar összeszedhették magukat s most gyorsan visszaverték Máriássy csapatait.

Dembinski szerfölött megharagudott, valamint a febr. 18-ki kompolti, ugy e pétervásári támadás miatt is. Bármily csodálatosnak látszik is ez első pillanatra, mégis nagyon érthetővé válik, ha az ember Dembinski helyzetébe képzei magát, kinek az a szándéka volt, hogy talán egy egész hétig folyvást csendesen fog maradni összes haderejével a Tarna mellett ellenfelének legközelebbi szomszédságában, hogy előbb egészen más ponton, Szolnoknál demonstratiót csináltasson, mely az ellenfélnél azon véleményt ébreszsze, hogy ott van a magyarok főhadereje. Ha tehát északon, a Mátra hegységnél s az egri országon egyik merész vállalat a másikat követi, mint azt kis csapatosztályok csak azon esetben szokták tenni, ha hátuk mögött nagy segélyseregek állnak, ugy végre senkit sem csalhat meg többé a szolnoki demonstráció s teljesen elveszti hatását.

Febr. 25-én a Desewffy hadosztálynak Verpelétre kellett előnyomulni, a Máriássy hadosztálynak Kápolnára, a Schulz hadosztály e helyett Egerbe és Baktára jött.

A Szekulics hadosztály Füzes-Abonyra nyomult elő, a 7. hadtest Maklár, Mező-Kövesd, Mező-Keresztes, Nyárad és Ábrányra. A hadsereg főhadiszállását Egerbe tették át.

Február 26-án végre a magyar csapatok a mennyire itt tekintetbe jönnek, következő állásokat foglaltak el :

A Tarna vonalnál álltak, a jobb szárnytól a bal felé számítva :

a Dessewffy hadosztály Verpelétnél, előrseit a Tarna átjárásánál Sirok mellett állítva föl, a Verpeléthről Pétervásárára vivő uton, tehát homlokát Schlick ellen fordítva ;

a Pöltenberg hadosztály Döbrönél, hová Makláról jött;
a Máriássy hadosztály Kápolnánál;
a Szekulics hadosztály Kálnál.
A második sorban álltak, ismét jobbról balra számítva :
a Schulz hadosztály Eger és Baktánál;
az Aulich, Guyon és Kmety hadosztályok Maklár, Mező-
Kövesd és Ábrányánál;

a Hertelendy hadosztály Poroszló és Tisza-Fürednél.

26-kán reggel tehát 4 hadosztály állt a Tarna mellett s a többi 5 ötmértöldnyi távolban, azaz két kis napi járőföldre volt a Tarnától.

A 7. hadtest főhadiszállása febr. 26-án Mező-Kövesden, Dembinskié Egerben volt.

A 38,000 emberből, kik fölött Dembinski rendelkezett, febr. 26-án 17,000 állt a Tarnánál. *)

A Tarna vonal megszállása febr. 26-ig Dembinski intézkedései szerint megtörtént. E folyamánál most három különböző hadtest hadosztályai álltak, melyek közül egyiknek nem volt hadtestparancsnoka, az 1-ső hadtest két hadosztálya pedig a 7. hadtest egy osztálya által választatott szét egymástól. Ez Dembinski ama törekvésének volt következménye, melyszerint a február 12-iki hadosztályokra való beosztást föl akarta tartani, ámbar a hadtestparancsnokok ellenzése miatt a kormány már fölhagyott azzal. Itt csak megjegyezzük ezt, miután később ismét vissza kell térnünk erre.

A kápolnai csata

Első nap; február 26.

Február 26-án reggel főzés után útra kelt Gyöngyösről az osztrák balszárny hadoszlopa Wrba és Csorich alatt a Wyss, Colloredo és Schütte dandárokkal; a főtartaléktüzérség egy óra mulva követte. A Parrot dandár déli 12 órakor ért Gyöngyösre, hol a poggyászt hátrahagyták s portyázó csapatokat küldött

---

*) Lásd a B mellékletet e szakasz végén.

Verpelétre keleti és Parád felé északi irányban, hogy Schlickkel igyekezzenek összeköttetésbe jönni s tartsák szemmel a magyarok netáni mozdulatait e tájon.

A jobb szárny hadoszlopa Árokszállásnál Schwarzenberg alatt, előhadát Nostitz alezredessel délelőtt 9 órakor Kálra indította s nemsokára maga is utána indult.

Délután 2 órakor az előhad, a Wyss dandár csak egy jó órányira volt már Kápolnától, nemsokára megpillantotta a magyarok hadállását.

A magyarok négy, azaz sajátkép csak három hadosztálya, miután Desewffy Sirokra nyomult elő, Verpeléthtől Kálig $1\frac{3}{4}$ mértföldnyi, azaz 17,500 lépésnyi téren volt homlokban fölállítva, úgy hogy a homlokvonalon minden lépésére még csak egy ember sem jutott.

A Tarnát mindkét oldalt csekély halmok, a Mátra délkeleti lejtői kísérik; a Tarna jobb partja, azaz a nyugoti, mely az osztrákok felé vala fordítva, majd mindenütt uralkodik a keleti, a bal part fölött. A magyarok tehát első hadsorukat a Tarnán át a jobb part magaslataira helyezték, mintegy 2000 lépésnyire előre. 1200—1500 lépésnyire hadállásuk közepétől egy árok, mely itt a Tarnával egyenközüleg fut, tovább azonban délnek kanyarulva egyesül azzal, átmetszi itt a nagy egri országutat.

A magyar homlokvonala aránytalan nagy kiterjedésénél fogva érthető volt, hogy jelentékeny hézagok találkoztak a vonalban; így Debrő s Tóthfalva-Kápolna közt egy ritkás erdő feküdt az északi magaslatoknak az országút felé lehajló déli lejtőjén, mely egészen megszálló csapat nélkül maradt. Kompolt előtt volt másik erdő, egyrészt a kápolnai, másrészt a káli hadállások közt. A Tarna bal partján fekszik Verpeléth és Felső-Debrő az országuttól északra, Kápolna az országútban s Kál délre az országuttól; a Tarna jobb partján Alsó-Döbrő az országuttól északra, Tóthfalva közel hozzá, Kompolt délre tőle; e helységek mind szorosan a folyam mellett fekszenek Kál kivételével, mely mintegy 2000 lépésnyi távolra esik attól. A két erdőt döbrői és kompolti erdőknek fogjuk nevezni.

Wyss tábornok, mihelyt az ellenséget megpillantotta maga előtt, előreindította lovasságát, $2\frac{3}{4}$ századot 6 ágyuval; az

utána jövő Colloredo dandár aztán az országúttól balra foglalt állást; nemsokára észrevette ez, hogy magyar csapatok állnak bal oldalán, balra huzódott tehát Vécsre s megrakta egyelőre ugyan csak egy század vadászszal a döbrői erdőt. Hanem a mint most Pöltenberg figyelmessé lőn az erdőre, egy zászlóaljat ágyúkkal együtt ellene irányzott s behatolt oda; még 3 századot küldött Colloredo Kronenberg őrnagy alatt az erdőbe, kiknek sikerült a magyarokat onnan kivenni. Pöltenberg megújítja a harcot s még 4 századot kellett ide küldeni egy tartalék üteggel. Végre Colloredo csapatainak egész többi részével — összesen ugyan csak 8 század gyalog volt — balra fordulva ide sietett.

Már kezdet óta meglehetősen nagy hézag volt Colloredo dandára s a Wyssé közt, miután kezdet óta a döbrői erdőre irányult a Colloredo dandár egész figyelme, most még feltünőbbé vált az és Csorich, mihelyt a tartalék tűzérség megérkezett, betölté e hézagot 6 üteggel, melyeket a Schütte dandár fedezett. A centrumban most ágyuzás fejlett ki, mely egész késő éjig tartott, s melyben főleg sokáig állhatatos buzgalmat tanusított egy röppentyű-üteg, mely Kápolnát mindenkép lángba akarta borítani, a nélkül, hogy valami egyéb történt volna e ponton.

Mint itt, úgy a Wyss dandárnál is egyelőre minden csupán csak ágyuzásra szorítkozott, mi végre osztrák részről 6 üteget használtak.

Schwarzenberg már 2 órányira Kál előtt Nagyútnál Szekulics előcsapataira talált, kik rögtön visszahuzódtak hadosztályukhoz. Schwarzenberg követte őket s a kompólti erdőtől délnek állította föl csapatait, lovasságát átléptetve az árkon, melyről főnebb szó volt s a Dietrich dandárt ez ároktól kelet felé indítva. Az ágyuzás, mely most kifejlett, kevéssé háborgatta a Szekulics hadosztályt s ez estig megtartotta állását, a nélkül, hogy, mint látni fogjuk, ekkor is kényszerült volna föladni azt.

Mialatt Wyss ágyugolyóit hasztalan pazarolta el Kápolna ellen és Schwarzenberg mitsem tett, Szekulics és Máriássy néhány zászlóalja megszállta a kompólti erdőt Wyss jobb oldalán s azon át előre hatoltak részben Wyss dandárának második

csatarendjéig. Most ez lovasságával s 9 ágyúval egyszerre megtámadta őket homlokban és oldalt s nem épen erőmegfeszítés nélkül visszaverte az erdőbe, a magyar huszárok ugyanis mérészen közé vegyültek az osztrákoknak s ily módon az osztrák tűzérseget, mely nem akarta saját embereit löni, akadályozta a tüzelésben. Csak midőn 3 szakasz osztrák lovasság hátban és oldalt megtámadta, csak akkor vonultak vissza a huszárok az erdő szélén fölállított ágyúikhoz. Az erdőben aztán a magyarok még egy csapatosztálylyal ütköztek össze, melyet Schwarzenberg bal oldalára küldött, hogy az összeköttetést Wyssel helyreállítsa.

Midőn az osztrákok bal szárnyán Colloredo egész dandárát a döbrői erdőbe vezette, alkonyat felé Pöltenberg még egy kísérletet tett itt, hogy az erdőt újra visszafoglalja. Két csatarendben, a másodikat az elsőnek jobb szárnya mögé állítva, elővezette hadosztályának legnagyobb részét.

Kronenberg őrnagy 8 század gyaloggal kitört ellene az erdőből; 5-öt a magyarok homloka, 3-at jobb oldala ellen irányzott; ez utóbbiakat megtámadta a magyarok második csatarendje s keményen szorongatta, a mint váratlan segély érkezett számukra.

Csorich ugyanis már Gyöngyösről Verpeléthre küldött Sáron és Domoszlón át 4 század gyalogot Brandenstein kapitány alatt, hogy várják be ott Schlick megérkezését s aztán forduljanak Kápolna felé. Brandenstein Schlickkel nem találkozott, hanem a Desewffy magyar hadosztálylyal s miután sem rendeleto nem volt, hogy Verpeléthet megtámadja, sem csekély ereje meg nem engedé azt, Döbrőre indult a Tarna mentében. Épen jó időben ért ide, hogy a magyaroknak az erdő elleni támadását visszaverni segítse.

Az osztrákok bal szárnyán ez volt a harc utolsó fölvonása.

Schlick, a mint Gyöngyösről visszatért, 26-án dél felé érkezett csak újra Pétervásárra s dandárainak itt azonnal parancsot adott az indulásra. Mire megindultak, 1 óra lett, az utak nagyon roszaak voltak s már alkonyodni kezdett, mikor Schlick előhada Sirokra ért s ott a Tarna hidjánál a Desewffy hadosztály előhadába ütközött. Rövid ellenállás után elhagyták a ma-

gyarok Sirokot; Schlick aztán e helységnél táborni serege zömével s előcsapatait egész Sz.-Mariáig előretolta Verpeléth felé. Tehette ezt, mert Desewffy előhada Sirokról a helyett, hogy a Tarna jobb partján ment volna tovább, a bal parton ment Baktára s a Schulz hadosztály is kitért az útból.

Az osztrákok jobb szárnyesapata Zeisberg alatt 26-án reggel Heves helyett csak Méraig és Bocsonádig jött; Zeisberg maga innen Gyöngyösre ment, hogy Windischgrätzről közelebbi utasításokat kapjon, helyettese pedig, a mint Kál felől ágyúdörgést hallott, Nagyútra vezette a csapatokat, honnan, anélkül hogy részt vettek volna az ütközetben, este visszatértek Mérára és Bocsonádra.

A két ellenfél fővezérei nem avatkoztak be egyenesen a február 26-iki ütközet vezetésébe. Windischgrätz egész nap Gyöngyösön maradt, szerfölött aggódva Schlick miatt, kiről mitsem lehetett hallani. Attól félt, hogy e tábornokot, a mint Pétervásárára visszautazott, elfogták a magyarok, dandárai tehát parancsnok és utasítások nélkül vannak. Ez esetre parancsokat küldött Pétervásárára.

Görgey épen Dembinskinél volt Egerben s vele együtt az asztalnál ült, a mint 26-án délután ide hallatszott a kápolnai ágyúdörgés. Dembinski eleinte nem akarta hinni s a mint végre kénytelen lőn meggyőződni, hogy csakugyan ütközet fordult elő a Tarnánál, nagyon megharagudott, mint előbb Klapka támadásai miatt, úgy most a miatt, hogy Windischgrätz nem vártakozott, míg ő elkészül minden intézkedéseivel, s hogy Windischgrätz oly kevés kiméletet tanúsított a magyarok incognitója iránt a Tarnánál. Sokféle halogatás után Kápolnára kocsizott Görgeyvel s csak alkonyat felé ért ide. Ő maga, mint szintén Görgey is, huszárlóra ültek; Dembinski gondoskodni akart arról, hogy a magyarok Kápolnánál tartsák meg a Tarna-vonalat; ugyanazt igyekeztek Görgey Kálnál kieszközölni.

Midőn ez sok keresés után reá akadt a Szekulics hadosztályra, az ütközet itt már egészen elnémult s Szekulics csendesen, nyugodtan állt a Tarna jobb partján, háta mögött az iszapos patakon át egy nehezen használható gázló. Görgey visszavonta őt a Tarna bal partjára Kál felé s Kápolnára ment, hogy

Dembinskivel beszéljen s parancsokat kapjon a következő napra.

Pöltenberg a döbrői erdő elvesztése után s miután megíúsult a kísérlet, hogy este újra elfoglalja, visszament a Tarnabal partjára egész Kerecsendig.

Második nap; február 27.

Bármennyire Dembinski ohajtása ellen történt is, hogy a Tarnánál megtámadják, de miután az ellenség nem felelt meg az ő ohajtásának, akarva nem akarva kényszerült 27-én is folytatni a már megkezdett harcot. 26-án késő este adta ki intézkedéseit a következő napra.

Klapka a Desewffy hadosztálylyal védje Vérpeléthet észak felé, tehát tartóztassa föl Schlicket; Pöltenberg Döbrön át, hová újra elő kell nyomulnia, akadályozza meg Wrba egyesülését Schlickkel a domoszló-verpeléthi úton, Máriaassy Kápolnánál, Szekulics Kálnál álljanak meg a Tarnánál.

Rendeltetett továbbá, miszerint Aulich Maklárrol Kálra induljon, hogy itt Szekulicscsal egyesüljön; Guyon és Kmety éjjel induljanak meg Mező Kövesd és Ábrányról, az előbbi Kápolnára, hová 10 órakor kell megérkeznie Máriaassy támogatására, az utóbbi Kerecsendre, hogy ott a tartalékot képezze. Jó lesz megjegyezni, hogy az út Mező Kövesdtől Kápolnáig 3, Ábránytól Kerecsendig 4 mértföld, ez Guyonnak mintegy 6, Kmetynek 8 óra járás. Guyonnak tehát legkésőbb reggel 4 órakor el kellett volna már indulni Mező Kövesdről, Kmetynek ép oly korán Ábrányból, hogy ha ez utóbbira csak délben számítottak volna is s a mellett ugyancsak sietnie kellett.

A Schulz hadosztály Baktánál és Szolátnál marad Eger fődözésére; végül megállapítatott, hogy Dembinski maga veszi át a vezetést a centrumban, Görgey a bal, Klapka a jobb szárnyon.

Ha ez intézkedések idejekorán kivitettek volna, akkor a jobb szárnyon két hadosztály állt volna az 1. hadtestből (Schulz és Desewffy) s egy a 7. hadtestből (Pöltenberg); a centrumban

egy az 1. hadtestből (Máriássy) s kettő a 7-ikből (Guyon és Kmety), végre a bal szárnyon egy a 2. hadtestből (Szekulics) s egy a 7-ikből (Aulich). A hadosztályok tehát ismét teljesen össze voltak keverve. A két hadtestre (Görgey és Klapka) való föl-osztás ugyan csata vezetésére teljesen alkalmatlan volt; Dembinski azonban, mitsem javított ezen, miután a fővezérséget szárnyak szerint fölosztotta s csak azon hátrány származott e fölosztásból, hogy a csapatoknak ismeretlen vezérek alatt kellett küzdeni.

Görgey 26-án nagyon késő este tért vissza Kápolnára. Szekulics-hoz lovaglásából, Dembinskit már alva találta, hanem a rendelkezések készen voltak. Miután nem volt semmi tábor-kar itt rendelkezésére — csak táborkari főnöke jött vele — ez utóbbi az Aulich és Kmetynek szóló parancsokat Dembinski egy futárja által küldte Egerbe, hol Görgeynek két szolgálattevő tisztje volt, kik azokat majd tovább szállítják Maklár és Ábrányra.

A Guyon hadosztályt elhatározta Görgey, hogy maga fölkeresi. Kerecsenden találta Pöltenberget s tudatá ezzel, hogy napkölte előtt ismét elő kell nyomulnia a Tarnához. Aztán útját folytatva, reggel 4 órakor Mező Köyesdre ért, hol a Guyon hadosztályt rögtön föllármáztatta. Világos nappal lett, mire e hadosztály megindult.

Windischgrätz, ki még mindig Gyöngyösön volt, febr. 27-én reggel parancsolá Parrotnak, hogy küldjön 4 század lovas-t Kápolna felé s dandárának többi részével, 3 zászlóalj, 1 század lovas és 1 üteggel foglaljon állást Gyöngyös előtt s küldjön ki portyázó csapatokat Parád, Verpeléth és Heves felé. Aztán előre indult a Tarnához, hogy itt átvegye a támadás vezetését. Tóthfalva környékére érve, elhatározá, hogy Kápolna ellen intézi a fő-támadást, mert e tájon a patak magas jobb partja különösen kedvező viszonyt látszott nyújtani a bal part áttekinthetésére. Hanem a támadás megkezdésével várni akart, míg Schlicket meg nem pillantják a magyarok jobb oldalán.

Reggel 8 óra tájban Verpeléth környékén füstoszlopokat láttak fölemelkedni s ágyúdörgést hallottak azon irányból.

Schlick 27-én reggel 4 órakor indult meg Sirokról s csak

7-kor találkozott a magyarokkal, a Desewffy hadosztálylyal, épen Verpeléth előtt. Csapatait most támadásra indította Schlick a falu ellen s egyszersmind egyik szolgáltevő tisztjét Windischgrätzhez küldte Kápolnára, hogy további utasításokat hozzon. 8¹/₂ órakor ért e tiszt Kápolnára; Windischgrätz rendelé, hogy Schlick, ha Verpeléthet elfoglalta, nyomuljon elő a Tarna bal partján Wrbnávali egyesülés végett, ki Kápolnánál fog átkelni a folyamon.

Klapkának Verpelétnél a 26-án Sirokról Baktára szorított csapatosztály eltávoztása után, a Desewffy hadosztályban csak 3600 gyalogja, 500 lovása és 16 ágyuja volt; Pöltenberg és Schulz, a mint Schlick a falut, mely a Tarna bal partján fekszik, megtámadni készült, Döbröről és Szóláthról Klapka támogatására rendeltettek.

Mintán Schlick a magyarok előőrseit visszafüzte Verpelétre, mindjárt előállított két 6 fontos, egy 12 fontos s egy röppentyű üteget és 9 lovassági ágyut, azaz összesen 33 ágyut, kétszer annyit, mint a mennyivel Klapka rendelkezhetett s lövetni kezdte a helységet.

Rövid idő alatt részint elhallgattatta, részint hátrálásra kényszerítette Klapkának tüzéségét. Most 9 és 10 óra közt Schlick rohamra bocsátotta Verpeléth ellen a Kriegern dandárt, 2 zászlóaljat első, 1-et a második csatarendben. Hiába igyekezett Klapka ellenállni 2 gyöngye zászlóaljjal: a Don Miguel gyalogság egy zászlóaljával s a 43-ik honvéd zászlóaljjal. Élénk útcái harc után visszanyomattak ezek a helység délkeleti részébe; az osztrákok ellen vezetett 34-ik honvéd zászlóalj megingatta ugyan az ellenség első sorát, hanem most előre rohant Kriegern második csatarendje s visszaverte a honvédeket.

Verpeléth elveszett s a Desewffy hadosztály meglehetősen szétbomladozva hátrált délkeleti irányban. Schlick ekkor Deym tábornok vezérlete alatt a porosz herceg nevet viselő vértés ezredet indította át a Tarnán s Verpeléthen keresztül üldözésekre. A vértések 5 század huszárt, kiket Klapka csak csapatonként állított ellenök, egymásután szétverték, egy még tüzelő ütegre rohantak, levágták tüzéreit s épen el akarták vinni az ágyukat, a mint Pöltenberg Döbröről Klapka támogatására jött s a hu-

szárokat, kiket magával hozott, a vértések jobb oldala ellen indította. Most a 34-ik honvéd zászlóalj is, mely még meglehetősen együtt volt, újra megfordult és sortüzeléssel fogadta a vértéseket. Ezek Verpeléthre hátráltak, a zászlóalj követte őket oda, hanem itt oly keményen fogadták, hogy csakhamar vissza kellett fordulnia. Sajátkép mitsem nyertek a magyarok egyebet, csak hogy biztosították hátukat, föltartóztatták Schlick üldözését s időt nyertek újra összeszedni a széteszlott csapatokat. — Dél tájban volt. Itt elhagyjuk az osztrákok bal szárnyát, melyet mostantól kezdve Schlick hadteste képez, hogy lássuk, mi történt ezalatt az osztrákok centrumában, Wrba és Csorich hadoszlopánál.

Mihelyt az osztrák centrumban észrevették, hogy Schlick Verpeléthhez közelget, a Wyss dandárnak intézkedéseket kellett tenni Kápolna megtámadására. Három üteget indítottak a falu ellen a Tarna völgyének jobb szélére, mellette a szőlőkben volt elrejtve a második vadász zászlóalj; egy zászlóalj 56. számú Fürstenwärther gyalogság hátul állt az országuttol balra, egy zászlóalj az 59. sz. badeni nagyherceg ezredből még hátrább állt a nagy országuton.

A három osztrák üteg nemsokára hátrálásra indította a Máriaissy hadosztály ütegeit, Máriaissy gyalogsága is visszavonult Kápolnára a faluba. Mindezt világosan lehetett látni a magas jobb partról. Wyss ekkor rohamra vezette a Tarnán át Kápolna ellen a 2-ik vadász zászlóaljat s a Baden gyalogságot; ámbar a magyar ütegek, melyek a falu mindkét oldalán tüzelni kezdtek, erősen fogadták, mégis behatolt a helységbe. Hanem bent heves és meglehetősen makacs utcai harc fejlett ki. Már az osztrákok javára látszott ez eldőlni; e reményben sietett Wyss a Tarna jobb partjára vissza a lovassághoz, mely Montenuovo ezredes vezérlete alatt a centrum s a jobb szárny közti összeköttetést fedezte; ezt akarta most Wyss előre indítani Kápolnára a győzelem folytatására.

Az osztrákok jobb szárnyán Schwarzenberg csak akkor kezdte meg a harcot, midőn a centrumban már folyt az. Először is visszaszorította a Tarna balpartjára a győnge előcsapatokat, melyeket Aulich, ki Görgey távollétében itt parancsnokolt, a

jobb partra előre tolt; Schwarzenberg 2 század vérttest és 6 ágyut küldött ellenök. A mint ez megtörtént, a jobb partról hevesen lövette Kált, a nélkül, hogy valami egyéb komoly vállalatba kezdett volna.

Midőn Wyss Kápolnára visszatért, nagyon rossz állapotban találta ott a dolgokat.

Mindjárt aztán, hogy Wyss Kápolnáról eltávozott, Dembinski előre indította Kápolna visszafoglalására a 47-ik honvéd zászlóaljat, melyet egy zászlóalj Zanininak kellett nyomban követni jobbra Tóthfalva irányában; két üteg a falu jobb- és bal-oldalán segítette a támadást s Aulich, miután Schwarzenberg ugyancsak kevésbé háborgatta őt, szintén e célra akarta fordítani jobb szárnyát. Az osztrákok hátráltak. Ekkor Wyss egy zászlóalj Schönhals gyalogságot indított a faluba, a 47-ik honvéd-zászlóalj hátrálni kezdett s az osztrák csapatok a faluban s a falu körül összeszedhették magukat.

A Wyss által elővezetett Schönhals zászlóalj egy osztálya a temetőben állt föl, a másik két osztály (2—2 század) a fő-kijáró utakra küldetett. A Zanini zászlóalj megtámadta a temetőben álló Schönhals osztályt; ez azonban megállta helyét, a másik két osztály csakhamar megfordult s a Zanini zászlóaljnak mindkét oldalára támadt. Kiverték azt a faluból és szét-szórták; a mi megmenekült belőle, a Tarnán s a döbrői erdőn átfutott. Ezzel déltájban Kápolna az osztrákok kezébe esett.

Dembinski Kápolnától keletre a völgy szélén előre indította ütegeit, hogy legalább a Wyss dandárt a faluból való előnyomulásban akadályozza, Máriássy zászlóaljait újra összeszedhesse s Guyont bevárhassa, hogy aztán ezzel egyesülve a harcot megújítsa. Aulich szintén visszavonta állásaikba jobbra küldött csapatait.

Midőn reggel Schlick komolyan megtámadta Verpeléthet s Dembinski Pöltenberget Klapka támogatására küldé, egyszerűsmind oda módosította tegnapi rendelkezéseit, hogy Görgey a jobb szárnyon vegye át a vezérletet, mivelhogy Klapka és Pöltenberg mindketten ezredesek voltak, tartott attól Dembinski, habár helytelenül, hogy összekoecanások történhetnek köztük. Aulichnak kellett tehát a bal szárnyat vezérelni, a mint

ez tényleg úgy is volt, mert Görgey Mező-Kövesdre lovagolt, hogy onnan Guyont ide vezesse. Görgey távolléte következtében e megmásító parancsot meg nem kapta.

Miután Guyon a csatatéren ugyan igen vitéz, hanem a csatatértől távol meglehetősen hanyag volt és semmikép bizni nem lehetett benne, Görgey célszerűnek tartotta a hadosztályt el nem hagyni előbb, míg Kerecsendre nem hozta. 11 óra volt, mikor ide ért. Itt Guyon még előbb pálinkát osztatott ki csapatai közt, mint az csata előtt szokása volt.

Csak miután ezt bevégezték, indult Görgey a hadosztályt megelőzve Kápolnára Dembinskihez, hogy ennek jelentse Guyon megérkezését. Dembinski mit sem tudott Görgey távollétéről, nagyon csodálkozott tehát, hogy Görgey nincs a jobb szárnyon; utasítá, hogy siessen oda s vegye át a vezényletet.

Midőn Görgey 12¹/₂ órakor Klapkához és Pöltenberghez megérkezett, szünet állt be itt a harcban. Miután ugyanis a vértetek támadása Deym vezérlete alatt nem sikerült, Schlick elhatározta, hogy előbb bevárja még a Pergen és Fiedler dandárokat, mielőtt tovább előnyomulna. Görgey Pöltenberget és Klapkát beszélgetésben találta együtt, csapataikat, legalább a Klapka csapatait meglehetősen rendetlenségben.

Most elhatározzák, hogy Klapka siessen Szalókra s hozza el az ott egészen fölösleges Schulz hadosztályt, mely itt jó szolgálatot tehetne, míg Görgey átveszi a parancsnokságot Verpeléth ellen.

Görgey elhatározá, hogy védelmi állást foglal el a magaslatokon, melyek a Tarna bal partján kelet és dél felől körülvesszik Verpeléthet s a helység felé nyitott szögletet képeznek, melynek déli lába Fel-Döbrőről keletfelé nyílik, míg a keleti a Tarnával egyenközüleg halad mintegy ágyulövésnyi távolban. E magaslatok uralkodó pontja a szöglet csucsán Kerecsend felé esik. A magaslatok egyrészt, főleg a csucsponton erdővel borítvák, Verpeléth felé déltől északnak laposan nyulnak le, kevésbbé laposan kelettől nyugotnak, délnek és keletnek a kápolnai postaut s Kerecsend felé meglehetősen lassu hullámmzással lapulnak le.

Görgey a Desewffy hadosztályt, azaz ennek maradványát a

szög keleti oldalára, a Pöltenberg hadosztályt a délre állította; Desewffynek a szög csucsát jelölő ki visszavonulási pontul; hogy azonban e fontos pontot, honnan szükség esetén Pöltenberg visszavonulását is fedezni kellett, még inkább biztosítsa. Görgey főhadiszállásának hadoszlopából is, mely Kerecsend nyugati oldalára megérkezett s itt állt tartalék gyanánt, rögtön ide rendelt két mozsár üteget s aztán az egész hadoszlopot, mely ugyan csak egy zászlóalj gyalogságból állt, utána indította.

Mihelyt a Pergen és Fiedler dandárok megérkeztek, Schlick általános támadásra készült Görgey hadállása ellen.

Schulzig altábornagynak a Kriegern és Deym dandárokkal Verpeléthről dél felé kellett Pöltenberg ellen előnyomulni, bal oldalán egy, Gablenz őrnagy alatt, 4 század gyalog, 1 század lovas és 3 ágyúból álló csapatosztály által támogatva; a Pergen dandárnak, melyet a Fiedler dandár követett, még messzebb balra kellett átkelni a Tarna köhidján, mintegy 1200 lépésnyire Verpeléth fölött. Schulzig halaszsa addig a komoly támadást, míg Pergen erősen előre nem nyomul, hogy ily módon Görgeynek egészen elvágják a visszavonulhatást s a Tarna felé szorítsák őt.

Schulzig tehát pusztán ágyuzásra szorítkozott; Pergen, mihelyt a hidon átkelt, gyalogságát előre indítá a Desewffy által megszállt magaslatokra, a lovasság a gyalogságtól balra megelőzte ezt s egyenesen Görgey hadállása ellen tört a szög csucsára. Mielőtt azonban a magaslatra ért volna, Görgey mozsarai löni kezdtek s visszavonulásra indították; hanem Gablenz pusztá megjelenése már nagyon bátortalanítólag hatott Desewffy zászlóaljaira. Görgey aggódva a szög csúcsában fekvő uralkodó magaslat elveszthetése miatt, még egy kis csapat tyrolí vadászsal megrakta azt.

Igy álltak itt az ügyek, midőn Dembinski föl hagyott már a csatával s visszavonulást parancsolt. Mielőtt még Guyon Kápolnához érkezett, s midőn Schlick Verpeléth megtámadásához készült, Windischgrätz a Colloredo dandárból 12 század gyalogot Döbrőre küldött, hogy e falun át igyekezzenek helyreállítani az összeköttetést Schlicknek Schulzig alatt álló jobb szárnyával.

A Colloredo dandár többi részének Tóthfalvánál át kellett a Tarnán kelni, hogy innen aztán Dembinski jobb oldala ellen nyomuljon s így könnyítse meg a Wyss dandárnak a Kápolná-ról való előtörést.

Ily körülmények közt történt, hogy Dembinski friss csapatok nélkül lévén s azon helyzetben, hogy talán még egy óra hosszáig is várnia kell Guyonra, elhatározá, hogy hátrafelé megy, Guyonnal ohajtván találkozni s általános visszavonulást rendelt. Az erre vonatkozó parancsok azonnal szétküldettek; a bal szárny Aulich alatt s a Máriássy hadosztály Füzes Abony és Mező Kövesdre menjenek vissza; Guyon, e visszavonulást fedezve, Maklárón át Kerecsendre, szintén így Görgey is, miután Guyon elvonulását fedezte, Kerecsendre, hol Kmety fogja őt fogadni, kinek megérkezését minden percben várták.

Körülbelül délután 2 órakor a bal szárny és a centrum megkezdte a visszavonulást.

Görgey a mint parancsot kapott, utasítá Pöltenberget, vonuljon keleti irányban a magaslat említett csücspontja mögött lassanként Kerecsendre, mialatt Görgey maga a Desewffy hadosztálylyal s főhadiszállása hadoszlopával fedezni fogja e visszavonulást.

Pöltenberg nehézség nélkül megfelellerett föladatának miután Schulzig nem igen erősen szorongatta. Gonoszabbul álltak az ügyek Görgeyre nézve.

Körülbelül 2½ óra volt, mikor Pergen támadásra vezette gyalogságát Desewffy ellen. Ennek zászlóaljai már az első találó lövésekre futni kezdtek a hid felé, mely Kerecsendről nyugotra a Laskó patakon átvezet. Pergen előnyomult. Görgey igyekezett ez előnyomulást meggátolni egy a főhadiszállás hadoszlopához tartozó sorgyalog zászlóalj által, mely azonban nagyrészt a bányavárosokban szedett újoncokból állt; főleg el akart általuk vétetni egy röppentyű üteget, mely tüzelése által különösen kényelmetlen volt reá nézve, de alig kapott a zászlóalj néhány lövést, a mint már rögtön a magaslatok szögcsücsán visszahuzódott s az erdőbe szaladt.

A magyarok szerencséjére Klapka ép ez időben, mintegy 3 órakor, vezette ide Szalókról a Schulz hadosztály egy részét

s azzal egyenesen Pergen bal oldalára támadt. Ez megállította Pergen rohamát. Miután Pöltenberg ez időben már Kerecsendre ért, Görgey számára nem maradt egyéb hátra, mint az, hogy legalább használható ágyuit siessen megmenteni. Nagy bajjal sikerült ez; egy félszázad huszár, mely még itt kéznél volt, megtagadta neki a szolgálatot s két század gránátost csak annyira birt elővezetni a magaslatra, hogy épen csak medvebőr-csákóik látszottak ki a magaslat ormán.

Görgeynek annyira mennyire összefüggő csapatosztályai most szintén Kerecsendre vonultak vissza; Klapka a Schulz hadosztálylyal s azzal, mi ehhez csatlakozott, Egerbe.

Guyon, kinek csapatai szerfölött fáradtak voltak s reggel óta a Kerecsenden kapott pálinkán kívül mitsem kaptak, kinek tehát nem nagy kedve lehetett csapatait szükség nélkül ütköztetbe vinni, annál kevesbbé, mert hiszen már Dembinski maga is fülhagyott az ütközetrel, nem is vett részt a harcban, miután a vele Kápolnánál szemközt álló Wyss dandár is sokat szenvedett s a Colloredo dandár, melyről ezt természetesen nem lehetett mondani, szintén nyugodtan maradt Kápolna mellett, a mint Dembinskinek visszavonulását észrevette.

Guyon, mihelyt Dembinski eléggé messzé haladt, Kerecsenden át szintén visszavonult. Kerecsendről keletre őt is, mint Görgeyt, a Kmety hadosztály fogadta, mely csak 27-én reggel kapta Ábrányban az indulási parancsot s csak a legnagyobb sietséggel érhetette el délután 3 órakor a magaslatokat Kerecsendről keletre.

Osztárk részről sajátkép semmi üldözés nem történt.

A Colloredo dandár csak miután semmi ellenséget sem látott többé maga előtt, nyomult Kerecsend felé két ágyulövésnyire s itt összeköttetésbe lépett a tőle balra álló Schulzig hadosztálylyal.

A Wyss dandárnak Kápolnán kellett maradni; e dandár tett legtöbbet ezen nap, sajátkép Schlick néhány dandárán kívül egyedül csak ez tett valamit.

Midőn a magyarok visszavonulása már teljesen bizonyos volt, Windischgrätz Montenuovo ezredet küldte üldözésükre 6 század lovassal. Ez eleinte Kápolnán alól akart átkelni a Tar-

nán, de miután ez nem sikerült s végre mégis Kápolnán át kellett mennie, az üldözés kezdete szerfölött elhalasztódott. Mivel hogy bal oldalán erdős, halmos volt a táj, Montenuovo Kápolnán átmenve jobbra fordult Füzes Abonymak, itt még utólérte Aulich utóhadát, hanem a nélkül, hogy valami nagy kárt okozott volna benne s Füzes Abony előtt végkép megszüntette az üldözést.

A Zeisberg-féle szárny csapatosztály Méráról Bodon át Erdőtelekre nyomult, a nélkül, hogy a harcban részt vett volna.

A csata eredményei.

Az osztrákok a csapatok számát, melyek febr. 27-én az ütközetben résztvettek, a maguk részéről 18696 gyalogra, 2974 lovasra teszik. Ha ehhez számítunk 2000 tüzért, úgy mintegy 24,000 főnyi összeg kerül ki. Ebből elvesztettek holtakban 5 tisztet s 56 embert, összesen 61 e.; sebesültekben 11 tisztet s 248 embert, összesen 259 e.; fogolylá lett vagy eltévelyedett 1 tiszt s 31 e. Az osztrákok összes vesztesége tehát 17 tiszt s 335 e.; egészben 352 e., azaz az ütközetben résztvett sereg $\frac{1}{68}$ része. A tisztekbéli veszteség a legénység veszteségéhez úgy aránylik mint 1 : 20.

A magyaroknak, Kmety hadosztályát leszámítva, 25 zászlóaljuk, 34 század lovasságuk s 100 ágyujok volt, tehát rendes számításunk szerint 22,000 ember. Saját adataik szerint 1200 embert vesztek holtak és sebesültekben s 600 eltévelyedett. Nagyon valószínű azonban, hogy a holtak és sebesültek száma igen is magasra van számítva, az eltévelyedettek pedig nagyon is kevésre. Föltéve, hogy a magyarok számítása helyes volna is, még akkor is csak 19 emberre esnék egy halott vagy sebesült.

Tehát mindkét részről egészen szokatlanul csekély a veszteség a két napig tartó kápolnai csatában. Már csak ez is mutatja, hogy a harcot kiválólág a távolból, főleg csak tüzérség által folytatták, ha elbeszélésünkéből nem derülne is ki, hogy valóban csak egyes csapatosztályok jöttek rohamra közel egy-

máshoz. Ily körülmények közt nagyon megmagyarázható, hogy a magyarok apróbb kaliberű ágyúikkal — mert igen sok háromfontos s igen kevés 12 fontos volt náluk — nagyobb veszteséget szenvedtek mint az osztrákok. Hogy számításba kell venni itt az osztrák tűzéréség nagyobb gyakorlottságát is, az magától érthető. A kik a magyarok részéről hiányzottak, azok nem voltak mind foglyok, sok közülök csak szétfutott.

Mindkét részről, a magyarok részéről ép úgy mint az osztrákokéról, hiányzott az egységes fővezérlet. Részben a csatatér nagy kiterjedése is okozta ezt. Valami derék hadvezér ugyan hasznára tudta volna fordítani ezt, de ahhoz a csapatok célszerű beosztása, azoknak egy pontra, a döntő pontra tömegesítése s minden más ponton takarékoskodás lett volna szükséges. Hanem mindebből legkevesebbet sem láttunk. Sőt inkább a fölosztás az egész homlokvonalon csaknem egyenlő s nagy tartalékokat egyik fél sem alakított. A beosztás egyáltalán csaknem esetlegesen alakult, az osztrákok részéről is.

Gondoljunk csak arra, hogy Schlick hová fordítására nézve Windischgrätz hercegnek eredetileg egészen más szándéka volt, mint a hogy aztán későbbben történt Schlick hová fordítása egészen véletlen körülmények következtében. Windischgrätz Schlicket Gyöngyösről akarta támadásra indítani s azt akarta, hogy ez előbb ide jöjjön, mielőtt támad. Schlick nem jött Gyöngyösre és Verpeléth felől támadott. Így a mi leghelyesebben történt egész esata alatt az osztrák részről, az is csak a véletlen műve volt. Mert a leghelyesebb az egész itközetben Schlick támadása volt Verpeléth felől a magyarok hadállásának jobb oldala és háta ellen. Ez az egész magyar hadsereg fölemésztésére, szétrobbantására vezethetett volna, ha öntudatosan hajtatik végre. Hanem erre mindenekelőtt összeműködés lett volna szükséges. A mint az ügyek álltak, Schlick még mindig önálló csapatvezérnek tekintette magát, mikor már rég a csatavonalba nyomult is. Nem ismervén Windischgrätz herceg valódi szándékait, mivelhogy a hercegnek magának nem is voltak világos szándékai, nem tudván, hogyan és mennyire számíthat támogatására, Schlick minden tettvégya dacára nem merészkedett a dolgokat végletekig vinni. Hiszen Verpeléth és

Kápolna $\frac{3}{4}$ mértföldnyire vannak egymástól s Kápolnánál kellett a főtámadásnak történni: nem volt-e tehát Schlick támadása csak pusztá mellék támadás? Nem így tekinté-e azt a fővezér? Pedig Schlick hadteste Verpelétnél csaknem ép oly nagy volt, mint a Kápolna ellen egyesített haderő!

Windischgrätz herceg így cselekedett volna helyesen, ha a csata fősúlyát a Verpeléth felőli támadásra helyezte volna. Kápolna ellen csak védőleg kellett volna föllépni, szintén így Kál ellen is, hogy a magyarok átnyomulását az alsó Tarnán megakadályozzák. S ezt igen csekély erővel meg lehetett volna tenni, miután a magyarok 26-án este a Tarna jobb partját elhagyták s ezzel átengedték az osztrákoknak az uralkodó partot s főleg miután Kápolnánál csak egy rossz hid, Kálnál pedig csak egy még rosszabb gázló vezetett át a folyamon.

Legalább tehát két egész dandárt át kellett volna vezetni Windischgrätznek Fel-Döbrónél a Tarnán, hogy itt Schlickkel összeköttetésbe helyezze magát, a legrövidebb idő alatt aztán visszaverni Pöltenberget és Klapkát a Desewffy hadosztályllyal, oldaltámadás által szétugrasztani a Máriássy hadosztályt s ezáltal megnyitni az utat a Tarna jobb partján álló osztrák dandároknak s azokkal közösen Aulichot dél felé szorítani. Természetes, hogy ily értelmű parancsokat nem lehetett előbb kiadni, csak ha Windischgrätz Schlicknek Verpeléltre érkezteről már bizonyos volt, hanem ekkor egy óra lefolyta alatt már kivihe-tők is voltak e parancsok, föltéve, hogy Windischgrätz már 26-án nem forgácsolta volna szét csapatait oly módon, miszerint erős és rögtöni rendelkezésre használható tartalékot nem hagyott föl a maga számára.

De legfőbb hibája a hercegnek az volt, hogy Kápolnát jelölte ki Döbrő helyett főtámadási pontul a közvetlen saját parancsnoksága alatt álló csapatok számára. Kápolna és Verpeléth távol fekvődvén egymástól, szükségessé vált nemcsak külön tartalékokat tartani föl a Kápolnánál lévő hadoszlop számára, hanem szükségessé vált az is, hogy aránylag nagy és tényleg haszontalan pazarlást tegyenek a csapatok föllállításában, csak azért, hogy a Kápolnánál álló haderőt a Verpelétnél álló haderővel összekössék, a mi nem lett volna szükséges, ha a herceg

a Schlickkel való összeköttetést s a főtámadást egyesítette volna, tehát a legrövidebb utat választotta volna Döbrön át, míg Kápolnánál és Kálnál csupán -c sak védőleg viselte volna magát. S miért irányozták a főtámadást Kápolna ellen? Pusztán csak úgynevezett „taktikai“ okokból, mivelhogy itt „szép támadási positio“ kínálkozott, hol talán egy üteggel többet föl lehetett állítani mint valamely más ponton; épen úgy mint más emberek szép positiónak neveznek p. meredek sziklákat, melyekhez az ellenség hozzá nem férhet, mi mellett csak azt feledik el, hogy ők sem jöhetnek le s nem árthatnak az ellenségnek.

Magyar részről csak azért fogadták el a kápolnai csatát, mert Dembinski valami egészen másról álmodozott, távolról sem gondolt az osztrákok támadására s most, miután ez mégis megtörtént, semmi jobbat nem tudott tenni, mint azt, hogy a Tarna mögött homlokállást véve szembeállt vele. Természetes, hogy támadó eljárásra szerfölött csekély alkalmat nyújtott a Tarna bal partján való állás, miután a jobb partot már föladták. Azonkívül hiányzott e végre a kellő számú csapat is, természetesen csak az előbbi napokon kiadott rosz intézkedések miatt. Láttuk, hogy mily későn érkezhettek meg Guyon s még későbbben Kmety, dacára annak, hogy minden erejüket megfeszítették, s hogy a Schulz hadosztály sajátkép csak véletlen érkezett meg, hogy a csatában még részt vehessen. Schlicknek Verpeléth felőli támadására nem is gondolt senki, mielőtt az meg nem történt.

Az osztrákok győztek; mert azon félé a győzelem, mely a másikat a csatatér elhagyására kényszeríti vagy bármikép arra bírja. Hanem minél kevesebb áldozattal van a győzelem megvásárolva a csatatéren, s minél kevesebb áldozatba került a csata a vesztes félnek, a győzelmet annál inkább meg kell erősíteni s teljessé tenni az üldözés által. Az osztrákok kápolnai győzelmének nagyobb szüksége volt e megerősítésre mint bármely más győzelemnek. Schlick ezt megtehetette volna, ha haldék nélkül előre nyomul délnek vagy délkeletnek. Hanem előbb tudnia kellett volna, valjon megegyez-e ez a fővezér tervével, s ezt nem tudta és nem tudhatta. A csatatérrel közvetlen, mint láttuk, majdnem semmi üldözés nem történt.

Valami okos hadvezér a kápolnai győzelmet megemlítésre sem tartotta volna érdemesnek; hanem Windischgrätz herceg oly nagyra becsülte, mintha az austerlitzi csatát nyerte volna meg s jelentéstételei elkábitották a bécsi udvari pártot is. Hihetetlen s mégis igaz: a kápolnai csata következtében hirdették ki a március 4-iki osztrák alkotmányt, melynek folytán Ausztria ezentúl egységes államot fog képezni egészen oly értelemben, mint azt 1848 nyarán Jellaicsics bán proklamálta, s eddigi koronaországai egyszerű tartományokká fognak válni.

Ez annyit jelent, hogy Magyarországot már meghódítottoknak tekintették — meghódítottnak a kápolnai csata által!! Hiszen Radetzki ötnapi hadjárata Károly Albert ellen még nem történt meg ekkor. Tisztán csak a Magyarországhan nyert képzelt győzelem okozta tehát ez elbizakodást. Látni fogjuk, mily kevés ok volt ez elbizakodásra.

A mező-kövesdi visszavonulási ütközet febr. 28-án.

A február 27. és 28. közti éjjel magyar részről a Kmety hadosztály a kerecsendi halmokon táborozott, a többiek Eger, Maklár és Füzes Abonynál.

Következő reggelre február 28-ra volt rendelve a visszavonulás Mező Kövesdre. A csapatok, főleg Görgey hadteste, elégedetlenek voltak ezzel; azt vélik, hogy a Kmety és Guyon hadosztályok megérkezte után most újra megkezdhetnék a harcot. Semmikép sem döntő az osztrákok győzelme, csak Schlick maga tett valamit. Hanem azért Dembinski mégis a visszavonulás mellett maradt.

Mező Kövesdre érve, az itt egyesült hadosztályok táborba szálltak a helységtől nyugotra, a mezőváros s a Kánya patak közt, az országúttól északra táboroztak az Aulich, Guyon és Pöltenberg hadosztályok a 7. hadtestből, délre az országúttól a Desewffy s Máriássy hadosztályok az 1. hadtestből s Szekulics a 2. hadtestből. A tábort északról az egri hegységek lejtői környezték, nyugotról azon magas sík, mely a Kánya patak s Mak-

lár közt elterül. Több kisebb nagyobb vízfolyás metszette át a tábor és Maklár közt az országot.

A Kmety hadosztály 28-án reggel 7 órakor elhagyta kecsesendi táborát s lassan a többi hadosztály után ment Mező Kövesdre.

Windischgrätz február 28-ra következő rendeleteket adott:

Reggel 7 órakor mindenki a magyarok üldözésére indul. Csorich, csapatai élén saját és Schlick lovasságával Deym vezérlete alatt, először indul Kerecsenden át Maklára; a lovasságot innen tovább előre indítja, úgy hogy az ellenségnek sarkában legyen mindig, a gyalogsággal Maklaron vár, míg Schlick megérkezik a Fiedler és Kriegern dandárokkal, kik előbb megfőzik ebédjüket a Verpeléth és Kerecsend közti halmokon.

A Pergen dandár kémszemlét tesz Eger felé s ha ezt az ellenségtől kiűritve találja, szintén Maklára fordul, hogy Schlick többi dandárjához csatlakozzék. A hadsereg löszertartaléka a Parrot dandár földzete alatt Gyöngyösről Kápolnára megy.

Schwarzenberg Fűzes Abonyon át indul, Zeisberg biztosítja a hadsereg jobb oldalát Heves és Poroszló felé.

Csak déltájban ért Schwarzenberg Fűzes Abonyra, ugyanazon időben ért Csorich Maklára. Innen Deymnek 7 század vértessel s 9 ágyuval közvetlen utána kellett nyomulni a magyar Kmetyféle utóhadnak Mező Kövesd felé, Montenuovo a lovasság többi részével követte Deymet, hanem csakhamar aztán a nyílt térre fordult balra, hogy Eger tájékát átvizsgálja. Csorich a gyalogsággal Maklaron maradt, várva Schlicket, ki csak délután érkezett meg.

Deym eleinte csak nagy távolban követte Kmetyt a maklári sikon; hanem mikor Kmety már 3000 lépésnyire közeledett a mező-kövesdi táborhoz s épen az utat átmetsző vízfolyások egyikén akart áthaladni, Deym támadáshoz kezdett. Ez megzavarta a Kmety hadosztályt, sőt egy fél útege eszeveszetten futott Mező Kövesdre.

Az egész magyar tábort föllármázták. Mintán Dembinski épen a városban volt s épen ebédelt, Görgey szintén a városban volt, tehát az egyes osztályparancsnokok rögtön fegyverre szó-

litották csapataikat. Guyon és Aulich legelőbb elkészültek, előre inditák huszáraikat Kmety támogatására s aztán utána nyomultak a gyalogsággal. Pöltenberg és Szekulics követték e példát. A huszárok támadása elég volt Deymet visszariasztani, majdnem Szihalomig kellett hátrálnia s a mellett 3 ágyut elvesztett. Egyébként Montenuovo megjelenése a huszárok jobb oldalán megállásra birta ezeket; hanem a Deymtől hátrahagyott ágyúkat háborgatás nélkül táborukba hozták a huszárok.

A magyar főtisztek legnagyobb részének ohajtása ellenére, Dembinski nem támadta meg Maklárt. Még néhány óráig fegyverben hagyta a csapatokat állni a táborban, várva az ellenség támadását s aztán mikor bealkonyodott, ismét pihenésre bocsátotta.

A magyarok visszavonulása a Tisza mögé.

Windischgrätz herceg testileg szenvedő állapotban volt. Délután 3 $\frac{1}{2}$ órakor értesült Deym támadásáról Kmety ellen s annak kimeneteléről, mely az osztrákoknak a 3 elvesztett ágyun kívül 9 holt s 49 sebesültbe került; egyszersmind meghallotta, hogy a magyarok a mező-kövesdi táborban állnak.

Deym támadása fölött nagyon boszankodott, ámbár az ember nem tudhatja, hogy ugyan miért kellett hát Deymnek Kmetyt üldözni, ha megtámadnia nem volt szabad.

Március 1-ére azon parancsot adá a herceg, hogy 8 óra kor reggel az egész hadsereg álljon Maklár előtt csatarendbe s pedig első sorban a Colloredo, Fiedler és Krieger dandárok, összesen 10 zászlóalj; második sorban az elsőnek jobb szárnya mögött, ezt részben oldalt fedezve álljon föl a Wyss dandár 4 zászlóaljjal, szint így az első vonal bal szárnya mögött a Pergen dandár 3 zászlóaljjal; a centrum mögött Schwarzenberg alatt 5 $\frac{1}{2}$ zászlóalj gyalog s Deym és Bellegarde alatt 24 század lovasság; a fő tartalék tüzérség Schwarzenberg mögött álljon fel; az előhad Montenuovo ezredesre bízott. Ily rendben induljanak támadásra a mező-kövesdi magyar hadállás ellen.

A hadsereg valóban az említett rendben reggel 8 órakor állást is foglalt Maklár előtt, oly hózivatarban, hogy alig lehetett 100 lépésnyire látni; hanem az előnyomulás elmaradt.

Wrba és Schlick komolyan tiltakoztak ez ellen; a csapatok fáradtságára hivatkoztak, mire legalább Schlicknek, a mi az övéit illeti, az utóbbi menetek után teljes oka volt s hivatkoztak a lőszerhiányra. Kápolnánál az osztrák tüzérség 6000 lövést lőtt el s nem gondoskodtak annak helyreépítéséről. Windischgrätz tehát csak csatarendben tartotta csapatait, várva, nem támadják-e meg a magyarok. Ez azonban nem történt.

1-én délelőtt Dembinski hadosztályainak azon parancsot adta, hogy vonuljanak pihenő tanyákra, felüdülés végett:

az első hadtest s a Szekulics hadosztály Eger-Farmosra, az Eger folyó mellé;

az Aulich hadosztály Lövőre, az előbbtől északkeletre, szintén az Eger mellett;

a Kmety és Pöltenberg hadosztályok Sz.-Istvánra, északkeletre Lövőtől;

a Guyon hadosztály Négyesre, az Eger mellett, Lövőtől keletre.

A három hely, Eger-Farmos, Lövő és Sz.-István egy vonalon fekszenek, körülbelül egyenközüleg a Makláról Miskolcra vivő úttal s délre attól; Eger-Farmos a bal, Sz.-István a jobb szárnyon, Lövő közepett, homlokkal a miskolci országút felé fordulva. Négyes e vonal mögött fekszik. Eger-Farmos legközelebb volt Maklárhoz, azon ponthoz, hol Windischgrätz hereeg most főerejét koncentrált a csak két kis mértföldnyi távolra.

Mint mondják, Dembinski csesdesen akart várakozni e pihenő szállásokon, míg az általa rendelt demonstratio Szolnoknál megtörténik, a mi ugyan nemsokára várható volt. Mint demonstratio természetesen nem felelhetett meg ez többé eredeti céljának, miután Windischgrätznek rég tudnia kellett már, hogy a magyar főerő áll vele szemben, hanem Windischgrätz hereeg hadviselési módja mellett mindenesetre némi biztossággal lehetett számítani arra, hogy ez ha valami zajt hall oda lent a Tiszánál, rögtön küld egy csapatosztályt seregéből oda s ezáltal a magyar főerőnek újabb esélyt nyújt a győzelemre. De ha a de-

monstratio még csak egy napig, annál inkább ha több napig késik, a mire mégis csak kellett számítani, úgy Windischgrätz hercegnek elég ideje lesz a nyugalmat zavarni a pihenő tanyákon s lehetlenné tenni ott a felüdülést, hiszen e célra csak pár órai utat kellett tennie. Ha ezt megfontolja az ember, úgy Dembinski eszméje, hogy szemtől szembe állván az ellenséggel, pihenő tanyákra menjenek, hogy a koncentrált ellenséggel szemben a hadosztályok szétforgácsoltassanak s mindez egy teljesen nyílt tájon, oly eszme, hogy valóban komolyan kétkedni kell annak józan eszén, ki ezt kigondolni bírta.

Talán joggal lehetett számítani a hercegnek határozatlanságára s erélytelenségére alvezéreivel szemben, hanem mindennek megvan a maga határa s Dembinskinek bizonyára legkevésebbé volt joga számítani erre eddigi Magyarországon tett működései után.

Az új hadállást a pihenő szállásokon oldalállásnak lehetne tekinteni. Hanem az ilyenből az ember tövőleg akar működni s nem vesz ahhoz pihenő szállásokat; azonkívül ez állásnak csak azon esetben lehetett oldalállás becse, ha Windischgrätz herceg tovább akar haladni a miskolci országúton. Ez azonban legkevésebbé sem volt a hercegnek érdekében, sőt inkább az volt reá nézve a legtermészetesebb, hogy a poroszlói és tiszafüredi országutakat akarja elfoglalni a magyarok elől s ez reá nézve egyszersmind a legkönnyebb és legrövidebb is volt. Bármily szempontból tekinti is tehát az ember a dolgot, lehetetlen a Dembinskiféle intézkedéseket igazolni.

Mindjárt aztán, hogy megkapták a parancsot a magyar hadosztályok, megindultak. Klapka kezdte; Görgey volt az utolsó a Kmety és Pöltenberg hadosztályokkal.

Görgey csapatai még nem hagyták egészen el Mező-Kövesdet, a mint a hózivatar megszűnt s az ég kiderült. Most észrevették az osztrák hadsereg előretolt csapatai, hogy a magyar tábornok kiűritik, s hogy hosszúra nyúló hadoszlopok mozdulnak Poroszló és Sz.-István felé.

Liechtenstein herceg, ki az előcsapatoknál volt, jelentést tett erről a főhadiszállásra, hozzátéve, hogy nincs ugyan arra kilátás, hogy az ellenséget Poroszlónál megelőzhessék, hanem

még mindig utólérhetni azt a lovassággal s háborgatni lehetne útjában.

Windischgrätz herceg e jelentés után a magyarok egész mozdulatát a Tisza bal partjára való visszavonulás kezdetéül tekintette. Arról, hogy Klapka Eger-Farmosra ment, nem tudott és nem sejtett mitsem s bizonyára nagyon megbocsátható volt, hogy nem jött a Dembinski által kitalált pihenő szállások gondolatára. Ki is jött volna arra a gondolatra?

Most föltámadt Windischgrätz hercegből a megsemmisítés gondolata, sajnálta az elvesztett időt s a még mindig Maklár előtt fölállított csapatok egy részének azon parancsot adá, menjen utána a futó magyaroknak, hogy a mennyire lehetséges elvágja útjokat.

Ugyanaz a Csorich hadosztálylyal s a Montenuovo lovas dandárral induljon Eger-Farmosra, mely utóbbi helyet nem képzeltek magyarokkal megrakva, s onnan siessen Poroszlóra, hogy itt a magyaroknak útját elállja; a Dietrich dandár ugyanazon utat kövesse.

Zeisberg jelentette, hogy febr. 28-án Erdő-Telekről Besenyőn át Poroszlóra fog menni; azonban nem lehetett ez úton előremennie s egész lelki nyugalommal visszatért Erdő-Telekre. Március 1-ére utasított most, hogy mindenesetre menjen előre Besenyőre, s a mellett ismételten figyelmeztetve lőn Poroszló jelentőségére, természetesen nem oly értelemben, mintha itt a magyaroknak az út elvágása által nagy kárt lehetne okozni, hanem egészen másképp, hogy a magyarok innen Windischgrätz herceg jobb oldala ellen mozdulatot tehetnének, miről a herceget korán kell értesíteni s mit ha lehet, meg kell akadályozni. Ebből látszik, hogy Windischgrätz herceg vagy mást üzentetett Bécsbe, mint a mit gondolt vagy 24 óra lefolyása alatt nagyon lehűlt diadalhite a kápolnai csatát illetőleg. Bármint legyen is ez; a főhadiszálláson március 1-én senki sem tudta, valjon hol van Zeisberg s ez okból a Zeisberghez szóló parancs Schwarzenberg herceghez küldetett továbbszállítás végett, ki szintén nem tudta Zeisberg tartózkodási helyét.

Deym utasított, hogy a lovassággal nyomuljon előre Mező-Kövesden át, hogy Dembinski hadoszlopának végét elérje,

azt megtámadja s ezáltal késleltesse Poroszlóra menetét, hogy így Wrbna elég időt nyerjen a körülszárnyalásra Eger-Farmoson át.

Schlick, kinek csapatai leginkább szükségelttek nyugalmat, egyelőre maradjon Maklárnál.

Wrbna körülbelül déli 1 órakor $11\frac{1}{2}$ zászlóaljjal, 6 század lovas és 51 ágyúval megindult Szihalomról s Maklárról Szemerén át az Eger folyam bal partján Eger-Farmosra; a Dietrich dandár Szihalomnál átkelt az Eger jobb partjára s aztán Füzes Abonyon át Mező-Tárkányra indult.

Délután 3 órakor ütközött Wrbna Eger-Farmostól északra Klapka előcsapataiba. Ez déli 1 órakor főhaderejével megérkezett a helységbe; csupán az Egerből idevont Schulz hadosztálynak egy része, mely csak Klapka távozása után ért Mező-Kövesdre s aztán mellékúton indult Eger-Farmosra, hiányzott még. Klapka csak előhadát hagyta a helység északi részén állva, a mint Wrbna közeledett s főhaderejét azonnal az Eger jobb partjára vonta vissza; ugyancsak ide hátráljon lassanként az előhad is.

Wrbna, a mint az első magyarokra bukkant, a Wyss dandárt 21 ágyúval első vonalba állította s a Colloredo dandárt tartalékba. Eger-Farmost a magyarok lassanként kiűritették és Wyss az Eger bal partja felé nyomult. Hanem már beesteledett s csak az ágyuzásnál maradt az egész dolog, a mi este 8 óráig tartott. Ennek megszűnte után Klapka elromboltatta az Eger hidját s visszament Szökére, hová éjjel 1 órakor érkezett; március 2-án reggel folytatta visszavonulását Poroszlóra.

Az eger-farmosi ágyudörgés Maklárra szint úgy elhallatszott Windischgrätz herceg főhadiszállására, mint Sz. Istvánra a Görgey főhadiszállására. Windischgrätz, erre rögtön egy tisztelet küldött Wrbnához azon utasítással, hogy folytassa „erélyesen” az üldözést. E tisztelet azonban csak 8 óra után este érkezett Wrbnához. Egy másik tisztelet Zeisberghez küldött Windischgrätz, hogy ezt utasítsa, miszerint a magyarokat Poroszlónál, mielőtt teljesen átvonulnának a Tiszán túlra, igyekezzék elérni. Zeisberg márc. 1-én Besenyőről csak Mező-Tárkányig ment s ott összehatalálkozott Dietrichkel.

Görgey, midőn meghallotta Szent-Istvánon a tüzelést Eger-Farmos felől, félt, hogy Klapka túlnyomó erő által megtámadtatva, megveretik, hogy akkor aztán az ellenség az elszigetelt Aulich hadosztályra veti magát Lövön s ezt talán egészen elvágja. Ez aggodalom átalán véve nagyon igazolt volt, ámbár Wrbnánál nem mentek a dolgok oly sietve.

Görgey, mihelyt lehetséges volt, Pöltenberggel és Kmetyvel megindult Szent-Istvánról Eger-Farmosra. Föllágyult, feneketlen utakon, mint az a Tisza melletti alföldön rendesen szokott lenni, s azonkívül még a Kánya patak által is, mely medréből kiöntött, föltartóztatva, csak éjfélután érhetett Lövőre. Itt Aulichon kívül, még néhány Klapkától elvált csapatosztályt talált, s ezektől értesült Wrbna támadásáról és Klapka visszavonulásáról.

Rövid pihenés után március 2-án Ivánkán át Poroszlóra indult, hová Klapka már megérkezett; a Szekulics hadosztály is ott volt, mint szintén a második hadtest parancsnoka is 6 század huszárral. Dembinski főhadi szállását már a Tiszán túl Tiszafüredre helyezte s azon parancsot adá Klapkának, hogy hadosztályaival kövesse oda. Görgey elhatározta, hogy Poroszlón fedezni fogja e visszavonulást.

E helység hosszan kinyúlva északról délfele a Tisza mocsáros közelében jelentéktelen emelkedésen fekszik; keletre tőle már az alacsonyabb lapályon foly át a Cserő patak; a Tisza lapályán Poroszlóról Tiszafüredre csak egy óra hosszáig tartó töltésen lehet átjutni, a Cserő patakon át egy fahídon; csak Poroszló és a Cserő patak közt van egy szabadabb sík, mely alkalmas nagyobb számú ágyúk föllállítására. Innen az északról vagy nyugotról jövő ellenség keresztműzbe veheti a tiszafüredi töltést, mint szintén a Cserő hidját is.

Görgey csapatai Poroszló nyugoti oldalán, tehát szabad téren táboroztak.

Wrbna március 2-án reggel először is átment Eger-Farmosról a jobb országútra, mely Mező-Tárkányról Poroszlóra visz s ott egyesült a Dietrich dandárral s Zeisberg csapatosztályával. Aztán Poroszló ellen nyomult. Zeisberg és Dietrichnek oldalutakon kellett jobb oldalán menni.

Wrbna közeledtére, Görgey a terület minőségénél fogva, melyen át visszavonulási vonala vezetett, nem gondolhatott visszavonulásra; legalább egy utóhadi ütközetet kellett vívnia, hogy ez által lerázza az ellenséget nyakáról, s ily módon időt nyerjen.

Görgeyvel szemben érkezve Wrbna először is a terület szemléjével foglalkozott. E fölött elvesztette kedvét a támadásra; legalább előbb Zeisberg és Dietrich szárnyalják körül Görgeynek bal oldalát. Zeisberg kevés hajlamot mutatott erre, az utak nehézségeire figyelmeztetvén Wrbnát. Wrbna aztán haditanácsot hivatott össze; ez becsületet szerzett nevének, miután mint rendesen, azt határozta, hogy semmit sem kell tenni: Wrbna hadteste egymagában gyenge a támadásra, kérni kell tehát Windischgrätz herceget, hogy előbb küldje el még a Schlick féle hadtestet is. Egyúttal az is elhatároztatott, hogy nagyon veszélyes Poroszlóval szemben táborozni.

E szerint tehát Wrbna visszaindult Mező-Tárkányra, mire Görgey is némi ürügyet nyújtott neki, kissé előremozdulván, a mint látta, hogy Wrbna mitsem tesz.

Miután Wrbna eltűnt, és már beesteledett, Görgey megkezdte visszavonulását Tiszafüredre; csak a Répásyféle 6 század huszárt hagyta még Poroszlónál az ellen szemmeltartására.

Március 3-án a 7-ik és 2-ik hadtest Tiszafüreden és környékén állt, míg az 1-ső hadtest délfelé Tisza-Szöllősen tányázott.

Windischgrätz ugyan még e nap megindította Schulzig altábornagyot a Fiedler és Krieger dandárokkal Wrbnához, hanem csakhamar fölhagytak egészen azon gondolattal, hogy folytassák a támadó eljárást Poroszló és Tiszafüreden át. S valóban nehéz vállalat lett volna Poroszlónál erőszakolni a Tiszán való átmenetet. A legjobb idő és alkalom erős támadó föllépésre, főleg ez évszakban, már elmúlt, mihelyt a magyarok nem álltak többé a Tisza jobb partján. Mindaddig, míg itt álltak, mindent meg kellett volna mozditni, hogy itt megveressenek s a Tiszától a Duna felé szoritassanak. Miután ez elmulasztatott, nem lehetett attól mitsem várni, ha most a bikát megakarják ragadni szarvainál. Azt is megfontolták, hogy ha Windischgrätz

álva marad Poroszlónál s megkisérti Tiszafürednél az átmene-
tet, a magyarok mialatt itt egy kis csapatosztályt visszahagy-
nak, összes többi erejökkel pár nap alatt Szolnokra s Cibak-
házára érnek és innen Jellacsicsra rohannak, ki ott őrt áll, meg-
verik őt s aztán Windischgrätz jobb oldala ellen fordulhatnak.
E megfontolások folytán, Windischgrätz fölhagyott a támadó
eljárás folytatásával, s elhatározta, védelmi állásba vonulni
vissza, mi mellett fő figyelmét Pest fedezésére fordítja, s a tiszai
átjárásokat csak szemmel tartja.

Más szóval tehát a magyarok új támadását akarták be-
várni, s annak célját és főirányát kiismerni, hogy aztán ellene
szegülhessenek. Hogy mily intézkedések tétettek ez értelemben,
mindjárt előadjuk. Mostanra elég nekünk tudni, hogy a magya-
rok ugyancsak elég időt nyertek, hogy miután első komoly tá-
madó föllépésük már kezdetben megghiúsult, egy újabbat készít-
hessenek elő.

Dembinski eltávolítása a magyar hadsereg fővezér- letétől.

Hogy a magyar támadás megghiúsult, annak okát a sereg
vezérei Dembinskire hárították; a katonáknak nem lehetett tu-
lajdonítani, ezek utóbb jól megálltak a tűzben, sőt jól vezetve
előre is nyomultak, és rendetlenség, gyalázatos megfutas, csak
igen kevés történt Kápolnánál, csak a legszélsőbb jobb szár-
nyon Görgey saját vezénylete alatt. Dembinskinek azonban sze-
mére vetették, hogy visszas intőzkedéseket tett, hogy a hadosz-
tályokat elvette megszokott vezéreiktől s mások alá helyezte,
kiket a katonák nem ismertek, hogy sajátos tervekkel talál-
ta ki, melyek annál kevésbbé vezethettek jó eredményre, miután
mély titokba burkolta azokat, s még a hadtest parancsnokok
előtt is, kiknek őt támogatni kellett volna, eltitkolta, hogy sa-
játkép mit akar, s hogy következőleg mit tehesse a dolog
kivitelére. Végül, hogy az élelemtől sem gondoskodik; részint
a hadsereg főkezelésétől, melynek élén Szemere Bertalan állt,
elhanyagoltatik ez, részint haszontalan és tervtelen ide oda jö-

vés-menés és a hadosztályok szétválasztása következtében; ez utóbbi panasz főleg a 7-ik hadtestnél volt nagyon hallható, mely egészen a kápolnai csatáig önmagát élelmezte, s a mellett jól megélt és melynek hadosztályai most utasítottak, hogy mindegyik a hadsereg főbiztosától kapja most élelmezését.

E szemrehányások eléggé súlyosak voltak, s a mit elbeszéltünk mutatja, hogy semmikép sem voltak alaptalanok.

Már midőn Görgey március 2-án Poroszlóra jött, közölte vele Klapka, hogy az utóbbi események folytán, az 1-ső hadtest osztályparancsnokai kijelentették, hogy többé semmi parancsot el nem fogadnak Dembinskitől, ha csak Görgeyvel, vagy Klapkával egyetértésben nem bocsátja ki.

Görgey a dolog lényegével teljesen egyetértett; csak hogy még tovább ment: Dembinskit kényszerítsék leköszönésre. Görgey úgy vélte, hogy a fővezérnek abszolút, nem alkotmányos módon kell uralkodni, s az ő vagy a Klapka „ellenjegyzése“ Dembinski parancsain nagyon nevetségesnek tűnt föl neki. Ha Dembinski csak alkotmányos módon tud uralkodni és nem abszolút módon, úgy egyáltalán le kell tenni őt. S miután előre látható volt, hogy ez eljárás nem igen fog nehézségek nélkül megtörténhetni, Görgey azon időre biztatta Klapka osztályparancsnokait, mikor majd a Tiszán túl lesznek, s az ügyhöz komolyan hozzákezdhetnek.

Március 2-kán Dembinski nagyon bosszusan nyilatkozott Görgey ellen a szent-istváni vonalról való visszavonulás miatt, e minden ágyulövéstől való elfutás miatt, mit ő semmikép sem akart, s mely most kényszeríti őt, hogy a Tisza mögé vonuljon; így nyilatkozott, a nélkül, hogy meggondolta volna, miszerint az ő sajátos eszméje, pihenő tanyákra szállásolni a sereget az ellenséggel szemben, okvetlen kényszerűséggel erre a visszavonulásra vezetett, ha csak az ellenség nem marad teljesen nyugodt. A március 2-ik és 3-ik közti éjjel Görgey aztán Dembinskitől még azon parancsot kapta, hogy 3-án maradjon állva Poroszlónál s fogadja el a harcot, ha az ellenség azt megkezdni akarná.

Ha már magában véve is olyan volt a parancs, hogy józan észszel lehetlen volt azt helyeselni, még kevésbé volt Görgey

hajlandó engedelmeskedni ennek, most miután Klapkával s ennek osztályparancsnokaival beszélt. Dembinski letétele végett 3-án Tiszafüreden kellett neki lenni, és ezért nem engedelmeskedett.

Marcius 3-án itt összegyűjtötte mind a szolgálatmentes törzstiszteket, mely gyűlekezetheni részvétre az országos biztost Szemere Bertalant is meghívták. Itt azt végezték, hogy a fönnebb előadott dolgok alapján, a kormányt kérik meg Szemere által, miszerint Dembinskit távolítsa el a főparancsnokságtól s ideiglenesen bizza azt a hadtestparancsnokok egyikére. Szemere közölte e végzést Dembinski altábornagygyal s igyekezett őt önkéntes leköszönésre bírni. Ez mitsem akart tudni erről. — Ekkor március 4-én Szemere, Görgey, Klapka és Répásy hozzá mentek. Szemere először maga ment be hozzá s tudtára adta, hogy le fog tétetni, ha önként nem távozik; Dembinski megtagadott minden efféle lépést. Most Szemere behívta a tábornokokat, s azok jelenlétében kijelentette Dembinskinek, hogy a hadsereg nem bizik benne, azért tehát lehetetlen tovább fővezérnek maradnia.

Most nevetséges jelenet következett. Dembinski beszédet tartott a titok felől, melyet a fővezérnek meg kell őriznie alvezéreivel szemben is s nagyon drastikus módon magyarázta meg ezt hálósapkájának szaggatása által. Hosszas alkudozás után ismételve kijelentette, hogy önként le nem köszön. Szemere erre parancsolta neki, hogy a fővezérletet ideiglenesen rögtön adja át Görgeinek. Dembinski vonakodott a szolgálati könyveket kiadni, s Görgey ekkor őt állított ajtaja elé, mely rendszályaát azonban Szemere azonnal megszüntetett.

Míg ez események tartottak, szerfölött különböző jelentések jöttek Debrecenbe a kormányhoz Dembinskitől, Görgeytől, Klapkától, Szemerétől. Mialatt Dembinski a támadó eljárás meghívulását Görgeyre és Klapkára tolt, az utóbbira inkább mint az előbbire, viszont ezek Dembinskit vádolták, és Szemere csak a hadsereg veszélyes állapotáról írt, hogy ez így nem maradhat, s ez értelemben írt a lázadás kitöréséről, mit mindenestre teljes joga volt cselekedni minden elfogulatlan ember ítélete szerint.

A Dembinski-féle jelentés első következménye lön, hogy március 3-kán Klapka egy iratot kapott, mely által Komárom parancsnokává neveztetett ki.

Klapka ebben csak Dembinski ármánykodását látta, ki elakarja távolítani őt a hadseregtől. Klapkának teljesen igaza volt e föltevésben. Megköszönte a komáromi parancsnokságot, s kérte, hogy hadd maradjon ő a hadsereg 1-ső hadtesténél.

Második következménye nemcsak a Dembinski féle, hanem a többi egymásnak nagyon ellenmondó, mind igen kevésbé vigasztaló jelentéseknek, az lön, hogy március 5-kén Kossuth maga Tisza-Füredre jött Mészárossal és Vetterrel, hogy itt a vizsályt kiegyenlítse. E kísérlet eredménye gyanánt végre kitént, hogy Dembinskinek lehetetlen a vezérrúdon maradni. Egyelőre Vetter által pótoltatott.

Egyszersmind kitént annak szükségessége is, hogy a komáromi vár parancsnokságában, hol Majthényi letétele után a gyenge határozatlan Török tábornok parancsnokolt, változást tegyenek. Két parancsnok neveztetett ki, Guyon és Lenkey, kik mindketten, mint szintén Damjanich, Klapka és Aulich ezredek is, ez időben mozdítottak elő tábornokokká. A két parancsnok lássa, hogyan jut be Komáromba, s a ki előbb bejut közülök a várba, az vegye át a parancsnoklást.

Ezzel aztán fölcszlott Görgey hadtesténél a Guyon hadosztály s alkatrészei szétszlattak a többi három hadosztály közt.

Mielőtt a magyarok új hadműveleti terveiről szólnánk, még egy közbeneső eseményt kell szemügyre vennünk, mely jelentékeny befolyást gyakorolt Windischgrätz herceg intézkedéseire.

A szolnoki demonstratio elkészett kivitele.

Láttuk, hogy Dembinski minden terve az eger-göngyösi úton való előnyomulást illetőleg a szolnoki demonstratióra volt számítva, melyet a 3-ik hadtestnek, azaz a Damjanics és Vécsey hadosztályoknak kellett volna végrehajtani. Ezek megérkezése

előtt a magyaroknak csak Cibakházánál Mesterházy őrnagy alatt volt egy csapatosztályuk e vidéken.

Osztrák részről Jellacsics bán állt szemközt 9 zászlóaljjal, 22 század lovassal és 48 ágyúval.

Mesterházy február első három hetében nemcsak Cibakházát védte erősen és szerencsésen az osztrákok egyes támadásai ellen, hanem ügyes demonstrációkkal annyira vitte a dolgot, hogy a bán azt gondolta, sokkal jelentékenyebb haderő áll ellenében, mint a milyen valóban volt s Windischgrätz hercegtől folyvást megerősítést kért, hogy a magyarok netán történhető átkelésének jobban ellenállhasson. Windischgrätz herceg ugyan, ki épen ez időben elhatározta előnyomulni a Tarnához, elutasította Jellacsics kérését, hanem végül mégis Jellacsicshez indította a Nugent által küldött s a főhadsereghez várt Pálffy dandárt.

Midőn Windischgrätz március 3-kán végkép föl hagyott a támadó eljárással s védelmi állásba huzódott vissza Pest fedezésére, várva a magyarok újabb támadását, következőleg állította föl seregét :

Az 1-ső hadtest Jellacsics alatt Kecskemétnél foglaljon állást Cibakházával szemben ;

a 2-ik, Wrba alatt Ceglédnél, Szolnokkal szemben ;

Schlick hadteste Jász-Berénynél Tisza-Füreddel szemben s eléggé közel az eger-pesti országúthoz.

Az 1-ső hadtest induljon délfelé Kecskemétnek, mihelyt a 2-ik hadtest Ceglédre ért.

A poroszló-tiszafüredi átjárás szemmel tartására Mező-Tárkánynál, a megbetegült Schulzig helyett — Lichtenstein herceg hagyatott hátra, a Krieger és Fiedler dandárokkal s a Montenuovo lovas dandárral, összesen 9 zászlóalj, 6 század lovasság és 24 ágyúval. Február 6-án Liechtenstein megszállta a magyaroktól elhagyott Poroszlót, leromboltatta a Cserő patak hidját, s 7-kén aztán Schlicket követve Jász-Berényre indult.

A Ramberg hadosztály, mely a Götz és Jablonowski dandárokból állt, mióta Görgey üldözésének a bányavárosokból végeszakadt, gyenge erejével február 28-ig csendesen maradt Kassán, március 1-jén megindult onnan, a tót népfölkelésre

hagyván a környék csendességben tartását, s március 3-kán Hidas-Németin át megérkezett Miskolcra és Forróra, tehát a pesti országot közelébe.

Mielőtt az 1-ső hadtestet fölváltotta volna a szolnoki után a 2-ik, amazt már megtámadták a magyarok.

A bán hadtestéből március első napjaiban a Karger dandár — $3\frac{1}{3}$ zászlóalj, 6 század lovas, 15 ágyu s $1\frac{1}{2}$ század utász — Szolnokon állt; mögötte állt Abonynál az Ottinger dandár 11 század lovassal és 9 ágyuval; 1 század lovas jobb oldalt Nagy-Körösre, Czibakháza szemmeltartására küldetett. A Hartlieb hadosztály a Grammont és Rastich (előbb Neustädter) dandárokkal részint Cegléden, részint Pesten állt. A Pálffy dandár, 4 zászlóalj, 2 század lovas és 8 ágyu, március 1-től 3-ig Mohácsról Pestre szállíttatott. Ezeket is beszámítva Jellacsics 15 zászlóaljjal, 22 század lovassal és 56 ágyuval rendelkezett.

Minden aggodalom dacára is a biztosságra sem Szolnokon, hol a Tisza balpartján egy hidfőt állítottak, sem Cibakházánál nem ügyeltek föl kellő figyelemmel és gonddal az osztrákok.

Damjanics és Vécsey együtt március első napjaiban $14\frac{2}{3}$ zászlóaljat, 17 század lovast és 36 ágyut gyűjtöttek össze Szolnok és Cibakháza környékén. Ámbár az eredetileg rendelt demonstrációnak többé nem volt semmi célja Dembinskinék a Tarna vonaltól a Tisza mögé vonulása óta, hanem ellenparancsot nem kaptak, a mint ez a fönnebb előadott tiszafüredi eseményekből nagyon magmagyarázható, elhatározták tehát, hogy mozdulataikat Szolnok megtámadásával kezdik meg.

Március 2-től kezdve, Vécsey Török-Szent-Miklóson concentrálta hadosztályát, Damjanich a magáét Cibakházán. Vécsey homlokban támadja meg Szolnokot, Damjanich az osztrákoknak Cibakházáról jobb oldalába nyomul.

Március 4. és 5-ke közti éjjel Damjanich átment Cibakházánál a Tiszán 7 zászlóaljjal, 11 század lovassal és 20 ágyuval s a jobb parton fölfelé Tisza-Várkonyon át Tószegre nyomult, hol csatarendbe állt.

Egy csapatosztályt leküldött Csongrádra, hogy ott menjen át a Tiszán s a jobb parton indítsa meg a népfölkelést.

Vécsey ez éjjel Török-Szent-Miklósról Szandára ment előre, 4 zászlóaljjal, 5 század lovassal és 16 ágyúval, 1 zászlóaljat Vezsenyre küldött, hogy ott kompokon menjen át a Tiszán Damjanich támogatására.

Damjanich 5-én reggel 6 órakor Tószegről Szolnokra indult; előhada nemsokára osztrák őrzőjáratokra bukkant, kik föllármázták a Karger dandárt, Karger megszállva hagyta a hidfőt és dandárának zömével fölállt a jobb parton, a vasut és a Tisza közötti szögletben, lovassága a jobb szárnyon.

8 $\frac{1}{2}$ órakor egyszerre támadták meg, Vécsey a hidfőt a balparton és Damjanich Kargert a jobb parton.

Mialatt Damjanich élénken tüzelgetett ágyúival, kiterjesztette balra huszárjait, hogy Kargernak jobb oldalába támadjanak s Karger dandára és Abony közé vessék magukat. Midőn a huszárok eléggé balra huzódtak már, támadást kezdett gyalogságával. Karger Szolnok felé hátrált. Vécsey azonban rövid harc után elfoglalta a hidfőt is, megakadályozta a hid szétrombolását, s ezen át benyomult a városba.

Itt makacs utcaharcra került a dolog; Karger már csak visszavonulását akarta fedezni, melyet, miután a huszárok elvágták Abonytól, kényszerült északi irányban venni. A Zagyva hidjánál, hová most visszahúzódott, új harc támadt. Karger, hogy gyalogságának és tüzérségének átmenetét fedezze, lovasságát állította a magyarok ellen. Ezt azonban a huszárok a gyalogságra kergették vissza a hidra, hol most rettenetes zűrzavar támadt. Nagy veszteséggel ment át Karger déli 12 órakor a hidon s a Zagyva mögött némileg biztosítva volt.

Mihelyt Karger reggel értesült a magyarok közeledéséről, egy mozdonyt egy tiszttel Abonyba indított, hogy Ottingert tudósítsa arról. Ottinger a tudósítást reggel 8 órakor kapta, rögtön összegyűjtötte 11 század lovasságát és 9 ágyuját, s azon véleményben, hogy Karger Szolnoknál tartani fogja magát, Tószeg felé nyomult elő, hogy Damjanichnak hátába essék. Tószeghez félóránnyira érkezve, láthatta az ütközetet; Karger már teljes visszavonulásban volt, s a magyarok a vasuti töltésen álltak.

Ottinger most északnak fordult a vasut felé, átment azon s déli 12 órakor fölállt keresztben az abony-szolnoki orsz águton

Miután Kargertől nem lehetett többé félni, Damjanich Ottinger ellen indította lovasságát és tüzérségét, a mi Kargernek visszavonulásában mindenesetre hasznára vált. Ottinger most szintén visszahúzódott Abonyra, üldöztetve a huszároktól, kik utóhadát egy helyütt, hol az út mocsárok közé szorul, megtámadták, 1 emberét megölték, 8-at megsebesítettek és 4 löszerkocsit elfoglaltak tőle.

Ugyanazon mozdony, mely Ottingernek hirt hozott a magyarok jöveteléről, hirt vitt Hartliebnek is Ceglédre. Ez 3 zászlóaljjal, 1 század lovassal és 15 ágyúval a vasuttol jobbra Törtelre indult, ugyanazon szándékkal mint Ottinger, t. i. Damjanich visszahúzódási vonala ellen működni. Törtelre érve, meghallotta Karger vereségét s visszavonulását és most Abonyra ment, hol délután 5 órakor Ottingerral egyesült.

Már délután 1 órakor megérkezett Abonyra a 2-dik hadtesttől a Bellegarde lovas dandár is, Windischgrätz hercegnek a hadsereg új fölállítására vonatkozó parancsai folytán. Szintén így Karger is ide huzódott estére, miután a Zagyván túl nem üldöztetett.

A Karger dandár március 5-én holtakban és sebesültekben 12 tisztet s 158 embert vesztett, foglyokban 6 tisztet és 375 embert, egészben tehát 18 tisztet s 533 embert. Az Ottingerét is ide számítva, tehát az osztrákok egész vesztesége 560 emberre rug, azonkívül 317 lovat, 5 ágyút, 17 löszerkocsit s a Karger dandárnak minden pénztárát s podgyászát elvesztették.

A szolnoki ütközet kétségtől a legfényesebb volt a magyarokra nézve minden eddigiek közt.

A magyarok új hadműveleti terve; előkészületek ahhoz. A szolnoki ütközet benyomása Windischgrätz hercegre s ennek intézkedései.

Március 9-ig, azon napig, mikor Vetter végleg kinevezetett fővezérré, sajátkép senki sem tudta, ki a fővezér. Görgey és Vetter együtt tanácskoztak új tervek fölött, parancsokat Görgey adott ki.

Az új hadműveleti terv, mely megállapított, lényegileg ugyanazon alapokon nyugodott, melyen az előbbi Dembinski-féle, csak hogy ez alkalommal megfordítva, a főtámadásnak kell Cibakházáról és a március 5-én meghódított Szolnokról kiindulni, ellenben a demonstrációnak kell az eger-pesti országúton történni.

A demonstrációra ez utóbbi országúton a Görgey-féle hadtest lőn kiszemelve; a főtámadásra a 3. hadtest, mely most már Damjanich alatt egyesítetett, míg Vécsey Debrecenbe hivatott, az 1-ső hadtest Klapka alatt és a 2-ik hadtest Répási alatt, melynek azonban egyszersmind a tiszta-füredi hídfőt is védni kellett.

Az 1-ső hadtest, már 4-én délnek indult Tisza-Szöllősről s 5-én a szolnoki ütközet után Szandára ért a Tisza balpartján, mialatt a 3-dik hadtest a jobb parton Szolnoknál táborozott. Klapka 5-én Tisza-Füredről hadteste után indult, s Szandánál ismét átvette annak vezérletét. Ő is átment aztán hadtestével a jobb partra. Itt várni akartak, míg Görgey Windischgrätz figyelmét magára vonja.

Ezalatt 6-án az osztrákok elégették a Cserő patak hidját Poroszló mellett s ez által lehetlenné tétetett, hogy Görgey Tisza-Fürednél által menjen, s az eger-pesti országútra jöjjön. — Nagy kerülést kellett tennie Tisza-Füredről Egyeken, Polgáron, Lőkön át Rakamazra, hogy innen Tokajnál az előbbi hid helyére állított talpakon átkeljen a Tisza jobb partjára, aztán Gesztelynél átmenve a Hernádon, Miskolc felé tovább működjék. Miskolcot nem érhetette el március közepe előtt. Előbb tehát nem tehetett demonstrációja hatást az osztrákokra.

Damjanich és Klapka március 6-án értesültek Szolnokon minderről. Ily körülmények közt mitsem használt, hogy a Tisza jobb partján csak várakozó állásban maradjanak; sőt inkább ez figyelmessé tehetette az osztrákokat, s ennyiben kárt okozhatott. Március 8. és 9. közti éjjel visszatértek tehát a Tisza balpartjára, s csapatjaikat elszállásolták Török-Szent-Miklós környékén.

Csak március 15-én ért Szolnokra az új fővezér Vetter tábornok. Kineveztetése semmi esetre sem fogadtatott általános elégteliséggel. Damjanich semmit sem akart tudni róla, hanem

Kossuthnak egy levele által könnyen és teljesen rávétette magát. Legkevésebbé volt megalégedve Görgey, sőt annyira ment, a mi józan értelmisége mellett alig látszik hihetőnek, hogy Klapkához ez időben azt írta, a hadtestparancsnokok, fővezér nélkül is elvégezhettek volna mindent elég jól. Nehezen érthető azon nézetek mellett, melyeket kevéssel azelőtt a fővezér állásáról nyilvánított, kinek, ugymond, abszolút kell uralkodnia és alkotmányosan nem lehet. Némileg azonban megnyugtathatta magát Görgey, mivel föladatánál fogva eléggé el volt különítve a fővezértől, tehát az óhajtott önállóság, meglehetősen nagy mértékben biztosítva volt számára.

Az első, mit Vetter Szolnokra érkezése után tett, az volt, hogy a 2-ik hadtestet, mely most Aulich alatt állt, Szolnoktól dél felé vonta; csak 2 zászlóaljat és 10 ágyút kellett e hadtestnek a tiszafüredi hídfőnél hátrahagyni.

Miután a szolnoki hid, Damjanich visszavonulása után leégett, a főhaderőnek Cibakházánál kellett a Tisza jobb partjára átmenni, oda vonatott tehát le; március 18-án aztán áment itt az 1-ső és a 3-ik hadtest a folyón; 19-én Aulich is megjött a 2-ik hadtesttel s ugyanaz nap Vetter az egész hadsereggel Nagy-Körös ellen előrenyomult.

Lássuk most, mi történt ez időközben az osztrákoknál.

Windischgrätz hercege a március 5-ki szolnoki ütközet híre, melyet 6-án kapott, szerfölött leverő benyomást tett, oly nagyon, hogy bátran mondhatni, miként ha a magyarok szolnoki demonstrációja néhány nappal február 26-ka előtt történik, úgy a magyar főhaderő bizonyosan megnyeri a kápolnai csatát, az út nyitva áll neki Pestre, s hogy mi történik az osztrák hadsereggel, arról csak annyit mondhatni, hogy semmiesetre valami jó dolog nem lett volna az.

Windischgrätz 6-án parancsolá, hogy csaknem az egész hadsereg összpontosítsa a jobb szárnyra. Wrba és Schlick siessenek a leggyorsabban Ceglédre; a Deym és Perger dandárok 7-én jöjjenek Jász-Berénybe. Ramberg utasítatott, hogy Kápolnán és Árokszálláson át szintén Jász-Berénybe induljon. Jellacsics Wrba által támogatva igyekezzék a csorbát helyreütni, mit Karger dandára szenvedett; Kecskemét tájékát illetőleg azzal

vigasztaltatott, hogy biztosan tudják, miszerint ott nincs semmi magyar. Mint a március 3-ki rendeletek által már meg volt határozva, Jellacsicsnak Kecskemétnél kellett volna állást foglalni.

Mialatt a koncentrálásra célzó mozdulatok folyamatban valának, Damjanich és Klapka, mint láttuk, a 8-ka és 9-ke közti éjjel Szolnoknál visszamentek a Tisza balpartjára, s elégették a szolnoki hidat, úgy, hogy e pillanatban semmi alkalom nem kínálkozott többé szándékolt megsemmisítésükre, hacsak komoly támadást nem akartak a folyón átkeléssel Szolnoknál vagy Cibakházánál megkísérteni. Ennyire azonban nem terjedtek Windischgrätz herceg aspirációi; hanem azért folytatta a koncentrálást délfele, miután biztosan hitte, hogy most innen Cibakházáról és Szolnokról fog történni az ellenség főtámadása.

Ennek következtében március 12-én az 1-ső hadtest Kecskemétnél, a 2-ik Nagy-Körösnél és Buda-Pestnél, a Schlick-féle, most 3-ik hadtest Ceglédnél állt. A Ramberg hadosztály a felső Tisza szemmel tartására rendeltetett, s március 11-én utasítatott, hogy Jász-Berényről induljon Hevesre s különösen Poroszló ellen küldjön portyázó csapatokat.

Hanem egészen biztos még sem tudott lenni Windischgrätz herceg a felől, hogy a főtámadás csakugyan délről történik, s folyvást gyötörte azon lehetőség, hogy a magyarok őt délen mégis bolonddá tehetik, mialatt egyszerre mint a villám törhetnek elő Gyöngyösön át Pest felé.

Március 12-én a hadsereg új végleges beosztást kapott:

az 1-ső hadtest Jellacsics alatt föloszlott a Hartlieb hadosztályra, a Grammont és Rastich dandárokkal, a Schulzig hadosztály a Kleinberger (előbb Karger) és Dietrich dandárokkal, az Ottinger hadosztály a Sedelmayer és Sternberg dandárokkal.

A 2-ik hadtest Wrbona alatt Nagy-Körösnél csak a Csorich hadosztály (Wyss és Colloredo dandárok) s a Bellegarde lovas dandárral a Schwarzenberg hadosztályból rendelkezhetett; e hadosztály másik két dandára — Schütte és Liebler — Buda-Pesten és Esztergomban voltak helyőrségen.

A 3-ik hadtest Schlick alatt most már a Lobkowitz hadosztályból állt a Kriegern és Pergen dandárokkal s a Lichtenstein Ferenc hadosztályból a Fiedler és Parrot dandárokkal.

Az egész hadsereg a gyöngé Ramberg hadosztályt is beleszámítva legfőlebb 47,000 emberre ment.*)

A mozdulatok rettenetes lassúsága mellett, mely okozta, hogy alig foglaltak el egy állást, a körülmények, melyekre az alapítatott és számítva volt, már ismét egészen megváltoztak, s a kiválólag védelmi állás mellett, melyet elfoglalni Windischgrätz herceg szükségesnek velt, nem látszik épen csodálatra méltónak a herceg főhadiszállásán mindinkább világosabban nyilvánuló gyámoltalanság. A hajlam a lázadókat megsemmisítő támadó eljárásra bizonyára nem hiányzott és Windischgrätz herceg okvetlen teljesítette volna is azt, ha lehetséges lett volna a magyar hadsereget egy reggelire Pesten megenni. Miután azonban ez nem ment, tehát kiválólag előtérbe lépett a szintén meglevő hajlam, hogy minden pozitív cselekvés gondolatának egy sereg nehézséget támaszson ellene.

A nagyszerű decemberi diadalremények, hogy majd egy Pestig tartó diszmenettel az egész hadjárat be lesz fejezve, rég oda voltak; az osztrákok hosszú veszteglése és a tavaszi idő mindenütt fölkelő csoportokat állított talpra, s a hol ez nem volt lehetséges, legalább föclevenítette a passiv ellenállást, mely a sereg élrelmezését nehezítette, s Windischgrätz herceg rendőri szellemét örökös szétforgácsoló csapatküldésekre ösztönözte. Így azon óhajtnak, hogy valami döntőt cselekedjenek, mindig minden úton már az első lépésnél ellene jött azon aggodalom, hogy erőtlének arra s részint tisztán védelmi tervekre vezetett vissza, részint azon reményben, hogy itt vagy ott erősítéseket kaphatnak, a tervek szüntelen változtatására.

A hadtestparancsnokok, kik nem érezték magukat erős kéz által visszatartva, kik nem helyeztek valami különös bizalmat a fővezér vezetésébe, majd eltéréseket engedtek maguknak a kapott parancsoktól saját felelőségükre, majd egyen-

---

*) Lásd a C) alatti mellékletet e szakasz végén.

ként vagy kettőnként összebeszélés szerint javaslatokat tettek, hogy most ezt vagy amazt a hadműveletet kellene elővenni. Windischgrätz herceg semmi esetre sem lépett föl kellő szigorral e túlkapások ellen. A helyett, hogy parancsolt volna, az ily javaslatokra adott válaszaiban még igyekezett magát igazolni, s kimutatni, hogy hiszen ő már régen elrendelte azt mind, a mit kívánnak tőle, mint azt meg is láthatnák, ha oly szívesek akarnának lenni, elolvasni az ő rendelkezéseit. E rendelkezések természetesen többnyire alig voltak rendelkezésnek nevezhetők. Távol attól, hogy határozott utasításokat foglaltak volna magukban, inkább úgy lehetett azokat tekinteni, mint iskolai munkálatokat valamely taktikai és stratégiai feladvány fölött; halommal volt benne a theoretikus okoskodás minden lehető dolog felől, a mi csak történetik, de semmi határozott parancs, hogy mi történetik; s nagyon fontos dolgok, melyeket katekorigus módon kellett volna felülről megparancsolni, gyakran a hadtestparancsnokok megegyezésére bíztattak, kiknek össze kellett működniök, a mi aztán a hadtest parancsnokok szerénytelen maguktartására nézve legalább némi méntséget nyújt.

Nem a magyarok és a vörösek, hanem oly emberek, kik Windischgrätz herceget aristokratikus érzületben és osztrák loyaltásban fölülmulták, vetik szemére, hogy Budapesten udvart alakított magának, magyarokkal vette körül magát, e körben igen jól, sőt kedélyesen és otthonosan érezte magát. Amavágy, mely őt folytonosan visszavonta Pestre, mihelyt csak egy lépésnyire kiment, s mely aztán legnagyobb mértékben engedékenynyé tette, hol arról volt szó, hogy a hadtestparancsnokokra hagyja a működést, mit tulajdonkép neki magának kellett volna vezetni, megerősíti ez állítást. A helyett, hogy cselekedett volna, végre már csak panaszkodott a herceg: minden nehézség fölött melyre akadt, alvezérei engedetlensége fölött, a könnyű lovaság hiánya fölött hadseregénél, holott Olaszországban, hol kevéssé használható, tömegesen van.

Mi ez utóbbi pontot illeti, természetesen nem teljesült a remény, melyet kezdetben tápláltak, hogy a huszárok az első lépésnél, mit az osztrákok magyar földön tesznek, ezredenként

átmennek hozzájuk s ily módon kipótolják a hiányzó könnyű lovasságot.

A gyöngeség érzete, mely mindig előlépett, mihelyt az osztrákok valami döntő lépésre határozták magukat, azon időben, midőn a herceg Szolnok és Cibakháza felől várta a magyarok főtámadását s ennek következtén hadseregét dél felé indította, ismét azon eszmére vezetett, melyet már februárban szándékoztak létesíteni, hogy t. i. a főhadsereg működéseit összefüggésbe hozzák a szerbekével s március 8-án kelt parancs által Todorovics tábornok utasítatott, hogy a mennyire lehet Szabadkán, Halason és Vadkerten át egyesüljön a bánnal. Ez utóbbiban erre föltámadt a honvágy, „a vágy le dél felé“, mely lassanként rögeszméjévé vált s a legközelebbi hetekben még sok bajt okozott.

A szerbekkeli összeköttetésből egyelőre mi sem lett s alapos okok miatt misem lehetett, mint azt a későbbi elbeszélés világosan fogja mutatni.

Egy úgynevezett rendelkezésben március 14-én kifejtette most Windischgrätz herceg nézeteit a fölött, hogy mi történjék legközelebb.

Az illető rendelkezés positiv tartalma következőkbe foglalható össze.

Történjék egy nagyszerű kémszemle a Tiszán való átmenet alakjában, hogy az által a magyarokat valódi szándékaik leleplezésére kényszerítsék, és pedig az 1-ső hadtest Jellacsics alatt Alpárnál, a 3-ik hadtest Schlick alatt Szolnoknál menjen át a Tisza bal partjára; az előbbi azonban az átmenet után, hogy a 3-ik hadtesttel összeköttetésbe lépjen, forduljon észak felé. A 2-ik hadtest Wrba alatt, azaz ennek rendelkezhető csapatai t. i. a Csorich hadosztály s a Bellegarde dandár maradjanak a jobb parton Alpár és Cibakháza közt Nagy-Körös előtt mint tartalék.

A folyón átmenve Szolnoknál és Cibakházánál erős hidfők állitassanak föl, hogy ily módon a Tiszát az osztrákok számára hadműveleti alapul átalakítsák. A támadó eljárás Debreceen ellen azonban ez új hadműveleti alaptól csak azon esetben folytattassék, ha valóban meggyőződtek, hogy itt a magyarok

főhadereje áll ellenök. Másképp ezalatt a magyar haderő Poroszlónál átkelhetne a jobb partra, s ezáltal nagyon kellemetlen helyzetbe hozhatná az osztrák hadsereget. Ramberg maradjon Hevesen.

Nagyon könnyen fölismerhető, hogy e terv semmi követelménynek nem felel meg, mit egy támadó tervhez kötni kell. Mig egy ily támadó tervnek az ellenséget saját működésünktől függő helyzetbe kell hozni s ezáltal biztosságunkról kezekednie kell, mihez mindenek előtt az előrehaladás határozottsága s gyorsasága tartozik, Windischgrätz herceg itt megfordítva az ellenségtől tette függővé magát; saját biztosságát nem a megkezdés s a kivitel gyorsaságában kereste, hanem épen a tapogatózás lassúságában s az óvatosságban, mely meg fogja engedni neki, hogy annál könnyebben tehessen egy lépést visszafelé, mely azonban az ellenségnek annál inkább megengedte, hogy az egész tervet meghiúsítsa.

Nem szükséges többet tudni, hogy a legnagyobb valószínűséggel előreláthassa az ember, hogy vagy meg sem kezdődik e terv kivitele, vagy a kivitel az első lépésnél megakad.

Windischgrätz, hogy az egészet megkoronázza, e fontos pillanatban ismét Pesten ült, oda hívta Wrbnát is, a bánra bízta a terv kivitelét s alárendelte Schlicket.

15-én Damjanichnak egy levelét fogták el osztrák portyázók, melyből kiderülni látszott, hogy a magyar főhaderő még is csak az eger-pesti országúton fog föllépni. Ha már úgyis minden szellő mint valami ingatag nádat hajlitgatta Windischgrätz herceg hadvezetését, e bajt még növelte az ellenség felőli biztos hírek teljes hiánya. A kémekbeni hiány örökös panasa az osztrák tábornokoknak. Hogy Magyarország Ausztria ellen föl volt izgatva, hogy kémeket nehéz volt találni az osztrákoknak, az csekély mentség. Mert oly egységes még sem volt a magyar nép, hogy az osztrákok egyetlen használható kémét sem találtak volna, — s oly viszonyok közt is, hol e mentség egyáltalán nem használható, teljesen hiányzott az osztrák hadseregeknél az ellenség felőli pontos tudosítás. Bizonyára nem hibázunk, ha e jelenség főokait először is abban keressük, hogy az osztrák tábornokokra nézve sajátkép misem létezik, a mi a rendes szol-

gálati schematismus határain kívül fekszik, hogy erre nem gondolnak előbb, mint mikor már késő, vagy úgy szólva, méltóságuk alattinak tartják arra gondolni; továbbá okozza ezt a nagyon is roszul alkalmazott takarékság. A franciák e tekintetben épen ellentétei az osztrákoknak s valóban nem is hiányzott náluk sokkal kedvezőtlenebb viszonyok közt is, soha az ellenségrőli pontos tudósítás.

A dolgok ily állása mellett Damjanics tábornok levele, mely 13-ról kelt, rögtön oly benyomást tett Windischgrätz hercegre s oly fontosságot nyert szemeiben, melyet sohasem lett volna szabad nyernie.

Windischgrätz azonnal utasította a bánt, hogy a 2-ik hadtestet ne vonja Nagy-Körösről előre a Tisza felé, hanem inkább készüljön szükségeseten Ramberget támogatni; intette továbbá sürgetőleg a bánt, hogy az Alpár és Szolnoknál való átmenet után semmi áron tovább ne nyomuljon Debrecen ellen, mielőtt bizonyosságot nem nyert, hogy a magyarok főhadereje áll előtte. Ramberg szorgalmasan vigyázzon a magyarok minden mozdulatára.

Ez utasítások és intések március 16-án küldettek el. Ugyanaz nap arra figyelmeztette a bán a herceget, hogy az átjáratok Cibakházánál és Alpárnál, melyeket használnia kellett volna, nem lesznek célszerűek, s közlé, hogy a helyett egész erejével Szolnoknál szándékozik átmenni. Todorovics közreműködésére, mely főleg az alsó tiszai átjáratok használására ösztönözhetett volna, a nélkül sem lehet számítani, miután ez szerb segélycsapatait nem rég elbocsátotta s így csak 7 zászlóaljjal s 1900 lovassal, összesen alig 8000 emberrel rendelkezik.

Windischgrätz kijelentette, hogy beléegyez abba, miszerint a bán Szolnoknál menjen át a Tiszán, ámbár úgy látszik neki, hogy e mellett a meglepetés s az oldalműködés elvész. Hanem alig adta meg ez engedményt, Jellaicsics már ismét előállt egy újabb követeléssel: Windischgrätz legalább rendelje még alá a Ramberg hadosztályt, mert másképp nagyon gyenge arra, hogy a Tiszán átmehessen. Más nem marad így neki hátra, minthogy Szegedre lemenjen, Todorovicsot ott magához vegye s aztán ezzel egyesülten Nagy-Váradon át nyomuljon Debrecen ellen.

Meg kell vallani, hogy ritkán gondoltatott ki oktalanabb eszme. Tehát, hogy 7000 embert magához kapcsoljon, Jellacsics a hadsereg nagyobb felét le akarta vinni egész Szegedre, hogy onnan aztán isten tudja mikor újra feljöjjön észak felé. Hogy Windischgrätz a hadsereg kisebb felével teljesen zsákmányul esik a felső és közép Tiszánál nagyban túlnyomó magyaroknak, és hogy ezek kellő időt nyernek Windischgrätzcel tetzés szerint elbánni, azt mindenki beláthatja.

A dolgot végre Windischgrätz herceg maga is megsokalta, s rászánta magát, hogy saját magas személyében megtegye a hosszú vasúti utazást Ceglédig, hogy a bánnál alkudozzék. Alkudozni a legillőbb szó e sajátságos eljárásra, melyet egy fővezér alvezére irányában alkalmazott.

18-án kellett volna a hadműveleteknek a tiszai átmenetet illetőleg megkezdődni. Az 1-ső hadtest ezen nap Keeskemét előtt összegyűlt, 19-én Nagy-Körös előtt.

Március 19-én, mint láttuk, Vetter a magyar főhadssereggel útban volt Cibakházáról Nagy-Körösre. Rendkívül kellemetlen idő volt, erős hózivatar, az utak a Tisza lapályán feneketlenek valának. Ekkor hozák a kémek azon hírt, hogy Nagy-Körös és Cegléd közt 60,000 osztrák van koncentrálva.

Most Damjanich és Aulich, főleg az előbbi, az út tovább folytatása ellen nyilatkoztak. Az osztrákok koncentrálása Nagy-Körösön, úgymond Damjanich, bizonyítja, hogy a magyarok terve el van árulva vagy hogy az osztrákok átlátták azt; minden előnye tehát e tervnek elveszett. Azonkívül a legújabb hírek szerint, a mint valóban úgy is volt, Görgey már lefelé nyomul Miskolcra a Tarna s a pesti nagy országút felé; az ő ótalma alatt a főhadssereg most átmehet a Tiszán a rövidebb úton Tiszafüreden és Poroszlón át. Ez mindenesetre célszerűbb lesz; azonban a cibakházai mozdulat azért nem volt hiábavaló; Windischgrätz még mindig itt fogja várni a főtámadást s végtelen fog csodálkozni, ha ez most egészen más oldalról jön.

Damjanich tehát, kihez Aulich is csatlakozott, a Tisza bal partjára való visszavonulás mellett szavazott. Vetter némi ellenkezés után, mely főleg azon alapult, hogy mily káros a tervet gyakran változtatni s cél nélkül ide oda járni, engedett elő-

terjesztéseiknek s 20. és 21-én visszavezette a hadsereget a Tisza bal partjára. 22-én az 1-ső és 3-ik hadtest Török-Sz.-Miklós táján szállásolta el magát, a 2-ik hadtest Mező-Túron a Berettyó mellett.

Kossuth, ki ide jött a hadsereghez, vigasztalhatlan volt a fölött, hogy ismét semmi sem lett a támadó eljárásból s csak nehezen hagyta magát rábeszélni, hogy a visszavonulással a jobb részt választották. A katonák hangulata sem volt valami örvendetes; a tábornokok minden kigondolható módon igyekeztek azt emelni s fölhasználták erre mindenekelőtt a diadalhíreket, melyek épen Erdélyből érkeztek Bemtől.

Most Török-Sz.-Miklóson megállapították az új hadműveleti tervet, melyhez minden körülmény közt szilárdul fognak ragaszkodni.

Igen egyszerű volt ez : Vetter vezesse az 1., 2., és 3-ik hadtestet Tiszafüredre, itt menjen át a Tiszán, a Gyöngyösről Pestre vivő nagy országúton egyesüljön a 7-ik hadtesttel s aztán összes erővel a főváros felé nyomuljon s verjen le mindent maga előtt, a mi útjába áll.

Az Asboth tartalék-hadosztály Ujvárosról vonuljon le Szolnok és Cibakházára, a helyőrségeket erősítse meg ott s demonstratiók által hitesse el a bánnal, hogy még mindig a magyar főhadsereg áll ott szemben vele. Az Asboth hadosztály 3 zászlóaljból, 3 század lovasból és 2 ütegből állt.

Elmulasztjuk e szakasznál közbeszúrni a mellék harctérenken történt eseményeket s csak később fogjuk elmondani, miután a főharctéreni események most már oly döntő befolyást nyernek, hogy mellettük egy időre minden egyéb elenyészik.

A)

**Windischgrätz herceg főhadseregének 2-ik hadteste
gróf Wrblna altbnagy alatt 1849. február 23-án s a
következő napokban.**

Csorich altbnagy hadosztálya.

1. dandár. Wyss vezérőrnagy: 2-ik vadász zászlóalj,
1-ső zászlóalj a 29. számú Schönhals gyalogezredből,

3-ik zászlóalj az 56. számú Fürstenwärther gyalogságból, 1-ső landwehr zászlóalj az 59. sz. Baden gyalogságból, 1 század Kress chevaux legers, a 2. számú lovas üteg, a 15. számú $\frac{1}{2}$ röppentyű üteg.

2. dandár. Colloredo herceg vezérőrnagy: 4 század a 6-ik vadász zászlóaljból, 1. és 2-ik zászlóalj az 58. sz. István főherceg gyalog ezredből, 1-ső landwehr zászlóalj Paumgarten (4 század), 1 század Kress chevaux legers, a 8. számú 6 fontos üteg, a 15 számú $\frac{1}{2}$ röppentyű üteg.

A hadosztály tartalék tüzérsége: a 3. számú 12 fontos, a 10. és 11. számú 6 fontos ütegek.

Schwarzenberg Edmund herceg altbnagy hadosztálya.

1. dandár. Dietrich vezérőrnagy: 2-ik zászlóalj a 13. számú Wimpffen gyalogezredből, összegyűjtött Eckert zászlóalj, 4-ik zászlóalj a varasd-körösi határőrezredből (e 3 zászlóalj mindegyike csak 4 századból állt), 3 század a 2-ik báni ezred 4-ik zászlóaljából, $1\frac{1}{2}$ üteg.

2. dandár. Schütte vezérőrnagy: a Rattay és Richter gránátos zászlóaljak, 1 üteg.

3. dandár. Bellegarde vezérőrnagy: 4 század az 5. számú Auersperg Max vértés ezredből, 5 század az 1. számú Civallart dzsidás ezredből, 2 század János főherceg dragonyos, a 4. számú lovas üteg.

A hadosztály tartalék tüzérsége: $1\frac{1}{2}$ üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: 6 üteg.

Összesen $13\frac{1}{2}$ zászlóalj, 13 század lovasság, 102 ágyú, azaz a tüzéreket is beleértve mintegy 15,000 ember.

A Schlick féle hadtest ereje ez időben kiviláglik a harmadik szakaszhoz tartozó B. mellékletből, — 12,000—13,000 ember.

B)

Azon magyar hadtestek létszáma és összetétele, melyek Dembinski altábornagy alatt egészen vagy részben résztvettek a kápolnai ütközetben febr. 26. s 27.

Első hadtest, Klapka ezredes alatt.

1. hadosztály, Desewffy,	4 1/2 zászlóalj,	5 század lovas,	16 ágyu.
2. " Máriaassy,	5 " 6 " 16 "		
3. " Schulz,	3 1/2 " 1 " 8 "		

Második hadtest, Répásy ezredes alatt.

1. hadosztály, Szekulics,	4 zászlóalj,	4 század lovas,	16 ágyu.
2. " Hertelendi,	4 " 4 " 16 "		

Hetedik hadtest, Görgey tábornok alatt.

1. hadosztály, Pöltenberg,	3 zászlóalj,	8 század lovas,	16 ágyu.
2. " Anlich,	3 " 8 " 16 "		
3. " Guyon,	4 " 2 " 12 "		
4. " Kmety,	5 " 6 " 16 "		
és Weissel hadoszlopa	1 " — " 4 "		

Összesen 37 zászlóalj, 44 század lovasság, s 136 ágyu, azaz 800 embert számítva egy zászlóaljra, 120 egy lovas századra s 20-at egy-egy ágyura, 37—38,000 ember.

C)

Windischgrätz seregének beosztása március 12-én.

1. hadtest Jellaics altábornagy alatt.

Hartlieb hadosztálya:

1. dandár. Grammont vezérőrnagy: az 5-ik vadász zászlóalj, 3-ik zászlóalj likkai, 2-ik zászlóalj gradiskai határőr, a 6. számú 6 fontos üteg.
2. dandár. Rastich vezérőrnagy: 1. és 2-ik zászlóalj ottochani, 3-ik zászlóalj ogulini-szluini határőr, 4 század az 1-ső báni ezred 3-ik zászlóaljából, az 1. számú 6 fontos üteg.

Schulzighadosztálya:

1. dandár. Kleinberger vezérőrnagy: 3-ik zászlóalj a 2-ik báni ezredből, 2-ik brodi határőr zászlóalj, 3-ik zászlóalj a 3. számú Károly fheceg gyalogezredből, az 5. számú 6 fontos üteg.
2. dandár. Dietrich vezérőrnagy: 4-ik zászlóalj a 2-ik báni ezredből, 4-ik zászlóalj varasd-kőrösi határőr, az összeállított Eckert zászlóalj, 2-ik zászlóalj szluini határőr (mindegyik zászlóaljban csak 4 század), az 1. számú szlaviniai 6 fontos gyalog üteg.

Ottingerhadosztálya:

1. dandár. Sedelmayer ezredes: Wallmoden 6. számú és Hardeg 7. sz. vértés ezredek (12 század), a 10. számú lovas üteg.
2. dandár. Sternberg ezredes: az 1. sz. Ferenc József császár dragonyosok (6 század), 2 század a szász király 3. számú vértés ezredből, 6 század banderialis huszár, az 5. számú lovas üteg.

A hadtest tartalék tűzérsege: a 2. számú 6 fontos gyalog üteg, a 9. számú lovas üteg, a 2. számú szlaviniai fél lovas üteg, a 16. sz. röppentyű üteg, az 1. és 2. számú 12 fontos ütegek, a 13. sz. utász század.

Egészben 14 zászlóalj, 26 század lovasság, 69 ágyú, 1 utász század, azaz mintegy 15,000 e.

2-ik hadtest gróf Wrba altbnagy alatt.

Csorichadosztálya:

1. dandár. Wyss vezérőrnagy: 4 század a 2-ik vadász zászlóaljból, 3-ik zászlóalj az 56. sz. Fürstenwärtner gyalogezredből, 1. zászlóalj a 29. sz. Schönhals gyalogságból, 1. landwehr zászlóalj az 59. sz. Baden ezredből, a 2. számú lovas üteg.
2. dandár. Colloredo herceg vezérőrnagy: 4 század a 6-ik vadász zászlóaljból, 1. és 2-ik zászlóalj az István fhg ezredből (58. sz.), 1. landwehr zászlóalj a 21. számú Paumgartten gyalogságból (4 század), a 8. számú 6 fontos üteg.

Schwarzenberg Edmund herceg hadosztálya:

1. dandár. Schütte vezérőrnagy (esztergomi és budai helyőrség) a Fischer, Richter és Bitermann gránátos zászlóalj, a 12. számú 6 fontos üteg.
  2. dandár. Liebler vezérőrnagy (Budapest) a Schneider, Martini és Rattay gránátos zászlóalj, 4-ik zászlóalj a 17. számú (Hohenlohe) gyalog ezredből (4 század csak), a 13. számú 6 fontos üteg.
  3. dandár. Bellegarde vezérőrnagy: Auersperg vértések, 4 század János fhg dragonyos, 5 század Civalart dzsídás, a 4. sz. lovas üteg.
- A hadtest tartalék tüzérsége: a 10. és 11. sz. 6 fontos ütegek, a 6. sz. $\frac{1}{2}$ lovas üteg, a 15. sz. röppentyű üteg, a 3. és 4. sz. 12 fontos ütegek, a 8. számú utász század.

Egészben 15 zászlóalj, 15 század lovasság, 63 ágyú s 1 utász század, azaz mintegy 14,000 e.

3-ik hadtest gróf Sebliek altbnagy alatt.

Lobkowitz herceg hadosztálya:

1. dandár. Kriegern vezérőrnagy: 2 század a 2-ik vadász zászlóaljból, 3-ik zászlóalj varasd-sz.-györgyi határőr, 1-ső zászlóalj a 12. számú (Vilmos fhg) ezredből, 1. landwehr zászlóalj a 24. számú Parma ezredből, 3-ik zászlóalj a 30. sz. Nugent ezredből, a 36. számú 6 fontos üteg.
2. dandár. Pergen vezérőrnagy: 3-ik zászlóalj varasd-körösi határőr, 3-ik zászlóalj Vilmos fhg, 3-ik zászlóalj a 40. számú Kudelka, 2-ik zászlóalj a 28. számú Lattour (később Benedek) gyalogezredek, a 34. sz. 6 fontos üteg.

Liechtenstein Ferenc herceg hadosztálya:

1. dandár. Fiedler vezérőrnagy: 3-ik zászlóalj István fhg, 1-ső zászlóalj ottochani határőr, 2-ik zászlóalj a 9. sz. Hartmann, 3-ik zászlóalj a 10. sz. Mazzuchelli gyalogezredből, a 3. számú 6 fontos üteg.
2. dandár. Parrot vezérőrnagy: a 8. számú Károly porosz herceg vértések (6 század), 2 század a 2. sz. Sustenau vértés ezredből, 4 század császár chevaux

legers, 3 század Kress chevaux legers, a 3. sz. lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: a Schlickféle 6 fontos üteg, a 11. sz. galliciai röppentyű üteg, a 12. sz. $\frac{1}{2}$ röppentyű üteg, az 5. és 11. sz. 12 fontos ütegek.

Összesen $12\frac{1}{3}$ zászlóalj, 15 század lovasság, 51 ágyu, azaz körülbelül 11,000 e.

Főtartalék tüzérség: a 4. számú 6 fontos üteg, az 1., 7., 8., 11. sz. lovas ütegek, a 13., 17., 23. sz. röppentyű ütegek, a 6., 7., és 8. sz. 12 fontos ütegek.

Összesen 11 üteg mintegy 2500 emberrel. Hanem ez ütegekből csak $6\frac{1}{2}$ volt a hadseregnél; a többi $4\frac{1}{2}$ Esztergomban, Győrött és Simunich hadtesténél Komáromnál.

Utász kar: 6 század 10 fűlszerelt s egy föl nem szerelt hidkészléttel, egy század ezek közül Simunichhoz volt beosztva.

Továbbá a hadsereghez számítandók :

a Simunich hadosztály Komárom előtt;

a Ramberg hadosztály a Götz és Jablonowski dandárokkal
(1. a harmadik szakasz mellékleteit).

Hatodik szakasz.

A magyarok szerencsés támadó föllépésétől kezdve Komárom várának teljes fölmentéseig.

1849 március végétől april végéig.

A Görgeyféle hadtest előnyomulása a Tarnához.

Görgeynek Tiszafüredről Tokajra indulásakor március 8-kán mintegy 19,000 embere volt a Gáspár, Kmety és Pöltenberg hadosztályokban s a főhadiszállás hadoszlopában; Tokajra érve, egy erős csapatosztályt a tiszafüredi átjárás fedezésére kellett innen küldenie. Gesztelyre ment aztán, hol a Hernádon már előre hidat veretett, s innen 16-án Miskolcra ért. Itt hallotta meg először hírét a március 4-ki ostromált osztrák alkotmánynak, s föltehető, hogy ez egy időre elfeledtette vele magyar királyi érzelmeit s hajlandóvá tette föltétlenül küzdeni Ausztria ellen. Némely dolgok a legközelebbi hetekben, ily módon könnyen érthetővé válnak.

Miskolcra Görgey aztán Kassára indította Benickyt 500 emberrel, hogy a tót népfölkelést, melyet Ramberg elvonulása után ott visszahagyott, kergesse szét. Valami 15000 embere maradt még, kikkel a következő napokban délfelé indult. Március 18-kán a Gáspár hadosztály Pusztaszikszóra ért (Maklár mellett, össze nem tévesztendő a Miskolc mellettivel), a Kmety és Pöltenberg hadosztályok Szihalomra és Mező-Kövesdre értek. Itt értesült arról, hogy a legközelebbi osztrák hadtest, melylyel dolga lesz, a Ramberg hadosztály, Hevesnél áll. Most mindjárt föl akarta keresni Görgey Ramberget, s 20-kán 2 hadoszloppal Erdő-Telekre és Besenyőre indult.

Ramberg 18-kán hallotta meg egy kémről Görgey közeledését s 19-én értesítette arról Windischgrätzet, mire ez a Csorich hadosztálynak parancsot adott, hogy Nagy-Körösről nyomuljon észak felé Jász-Berényre, Ramberg támogatására. Így gyöngítették meg tehát mindjárt a csapatok, melyek Szolnoknál a Tiszán átmenetre válnak szánva.

Mikor aztán 20-kán Görgey Besenyőről s Erdő-Telekről

délnek nyomult, Ramberg haladék nélkül visszahuzódott Jász-Apáthira, főleg miután ama hamis hír érkezett hozzá, hogy Klapka is 15000 emberrel jön ellene.

Ramberg jelentéstétele e hírek felől Windischgrätz herceget rögtön kiverte minden támadó gondolataiból s most már Pest fedezésére gondolt. E végből Ramberg utasítatott, hogy Jász-Apáthiról Árok-Szálláson át induljon Hatvanra a nagy pesti országúthoz; szintén Hatvanra jöjjenek Csorich Jász-Berényről és Schlick Ceglédre. Jellacsics ellenben az első hadtesttel hagyja el a nagy-körösi állást, menjen Ceglédre, összpontosítsa itt magát a szolnoki vasútnál s tartsa szemmel a szolnoki s cibakházai átjárásokat. Egy zászlóalj a pesti helyőrségből, 4 század lovassal és 24 ágyúval rögtön előre küldetett Hatvanra, hogy a délről s keletről oda irányzott csapatokhoz csatlakozzék.

Miután Ramberg Görgey közeledtére visszavonult, ez utóbbi fölöslegesnek tartotta még tovább menni délfelé és inkább arra határozta magát, hogy visszafordul a nagy pesti országútra s Hatvan ellen demonstrál, hogy így amál biztosabban s annál több osztrák csapatot elvonhasson délről.

Ezt természetesen azon véleményben tette, hogy még most is áll azon terv, miszerint Vetter főhadserége Cibakházán, Nagy-Körösön, Nagy-Kátán át fog Pest felé nyomulni. Hanem 22-kén azon tudósítást kapta, hogy e tervvel fölhagytak, hogy a főhadserég a legközelebbi napokban Tiszafürednél átjön a Tisza jobb partjára s hogy Görgey fedezze ez átjövételt, állást foglalva Erdő-Teleknél és Besenyőnél.

E szerint cselekedett tehát. Hanem alig szükséges mondanunk, hogy Görgey szerfölött elégtelen volt, hogy ismét nem vitetett ki a hadműveletiterv s nagyon hajlandó volt Vetter hadvezéri képességén majdnem még inkább kétkedni mint a Dembinskién.

Mivelhogy Görgey most egyelőre mitsem tön, szünet állt be a hadműveletekbe s Ramberg értesíté erről Windischgrätzet.

A magyar főhaderő koncentrálása. Windischgrätz herceg gondolatai és tervei március utolsó napjaiban.

Március 23-án megindult Vetter az 1-ső, 2-dik és 3-dik hadtesttel Török-Szent-Miklós és Mezőtúr tájékáról és serege élével március 25-én Tiszafüredre ért. Itt ugyancsak 25-én még megkezdte a Tiszán való átmenetet a 2-ik hadtest, 26-kán követte a 3-ik és 27-én az 1-ső hadtest. 28-án tehát a magyarok egész hadserege a Tisza jobb partján volt Kápolna és Poroszló közt koncentrálva. Kápolnát Görgey, mint szintén a Tarna vonalat alább Bodnál, már 27-én megszállta.

Ramberg utóbbi jelentéstételére, hogy Görgey csendesesen megállt, sőt részben vissza is vonult Eger felé, Windischgrätz herceg mindenféle új gondolatoktól hányatott ide-oda, csak azon egy gondolat nem jutott eszébe, hogy egyszer már erőlyesen szedje össze egész haderejét s menjen neki az ellenségnek, mely előtte áll, hogy egyszer végre szembe nézzen vele s az álmodozásokból és tétovázásokból kibontakozzék.

Görgey magatartása, Windischgrätz herceg előtt ez világosnak látszék, azt mutatja, hogy Görgey nincs valami döntő csapásra szánva, hanem csak demonstrációra, hogy csak eltakarni akar valamit.

De valjon mi ez a v a l a m i? Valjon mi úton törnek elő majd a magyarok?

Semmi esetre nem a pesti nagy országúton, mert hiszen ott áll Görgey, ki csak eltakarásra van szánva.

Két mód van tehát még hátra: vagy egy nagy csapást szándékoznak tenni a magyarok a bán ellen, miután az osztrák főhaderőt északra csalták az eger-pesti országútra, vagy Losoncon át akarnak egy nagy csapást kivinni a most már komolyan ostromolt Komárom fölmentésére, mialatt e vonaltól délnek az eger pesti országútra csalják az osztrák fő haderőt.

Csudálatos, hogy az osztrákok Vetternek egész átmenetéről Cibakházánál a Tiszán, mely március 18. és 19-én történt,

legkisebbet sem vettek észre; az egész do'got csak március 21-én hallották meg, mikor tehát Vetter már ismét vissza ment a Tisza bal partjára.

Asboth, ki Cibakházáról nagy ügyességgel demonstrált, a bánt s ez által Windischgrätzet azon hitben erősítette meg, hogy még itt áll az egész magyar főhaderő készen egy újabb átmenetre. E szerint úgy látszott, Jellacsics van áldozatul kiszemelve; más részről azonban a Görgey féle csapatoknak Maklárról Egerbe nyomulása azt gyanította, hogy végre talán Simunich Komárom előtt szemeltetett ki áldozatul.

Windischgrätz herceg tehát mindkét lehetőségre nézve biztosítani akarta magát s 22-én ismét megváltoztatta a 20-án kiadott parancsokat, melyek szerint a hadsereg Hatvannál concentráltatott volna.

Jellacsics maradjon Cegléden, hová már 21-én megérkezett s honnan a Rastich dandárt, 3 lovas századdal megerősítve, Abonyra előre tolta; Hatvannál csak a Csorich hadosztály fog concentráltatni; Rambergnek ellenben Vácra kell indulni, Schlick pedig állást foglal Jász-Berénynél Cegléd és Hatvan közt, hogy a körülmények szerint vagy az egyik vagy a másik pontra vonathassék. E fölállításnak március 24-én be kellett fejeztetni. A Hatvannál concentrált csapatok nemcsak közvetlen fedték a pesti nagy országutat, hanem Vácra is lehetett őket vonni s Ramberggel egyesítve Losoncra indítani azon magyar hadtest ellen, mely ez úton a hegyek közt Komárom fölmentésére akarna menni.

A Komárom fölmentését illető aggodalmak egyébként nem voltak ujak Windischgrätz hercegnél s e végből már előbb parancsot adott egy csapatosztálynak, mely Almásy ezredes alatt Besztercebányánál állt — 1 század lovas, 2 század gyalog — hogy induljon Losoncra; most még 1 zászlóalj 2 ágyúval Zagitcek ezredes alatt Vácra szintén oda küldetett. Mindkettőnek március 24-én kellett Losoncra érkezni.

Épen e rendszabályt választotta arra a sors, miszerint Windischgrätzet végkép megerősitse azon véleményében, hogy a magyarok csakugyan Komárom fölmentésére készülnek.

Almásy és Zagitcek már 23-án este Losoncra értek.

Mint előbb mondók, Görgey Miskolcra az ügyes portyázó Benicky alatt egy csapatosztályt északnak indított Kassára, hogy ott a tót fölkelőket kergesse szét. Csapatosztálya gyöngesége dacára pár nap alatt bevégezte Benicky e földadatát s már 19-én megkapta Görgey erről a jelentést. Ez időben Görgey legelőbb is Ramberggal akart összetűzni Hevesnél. De mivel előre látta, hogy ez kifogja kerülni őt, ez esetre elhatározta, hogy visszatér a nagy országútra és Hatvan ellen indul. E mellett nagyon javára vált volna, ha az osztrákokat azon gondolatra lehetne hozni, hogy a magyarok Komárom fölmentésére szándékoznak menni. Haladék nélkül parancsot adott tehát Benickynek, hogy Kassáról forduljon délnek a losonci országútra s portyázásait folytassa itt.

Benicky már március 21-én Putnokra ért s 22-én Rimaszombathra. Itt hallotta, hogy 23-ra osztrákokat várnak Losoncra. Erejükről jó formán alaposan értesült; s ámbár abból következtethette, hogy az osztrák csapatosztály az övénél több mint kétszerre nagyobb, még is elhatározta, hogy megkísérli megrohanni őket. 23-án este, miután csapatai eléggé kipihenték magukat, fölkerelkedett tehát Rimaszombathról; Osgyánban, hol először állt meg, még közelebbi híreket kapott; éjfél után hagyta el Osgyánt s a nélkül, hogy észrevéttetett volna, Apátfalvára jött. Ámbár az osztrákoknak nem épen nyugvó helyül rendeltetett Losonc, mégis nagyon megmagyarázható, hogy a mint épen megérkeztek, az előőrsi szolgálatot még nem szervezték kellőleg. Jó vezetőkkel ellátva, s a hózivartartól is segítve, Benicky a nélkül, hogy fölfedezték volna, a városba tört s a lakosoktól is segítettve, irgalmatlanul megverte az osztrák csapatosztályt.

Hét tisztet, 206 embert, 56 lovat, 1 zászlót s 1 pénztárt vesztettek az osztrákok. Csapatának maradványával Zudányon át Balassa-Gyarmatra húzódott Almásy, s 26-án visszatért Vácra.

A szenvedett vereségről jelentésében Almásy tizzel sokszorozva, 6000 főre tette a magyarok számát. Windischgrätz március 25-én kapta e jelentést. Természetesen legalább is egy erős magyar hadtest előhadát látta Benicky csapatosztályában, hahogy nem magának a főhadserégnek előhada; most tehát

már világos volt előtte a magyarok főtámadási iránya. Egy idejűleg azonban más oldalról oly jelentések érkeztek, melyek más embert is kétségbe ejthettek volna, nemcsak Windischgrätz herceget.

A hadsereg enfant terrible-je, a képzeletdús bán, nem elégette még meg, hogy egymaga zavarja az öreg herceg nyugalmit; ujabban e célra az *associatio* egész modern és demagog eszközét is igyekezett fölhasználni. Jelenleg egyesült a vitéz Schlickkel. Jellacsics híreket kapott a Vetter-féle hadsereg útjáról Cibakházától Fűred felé; hanem míg ez út épen tőle távozva déltől északnak vitt, ő tudósításaiból az ellenkezőt következtette, azt t. i. hogy északról délnek jönnek s nagy csapás készül ellene. Magától értetődik, hogy most tehát megerősítéseket kért ismét Windischgrätztól; hanem ez nem volt neki elég, egyenesen Schlickhez fordult, jöjjön ez neki segélyére és Schlick valóban saját felelőségére elhagyta jász-berényi állását 24-én, hogy Albertira induljon a vasúthoz, s ott Jellacsics mögött foglaljon állást.

Windischgrätzhez ezt illetőleg úgy írt, mintha a dolog magától értetődne; Jász-Berénynél, úgymond, nincs semmi ellenség; az utak azon a tájon gyalázatosak s a közelgő tavasszal még feneketlenebbeké válnak, úgy hogy minden hadműveletet megakadályoznak. Jó tanácsokkal is szolgált Schlick s ő is előállt most mint a bán szövetségese azon tervvel, miszerint ereszsze le Windischgrätz a bánt délre, hogy ott Todorovicssal egyesüljön, hiszen aztán mindjárt visszatérhet ismét a főhadsereghez.

Windischgrätz nagyon dühös lett; ha Schlick a kétlábuak azon osztályához tartozott volna, kikkel a herceg nézete szerint az ember még nem kezdődik, rögtönítélő bíróság elé állítatott volna; de Schlick a bárónál is több volt és Windischgrätz csak gyöngéd elegikus panaszokkal lépett föl ellene új parancsok alakjában.

Ez utóbbi parancsok főindoka a komáromi út fedezése volt.

Ramberg eszerint utasítatott, hogy azonnal induljon Vácról Balassa Gyarmatra; Csorich 6 zászlóaljjal s 6 század lovasal menjen Vádra Ramberg támogatására s hadosztályának ma-

radványát, 2 zászlóaljat s 7 század lovast, Bellegarde alatt állítsa föl Gödöllőnél, Schlick szintén a legnagyobb sietséggel jöjjön Gödöllőre. A bán föladata a régi maradt. E parancsok március 25-én adattak ki.

Erre 27-én az osztrák hadsereg állása következő volt :

a Ramberg hadosztály, a Losoncról elűzött Almásy csapatosztálylyal egyesülve, Balassa-Gyarmathnál állt ;

a Csorich hadosztály Vácon, hová 26-án este érkezett ;

a Schlick féle hadtestből *) a Lobkowitz hadosztály Gödöllőnél ;

a Lichtenstein hadosztály Tápio-Bicskénél, Nagy-Kátától délre ; 28-án e hadosztály Gödöllő felé Dányig és Kókáig nyomult elő ;

Jellacsics Cegléden, a Rastich dandár Szolnokon.

Azon időben, mikor e hadállás elfoglaltatott, a bán egyre másra jelentette, hogy nem csak szemben vele nagy ellenséges haderők állnak, hanem hogy jobb oldalán, tehát körülbelül Kecskemét tájékán is nagy magyar haderők állnak. Schlicktől ellenben jelentések érkeztek, hogy magyar tömegek csoportosulnak össze a Tarnánál. Tudjuk, hogy ez utóbbi igaz is volt ; Windischgrätz herceg szemeiben is, tekintetbe véve Schlicknek semmi esetre sem félénk jellemét, e tábornok jelentéseinek kellett volna leghitelesebbeknek látszani. Windischgrätz hercegnek azonban leginkább Komárom fektüdt szívéen s habár e gondolat magában véve nem is volt hibás, de semmiesetre nem volt helyes föltenni, hogy a magyarok Komárom fölmentésére indulnak a nélkül, hogy előbb kísérletet tettek volna megverni az osztrák fősereget, akárhol áll az. Pedig éppen ezt tette föl a herceg ; a magyarok saltomortaléja Rima-Szombathon, Losoncon és Balassa-Gyarmathon keresztül Pestet kikerülve, volt a rém, mely őt folyvást gyötörte. Valóban nem tudja megmondani az ember, hogy mit árthatott volna az osztrák hadseregnek egy kis figyelem és tevékenység mellett a magyarok ez ugrása.

Lassanként azon gondolatra jutott Windischgrätz herceg, még is csak legokosabb lesz, ha egyszer már biztos tudomást

---

*) Lásd a B) mellékletet e szakasz végén.

szereznek a magyarok állásáról, s ezt, egy előrenyomulással kieszközlük. Schlick jelentései után azt lehetett gyanítani, hogy a gyöngyösi országúton legelőbb lehet biztonságot szerezni. Hanem épen a veszélyes, természetesen csak álmadozásaiban létező körülmények miatt a losonci úton, sokáig nem mert a herceg e rendkívüli, véleménye szerint még soha nem létezett eszközhöz nyúlni.

Ekkor hozott március 30-án Csorich egy jelentéstétele némi világosságot és bátorságot a főhadiszállásra. A magyarok, így szólott e jelentéstétel, elrombolták az Ipoly hidjait Balassa-Gyarmath és Losonc közt. Ha ezt ők maguk tették, úgy nyilván nem akarták egyelőre ez utat használni; néhány éjen át tehát nyugodtan lehetett aludni a veszélyes saltomortale miatt s néhány napig valamit merni lehetett az egri országúton.

E merényre március 31-én adatott ki az intézkedés. E szerint Schlick hadtestével tegyen egy nagy kémszemlét; ápril 1-én menjen Bagig, 2-án Hatvanig, 3-án Gyöngyösig, mely Gödöllőtől 7 mértföldnyi távolra van, hanem semmiesetre Gyöngyösön túl. Ha útjában túlnyomó ellenséges erőre talál, húzódjék vissza Bagra a Galga patak mögé, mely mint a Tarna, szintén a Zagyvába ömlik.

Ramberg Balassa-Gyarmathon utasítatot, hogy az Ipoly hidjainak rejtélyes szétrombolása dacára kettőztesse meg figyelmét Losonc felé, s azon esetre, ha Váctól és Pesttől elvágatva kényszerülne a Duna bal partján visszavonulni, Kéméndrével veressen hidat a Garanon.

Csorich mint közüstartalék egyrészt Ramberg s másrészt Schlick számára, maradjon Vácon s ez utóbbinak támogatására egy 4 század lovasból álló portyázó csapatot indítson a hegyek közé ápril 1-ig Bercele (Sziráktól északnyugotra), 2-án Szent-Jakabig (Pásztótól délre); 3-án Gyöngyösig, hol ez Schlickkel egyesüljön.

A bán hadteste a szolnoki vasúton oly módon vonatott vissza Pest felé, hogy képes legyen Schlicket adandó alkalommal támogatni. Ápril 2-án a vasutmentében Albertira, 3-án Monorra húzódjék vissza, s folyvást összeköttetésben legyen Schlickkel.

Végül számítottak egy még távolibb támogatásra is, hogy a magyarokat megijeszszék azon esetre, ha a herceget megkerülve Losoncon át akarnának Komáromra menni. Március 24-én ugyanis a galliciai parancsnokló tábornok, Hammerstein báró fölszólítatott, hogy vonjon össze egy körülbelül 10,000 főből álló hadtestet *) s ezt Kassán át indítsa Magyarországra Windischgrätz herceg támogatása végett. Windischgrätz most március 31-én kérte Hammerstein tábornokot, lehetőleg gyorsan, ha nem is az egész hadtestet, de legalább annak egy részét indítsa előre Eperjes és Kassára s a mellett kürtöltesse ki, hogy 20,000 ember jön utána.

Fájdalom nagyon is gyakran találjuk, hogy épen azon emberek, kik maguk a halandók leglassúbbjai, másokról, főleg szorultság esetén, fülteszik, hogy szárnyakkal birnak, vagy épen panaszkodnak, ha másoknál hiányzanak e szárnyak, míg ellenben ők maguk nagyon méltánytalan dolognak találják, ha tőlük valakj csak egy közönséges postakocsi gyorsaságát kívánja is. Hammerstein alig kapta meg a császári parancsot, a mint Windischgrätz már a legegyszerűbb dolognak tartotta, hogy 10,000 emberrel azonnal Kassánál is teremjen. Meg kell vallani, hogy ily követelések és panaszok azok nem teljesülte miatt, semmikép meg nem engedhetők. Hogy a számítással csak ennyire jöjjön tisztába az ember, arra valóban nem szükséges tábornokokat fölláltítani s drágán díjazni; oly tábornok szolgálátát, ki ily módon számít, az első iskolás fiú is könnyen elvégezheti.

Schlick a kapott parancs szerint april 1-én, 11 zászlóalj-jal, 16 század lovassal és 33 ágyuval, összesen körülbelül 11,000 emberrel Gödöllőről megindult Bagra és Aszódra.

A magyarok sikerdús támadásának kezdete. A hatvani és tápio-bicskei ütközetek.

Főnebb láttuk, hogy már március 27-én az egész magyar főhadserég a Tisza jobb partján állt Kápolna és Poroszló közt.

---

*) Lásd C) mellékletet e szakasz végén.

Március 30-án a 7-ik hadtest Kápolnánál állt, előhada Halmajon; balra tőle a 2-ik hadtest Bodnál és Erdőteleknél; e mögött a 3-ik hadtest Kerecsend és Maklárnál s balra ettől az első hadtest Füzes-Abony, Dormánd és Besenyőnél.

Március 31-én a 7-ik hadtest Gyöngyösre nyomult, az előhad Hortra ment; a 2-ik hadtest Kálnál koncentráltta magát, a 3-ik Halmajra és Visontára nyomult; az 1-ső Bodra.

Március 28-án eközben Tiszafürednél Vetter, ki már régóta betegeskedett, oly nagyon roszul lett, hogy képtelen lón a hadműveletek vezetését folytatni. Kossuth, ki ugyanaz nap Tiszafüredre érkezett, egyelőre Klapkát bízta meg a táborkari ügyek vezetésével s március 30-án Egerbe ment. Miután Vetter betegsége oly jellemet öltött föl, hogy annak fölülülésére legalább egyelőre nem lehetett gondolni, tehát valami helyettest kellett kinevezni helyébe. Közepette valának egy oly hadműveletnek, melynek döntőnek kellett volna lenni, mely tehát minden órán komoly harcra vezethetett; lehetlen volt, hogy ily esetben a hadsereg egy általánosan elismert fővezér nélkül maradjon. Hogy kire essék a választás, nem lehetett kétséges. A fővezérletet Görgeyre kellett ruházni.

Március 30-án már Egerbe hivatott ez. Itt megállapodás történt az iránt, hogy az előnyomulás egyelőre Vetter rendelkezései szerint folytattassék Gyöngyösig. Ha Vetter akkorára sem lesz újra egészséges, Görgey vegye át ideiglenesen a fővezérletet s hadtestének táborkara vegye át a hadsereg főtáborkarának teendőit. Gáspár ezredes bizatott meg ez esetre a 7-ik hadtest parancsnokságával.

Ápril 1-én a 3-ik hadtest egyesült Gyöngyösnél a 7-ikkel; az 1-ső és 2-ik hadtest Karácsond, Ludas, Ugra, Halmaj, Visonta, Sár és Detkre nyomult elő.

Ugyanaz nap a 7-ik hadtest előhada Hortról egy mozdulatot tett Hatvanra; a gyalogság megszállta ez utóbbi helyet, a lovasság előnyomult Aszódra. Találkozott Schlick előhadával, a Parrot dandárral. Parrot visszatolta a huszárokat Hatvanra, melyet rögtön kiűritett a magyar gyalogság is, s melyet Parrot aztán megszállt, mialatt Schlick főhadereje Aszódnál és Bagnál állt föl.

Ápril 1-én most Görgey át is vette az ideiglenes fővezérletet. Klapka Görgey elé terjesztette, hogy a terület a pesti nagy országút közelében, melyet Hatvannál és Aszódnál átmetszenek a Zagyva és Galga mocsáros partjaikkal és völgyeikkel, nagyon kevésé alkalmas nagy csapattömegek kifejtésére s azon javaslatot tevő, hogy csak a 7-ik hadtest menjen tovább e nagy országúton, míg az 1., 2. és 3-ik — 30,000 embernél több — balra kanyaruljon Árokszállásnak és Jász-Berénynek, hogy Nagy-Kátán át oldalba támadhassa az osztrákokat.

Görgey reá állt e javaslatra; nem feledte ugyan el, hogy e messzemenő kanyarulat s a hadtestek szétválasztása által kiteszi magát azon veszélynek, hogy megérheti csapatainak egyenkénti megveretését, hanem azon meggyőződést szerezte már, hogy Windischgrätz herceggel szemben sok olyast szabad tenni, a mi különben az ildomos hadviselés minden szabályával ellenkezik. Eszerint tehát az 1., 2. és 3-ik hadtest Klapka fővezetése alatt ápril 2-án volt kanyaruló mozdulatát megkezdendő.

A 7-ik magyar hadtest Gáspár alatt ápril 2-án Hortra ment előre; e helytől nyugotra előcsapata Schlicknek Parrot alatt álló előhadába ütközött. Parrot visszaveretett, hanem Hort és Hatvan közt magához vette őt Schlick főhada. Gáspár ezzel szemben kiállította saját hadosztályát és a Pöltenbergét. Mindkét fél tűzértségét állította serege homlokára s élénk tüzelést folytattak. Schlick nemsokára azt gondolván, hogy jelentékeny túlnyomó erő áll ellenében, visszahúzódott; hanem a Hatvantól keletre fekvő dombokon gyalogságával s a röppentyű lövegekkel újra állást foglalt, hogy a többi tűzértség, lovasság és poggyász átvonulását a helységen fedezze. A lovasságnak meg volt parancsolva, mihelyt átmegy a Zagyva hidján, újra álljon meg, hogy aztán részéről ő fedezze a gyalogságnak a Zagyva mögé visszavonulását.

Gáspár azonnal utána indult Schlicknek a Pöltenberg hadosztálylyal és Schlick gyalogságával szemben megrakta az országúttól északra fekvő magaslatokat. A Visocki hadosztály Damjanich hadtestéből, melynek a többivel együtt e napon kellett volna az említett kanyaruló útra indulni, s mely Csányra ment már, nemsokára aztán, az ágyudörgés által ide csábítva,

Schlicknek bal oldalán kezdett mutatkozni. Most, délután 5 órakor siettette Schlick gyalogságának visszavonulását Hatvanon. Hanem Pöltenberg hevesen szorongatta és Hatvan utcáin makacs harc fejlett ki, mely egészen a Zagyva hidjáig húzódott. Sikerült az osztrákoknak, midőn ezen átmentek, lerázni nyakukról a magyarokat és Schlick háborítlan folytatta visszavonulását Aszódra és Bagra.

Ápril 2-án este az egész Zagyva vonal Sz.-Jakabtól Fénsszaruig a 7-ik hadtest birtokában volt s ez előnyös állásban megvárhatta, míg a Klapka körülszárnyaló hadoszlopá némileg kifejti magát.

A hatvani ütközet az osztrákoknak 95 emberökbe került; a magyarok körülbelül 150 emberre teszik veszteségüket. Görgey nem volt jelen az ütközetnél és Gáspár megnyerte vezénylete által mind a fővezér, mind csapatai bizalmát.

Klapka körülszárnyaló hadoszlopából 2-án, mint láttuk, a Visocki hadosztály Csányra jött, a Nagy Sándor hadosztály (ugyanesak a 3-ik hadtestből) és az 1-ső hadtest Árokszállásra, a 2-ik hadtest Vámos Györkre és Adacsra.

A Kmety hadosztály a 7-ik hadtestből Gyöngyösön maradt a főhadiszállással együtt.

Osztrák részről Schlick közelebb megtekintve nem nagyon előnyösnek találta a bagi hadállást, főleg mivel nagyon is ki van téve azon veszélynek, hogy — az alsó Galgán át — körülszárnyalathatik. Tehát csak lovasságát hagyta hátra Aszódnál és Bagnál s a gyalogsággal ápril 3-án reggel 3 órakor Gödöllőre indult, hogy ott a Rákos patak mögött foglaljon állást. Windischgrätzhez 2-án nemsokára a hatvani ütközet megkezdése után jelentést küldött.

E jelentéstételre Windischgrätz herceg 10 órakor este parancsot küldött Csorichhoz, hogy 3-án reggel 3 órakor induljon meg Vácról s még az nap Gödöllőre menjen Schlick támogatására.

Ramberg Balassa-Gyarmathnál utasítatott, hogy indítson egy erős portyázó csapatot Romhányon és Bercelen át Sz. Jakabra, hogy a mozdulatokról, melyeket az ellenség netán északi irányban tenne, idejekorán tudomást szerezzen.

A bánt illetőleg arról értesültek, hogy április 2-án ez meg sem mozdult; felszólítatott tehát, hogy legalább 3-án a mennyire lehet, jöjjön Monor felé. Midőn aztán 3-án reggel 5 órakor megérkezett Schlick részletes jelentéstétele az április 2-iki hatvani ütközetről, Jellaácsics azon utasítást kapta, hogy nyomuljon elő Kókán és Dányon át s essék az ellenségnek bal oldalába.

Látszik, hogy itt azon föltevés uralkodott, miszerint Schlick 3-án ismét elfogadja a csatát Bag és Aszód előtt s továbbá, hogy az egész magyar haderő a nagy országúthoz van koncentrálva. Ez utóbbi nem volt úgy, Schlick pedig 3-án reggel visszavonult Gödöllőre. Midőn Windischgrätz ezt megtudta, azon parancsot küldé Schlicknek, hogy a mennyire lehet, foglalja el ismét a bagi és aszódi állást, miután Gödöllőnél nem lehet jól megakadályozni a magyar hadseregnek netán jobbra Balassa-Gyarmathon átkerülését, mely így az osztrákokat kikerülve Komárom fölmentésére siethet.

A pesti helyőrségből 3 zászlóalj készen tartatott, hogy az első parancsszóra elindulhassanak. 3^{1/2} zászlóalj Liebler tábornok alatt visszamarad a fővárosok biztosítására.

Miután Schlick nem nyomult ismét elő Bagra, tehát április 3-án este az osztrákok így álltak :

Schlick és Csorich Gödöllőnél ;

Ramberg Vadkertnél és Balassa-Gyarmathnál ;

Jellaácsics serege zömével Tápió-Bicskénél, a Sternberg és Rastich dandárok Tápió-Szelénél.

Magyar részről a 7-ik hadtest hadosztályaiból a Gáspár és Pöltenberg osztály Hatvannál állt, Kmety Hortnán és Csányánál. Ez állásban kellett a 7-ik hadtestnek részint Klapka körülszárnyalásának kifejlésére, részint a lőszerszállítmányokra várni. Az 1., 2. és 3-ik hadtestek az április 3. és 4. közti éjjel Jász-Berénynél táboroztak ; ugyancsak itt volt Görgeynek főhadiszállása is.

Asboth Jellaácsicsnak a Tiszától elvonulása után, követve ezt, átjött a jobb partra s 3-án este Abonyánál állt.

Windischgrätzhez folyvást legijesztebb nemű jelentések érkeztek a magyarok mozdulatait illetőleg a losonci országúton,

melyeknek egész tartalma természetesen legkisebb valóságon sem alapult. Mindenesetre tudta már most Windischgrätz, hogy a nagy országúton jelentékeny haderők állnak vele szemben, melyek még túl is becsteltettek, de Klapka oldalútjáról még mitsem sejtett. A nagy országúton várva a magyarok támadását még 3-án este is ismételve intette Windischgrätz a bánt, siettesse útját Dányra és Kókára.

Miután 3-án Hatvannál meg sem mozdultak a magyarok, 4-én tehát Windischgrätz előre indította Schlicket Bag, Csorichot Aszód felé; egyrészt, hogy meggyőződjék, miszerint a magyarok valamiképp nem vonultak-e el jobbra Komárom felé, másrészt, hogy a fölfelé jövő bánhoz közeledjenek s annál korábban egyesüljenek ezzel. Schlick Bagról a lovassággal előre nyargalt kémszemlét tartani, melyből egy kis összecsapás után ép annyit tudva tért vissza, mint a mennyit azelőtt tudott.

Ápril 5-én végre Windischgrätz általános támadást akart tenni a magyarok ellen Hatvannál; Schlick és Csorich menjenek a magyarok homloka ellen a főországúton, Jellacsics támadja meg őket bal oldalukon Fénsszarun át. Mielőtt azonban e parancs a bánhoz indítatott volna, már jött ettől a jelentés a tápió-bicskei útközetről, mely egyszerre új világot vetett az ügyek állására.

Klapkának Jász-Berényből ápril 4-én az 1. és 3-ik hadtesttel Nagy-Kátára és Sz.-Márton-Kátára kellett volna érni, a 2-ik hadtestnek Tápió-Sz.-Mártonra és Farmosra.

Jellacsics seregének zöme ugyanaz nap Tápió-Bicskéről Kókára és Szecsőre indult, hová déltájban megérkezett; Sternberg és Rastich Tápió-Szeléről Tápió-Bicskére kövessék.

Sternberg 14 század lovassal és 6 ágyuval reggel 10 óra-kor megérkezett Tápió-Bicskére, még láthatta Jellacsics Szecsőre huzódó poggýászának farkát; nemsokára Sternberg után megjött Rastich is 4 zászlóaljjal s 6 ágyuval. Ennek dandára és Sternberg lovasságából 6 század itt maradt megpihenni, 8 századdal Sternberg északnak indult portyázni Nagy-Káta felé, nem vett észre semmi ellenséget s most szintén megpihent.

Déltájban készültek újra útra kelni, a mint a magyarok megtámadták őket.

Klapka délelőtt Nagy-Kátára ért, hol meghallotta, hogy ez éjjel a bán Tápió-Bicskén táborozott, hanem már tovább ment s csak poggyászát hagyta ott hátra gyöngye fedezettel. E hírek már néhány órával elkésettek voltak. Mint tudjuk, ez alatt a körülmények megváltoztak; két dandár állt most Tápió-Bicskénél s a bán poggyásza már elhagyta a helységet.

Klapka rögtön elhatározta Tápió-Bicskére előnyomulni s az osztrákokat megtámadni.

Tápió-Bicske Nagy-Kátától mintegy mértföldnyire fekszik, az út, mely a két helységet összeköti, közepe táján egy hidon visz át a posványos, ez évszakban földagadt Nagy-Tápió folyama fölött, egyébként halmos, homokos talajon. Tápió-Bicske a Kis-Tápió folyama mellett fekszik, mely hasonlóan posványos mint a nagy.

Még délelőtt elérte Klapka, a nélkül, hogy ellenállásra talált volna, a nagy Tápió hidját. A Dessewffy hadosztályt s a tartalék lovasság egy részét átindította rajta, a Dipold dandárnak parancsolá, hogy támadja meg Tápió-Bicske helységét, a Bobich dandár kövesse és támogassa s a Máriássy hadosztályt a tartalék lovasság többi részével a nagy Tápiótól északra tartotta vissza mint általános tartalékot.

Dipold fölállította dandárát a homokdombokon a nagy Tápió és Tápió-Bicske közt s ütegével elkezdte lövetni ez utóbbit.

Rastich nem vette előbb észre a magyarokat, csak mikor már a homokdombokon megjelentek. Csapataival rögtön fegyvert fogatott s legelőbb is 6 század banderialis huszárt indított a magyarok ellen, hogy a kis Tápió északi partján dandára kifejtését fedezzék. Egy zászlóaljat ezer lépésnyire küldött Tápió-Bicskétől balra (északnyugotra), hogy Dipold állását támadják meg oldalvást. A banderialis huszárokat gyorsan visszaverték a magyar huszárok s az előbbieket nem akadályozhatták meg, hogy Dipold ütegét föl ne állítsa keresztben az országúton.

Miután egy ideig tartott az ágyuzás, Dipold több zászlóaljat rohamra vezetett a Tápió-Bicske előtt fölállított Rastich dandár ellen. Rastich szembe ment a magyarokkal szuronyharcra. A magyarok megfordultak és hátráltak. Klapka

a császár-huszárok 6 századát rendelte előre, hogy a gyalogságot fogják föl. A császár-huszárok a magyar hadsereg egyik leggyöngébb ezrede volt.

Ez alkalommal az történt, hogy az osztrák gyalogság csatárjai szuronynyal rohantak a huszárokra s visszautították őket.

A Dipold és Bobich dandárok futása most már föltartatlan volt. Mind a nagy Tápió hidjához tolongott. Klapka hiába kísértette meg, hogy csapatait megállásra bírja. Ő maga ez alkalommal leszorítatott a hidról s gyors futásban kellett menekülést keresnie a Tápió déli partján, Tápió-Szele felé, hol aztán átjáratot talált a folyón. Csak késő este jött Nagy-Kátára s ott találta ismét hadtestét.

A Dessewffy hadosztály ezalatt a Máriássy hadosztályt is futásra ragadta magával a Tápió hidjáról Nagy-Káta felé. A Sternberg dandár megjelenése a harc utolsó pillanatában siettette a magyarok futását. Az osztrákok elfoglalták a Tápió hidját s előnyomultak annak északi oldalán.

Hanem még ez nem volt az ütközet végső fülvonása.

Damjanich csakhamar Klapka után megérkezett Nagy-Kátára s táborba készült itt szállni, a mint az ágyuzást meghallotta Tápió Bicske felől.

Rögtön fegyverbe szölitotta a Visocki hadosztályt s állást foglaltatott vele Nagy-Kátától délnek. Nemsokára aztán Görgey is megjött Nagy-Kátára s a nagy Tápió hidja felé lovagolt. Görgey sem birta Nagy-Káta előtt megállítani őket. Parancsot adott most, hogy a Visocki hadosztály nyomuljon azonnal előre s foglalja vissza a hidat, hogy Klapka csapatai gyűjtessenek össze, hogy aztán ők is a 3-ik hadtest többi részével egyesülten — a lovasság Nagy Sándor, a gyalogság Knezich alatt — kövessék Visockit.

Ez utóbbi előnyomult; a 3-ik és 9-ik honvédszászlóalj hősiességben versenyezve rohammal elfoglalták a hidat. Rastich csakhamar kénytelen lón elhagyni a Tápió folyót s Tápió-Bicske mögé vonulni. Midőn aztán rövid idő múlva Nagy Sándor, Knezich és Klapka csapatai is mutatkozni kezdtek, az osztrákok tehát roppant túlnyomó erőt láttak maguk előtt, Tápió-Bicskét utóhadukkal csak addig tartották, míg mindent elren-

dezték a visszavonulásra, mit azonnal meg is kezdtek Szecső felé. Nagy Sándor, ki az ellenség üldözéseére rendeltetett, oly lanyhán üzte azt, hogy a távozó ellenségnek épen semmi kárt sem okozott.

A csata vége után, délután 5 óra tájban az 1-ső és 3-ik magyar hadtest táborba szálltak Tápió-Bicskénél. Görgey Nagy-Kátán vette főhadiszállását, a hová vonatott az ütközet következőjében a második hadtest is. Asboth 4-én Ceglédre ért.

Sternberg és Rastich este 8 órára Szecsőre vonultak a bán seregének zöméhez; veszteségek csekély volt, ellenben a magyaroktól elvettek 10 ágyut, melyből ugyan csak 4-et birtak magukkal vinni, 4 löszerkocsit és 125 foglyot. A magyarok 800-ra mondják összes veszteségüket; legnagyobb része bizonyára csak elszéledtekből állt.

Az isaszegi és gödöllői csata.

A csata előtti nap.

April 5-re Görgey következő rendelkezéseket tett :

a 7-ik hadtest zömével Hatvannál marad, hol a Kmety hadosztály is csatlakozik hozzá. Egy zászlóaljjal megrakja Fén-szarut;

a 2-ik hadtest reggel 6 órakor Tót-Almásra indul;

a 3-ik hadtest, mihelyt az 1-ső Tápió-Bicskét elhagyta, onnan Szecsőre;

az 1-ső hadtest reggel 6 órakor Tápió-Bicskéről Súlyre indul;

a löszertartalék Jász-Berényre megy; a visszavonulás szükség esetén az 1., 2. és 3-ik hadtestre nézve szintén Jász-Berényre történik, a 7-ik hadtest visszavonulása Gyöngyösre.

Eszerint tehát a magyar hadsereg meglehetősen zárt vonalban állt, melyet a jobb szárnytól a bal felé Hatvan, Fén-szaru, Tót-Almás, Szecső és Súly helységeken át vonhatni; homloka $3\frac{1}{2}$ mértföldre nyúlt s rövid úttal egyesíteni lehetett őket ütközetre valamely csatatéren, melynek Pesttől keletre kellett feküdnie.

A jelentések, melyeket Windischgrätz 4-én este Jellacsics-tól kapott a tápió-bieskei ütközetről, sokat homályban hagytak ugyan, hanem a herceg előtt mégis több mint kétszáz tettek, hogy Jellacsics a magyarok ellen ápril 5-én szándékolt támadásban Hatvannál célszerű módon részt vehessen, miután, mint látszott, neki szintén jelentékeny ellenséges haderők állnak sarkában. Egyelőre tehát elhalasztotta Windischgrätz a Hatvan elleni támadást, hogy előbb közelebbi tudósításokat nyerjen Jellacsics-tól.

Miután Jellacsics erre azt válaszolá, hogy Rastich-csal szemben Tápió-Bicskénél 10,000 ember állt, mi az ütközet utolsó perceit illetőleg minden esetre igen szerény becslés volt, s hozzá tevő, hogy a magyarok előőrsei már 4-én este egy mértföldnyire álltak Szecsőtől; ily körülmények közt, ha parancsoltatik, megteheti ugyan a mozdulatot Fénsszaru felé, hanem attól fél, hogy ezzel megnyitja az ellenségnek az utat Pestre; — Windischgrätz tehát, ki e választ 5-én reggel 9 órakor kapta, egészen lemondott a Hatvan elleni támadásról. Jellacsics utasítatott, foglaljon oly állást, melyben Pestet fedezheti Jász-Berény és Cegléd felől jövő támadások ellen; Windischgrätz maga a Gödöllőnél összpontosított csapatokkal Jellacsics támogatására jön, mihelyt biztos lesz arról, hogy a magyarok Hatvantól délnek húzódtak Jellacsics ellen. Láthatni tehát, hogy Windischgrätz még most sem sejtett teljességgel semmit a dolgok összefüggéséről.

Természetesen megfoghatatlan és megbocsáthatatlan, ha az ember meggondolja, hogy hiszen Rastich ápr. 4-én 125 foglyot ejtett, kiktől biztosan meg lehetett volna tudni legalább azt, hogy Hatvannál nagy magyar haderő áll, s hogy Tápió-Bicskénél ismét egy másik sereg küzdött. Hanem Windischgrätz herceg örökös lázadókról beszéd módjai által a felületesség annyira elterjedt az osztrák hadseregben, hogy nem is tartották érdemesnek megkérdezni a „lázadó foglyokat“ s megelégtették azt, hogy meg nem bocsátható megvetéssel bántak velők.

Mit tön tehát most Windischgrätz, hogy egészen biztosan megtudja, vajon 15,000 vagy 3000 vagy 500 magyar áll-e Hatvannál? 4 század lovast és 2 röppentyű löveget vett elő s e

haderővel kémszemlét tett Hatvan felé s abból, hogy Gáspár ez 500 lovas ellen nem indított 15,000 embert, hanem csak 500 huszárt, kik azonfölül még némi veszteséget is szenvedtek, nagy biztossággal következtette Windischgrätz, hogy a magyar haderő, mely 2-án Hatvannál küzdött, nem áll többé ott.

Tehát többé nem homlokban, hanem oldalvást kellett tartania a főtámadástól. De melyik oldalán? A jobb oldalon Jellacsics ellenében jelentékeny ellenséges haderők mutatkoztak. Hanem 10,000 ember, mint a mennyit Rastich mondott, hogy ellenében állt, bizonyára nem volt a magyar fő h a d e r ő. Nem volt-e tehát csak esel a Jellacsics elleni nyomulás is? Nem volt-e útban talán már ez órában az ellenség főhadereje a hegyeken át Vadkert és Balassa-Gyarmathra, hogy Komárom fölmentésére siessen?

Windischgrätz elhatározta készülni Pest előtt történhető támadás ellen, de a mellett a losonci országút szemmeltartását sem hanyagolni el. Ehhezképest adá ki parancsait és intézkedéseit. Schlick Bagnál és Aszódnál nagyon messze látszott állni Pesttől, hogy ezt hatályosan fedezhesse. Néhány lovas századnak mint utóhadnak visszahagyásával tehát april 6-án reggel 6 órakor Gödöllőre kell indulnia, hogy itt foglaljon állást. Élelmi szerek és főzés végett már reggel 4 órakor küldjön előre parancsot Gödöllőre.

Csorich hadosztályával s 7 század lovassal 6-án 6 órakor reggel Aszódról induljon Vácra, hogy Vadkert és Balassa-Gyarmathnál Ramberggel, ki parancsnoksága alá rendeltetett, a losonci országutat tartsa szemmel.

Jellacsics bánnal közöltettek e mozdulatok, azon utasítás mellékeltetvén hozzá, hogy foglaljon oly állást, honnan haladék nélkül egyesülhet Schlickkel Pest fedezésére. Már nem is mert Windischgrätz a bánnak h a t á r o z o t t parancsokat adni. Anynyira megszokta a herceg Jellacsics szokásos engedetlenségét, hogy úgy tekintette már azt mint teljesen jogosukat, mely ellen küzdeni ép úgy nem szabad, mint fölösleges.

Minden parancs és intézkedés april 5. és 6. közt éjféltkor bocsátatott ki. A bán a maga részéről 5-ikén délután 5 órakor egy cédulát küldött Windischgrätzhez, melyben tudatá vele,

hogy ő ezen nap Zsámbokon át Dányra jön s onnan 6-án Isaszegre megy. Tőle délnek ellenséges hadoszlopok vannak útban Pest felé.

E cédulát Windischgrätz, mint azt itt mindjárt meg akarjuk jegyezni, csak 6-án délben 12¹/₂ órakor kapta meg. Ne irtózzunk azon fáradságtól, hogy itt-ott egyes esetekben s zemügyre vegyük Windischgrätz herceg egész hadvezetésének lehetetlen könnyelműségét és határozatlanságát. A bán tehát már féligmeddig ismét a fénszarui úton volt, most megfordul, — Zsámboknál, — s küld egy cédulát írónnal irva Pestre, a nélkül, hogy a helyet megnevezné, honnan ir. Egy középszerű lovasfutár e. cédulát 5-én legkésőbb este 10 órára Pestre vihette volna, és ime egész kedélyesen 14 órával későbbén adják át.

A ki nem ismeri pontosan az ügyeket, kísértetbe jöhet, hogy némely helyütt föltegye rólunk, miszerint mi Windischgrätz hercegnek valami olyast tulajdonítunk a mit ő nem gondolt s túlozzuk a herceg hibáinak festését. Senkinek sem vesszük ezt rossz néven. Valószínűleg mi is így volnánk valamely idegen munkával szemben. Hanem épen azért határozottan megjegyezzük itt, hogy mindenben, mi Windischgrätz herceg gondolatait, következtetéseit, szándékait, és működését illetik, pontosan saját adatait követjük. Meg vagyunk azonban arról is győződve, hogy a legrosszabb akaratu irkásznak, ki külső tényekből von ítéletet, sem sikerült volna oly nehéz vádat sujtani a hercegre, mint a milyet ez maga tett magas eszméinek leplezése által. A legrosszabb-akaratu irkász is tartozkodott volna föltenni egy osztrák fővezérrel a legkétségbevonhatlanabb tehetséghiány ily fokát, mint a hogy azt Windischgrätz herceg saját személyére nézve fölfedezte.

Görgey azon véleményben, hogy az osztrákok balszárnya april 6-án Aszódnál és Bagnál állva marad, következő intézkedéseket tett e napra :

a 7-ik hadtest a Galgához nyomul elő s megtámadja Bagot, — legjobb lesz körülszárnyalással az alsó Galgán és Turán keresztül, — mi mellett egyszersmind legjobban megtörténhetik a csatlakozás is a hadsereg többi részéhez ;

a 3-ik hadtest Szecsőről Kókán át, a király-erdőn keresztül Isaszegre megy;

az 1-ső hadtest balra Sülytől, Sápon át szintén Isaszegre, hanem egy dandárt bal oldalán Pécelre indít;

a 2-ik hadtest mint tartalék Dányra megy s egy erős csapatosztályt Zsámbokra küld, hogy az összeköttetést a 7-ik hadtesttel helyreállítsa;

az 1., 2. és 3-ik hadtest reggel 5 órakor indulnak meg szállásaikról; minden hadtest pontos összeköttetést tart fenn egymással; a főhadiszállás Tót-Almáson van.

Windischgrätz tehát 5-én védelmi csatára készül a fővárosok fedezése végett s a csatát a Rákos patak vonalánál Gödöllő és Isaszeg közt szándékozik elfogadni; Görgey előnyomulásra készül Pest ellen előrevont bal szárnyával, hogy ha lehet Windischgrätzet elvágja a fővárosoktól s észak felé szorítsa a hegyek közé Gallicianak, nem dél felé, mi pedig Windischgrätz nézetei szerint természetesebb lett volna, ki folyvást attól félt, hogy a magyarok Komáromra mennek és pedig mielőtt őt Pestnél megverték volna s épen e végből a Csorich hadosztályt is Vácra küldte.

Mi, kik mindkét fél intézkedéseit ismerjük, nem kételkedtünk többé, hogy ápril 6-án összeütközésnek kell történni a Rákos patakánál; hanem a két hadviselő fél előtt is nagyon valószínűnek kellett ennek már ápril 5-én látszani.

A csatatér.

Mindenekelőtt kissé tájékozni kell magunkat a csatatéren, mely mostanáig valószínűnek látszik s 6-án valóban azzá is lesz.

A Rákos pataka Gödöllőtől kissé északra ered, eleinte jóformán dél felé fut, átmetszi először is Gödöllőnél a pestegri nagy országutat, mely északkeleti irányban halad, s valami egy mértföldnyire Gödöllőtől délnek Isaszeg falut érinti; itt rögtön fordulatot tesz nyugotnak, nemsokára aztán újra délnek s még egyszer nyugotnak Pécel falu fölött, mely csak 7000 lépésnyire fekszik Isaszegtől délnyugotra; Csaba és Keresztúr

mellett elfolyva megtartja ez irányt, míg közel Pesthez, alig egy mértföldnyire a budapesti lánchidtől, másodszor átmetszi az egri postautat s egyszersmind a híres Rákos mezőt, északnyugoti folyást vesz s kevéssel Pest fölött az Ördög hidjánál beszakad a Dunába.

Gödöllő körülbelül $3\frac{1}{2}$ mértföldnyire fekszik a budapesti lánchidtől, a Rákos pataknak két átmetszési pontja a pest-egri országúton tehát $2\frac{1}{2}$ mértföldnyi távolra van egymástól.

A mi vízbőségét illeti, a Rákos patak csekély akadály volna; hanem iszapos medre, némely helyütt iszapos partja, főleg tavasszal megnehezíti az átjárást. Némileg kényelmes átjáratok tehát csak Gödöllőnél vannak, aztán egy malomnál félóránnyira Isaszegtől északnak, továbbá Isaszegnél és Csabánál.

Halmok kísérik a Rákos patakot mindkét partján, legmagasb emelkedéseikkel mintegy 3000 lépésnyi távolban maradva tőle, folyásával meglehetősen egyenközülleg s annak irányt szabva. A halmok a jobb parton csak a Rákos mezejénél tűnnek el, a bal parton már előbb Pécel tájékán. E halmok teteje általában nagyon lapos, csak Isaszeg tájékán a jobb parton történik kivétel.

Azon utak közül, melyek a Rákos patak melletti hadáláshoz vezetnek, először is megemlítjük az eger-pesti országutát. Hatvanról átmegy ez először is a Galgán Bagtól keletre, 4000 lépésnyire Gödöllőtől keletnek a besenyői zárdá mellett visz el, aztán Gödöllőnél átmegy a Rákos patakán és Gödöllőn, végre Kerepesről lefelé bocsátkozik a Rákos mezején át Pestre.

Isaszegnél három kelet és délkeletről jövő út egyesül; a legészakibb Turáról Valkó mellett megy el; a középső Zsámbokról Dányon át; a legdélibb Sülyről Sápon keresztül. Mindhárom út átmetszi a király-erdőt. A király-erdő meglehetősen kiterjedt erdőség a Rákos patak bal partján; kiterjedése északról délnek majdnem egy mértföld, Isaszeg helységénél szorosan a Rákos patakához tapad, észak és dél felé eltávozik attól; legészakibb pontja mintegy 6000 lépésnyire fekszik Isaszegtől északnak, a legdélibb mintegy 3000 lépésnyire Isaszegtől délnek. A király-erdőnek nyugoti, a Rákos bal partja felé fordult széle csaknem félkört képez, melynek legkeletibb pontja a pa-

taktól 3000 lépésnyi távolban marad. Itt, körülbelül a malommal, melyet föntebb mint átjárati pontot említettünk, egy irányban legszélesebb tehát az irtás.

Legkeskenyebb az erdő keletről nyugot felé, körülbelül hosszának közepén, a dányi útnál, mely csak aztán fordul délnek, mikor már az erdőt átmetszette. Északi végén szint úgy, mint déli végén jelentékenyen szélesebb az erdő, mint közepén. Közepén az erdő legnagyobb szélessége mintegy 1200 lépés, északi végén mintegy 3000 s a délin még valamivel több, a szélességet mindig nyugotról kelet felé mérve. Gyakrabban szólnunk kell majd a király-erdő északi végéről, déli végéről és közepéről. Hogy mit kell aztán az alatt érteni, a mondottakból jóformán világossá vált.

A három út folytatása, mely keletről és délről jöven, Isaszegnél egyesül, egy országútba megy át, mely Cinkotán át a nagy pest-egri postaúthoz visz; a cinkotai útból Isaszegtől nyugotnak elágazik még egy másik út, mely Pécelnél a Rákos patak bal partjára átmegy s ezt kíséri Csabán és Keresztúron át, míg a patak északnyugoti irányba nem fordul, itt elhagyva a pataktól önállóan tovább megy a Rákos mezején át Pestre.

Egy út a Rákos jobb partján összeköti Gödöllőt és Isaszeget a legrövidebb úton egymással.

Hogy a csatatér képét teljessé tegyük, még csak azt kell megjegyeztünk, hogy a magaslatok a Rákos bal partján lassúdan simulnak le dél és nyugotra Mende, Süly, Kóka, Zsámbok és Tura helységek és puszták felé s aztán még egy erdőcskét kell megemlítenünk, mely szorosan az egri országút mellett, a Rákos és a besenyői zárdá közt fekszik, mintegy 2000 lépés hosszú északról dél felé, ép oly széles keletről nyugot felé s a gödöllői vadaskertnek egy részét képezi. Ez erdőcske déli vége s a király-erdő északi vége közt egy körülbelül 3000 lépésnyi tisztás tér fekszik.

A csata napja.

Ápril 6-án délelőtt 10 $\frac{1}{2}$ órakor érkezett meg Schlick Bag-ról a gödöllői hadállásba. Az intézkedések csapatainak élhelmezésére a könnyűség dacára, melylyel itt a fönnforgó körülmények közt előre gondoskodni lehetett volna, oly nyomoruságosak voltak, hogy a csapatok legnagyobb részt meg sem főzhették ebédjüket, ámbár az ellenség elég időt hagyott nekik reá.

A jobb szárnyon Jellacsics 6-án reggel 6 órakor megindult Dányról; utóhadát a Rastich dandár képezte.

11 órakor jött meg a bán serege zömével Isaszegre, állást foglalt a magaslatokon a Rákos jobb partján s innen jelenté Windischgrätz hercegnek, miszerint csapatai nagyon fáradtak arra, hogy tovább mehessenek. Isaszegnél fog tehát táborozni s ott várja be a további parancsokat. E jelentést Windischgrätz délután 1 $\frac{3}{4}$ órakor kapta. Előbb azonban 12 $\frac{1}{2}$ órakor kapta az említett ápril 5-ki tudósítást, melyet Jellacsics még előtte való nap délután 5 kor küldött.

Erre 12 $\frac{3}{4}$ órakor Gödöllőről válaszolt Windischgrätz: Jellacsics szerezzen magának pontos felvilágosítást a magyarok csapatai felől, melyek tőle déli irányban Pest felé nyomulnak. Ha lehetséges, támadja meg hadoszlopaik egyikét; ne mulasszon el minden esemény felől jelentést küldeni. Windischgrätz képes lesz délután 2 órakor a Schlickféle hadtest legnagyobb részével az első hirre, melyből a dolog szükségessége vagy hasznossága kitünik, Gödöllőről a bán támogatására indulni.

Továbbá utasítatott a bán, szerezzen pontos tudósításokat az utak felől egyrészt jelenlegi állásától Cinkota felé, másrészt oldalvást és előre Keresztúr, Veesés és Mende felé.

Végül küldjön tudósítást a Mihich (előbb Pálffy) dandár-ról, mely a szolnoki vasút szemmel tartására Monorra küldetett, s melyről senki sem tudta, hogy sajátkép hol van.

Alig küldetett el ez utasítás a bánhoz, a mint már mindkét szárnyon, a nagy egri úton szintúgy mint Isaszegnél, megkezdődött az ütközet.

Az egri úton Gáspár a főhadiszállás hadoszlopát Weissel

alatt hátának biztosítása végett hátra hagyta Hatvanban. Seregének zömével nem fölösleges óvatosság nélkül előnyomult Aszódra és Bagra. A Kmety hadosztály képezte az előhadat, aztán következett Pöltenberg, aztán Gáspár saját hadosztálya Kossuth őrnagy alatt.

Kmety az előnyomulásban Hévizre, Kossuth még tovább balra Turára küldetett, hol a fénszarui zászlóaljat is magához vonta. A főúton csak Pöltenberg maradt.

Délben 12 $\frac{1}{2}$ órakor ennek előcsapatai az osztrákoktól elhagyott Bagtól nyugotnak Schlick utóhadára bukkantak. A mint jelentést kapott erről Windischgrätz, fölállította Gődöllő előtt a Lobkovitz hadosztályt, mely még meg sem főzte ebédjét, sőt részben még nem is kapott élelmiszert; a Lichtenstein hadosztály utasítatott, hogy támogatásukra induljon utánok. Gáspár erre Baghoz vonta össze a nagy országútra hadosztályait, hanem megelégedett haszontalan ágyúzással s néhány lovassági támadással, a mi, mint látni fogjuk, Windischgrätz hercegnek lehetővé tette, hogy a Lichtenstein hadosztályt más ponton alkalmazzza.

Klapka déltájban átment Sápon az első hadtesttel s támadáshoz készült az előtte fekvő király-erdő déli vége ellen. A Zákó dandár, melyet Bobich mint tartalék követett, menjen az országúton egyenesen neki az erdő déli végének, Schulz a nyílt téren Zákótól balra nyomuljon elő és Dipold még tovább balra a Sáptól Pécelre vezető úton.

A Zákó dandár 1 $\frac{1}{2}$ órakor mintegy 1500 lépésnyire közeledhetett az erdőhöz, a mint észak felől a dányi úton útközéte vettek észre. Jellacsics utóhada volt ott, a Rastich dandár, melyet Damjanics előhada épen most ért utól. Rastich siettetve visszavonulását az erdőn át, melyet, hogy magát jobban biztosítsa, több helyütt felgyújtatott.

Ezalatt Klapka megtámadta az erdő déli végét, Zákó könnyűi szerrel elűzte a bánnak vele szemben álló zászlóaljait, s az erdő nyugoti szélén előnyomult Isaszegre, midőn Rastich az erdő északi széléről kijöve épen a Rákos patak mögé húzódott. Hogy Rastichnak megmentésére siessen, Jellacsics 2 dandárral megkezdte Klapka ellen a támadást délután 2 $\frac{1}{2}$ órakor. Rövid

harc után a Zákó dandár visszaveretett, zavarba jött s magával rántotta a Bobich dandárt is, úgy, hogy ámbár Jellacsics nem üldözte tovább őket, mégis félni lehetett, hogy futássá fajul a visszavonulás, mi Klapkát úgy leverte, hogy már azon véleményben volt, miszerint föl kell hagyni a harccal.

Azonban a bán üldözésre nem igen gondolhatott.

Mialatt még szerencsés előnyomulását folytatta a Zákó dandár ellen, Damjanich megrakta az erdő északi végét gyalogságával, 4 úteget nyugotnak a Rákos patakhoz indított s kifejtette lovasságát Nagy Sándor alatt a gyalogságtól balra, a nagy szabadtéren, mely az erdő közepétől nyugotnak az erdő s a Rákospatak közt elterül. Gyalogságával támadásra készült a malom hídjá ellen, s a mint Jellacsics támadását a Zákó dandár ellen észrevette, rögtön balra indította Isaszeg-felé Klapka támogatására a Kiss Pál dandárt, mely sajátkép csak 2 zászlóalj-ból állt.

A bán ily módon komolyan fenyegetve látta bal oldalát, s jobb oldalán is Pécel felé ellenséges hadoszlopok közeledését vették észre; az első hadtestből a Schulz és Dipold dandárok voltak, melyek csak lassan jöven előre, a Zákó és Bobich dandárokat futva látván, természetesen most megálltak.

Hanem a bán ezt nem tehette föl, elhatározta tehát, hogy egész haderejét visszavonja a Rákos jobb partjára.

Ezt meg is tette azonnal; szélső balszárnyával aztán, 1 vadász zászlóaljjal, a malom hídjánál állt, a szélső jobb szárnyal Pécelnél, a centrummal pedig az Isaszeg mögötti magaslatokon. A bán vonala, mely Isaszegnél a magyarokkal szemben előugrást képezett, valami egy mértföldnyire terjedt. A bán egész hadereje ez időben, mintegy 13,000 emberre volt számítható.

Vele szemben az erdő északi végén Damjanics gyalogságának nagy része állt, ki az első hadtest megfutamodása miatt, már megkezdett támadását is kényszerült abba hagyni s csak az erdő megtartására szorítkozni; balra attól a lovasság Nagy Sándor alatt, részben szintén hátrálva Klapka visszavonulása folytán; ettől balra a Kis Pál dandár, mely Zákó és Bobich hátrálása után egyedül állt az erdő déli végén; végre a szélső bal-

szárnyon Pécel felé a Schulz és Dipold dandárok az 1-ső hadtestből.

Aulich reggel Dányra ment. Görgey tábornokának főnöke, ki szintén itt volt, délután 2 órakor, a mint az ágyúdörgés Isaszeg felől mindegyre élénkebben kezdett hallatszani, Isaszegre indította Aulichot is.

Görgey maga Kókán időzött, csak délután 3 óra felé hallotta itt híret, hogy a Rákos patakánál nagyban foly a harc. Egy tisztet küldött rögtön Dányra azon parancsral, hogy a 2-ik hadtest nyomuljon Isaszegre, mert nem tudta, hogy Aulich már megindult oda, s aztán maga is a csatatérre sietett. 4 óra tájban elérte az isaszegi erdő keleti szélét. Nagy örömeire már az erdőben látta maga előtt a 2-ik hadtestet. Egyidejűleg egy tiszt jött Gáspártól a nagy postaút mellől, kit ez Bag megszállása után rögtön útnak indított, s jelentette, hogy az osztrákok a Galga vonalat Bagnál és Aszódnál kardcsapás nélkül odahagyták s hogy a 7-ik magyar hadtest előnyomul Gödöllőre.

Eszerint képezte magának Görgey a csatatervet, melyet követni fognak, Damjanics a centrumban csak húzva halaszta fogja folytatni a küzdelem, míg Gáspár, ki mint föltevék, élénken előnyomul, Gödöllőt elfoglalja s azzal az osztrák balszárnyat délnek szorítja; a magyarok balszárnya, Klapka, az osztrákok jobb szárnyát északnak fogja szorítani. Ha az osztrákok így el lesznek vágva a Pestre vonulhatástól s összeékelve, akkor aztán Damjanich is erélyesen előre tör, hogy az ellenség vereségét teljessé tegye.

Az összpontosított támadás e terve ellen, mely az osztrákokat erejük koncentrálására kényszeríté, természetesen sok ellenvetést lehetne tenni, sőt mondhatni, hogy célszerűbb lett volna az ellenkező eljárás, mely az osztrák hadállás áttörésére lett volna számítva. Azonban Görgey az említett eszme szerint osztotta ki mostantól kezdve parancsait és utasításait.

Csak két tényleges körülményre kell különösen figyelmeztetnünk. Görgey föltevék, hogy Gáspár élénken fog előnyomulni. Mint már megjegyzők, ez nem történt. Az intézkedéshez mérve, azt hitte Gáspár, hogy a Galga vonalnak megszállásával Bagnál ápril 6-án megfelelt földadatának s betűszerinti értelemben véve

az intézkedést, így is volt. Csakhogy ez intézkedés mellett Görgey föltette azt, hogy az osztrákok a Galgánál erősen ellent fognak állni. E föltevés nem teljesült, most tehát Gáspáron lett volna a sor, hogy önállóan gondolkozzék és cselekedjék; ezt azonban nem tette.

Továbbá az egész terv, melyet Görgey a csatatéren megjelenésekor délután alkotott, legkisebb összhangzásban sincs azal, mi az ápril 5-iki rendelkezésekben 6-ára parancsoltatott. Egy pillantás e rendelkezésekre mutatja ezt. Ezek szerint a jobb szárnynyal csak demonstrálni kellett volna az egri országúton, a ballal ellenben Isaszegen át Czinkota ellen intézni a főtámadást, mimellett egyszersmind az osztrák jobb oldal körülszárnyalására számítottak, hogy Windischgrätzet elvágják a Pestre vonulhatástól. Az eszményi siker, melyre Görgey táborkara 5-én, sőt mondhatni, már apr. 2-ika óta, törekedett, az volt, hogy azon percben, melyben apr. 6-án a döntő harc lesz, az osztrák hadsereg a nagy egri úton álljon délfelé homlokával, a magyar hadsereg pedig észak felé homlokával s az osztrákoktól délnek, a mellett bal szárnyát előre nyújtva, úgy hogy ez közelebb álljon Pesthez mint az osztrákok jobb szárnya.

Ez eredeti tervet Görgey maga megváltoztatta a csatatéren s összpontosított támadássá alakította át. Ez igen könnyen megtörténhetik s meglehet, hogy helyes is volt. Hanem Görgey csak gondolatban változtatta meg e tervet. Az új terv kivitelére tehát nem számíthatott. Mert csak ő maga működven ez új terv szerint s csak ott, hol maga jelen volt, adván ki utasításokat és parancsokat ez új terv értelmében, csak kettős zavart okozott. E jelentékeny körülmény birt minket arra, hogy a fönnforgó viszonyról bővebben szóljunk.

Mert igen gyakran történik hasonló dolog. A hadi történeteknek alig lehet egy lapját fölnyitni, hol legalább némileg hasonlót nem talál az ember, mely itt-ott csaknem elenyészik az események folyamában s mivel semmi nagy befolyást nem gyakorol, észre sem vétetik s elfeledik, gyakran azonban döntő hatással és döntő következményekkel bír.

Ha valamely terv a csata közepette megváltoztatik, magától érthető, hogy minden alvezér tudósítandó a szándék meg-

változtatásáról s a cél elérésére szükséges útakról. Ebből következik azon föltétel, hogy a fővezér maga világos tudatával birjon annak, hogy egyáltalán változtatást akar tenni; csak akkor parancsolhatja aztán alvezéreinek, hogy mostantól kezdve megváltoztatott irányban működjenek.

E világos tudat azonban könnyen hiányozhatik s valószínű hogy hiányzik is, hol a fővezér táborkarára bizza az intézkedések kidolgozását, anélkül, hogy ellenőrizné, sőt anélkül, hogy jóformán tudomást szerezne magának, mily intézkedések tétettek. S meg kell vallani, hogy Görgey gyakran így tett.

Térjünk vissza most a tények elbeszéléséhez.

Görgey új tervére nézve sem volt semmikép megfelelő hogy a bal szárnyon Isaszeg-felé csekély élénkséggel folyt a harc. Anlichnak tehát meghagyta, hogy csak a Mihály dandárt küldje Damjanich támogatására az erdő északi végére, többi haderejével pedig az erdő déli végére siessen.

Alig rendelte el ezt Görgey, a mint észrevette már Klapka hátráló zászlóaljait s ezektől hallá, hogy a visszavonulás Klapka saját parancsára történik; nemsokára találkozott magával Klapkával, ki megerősítette ezt, állitva, hogy emberei fáradtak s nincs több töltényük. Rendkívül fölingerülve az 1-ső hadtest fölött, kivált miután eszébe jutott annak Tápio Bicskénél két nap előtt tanusított viselete, Görgey hevesen viszonzá Klapka tábornoknak: Klapka csapatai csak az előnyomulásra látszanak fáradtaknak, mikor hátrálni és futni kell, nem fáradtak; ha nincs több töltényük, hát rohanjanak előre a szuronynyal, ahhoz nem kell töltény. Ma győzni kell a magyaroknak vagy vissza, menni a Tiszán túlra; középut nincs itt; hiszen Klapka maga készítette a tervet, melyet a mai csatával meg kell koronázni.

Klapka erre újra összeszedte a Zákó és Bobich dandárt, hogy visszavigye azt ismét az erdő déli végébe, melyet a legnagyobb erőmegfeszítéssel, csak nagy bajjal tarthatott meg a Kiss Pál dandár a bán ismételt túlnyomó támadásai ellen.

Görgey, mihelyt Klapkával beszélt, Damjanichhoz sietett az erdön át; útközben hátráló huszárokra talált, kik az erdő közepe felé eső állásból húzódtak vissza. Ismét előre hajtotta őket s aztán Damjanichhoz ment. Szerfölött elkeseredve találta

ezt Klapka ellen, kinek visszavonulása miatt Damjanich is föln tartóztatva s akadályozva támadásában. Mítsem használt, hogy Görgey biztatá, miszerint Klapka ismét előnyomul. „Ha egy részeg honvéd panaszkodik, hogy roszul van vagy egy másik fölszakítja történetgyártójának tetejét s mutatja, hogy üres — úgy mond Damjanich — Klapka rögtön meg van győződve, hogy embereinek nincs többé sem ereje, sem története, ismét visszavonul s őt (Damjanichot) újra ott hagyja a bajban.“ Hanem midőn hallotta, hogy Aulich közeleg a 2-ik hadtesttel támogatására, akkor aztán Damjanich újra ki akart törni az erdőből s támadásra indulni a malom hídjá ellen.

Görgey új terve szerint azonban Damjanichnak, mint tudjuk, épen visszatartólág kellett magát viselni, hogy a szélső jobb szárnynak, a 7-ik hadtestnek, s a szélső bal szárnynak, az 1. hadtestnek hagyja az előnyomulást. Görgey ezt megmagyarázá neki s aztán a centrumba ment a király-erdő közepe elé, hogy személyesen vegye át ott a vezetést. Midőn ide ért, hallá, hogy a tüzelés a jobb szárnyon Isaszeg felől ismét jóval élénkebbé vált s ebből következteté, hogy Klapka most ismét érelyesen és határozottan előnyomul.

Görgey utasítása nélkül is csak pusztán föltartóztató harcra kellett volna Damjanichnak szorítkoznia az erdő északi végén, mert az ellenséghez, mely szemben állt vele a malom hídjánál, nemsokára még egy újabb járult, jobb oldala felől.

Miután ugyanis Gáspár a 7-ik hadtesttel mítsem kezdett, hanem meglehetősen nyugalmasan állt Bagnál, Windischgrätz csakhamar fölszlegesen tartotta a Lobkowitz hadosztályt a Liechtenstein hadosztálylyal támogattatni. Ez utóbbinak tehát körülbelül délután 2 órakor azon parancsot adá, hogy nyomuljon Gödöllőn s a vadas kerten át a Rákos patak mentében a Király-erdő északi vége ellen.

8 század lovas egy röppentyű üteggel Kisslinger ezredes alatt a Rákos folyását követte; a szőlőkben balra a Rákostól egy második röppentyű üteg ment előre, kísértetve a Fiedler dandár egy részétől: végre egyenesen a Király-erdő északi vége ellen Montenuovo ezredes nyomult 4 század lovassal, egy 12 fontos üteggel s a Fiedler dandár nagyobb részével.

Damjanich egészen védelmi harcra szoritatott, a mint dél után 4 órakor komolyan előnyomult a Liechtenstein hadosztály, s a Grammont dandár egy része is a malom hídja felől előtört s részt vett a harcban. Az ismételt támadásoknál, melyeket ki kellett állnia, elvesztette az erdő egyes részeit, anélkül, hogy azáltal, mint szintén csapatainak föloszlása által, melyet az erdei harc okozott, megrémitette vagy zavartatta volna magát.

Midőn a Liechtenstein hadosztály támadása 4 óra után határozottan az osztrákok javára kezdett eldőlni, Windischgrätz parancsolá a bánnak, hogy az Ottinger hadosztályt is indítsa előre a Rákos bal partján, hogy Kisslingerrel egyesülve támadtassa meg a magyarok centrumát is a Király-erdő közepe előtt, mely majdnem csupán lovasságból állt.

Ottinger erre először Isaszegen át akart előnyomulni; de a helység lánghban állt s lehetlen volt rajta átmenni. Csakhamar talált aztán egy gázlót Isaszegen fölül, hol átmehetett. Hanem gyorsan nem lehetett átmenni s csak lassanként jött át mintegy fele a lovas hadosztálynak. A magyarok részéről itt már ekkor Görgey vette át a parancsnokságot. Görgey több ízben ismételve támadásra indította Nagy Sándor huszársjait. Sokkal inkább nyugtalanítván ezek jobb oldalukon Kisslinger és Fiedler 2 röppentyű ütege által, mint Ottinger szemben álló ütegei által, gyakrabban balra tértek ki Klapka felé.

Sőt a megerősítésül jövő magyar csapatok is, mielőtt még sajátkép segíthettek volna, zavart hoztak a magyarok sorai közé. Az épen a centumba, a 3-ik és 1-ső hadtest közé előnyomuló Aulich egyik ütege a huszárokra lőtt, kik épen vissza fordultak az Ottinger elleni támadásból, s a Mihályi dandár csatárjai, kiket Aulich Damjanich támogatására a király-erdő északi végére küldött, élénk tüzelést folytattak a 3-ik hadtesthez tartozó Visocki hadosztály ellen, melynek egyidejűleg a Fiedler és Montenuovo osztrák dandárok ellen is kellett másoldalt küzdenie. A magyar csapatok néhány hónap óta sokat nyertek. Most képesek voltak, még e zűrzavarral is dacolni, mely 1848. decemberben vagy 1849. januárban teljes fölbomlást okozott volna.

Aulich végre benyomult a 3. és 1. hadtest közé. Ütegeinek tüze előtt visszavonult Ottinger a Rákos patakán túl. Aulich

aztán haderejének legnagyobb részével délnek fordult Klapka támogatására, ki nemcsak a Zákó és Bobich dandárokat vezette vissza, hanem Schulzot is bevonta az titközetbe, mialatt csak maga Dipold nem avatkozott be mélyebben a harcba, a szélső jobb szárnyon tapogatózván.

Aulich megjelenése meggyőztette Jellacsics végső kíséretét is, hogy a Rákos bal partján újra állást foglalhasson.

Klapka csapataival egyesülve Aulich csapatai benyomultak az égő Isaszegre s alkonyat tájban kiűzték a faluból Jellacsics utóhadát, aztán megrohanták a magaslatokat a Rákos jobb partján, melyeket a bán kemény ellenállás nélkül elhagyott, visszavonulását északnak irányozva Gödöllő felé.

Este 8 órakor nyugalmasan tábort foglalhattak a magyarok az isaszegi halmokon, anélkül hogy ellenség állt volna még ellenök, míg a Király-erdő északi végén a csatározás még éji 11 óráig eltartott. Mert itt a két fél, egy részről Damjanich, másíkról Lichtenstein ágyulövésnýi távolban álltak egymástól s csak az éji sötétség akadályozta meg, hogy újabb jelentékeny összeütközések nem történtek.

A gödöllői csata eredményei; Windischgrätz visszavonulása Pestre.

A magyaroknak, ha a 7-ik hadtestet is beszámítjuk, Isaszeg és Gödöllőnél 45,000 emberük volt; az osztrákoknak, ha a Gáspár ellen fölállított Lobkowitz hadosztályt s a Pestről megerősítés végett ide vont zászlóaljakat is számításba vesszük, mintegy 25,000.

Az osztrákok vesztesége csak a Lichtenstein hadosztálýnál puhatoltatott ki pontosan; ennél, mely körülbelül 4500 emberből állt, a veszteség holtakban 3 tiszt és 61 közlegény volt, megsebesült 6 tiszt és 78 e., összes veszteség 148 e. Az osztrák hadsereg egész vesztesége nehezen számítható többre mint négyszer ennyire, miután Lobkowitz csaknem mitsem veszített; tehát valami 600 emberre menne azaz $\frac{1}{40}$.

A magyarok 800—900 emberre számítják veszteségüket,

tehát mintegy $\frac{1}{50}$ re. Itt ugyanazt vesszük észre, mit a kápolnai ütközetnél. Bármilyen is az eredmény, magában véve döntő nem lehetett az; ily csekély veszteségek mindig azt mutatják, hogy egyik oldalról sincs még kimerítve a végső erő.

Ki volt Isaszeg és Gödöllőnél a győztes? A csata folyamából nehezen tudnánk azt kiismerni. Mondtuk ugyan már, hogy a bán Isaszeget elhagyta s Gödöllő felé visszavonult, de nem mondtuk még, hogy meddig vonult vissza.

Menjünk tehát először is Windischgrätz herceg főhadiszállására, hogy annak véleményét lássuk. Windischgrätz, miután bealkonyodott, azon meggyőződésben tért vissza gödöllői főhadiszállására, hogy a győzelem vagy már egészen az övé, vagy legalább másnap könnyű szerrel befejezheti azt. A Lobkowitz hadosztályt nem mozdították ki helyéből, a Lichtenstein hadosztályt ágyulövésnyi távolban hagyta szemben egy látszólag erősen megingatott ellenséggel, a bán jelentéseiből pedig, melyek már néhány óra óta ugyan egészen kimaradtak, azt következteté, hogy ez már pozitív előnyök is vivott ki. Azon parancsot küldé tehát Jellacsicshoz, hogy maradjon jelenlegi állásában, állítson föl előőrseket s az ellenséget üldöztesse lovasságával.

Ekkor érkezett meg este 9 órakor a lovagias bán saját személyében a gödöllői főhadiszállásra s jelenté, hogy éjén át nem maradhatott a kedvezőtlen isaszegi állásban, hogy hadteste nyomában jön s nemsokára Gödöllőre ér.

Ez döntötte el a győzelmet a magyarok részére. Windischgrätz rögtön fölhagyott minden másnapra szánt támadó tervvel s elhatározta, hogy visszavonul. Mert Jellacsics kitérése északi irányba Gödöllőre, teljesen megnyitotta a magyarok bal szárnyának az utat Cinkotán át Pestre. Az osztrákok két utat választhattak visszavonulásukra, Vácra vagy Pestre.

Windischgrätz herceg Pestet választotta. Okai erre ezek valának: hogy csak ott van biztosítva seregének élelmezése, továbbá hogy az isaszegi és gödöllői csatából végre kiderülni látszott, miszerint az ellenségnek legközelebbi szándéka Pest, nem pedig Komárom ellen irányul, mert hiszen bal szárnyukon, Isaszeg és a bán ellen, fejtették ki a magyarok leginkább erejüket.

Ez okokból elhatározta Windischgrätz, hogy Pestre vonul vissza; de még mindig aggódván Komárom miatt, nem akart addig Pestre vonulni, míg egy mellékcsoportot a komáromi vonalra vagy legalább ahhoz közel föl nem állít. Hanem ennek most már Vácnál kellett fölállni s azon esetben, ha szükséges lesz, a Duna bal partjának hosszában vonuljon ez vissza az alsó Garanon át és tovább.

Az intézkedések tehát ápril 7-re, melyek még az éj folyamán kiadattak, következők valának :

Schlick ápril 7-én reggel a nagy egri országúton visszavonul; Jellacsics szintén ez országúttól délre. Csorich, a mily korán csak lehetséges, megindul Vácra s Duna-Keszin át Kerepes tájára jön, hogy a hadsereg visszavonulásához csatlakozzék s ezt, ha szükséges lesz, fedezze.

Ramberg Balassa-Gyarmathról Vácra huzódik.

Wrba gondoskodik Pesten a csapatok élelméről.

Ápril 7-én reggel Schlick és a bán megkezdték visszavonulásukat a gödöllői hadállásból és Csorich is haladék nélkül teljesítette a kapott parancsot. Csak 6-án indult ő Gödöllőről Vácra, következésképp még nem érhetett oda, a mint a visszavonulási parancsot kapta.

Ápril 7-én tehát délután 2 órakor az osztrák hadsereg a Rákos patak alsó folyása mögött szorosan Pest előtt állt, és pedig jobb szárnyával (a bán hadteste) a vasútnál s az üllői útnál, a centrummal s bal szárnyával (Schlick hadteste) keresztül az egri országúton; a Csorich hadosztály, mely már a cinkotai magaslaton összeköttetésbe lépett a sereg zömével, a centrum mögött, Kőbányától északnak.

A Mihich (előbb Pálffy) dandár apr. 6-án Horváth ezredes csapatosztályával egyesülten Isaszegtől délre a vasútvonalnál állt, onnan portyázásokat tett egész Sápig, melyek némi zavart okoztak a Klapkaféle hadtest poggyászaik közt s nem maradtak befolyás nélkül a Klapkaféle Dipold és Schulz dandárok előnyomulására nézve. Mihich a Horváthféle csapatosztálylyal most 7-én az általános visszavonulás hírére csatlakozott a bán hadtestéhez, a nélkül, hogy e végett nagy kerülő utat kellett volna tennie.

Közlünk kellett előbb e tényeket; most különféle megjegyzéseket tehetünk Windischgrätz herceg visszavonulását illetőleg. Néhány szóval elvégezzük az egészet.

Abból, mit elbeszéltünk, eléggé kiviláglik, hogy az osztrákok april 6-án sokkal gyöngébbek voltak a magyaroknál. Gyakran használják mentségül a számbeli gyöngébbséget valamely szenvedett vereségre nézve. Valóban ez mindenkor mentség a katonákra nézve, kik minden megerötetés dacára és dacára a nagyobb megerötetésnek, melyre készek lettek volna, kényszerültek mégis vereséget szenvedni. Hanem a hadvezérre, vagy hogy e szót meg ne szentségtelenítsük, a tábornokra nézve hadseregének számbeli gyengesége bizonyos órában, bizonyos ponton, többnyire legkevesbbé sem mentség, sőt a leggyakoribb esetben épen nehéz vád.

Windischgrätz Gödöllő és Isaszegnél april 6-án azon csapatokon kívül, melyekkel rendelkezett, mindenesetre magához vonhatta volna még a Csorich hadosztályt s a Mihich dandárt, azaz legalább 9000 emberrel többje lehetett volna. A dolog nem szorul bizonyításra. A Csorich hadosztály sorsa, mely mint valami laptá, ide-oda dobáltatott Pest és Vác közt, valóban számalomraméltó. Jogosan kérdezhetné az ember, vajon a Losonc-ról Komáromba vezető út szemmeltartására nem lett volna-e elég pár század lovas és gyalog; vajon Pest és környéke nem volt-e eléggé központ, honnan szemmel lehetett volna tartani a losonci, egri és szolnoki országutakat egyszerre s a körülmények szerint egyikén vagy másikon összes erővel föllépni. Mondhatnók, hogy Windischgrätz herceg, mint sok más tábornok, nem birt legkisebb fogalommal sem azon különbségről, mely a szemmeltartás, az ellenséges előnyomulás megghiúsítása s a döntő föllépés közt létezik, legkisebb fogalommal sem arról, hogy e különböző működések egészen különböző erőviszonyokat kívánnak.

Mi azonban mellőzni akarjuk az általános fogalmakat, lehetőleg szabad tért akarunk engedni az együgyű fecsegésnek, e minden katonai oktalanság örökös mentségének: hogy a gyakorlatban minden másformán üt ki, mint a hogy az theoriában látszik; még akkor is mindig azt kell kérdeztünk: ha most egy-

szerre elég lett a Ramberg hadosztály, és pedig Vácnaál föllálítva, a losonci út szemmeltartására, miért nem volt elég előbb? Miért lőn előbb a Csorich hadosztály a gummi lapda szerepére kárhoztatva, mely mindig ott van, a hol nem kell és soha ott, a hol használhatnák? Szeretnénk látni azt a Sokratest, ki e kérdésre kimerítő, habár csak félig alkalmas feleletet tudna is adni.

Miután szó volt a két visszavonulási vonalról Pest és Vác felé, kénytelenek vagyunk még tekintetbe venni, valjon mit lehetett volna fölhozni a Vácra való visszavonulás mellett? Nem volna nagyon nehéz bebizonyítani, hogy a magyar hadsereg meglehetősen zavarban lett volna, mit tegyen már most, ha Windischgrätz herceg a nélkül, hogy döntő vereség kényszerítette volna rá, Pest helyett épen Vácra vonul vissza. Hogy a magyarok először is Pestet és nem Komáromot látszottak célul kitűzni, az csak nem lehetett ok arra, hogy épen az ő kiválasztott célpontjuk előtt álljon velök szembe az osztrák had. Mi volt a magyarokra nézve Pest az osztrákok által birt Buda nélkül, mely elzárta a legközelebbi átjárásokat a Dunán?

A valódi ok, mely Windischgrätz hereeget arra indította, sőt kényszerítette, hogy Vác helyett épen Pestre vonuljon vissza, az volt, hogy eredetileg Pest meghódításával a hadjáratot befejezettnek tartotta s ezt most valódi p i h e n ő h e l y é v é, minden anyagszer és minden élelem főraktárává tévé, és pedig anélkül, hogy a netán szükségessé válható visszavonulásra gondolt volna, mialatt egyidejűleg mitsem tettek a végre, hogy Budát tartható ponttá alakítsák. Aztán természetesen azon szándékkal kellett volna birnia Windischgrätz hercegnek, hogy a váci irányból rögtön ismét támadólag nyomuljon elő, a támadó gondolatokról pedig ugyancsak lemondott már a herceg.

Mialatt a herceg apr. 6-án este győztesnek tartotta magát, míg csak Jellaetics megjelenése Gödöllőn másra nem tanította, Görgey épen kezdetben teljességgel nem tartotta magát győztesnek s a mint meggyőződött arról, hogy egyrészt Damjanich megtartotta a maga állását, s hogy másrészt Klapka és Aulich elfoglalták Isaszeget s a mögötte fekvő halmokat, még akkor is várta, hogy jövő nap, 7-én, megújul a csata.

E végre következő intézkedéseket tett:

A 7-ik hadtest, a jobb szárny, Bagról Gödöllőre nyomul elő;

a 3. hadtest, a centrum, Isaszegről a Rákos patak bal partján fölfelé;

az 1. hadtest, a bal szárny, Isaszegről Kerepesre, a Dipold dandár Pécelről szintén oda;

a 2. hadtest a Rákos bal partján mint tartalék követi a harmadikat;

minden hadtest két csatarendbe állítatik; minden lovaság, a szárnyakra adottakat kivéve, Nagy Sándor alatt egyesítetik s mint harmadik csatarend követi a harmadik hadtestet;

a Fénsszarun és Zsámbokon álló csapatosztályok Zsámbokra és Dányra nyomulnak elő;

a főhadiszállás Dányon lesz;

minden csapatosztály reggel 5 órakor megindul az ellenség megtámadására;

visszavonulási vonalul a 7-ik hadtest számára Aszód volt kitérve, a 2. hadtest számára Tót Almás, a 3-ik hadtestnek Szecső, az 1. hadtestnek Süly. Visszavonulás esetén a főhadiszállás Nagy-Kátára tétetik át.

Az, 1., 2. és 3-ik hadtest megindulása Isaszegről s a Király erdőből jóformán elhúzódott halasztódott, mert ápril 6-án ellődöztek a csapatok a magukkal hozott lőszert s a tartalék lőszer-kocsikat csak nagy bajjal és idővesztéssel lehetett most utánuk hozni a némely helyütt még mindig égő erdőn át. Csak délelőtt 11 órakor érkeztek e csapatok az osztrákoktól már rég elhagyott Gödöllőre, hol egyesültek a 7. hadtesttel.

A 7-ik hadtest egy részének Windischgrätz herceget kellett követni, kinek utóhadát Kerepes és Cinkota közt utol is érték, hanem megelégedtek azzal, hogy néhány ágyulövést váltottak vele.

A második gödöllői csatából tehát mi sem lett; hanem a rendelkezésekből látható, hogy ezek egészen az apr. 6-ára készített eredeti terv értelmében, az osztrákok jobb szárnyának megtámadására s Windischgrätz hercegnek Pesttől elvágására voltak számítva.

A Komárom fölmentésére célzó hadműveletek.

Görgey általános intézkedései.

Ha sikertült volna Windischgrätz fölött döntő győzelmet kivívni, akár ápril 6-án, akár 7-én, ha e napon Gödöllőnél ütközetre került volna a dolog, ha Windischgrätz herceg ez ütközet következtében észak felé Vácnak szorítottatott volna, úgy a magyarok nem csak Pestet megszállhatták volna, hanem a nyert győzelmet gyorsan használva, a Duna jobb partjára is átmehtek volna s egy csapással elfoglalhatták volna a roszul megerősített elhanyagolt Buda várát, melyben roppant hadszeranyag volt fölhalmazva s mely e miatt szerfölött becsessé vált.

Nem akarjuk mondani, hogy ez az említett esetben egész bizonyos és kimaradhatlan lett volna; hanem mindenesetre lehetséges volt s legalább komolyan meg kellett azt kísértetni már csak azon rendkívül gyámoltalan helyzet miatt is, melybe ezáltal Windischgrätz herceg jutott volna, mi őt azon félelmében, hogy Komárom felé a vár fölmentése után elvágthatják visszavonulási útját a Duna bal partján, kétségkívül legalább is arra indította volna, hogy siettesse visszavonulását a Vág mögé.)*

Most azonban az ügyek egész másként álltak. Windischgrätz Pestet minden aggodás nélkül föladhatta s visszavonulhattott volna Budára, a Duna jobb partjára; ha Budát tüzték ki a magyarok célul, úgy az ellenséges hadsereg szemeláttára kellett volna átkelniök a Dunán, akár Pesten alól, akár Pesten fölül, p. Esztergomnál. Azonfölül nagy idővesztéssel kellett volna egy új átjáratot készíteniök a széles folyón vagy fegyveres kézzel meghódítani az osztrákok birtokában lévő esztergomi hidat.

Mindkét esetre nézve Windischgrätz herceg központi hely-

---

*) Némelyeknek úgy látszhatik, mintha mi itt épen ellentétet mondanánk annak, mit fentebb a Vác- vagy Pestre való visszavonulások összehasonlításánál elmondunk. A figyelmes olvasó ugyan rögtön észreveszi, hogy különbséget teszünk a között, valjon Windischgrätz önként vagy Görgey döntő győzelme által kényszerítve vonul-e vissza Váczra; hanem némely ember számára e megjegyzés nem lesz fölösleges.

zetében a Duna szögletében Esztergom és Buda közt oly kedvező helyzetben volt, hogy egy ügyes hadvezér nem kívánhatott volna magának jobbat.

Görgey tehát nemsokára tisztába jött önmagával aziránt, hogy egyelőre abba hagyja a fővárosokat s e helyett Komárom fölmentésére siet a Duna bal partján, tehát a nélkül, hogy hidat kellene építenie vagy elfoglalnia.

Kossuth ellenzésével kellett eleinte emellett küzdenie, ki 7-én Gödöllőre jött s Görgeynek előterjeszté a fővárosok lehetőleg gyors meghódítása által nyerendő morális hasznót. Hanem Görgey csakhamar meggyőzte Kossuthot arról, hogy a Komárom fölmentésére célzó hadművelet sokkal célszerűbb lesz. Nagy valószínűséggel mondhatta volna Kossuthnak azt is, hogy Komárom fölmentése a fővárosokat is biztosabban s könnyebben a magyarok kezébe juttatja, mint az egyenes támadás Windischgrätz budapesti állása ellen.

Magyarország hadvezére s politikai uralkodója közt szóba került Gödöllőn még egy másik ügy is, mely legkevésbé sem vezetett egyetértésre, sőt a szakadást, mely a körülmények folytán lassanként köztük támadt, még inkább kiszélesítette.

Kossuth azon véleményben volt, hogy a március 4-iki oktroyált alkotmányra, mely által Magyarország már előre úgy tekintetett mint valami meghódított ország, Magyarországnak felelni kell; Magyarországnak ki kell mondani függetlenségét, határozottan forradalmi állást foglalni és a forradalmat lehetőleg kiterjeszteni. Mint Ausztria a március 4-iki alkotmányt közvetlen a képzelt kápolnai győzelemre bocsátotta ki, Kossuth is így akarta most a magyarok győzelmeire kibocsátni a függetlenségi nyilatkozatot.

Görgey egészen más nézetben volt. Bármily határozatlannak voltak is politikai nézetei a forradalmi hadjárat kezdetén, most meglehetősen megtisztultak. Alapnézete, ha nem csalódkunk, legalább a mi abból, mit részint szándékosan, részint szándék nélkül mond, kiviláglik, ez volt: Magyarország csak németországgali összeköttetésben tarthatja meg az önállóságnak bizonyos fokát. Németországtól elszakítva, a panszlavizmusnak esik áldozatul.

Kossuth alapeszméje azon időben az volt, hogy Magyarország csak a békóikból felszabadított népek rokonszenvére számíthat. Kossuth Magyarországot kiindulási ponttá akarta tenni Europa republikanizálására. A régi dynastiáktól, a dynastiáktól egyáltalán mitsem remélt Magyarország számára.

E két férfi sajátsága szerint e két nézet egészen különböző következtetésekre vezetett, alapjában véve bármily könnyen vezethettek volna is a nézetek egységére.

Görgey egyáltalán reszpublika-ellenes volt; e pontra nézve körülbelül ugyanazon nézete volt, a mi Windischgrätz hercegnek. Nagyon könnyen érthető volt tehát, hogy alapnézete „egy bizonyos nemzetiségre támaszkodni, hogy egy harmadik nemzetiségtől megszabaduljon“, dynastikus politikára vezetett. A német elemet Ausztriában látta megtestesítve. Ausztriával egyesülve kell maradnunk, mondá ő, ha csak nem akarjuk, hogy legtermészetesebb s legfenyegetőbb ellenségünk, a panszlavismus legyőzzön.

Mint Görgeyt nemzeti alapeszméje határozott politikai, dynastikus eszmére vezette, ép úgy vezette Kossuthot általános politikai republikánus alapgondolata határozott nemzetiségi eszmére. Látta, hogy Lengyelország hasonló helyzetben van Oroszországgal szemben, mint Magyarország Ausztriával, tehát folyvást benső forradalmi összeköttetés lebegett előtte Magyar- és Lengyelország közt.

Csak Dembinski és Bem neveire kell emlékeztetnünk, hogy lássuk, miszerint ez egész eszmének már előre gyűlöltnek kellett lenni Görgey előtt.

Kossuth tartózkodott a reszpublika és republikanizálás szavakat kiejteni Görgey előtt s csak általános phrasisokat használt a népek rokonszenveiről, ide értve minden népet egész a civilizált törökökig, kikkel Görgey természetesen nagyon könnyen elbánhatott.

Görgey így vélekedett: nincs szükség semmi nyilatkozatokra, semmi szavakra, sőt ezek csak fölöslegesek és károsak lehetnek. Az 1849. március 4-iki osztrák alkotmány a hadseregben a legrövidebblátóknak is megmutatta, hogy a magyarok valódi ellenei nem Debrecenben, mint előbb mondták, hanem

Bécsben ülnek! Mirevaló tehát most egy függetlenségi nyilatkozattal újabb kételyeket támasztani, nem is tekintve azt, hogy a teljes függetlenség, az Ausztriától való elszakadás nincs is Magyarországnak igazán érdekében? Nem jobb-e a fegyver erejével oda vinni Ausztriát, hogy Magyarországgal alkuba bocsátkozzék s kormányát megváltoztassa, hogy Magyarország ily módon elismertetvén Ausztriától, az alkudozásoknál tegyen bizonyos engedményeket, melyek Ausztriának mint európai nagyhatalomnak főnnállására elkerülhetlen szükségesek, ellenben Ausztria viszont más engedményeket tesz, melyek Magyarországot oly önállóvá teszik s annyira biztosítják régi szentesített jogait, a mennyire csak megegyeztethető az az osztrák birodalom főnnállásával? Nem világos-e az egész világ előtt, hogy Ausztria hibát követett el, midőn a kétes kápolnai győzelemre kibocsátotta a márc. 4-iki oktroyált alkotmányt? Magyarország ugyanazon hibát kövesse el s bocsássa ki most a függetlenségi nyilatkozatot az eldöntetlen isaszegi győzelemre?

Kossuth megszakitotta az értekezést, anélkül, hogy Görgeyt meggyőzte volna s Görgey abba hagyta a szóváltást, anélkül, hogy fáradságot vett volna magának saját és vélt ellenfele nézeteit földeritni, miszerint mindketten egyesüljenek aztán vagy öntudatosan szálljanak szembe egymással.

A Kossuth pártja Görgeyt, a Görgey Kossuthot vádolja nagyravágyással; mások, kik mindkét párton kívül álltak, mindkettőt ugyanazon bűnnel vádolták. Valóban mit vethettek volna mindkettőnek szemére ellenei? Kossuth ellen talán még mondhatták volna, hogy a forradalmi időszakban meggazdagodott vagy legalább igyekezett meggazdagodni. Bármily együgyűnek látszik is e szemrehányás, Görgey ellen még ezt sem lehetett emelni. Görgey fővezéri hivatalát szegényebbül tette le, mint a hogy azt átvette, valódi anyagi szükségben. Marad tehát a nagyravágyás.

Honnan van az, hogy a reform- vagy forradalmi párt jelentékeny emberei ellen mindig ezt a vádat hozzák föl az ellenpártiak?

Nem természetes-e, hogy egy jelentékeny férfi, ha látja maga körül az embereket, kik kényelmesen üldögelnek magas

állásokban, a nélkül, hogy arra termettek volna, önmagát igyekszik azok helyére ültetni, hogy méltóan betöltse a helyet, mi helyt alkalom kínálkozik elfoglalni e helyet meggyőződésének s elveinek fölláldozása nélkül, a mi csak erőszakos rázkódások idejében lehetséges? Hogy ez nem történik meg meglepő erőszakosságok, szembeszökő előretolakodás nélkül, az világos. Ehhez ragaszkodik most rágalmazólag a pártdüh, de nem gondolja meg, hogy ily férfiak egyes erőszakosságai és látszólagos hiúságaival szemben azoknál is, kik nyugalmas időkben a dolgok úgynevezett rendes folyama szerint a legmagasb állásokra jutnak föl az államban és a társadalomban, megvan nem ritkán egész sora a kevésbé észrevett vagy szokásból már természetesnek tartott alávalóságoknak.

Kossuth szintűgy mint Görgey jelentékeny férfiak voltak; az 1848-iki forradalom nélkül bizonyára az elnyomottak osztályában maradtak volna mindörökre, soha az egész mivelte Europa előtt egész jelentőségükben ismertekké nem váltak volna. Mindkettő nehéz életiskolán ment keresztül, egyikök sem birt minden érdem daczára valami fényes múlttal. Sajnálni lehet, hogy a magyar forradalmi időszak e két legnagyobb embere oly kevéssé tudta egymást megérteni.

A Kossuth és Görgey közti viszály a magyar forradalmi hadjárat további folytatására nézve oly nagyjelentőségű, hogy helyén volt itt ez alkalommal kimerítőbben szólni arról.

Vége még egy pont iránt kellett Görgeynek Kossuthtal értekezni. Értésökre esett a magyaroknak, hogy ha katonáik, főleg tisztjeik osztrák hadifogságba jutnak, ott méltatlanul bannak velök; sőt elfogott tiszteket „fölségáruló“ címen ki is végeztek. Erre vonatkozólag e napokban a hadügyminiszter Mészáros egy iratot intézett Windischgrätz herceghez. Ez irat azonban inkább hasonlított egy alattvalónak följebbvalójához, mint egyenrangunak egyenranguhoz intézett leveléhez, inkább esedező levélhez mint követeléshez. Görgey, kinek azt véleményadás végett eléterjeszték, elvetette, hanem e helyett fenyegette Windischgrätzet, hogy minden fogoly magyar tisztért, kit ez meglövet, három fogoly osztrák tisztet fog meglövetni s ez írásbeli fenyegetőzést átadatta az osztrák előrsöknek.

A Komárom fölmentésére célzó hadműveletek megkezdésére most Görgey tábornoka következőket rendelt :

Aulich a 2-ik hadtesttel megszállja a szolnoki vasutat, a Pécelről Keresztúrra vivő utat s a nagy kerepesi országutat ; balra tőle áll föl a 7-ik hadtest Főthnál és Dunakeszinél. Ez utóbbi elvágja az osztrákok legrövidebb összeköttetését Pest és Vác között. Mindketten Pest ellen demonstrálnak s ezáltal Windischgrätz herceggel elhitetik, hogy előtte áll még az egész magyar haderő.

Ezalatt a 3. és 1-ső hadtest a legrövidebb úton Vácra indulnak, elfoglalják ezt az ellenségtől, ha megszállva találják s aztán pihenés nélkül Rétságon s Ipolysághon át Lévára nyomulnak.

Mihelyt Vác el van foglalva, a 7-ik hadtestből a Pöltenberg és Kossuth hadosztályok követik e városon át az 1. és 3. hadtestet, míg a Kmety hadosztály Dunakeszinél marad, hogy Aulichhal egyesülten folytassa a demonstratiókat Windischgrätz ellen.

Ha végre a 7-ik hadtest is Vácra túl lesz már Léva felé, akkor Kmety is Vácra indul s itt állva marad, ellenben az Asboth hadosztály, mely eredetileg a tiszai átjáratok őrizetére volt szánva s melyet utóbbi napokban a szolnoki vasútnál látunk, most ide jön Aulich hadtestéhez.

Ezzel aztán a Komárom felé célzó hadművelet teljesen meg van kezdve ; t. i. a 3-ik és 1. hadtest s a 7-iknek két hadosztálya útban vannak a Garanon át fölmenteni Komáromot ; Aulich Asbothtal homlokfalat képez Pest felé ; Kmety e két nagy tömeg közt mozog.

Kmetyre azt bízták, hogy az országutat a felső Tiszától Losoncon át Komárom felé biztosítsa. Görgey ugyan az egi postautat tekintette főországút gyanánt, melyen a 3 útban lévő hadtest számára a hadi szükségleteket szállítsák, hanem előreláthatólag ezt csak addig lehetett használni, míg Aulich megtámadatlan állt egészen Pest közelében. Azonban nagyon is lehetséges volt, hogy Windischgrätz komolyan kitör Aulich ellen, ekkor fölismeri ennek gyengeségét s visszaszorítja őt a Tisza

felé; ez esetben a losonci országutat kell főközlekedési vonalul használni.

Azt is jól tudta Görgey, hogy Windischgrätz még más módon is fölhasználhatja budapesti előnyös központi állását, t. i. Esztergomon át a Komárom felé nyomuló hadoszlopoknak fordul s oldalukban megtámadja ezeket.

Windischgrätz herceg komoly támadó föllépésének e két esetére azonban volt némi vigasztalása, melyre, hinnie kellett, hogy számíthat. Kossuth ugyanis közölte vele, hogy Bem egész Erdélyt meghódította s most parancsot kapott, miszerint a bánáton át nyomuljon elő a Dunához, egyesüljön Görgeyvel s vegye át Vetter helyett véglegesen az összes hadsereg főparancsnokságát, melyet Görgey még mindig csak ideiglenesen vezetett. Bem 16,000 embert hoz magával s legkésőbb ápril közepén a Dunánál lesz, hogy Pesten alól valamely alkalmas ponton átmenjen a Dunán. Bem akkor bizonyára magához veheti Aulichot s azon esetben, ha Windischgrätz Budáról Esztergomnak indul, követheti ezt a jobb parton vagy a bal parton Léva felé egyesülhet Görgeyvel. Látni fogjuk később, hogyan állt a dolog a valóságban Bem ez útjával s hogy alapos okok miatt nem is kezdetett meg e terv kivitele.

A váci ütközet ápril 10-én.

Görgey részletes intézkedései ápril 8-ra ezt rendelték :

A 7-ik hadtest Főthra megy s egy csapatosztályt küld a váci vasút megszakítására Dunakeszire; a 3-ik hadtest Mogyoródnál áll föl, az 1-ső Kerepesnél, a 2-ik Isaszegnél; az Asboth hadosztály (összesen 2000 ember) Gyömrőre és Monorra ér; a löszertartalék Dányra megy; a főhadiszállás Gödöllőn lesz; a 7-ik hadtest hidkészlete Hatvanról Aszódra hozatott.

A 7-ik hadtest Főthnál és Dunakeszinél marad; a 3-ik Veregyházára megy, az 1-ső Csomádra; a három hadtest összeköttetésben marad egymással, szérencsétlenség esetén Gödöllőre vonulnak vissza; a 2-ik hadtest Isaszegről Cinkotára nyomul elő s előrsi láncát Péceltől Csabán át Csömörig kiter-

jeszti; az Asboth hadosztály Üllőre nyomul; a főhadiszállás Gödöllőn marad.

Az april 10-re szóló parancsok következők valának :

A 7. hadtest Palota ellen demonstrál s elfogad minden az ellenségtől ajánlt ütközetet. Este 5 órakor a 7. hadtest Dunakeszinél üt táborn, egy dandárt Főthön hagyva. Azon esetre, ha Vác 10-én a magyarok kezébe esik, akkor ez, máskülönben Gödöllő a visszavonulási pont.

A 2. hadtest délután 4 óráig harc késsen áll s aztán kerepesi táborába száll, csapatosztályokat küld bal oldalt Pécelre, jobb oldalt Mogyoródra s előörsi láncát Ecsertől Csabán át Mogyoródig vonja; visszavonulási pontja Gödöllő.

A 3. hadtest reggel 6 órakor Sződről Vácra indul, beveszi e várost s az osztrákoknak, kik kényszerítetnek távozni, igyekszik elvágni a visszavonulhatást s Balassa-Gyarmath felé szorítja őket. Vác bevétele után e várostól északra fog táborozni a 3-ik hadtest. Vereség esetén Veresegyházán át Gödöllőre vonul vissza.

Az 1. hadtest követi a harmadikat s a Vác elleni támadásban segíti.

Az Asboth hadosztály Üllőn marad; a löszertartalék Gödöllőre jön; a főhadiszállás, ha Damjanich elfoglalja Vácot, ide tétetik át.

Osztrák részről Vácra a Ramberg hadosztály állt (a Götz és Jablonowski dandárok), összesen 7 zászlóalj, 7½ század lovasság és 27 ágyu. Götz tábornok vezényelte jelenleg a hadosztályt, miután Ramberg betegen fektött Budán.

Götz előcsapatai közvetlen Váctól délre a Gombás patakánál álltak s egy csapatosztálya a Duna mentében Nagy-Marosnál, a merre visszavonulási útja volt.

9½ órakor közeledett Damjanich a Gombás patakához, melynek hidján osztrákok álltak s nemsokára megkezdődött az ütközet. Götz ugyan legokosabban tett volna, ha a várost kiűriti s attól északnyugotnak a halmokon foglal állást, hogy a magyarokat aztán erősen fogadhassa, mikor a város északi végén kijönnek; e helyett azonban a városban maradt s csapatokat állított a Gombás patakához.

Damjanich csakhamar észrevette ezt s összebeszélte most Klapkával, hogy ez keletről kerülje meg a hegyeken át a várost, hogy az osztrákokat egészen bezárják s minden menekülést lehetlenné tegyenek nekik. Klapka e végből jobbra fordult; hanem úgy látszott, hogy az utak itt szerfölött rosz karban voltak s csak igen lassan lehetett előrehaladni. Tehát csak egy dandárt indított itt tovább s hadtestének többi részével visszavert a Dunához.

Egyébként a harc a Gombás patakánál ezalatt oly fordulatot vett, hogy a körülszárnyalás egyáltalán fölöslegessé vált. Nyilvánvaló, hogy Damjanichnak húzni halasztani kellett volna a harcot a Gombás patakánál, miszerint Klapkának, ki úgy is hátramaradt, időt engedjen a körülszárnyalásra. Ez azonban nem történt, sőt Damjanich elragadtatva hevesességétől, parancsolá a lengyel legiónak, hogy rohanja meg a Gombás hidját. Ez ugyan nem vállalkozott rá, hanem e helyett a Wisocki hadosztály többi csapatai versenyezve rohantak a hidra, mindenekelőtt a 3. és 9-ik honvéd zászlóalj, ugyanaz a két zászlóalj, mely már Tápió-Bicskénél, a nagy Tápió hidjánál kiténtette magát. A hidat elfoglalták, az osztrákokat a város déli végébe visszaverték.

Ezenközben Götz fölismerte nemcsak azt, hogy túlnyomó ellenséggel van dolga, hanem értesült Klapka ama dandárjának útjáról is, mely keletről megkerülte a várost s melynek szándékát könnyen be lehetett látni. Elhatározta tehát, hogy visszavonul. Jablonowskinak parancsot adott, hogy vonjon ki minden még a városban lévő csapatot észak felé onnan s foglaljon állást velök keresztben a verőcei országúton. Götz maga 2 zászlóaljjal fedezte a városban a visszavonulást; mihelyt Jablonowski állást foglalt, követni akarta őt Götz. Valóban sikerült is megtartania a város déli végét, míg Jablonowski föllállította csapatait. Hanem most, midőn éppen meg akarta kezdeni visszavonulását, halálos lövést kapva elesett, zászlóaljai összezavarodtak, a magyarok betörték a városba s az utcái harc zűrzavarában nagy veszteséget okoztak az osztrákoknak.

Most ~~az~~ vette Jablonowski a hadosztály vezérletét, mialatt a dandárok parancsrokaivá Strasdil és Dreihann ezredeseket

nevezé ki; fölszedte a városból futó két zászlóalj romjait, visszariasztotta ágyúinak tüzelése által Damjanich csapatait, melyek Vácról üldözésére küldettek, névszerint Nagy Sándor lovasságát, s aztán Verőcén és Nagy-Maroson át az országúton visszavonult Párkányra. Verőcénél utóhada megegyeszer állást foglalt; seregének zöme éjjel 12¹/₂ órakor Szalkára ért az Ipoly jobb partján; 11-én reggel oda vonta utóhadát is és fölégette az Ipoly hidját.

Az osztrákok vesztesége a váci ütközetben 3 tiszt, és 56 ember halott, 9 tiszt és 60 ember megsebesült, 215 foglyul esett, összes veszteségük 343 emberre ment, mihez még 42 ló járult. A magyarok holtakban és sebesültekben 150 embert vesztek.

Délután 3 órakor be volt végezve a sajátképi ütközet és Vác a magyarok kezében volt. Görgey azonnal értesült róla s még april 10-én este Vácre tette át főhadiszállását. Nem épen legjobb egyetértést talált itt a vezérek közt. Damjanich panaszkodott Klapkára, ki ellen Tápió-Bicske és Isaszeg óta ingerült volt, hogy nem támogatta eléggé, panaszkodott Nagy Sándorra, hogy egy pár ágyulövés által vissza hagyta magát riasztatni, Klapka ellenben szemére vetette Damjanichnak, hogy ez hevesége által elragadtatta magát s nem engedett az 1-ső hadtestnek kellő időt, hogy a szándékolt körülszárnyalást megtehesse. Nagy Sándor, kinek pártjára keltek tisztjei is, azt állította, hogy Damjanics oly helyre küldte őt, hol lovasságot lehetetlen használni.

E viszályok, a mennyire lehetett, elintéztettek.

11-én aztán a 3-ik hadtestnek, 12-én az 1-ső hadtestnek meg kellett indulni Vácról Léva felé; a Pöltenberg és Kossuth hadosztályok a 7-ik hadtestből, melyek 12-én vonultak be Vácre, 13-án hagyták el e várost, mialatt ugyan ezen nap ide érkezett a Kmety hadosztály.

14-én útnan volt Komárom felé a 3-ik hadtest Ipolyságnál, az 1-ső hadtest Nagy-Oroszinál, Pöltenberg és Kossuth hadosztályai Rétságnál; 4 század lovast és 2 ágyút a 7-ik hadtest bal oldalra küldött a Duna mentében a Garan alsó folyásához; a hadműveletek további folyamában april 16-án egy porlyázó csapat Görgey Armin alatt a bányavárosokba küldetett,

hogy e vidéket megtisztítsa az ott álló osztrák csapatosztályoktól.

Itt egyelőre elhagyjuk Görgeyt, hogy Windischgrätz herceg főhadiszállására tekintsünk be és lássuk, miről gondolkodott, és mit cselekedett ez most.

A Pest előtti események ápril közepén. Windischgrätz herceg tervei, hogyan akadályozza Komárom fölmentését. A herceg visszahivatik a fővezérségtől.

Ápril 8. és 9-én teljes nyugalomban pihent Windischgrätz; megelégte azt, hogy kiküldött néhány őrzőjáratot, melyek azon becses hírt hozták, hogy ellenséges hadoszlopok vonulnak Főthón és Palotán át Dunakeszire. Windischgrätz herceg főhadiszállását legjobban lehet valami tudakozó intézethez hasonlítani, anyyiban is, a mennyiben itt rendesen nem tudja meg az ember azt, a mit tudni szeretne.

Ápril 10-re a herceg egy nagy kémszemlét rendelt, hogy meggyőződjék, vajon még szemközt áll-e vele a magyar hadsereg tömege. Ha úgy találják, hogy ez nem áll már itt, úgy abból azon következtetés fog vonatni, miszerint Görgey már elindult Vácon át Komárom felé s akkor aztán intézkedések fognak tétetni, hogy útjában megakadályoztassék. Ez intézkedésekre nem sokára visszatérünk.

Ápril 10-én reggel 7 órakor Windischgrätz tehát valóban megindult a nagy kémszemlére, jobb szárnya Jellacsics alatt, élén az Ottinger hadosztálylyal Cinkotára; balszárnya Schlick alatt Palota felé.

Azon cél, hogy a magyarok hadállása és ereje felől fölvilágosítást szerezzenek, semmikép sem éretett el s nem is lehetett azt elérni, miután Windischgrätz semmi komoly dologhoz nem kezdett, következésképp nem kényszerítette a magyarokat, hogy jelentékeny haderőket fejtsenek ki ellenében. A magyaroknak semmi okuk nem volt támadólag föllépni, illő távolban maradtak; s miután az osztrákok, kiknek okuk lett volna határozottan előnyomulni, részükről szintén várakoztak, természet-

tes, hogy semmi egyéb nem történt, mint temérdek ágyú-puffogatás. Szerencsétlenségre még erősen esett is az eső, úgy, hogy a hadsereg előnyomulásánál még azt sem láthatta, a mit különben ágyúlövések nélkül is megláthatott volna Pest város tornyaitól. Szerencsére az eső föllágyította az utakat is, úgy, hogy ezzel most ki lehetett menteni az időpazarló semmittevést.

Ápril 11-én délután 2 órakor a 2-ik és 7-ik magyar hadtest egy mozdulatot tett az osztrák tábor ellen, a mi ezt talpra állította.

Ugyanezen nap aggasztó híreket kapott Windischgrätz, hogy a magyarok állítólag át akarnak kelni Dunakeszinél a folyón; aztán jöttek más hírek, hogy Duna-Földvárnál átkeltek a magyarok az Al-Dunán, hol pedig e pillanatban csak népfölkeles állt. Valószínűleg Bem szándékolt útját előzte meg e hír s már megjelentette őt a Dunánál, holott soha odáig nem jutott. Aztán ápril 11-én is homályos hírek érkeztek a váci útközet felől, mely várost hir szerint a magyarok elfoglalták. De csak 12-én kapta Windischgrätz a hivatalos jelentést Jablonowskitól az ápril 10-ki eseményekről. E szerint most már alig lehetett kétkedni, hogy a magyar főhadsereg Komárom fölmentésére siet.

Windischgrätz most készült ez útat megakadályozni, mielőtt azonban az erre vonatkozó intézkedések valóban megtétlenének, még egyszer kémszemlét kellett tartani ápril 13-án a Pest előtt álló magyar haderő ellen, nehogy elhamarkodják a dolgot.

Előbbi elbeszéléstünkből eléggé tudvalévő dolog, hogy Windischgrätz régóta azon aggódott, hogy a magyarok a felső Tiszától Losoncon át Komárom ellen indulhatnak, mialatt Windischgrätz épen az egri és szolnoki országutakon igyekezett őket megsemmisíteni. Ez Pestre kötötte őt vagy legalább kimentette tétlenségét mindenfelé az alföldön ez aggodalommal; ez aggodalommal ép oly hősiezen ellenállt alvezérei, főleg a bán csodálatos kívánságainak, mint a császári udvar ohajtásainak.

Ez által az udvar március végén arra indíttatott, hogy elrendelte egy tartalék hadtest föllállítását, mely a bécsi helyőrség, Stajer-, Cseh- és Morvaország még valami módon nélkülözhető csapataiból alakíttatott s az Olaszországban magát ki-

tüntetett Wohlgemuth altábornagy parancsnoksága alá helyeztetett.

A tartalék hadtest a Herzinger, Teuchert és Theissing dandárokból alakított s 9 zászlóaljból, 6 század lovas és 18 ágyúból, mintegy 10,000 emberből kellett volna állania. Egyelőre, mivelhogy Wohlgemuth még nem érkezett meg Olaszországból, Herzinger tábornoknak kellett a parancsnokságot átvenni a hadtest fölött. April 10-én Érsek-Újvárrott a Nyitránál volt Herzinger főhadiszállása s ugyan ott volt saját dandára is, míg Teuchert, csak most indult meg Morvaországból, Theissing pedig útban volt Pozsonyból Érsek-Újvár felé. Herzinger igyekezett Esztergomon át összeköttetésbe lépni mind a főhadserggel, mind a Ramberg hadosztálylyal, mely tudomása szerint Budánál állt.

Komárom ostrománál, mint tudjuk, Simunich parancsnokolt, ki február 7 én érkezett oda. Simunich Ácson üttette föl főhadiszállását, a Lederer dandár a Duna jobb partján állt a hidfő ellenében, a Sossay dandár megszállta a Csallóközt s a Veigl (előbb Lobkowitz) dandár megszállva tartotta a Vág balpartja s a Nyitra közt fekvő tért. E zárvonat március végéig meglehetősen szoros volt. Ezalatt Welden Bécsben buzgón működött, hogy egy rendszeres ostromló készületet állítson össze s a Lipótvár ellen használt ostromló ágyuk, mihelyt itt föllesgessé váltak, Pozsonyba hozattak, s onnan leszállították azokat a Dunán Komáromhoz.

Az egész ostromló készlet 30-nál több hajón leszállítottatott Komáromhoz. Lovadnál e hajókból hidat készítettek a Dunán, hogy az összeköttetést helyre állítsák a Lederer és Sossay dandárok közt s március 6-án megkezdték az intézkedéseket a vár szigorú ostromlására, először is a hidfő ellen a Duna jobb partján. Azonban a föllágyult talaj akadályoztatta az ütegek fölállítását; csak március 19-én kezdhette el először 2 üteg tüzelését a jobb partról a város és a Szőny fölötti sziget ellen; március 24-én 42 ágyú — 18 s 24 fontosak és mozsarak — állt készen 8 ütegbe osztva. Kényelem tekintetéből azonban az ütegek fölállítására az elsáncolt tábor régi földhányásait használták s ily módon az ostromló ütegek nagyrészt 3000 lépésnyi távra

voltak a várostól s Komárom belső erődjeitől. Irtózatos mennyiségű löszert lövöldöztek el Komárom ellen. Március 23-tól, a hónap végeig 6000 különböző nagyságu bombát s 1200 ágyú golyót szállítottatott le Welden Simunichhoz.

Mint Windischgrätz azt képzelte, hogy Pest elfoglalása után már csak egyes rablóbandák szétkergetésével lesz dolga, épen úgy tápláltak hasonló illusiokat Komáromot illetőleg. Azt hitték, hogy az ijesztés által győzedelmeskednek már a távolból is, a nélkül, hogy szükséges volna valamit lendíteni. Természetesen a várbeli állapotok némi jogot adtak e föltevésre; március 5-én a várparancsnok Majthényi átjött az osztrák előőrsökhöz; a polgárság a földült lakásokból a bástyaboltozatokba menekült. Hanem a helyőrség, mely nem látta be, miért legyen a magyar polgároknak jobb dolga a szabadságháboruban, mint a magyar katonáknak, keveset törődött ezek bajai-
val s a várparancsnokságot Majthényi helyett ideiglenesen Török alezredes vette át, ha nem valami különös tehetség is, hanem becsületes ember.

Az osztrákok Komárom előtt elfeledték, mint sok más helyütt e hadjáratban, hogy ha bár az ellenfél gyöngesége gyakran hallatlan s alig remélhető előnyöket nyújt, ez előnyöket kétszerte oly könnyen fölhasználhatja az ember, ha nem számít reájok, ellenben igen gyakran elveszti, ha azt véli, hogy a komédiajátszással már eleget tett.

Az öreg Welden is, bár mennyire becsülte is Komárom értékét és fontosságát, féligmeddig azt hitte, hogy komédiajátszás is elég lesz itt a vár bevételeére. Minden csapatot, mely keze ügyébe akadt s melyet valahol nélkülözhetőnek gondolt, lassanként Komáromhoz tölt, úgy hogy március végén Simunich mintegy 15,000 emberrel rendelkezhetett. Március 30-án aztán saját személyében lejött a Dunán, kísértetve egy csapat szerezsántól, hogy márc. 31-én keményen megkezdje a működést a vár ellen, imponáljon a várőrségnek s ezáltal hatalmába kerítse a helyet. Természetesen nem egészen és nem épen csak a komédiára számított, hanem azon egyetértésekre is, melyeket egykori osztrák tűzerekkel kötött, kik vagy nem bírtak oly befolyással, melyet képzeltek maguknak, vagy a döntő pillanatban

elvesztették bátorságukat az árulásra, talán csak azért, mivel az osztrákok intézkedései nem voltak eléggé komolyak. Némely hírek szerint Mack tűzér őrnagy is, egykori osztrák tűzmester be lett volna bonyolítva az összeesküvésbe.

A Sossay dandárnak demonstrációt kellett csinálni a Csallóközben 3 hadoszloppal a nádor vonal ellen; a Lederer dandár a Duna jobb partján kezdjen heves tüzelést a hídfe, Uj-Szőny s a hajóhíd ellen, ha pedig kedvező körülmények állnak be, használja föl ezeket s rohammal foglalja el a hídfe; végül a Veigel dandár a Nyitra és Duna közt 3 hadoszloppal előnyomulva támadja meg a Vágnál levő hídfe. Különösen arra számítottak, hogy az összeesküvés folytán ezt elfoglalják.

Március 31-én napkeltekor élénk ágyúzást kezdtek az osztrákok. A magyar tüzéség rögtön ép oly élénken felelt reá, minden ponton viszonzta az osztrák tüzelést, s misem mutatott arra, mit föladási hajlamnak lehetett volna magyarázni. Este az osztrákok már a lőszer hiánya miatt is kényszerültek abba hagyni az ágyúzást.

Az osztrákok egész vesztesége 13 halott s 46 sebesültből állt, a magyaroké alig volt ennyi; hanem a Vág hídfejénél föllobbant egy löporraktár s a városban több helyütt tűz ütött ki. Welden legkevesébbé sem érte el célját, s miután ekkoráig jó formán terv nélkül számítottak arra, hogy megrémítés által beveszik a várat, most már a közelebbi napokban rendszeresebben kezdtek működni, hogy az erősség egyes részeit egymásután foglalják el. A dunai hídfevel kellett volna megkezdeni, mely ellen április 4-ke óta 36 nehéz ágyú dolgozott. Ezek megszakították a hajóhidon az összeköttetést a város és a hídfe közt, mialatt az osztrákok az ő hidjakat március 31-én Lovadról lehozták Nemes-Örsre.

A hónap közepe táján Simunich már azon reményben élt, hogy a legközelebbi napokban rohammal elfoglalhatja az elszigetelt hídfe; tudta azt is, hogy hiányt szenved már a vár élelmi szerekben s betegségek pusztítanak a polgárság és helyőrség közt; hanem ugyanazon időben érkezett híre annak is, hogy Komárom fölmentésére közelednek a magyarok, s ez ujra fölhatárolta a helyőrséget.

Windischgrätz herceg szándéka most az volt, hogy a Herzinger, Teuchert és Theissing 3 dandáron kívül Wohlgemuth hadtestéhez küldi még a Veigl dandárt is a komáromi ostromzáróló hadtesttől, Veigl csak a Zsitva vonalánál hagyjon hátra egy kis csapatosztályt. Azonkívül még a Jablonowski (előbb Ramberg) hadosztályt is a Wohlgemuth hadtestével akarta egyesíteni Windischgrätz, miáltal e hadtest mintegy 20,000 főre növekedett volna s e hadtestet aztán a komáromi bezárolás fedezésére akarta a magyarok ellen állítani, kik az Ipoly felől jönnek Komárom fölmentésére.*)

Az april 12-ki hírekre, melyek semmi kétséget nem hagytak fenn, aziránt, hogy a magyar főhaderő útban van Komárom felé, Windischgrätz herceg elhatározta, hogy a 2-ik hadtest nagyrészt s az egész 3-ik hadtestet Esztergomon át indítja a Duna balpartjára, mely hadtestek számítása szerint körülbelül a Wohlgemuth féle hadtesttel egyidejűleg érnek a Garan folyóhoz s ezzel együtt legalább 35,000 főnyi tömeget képeznek.

Az 1-ső hadtest, Jellacsics, maradjon a Duna jobbpartján Budánál, Budát magát a 2-ik hadtestből 4 zászlóalj tartsa megszállva.

Ez intézkedések ellen a fennforgó körülmények közt semmi jelentékeny ellenvetést nem lehet tenni.

A 2-ik és 3-ik hadtest azonban, mint fönnebb említettük, csak aztán indult meg valóban, miután előbb 13-án még egy kémiszemlét tettek Pest előtt.

Miután a magyaroknak Váctól Lévaig csak 3 napi kis út kellett tenni s 11-én már részben el is indultak Vácról, a halasztás tehát ily körülmények közt azt eredményezhette, hogy az osztrák csapatok ismét elkésnek.

Az april 13-ki kémiszemlénél ép oly keveset tudtak meg mint minden előbbi alkalommal. Aulich Pest előtti parancsnoksága egész ideje alatt nagyon ügyesen viselte magát. Mihelyt az osztrákok közeljöttek hozzá, visszavonta erős állásokba csapatosztályait s az osztrákok, kik nem merték Pesttől messze követni őt, mert eselt gyanítottak e visszavonulásban, rende-

*) Lásd e szakasz végén a D) és E) mellékleteket.

sen csak arra szorítkoztak, hogy néhány száz ágyúgolyót haszonlatlan utána lödöztek a távolból.

Mondtuk, hogy Windischgrätz herceg új szándéka ellen, t. i., hogy a Garan mögé jelentékeny haderőt von össze, mitsem lehet ellenvetni, ha csak gyorsan és erőteljesen végrehajtott volna, e szándék s a tett nyomon követte volna a végzést — elhatározásnak alig lehet nevezni.

A bán azonban más véleményen volt; ápril 12-én Windischgrätz terve ellen ő egy másik tervvel lépett föl, melynek párját kell keresni.

35 zászlóalj, 44 század lovas és 150 ágyúval „déli hadsereg” név alatt ő maga akarta most megkezdeni a támadó föllépést Szabadka felé s a Tiszán átmenve Nagyvárad és Debrecen ellen indulni; 6 zászlóalj és 6 század lovasság maradjon Pestnél; 10 zászlóalj és 6 század lovasság Komáromnál; a hadseregnek még fölmaradó része — mialatt most már csak a Wohlgemuth-féle hadtestet lehet érteni, mert más maradványt hiába keres az ember a déli hadsereg levonása után — „északi hadsereg” név alatt egyelőre csupán védelmi célokra használtassék, Pest fedezésére és Komárom ostromlására.

Gondolja meg az ember, hogy e javaslat akkor tétetett, mikor szemközt álltak a jóformán egyesített magyar főhadssereggel, mely éppen most győzedelmeskedett Isaszeg és Gödöllőnél, s mely most útban volt Komárom felé, és meg kell valani, hogy a magyarok nem kívánhattak volna semmi jobbat mint e javaslat elfogadását. Hanem Windischgrätz mégsem állt reá ez oktalanságra.

Az ápril 13-ki kémszemle, mint mondók, eredménytelen maradt; ellenben jelentés érkezett Horváth ezredestől, ki Budáról Szent-Endrére küldetett föl, hogy a magyarokat szemmel tartsa s Dunakeszinél a hídverést megakadályozza, e jelentés szerint Váctól nyugatra magyar tábort vettek észre, mely körülbelül 12—15,000 emberre becsülhető. Görgey, Damjanich és Klapka ott vannak.

Windischgrätz nem is kétkedett most már többé, hogy Pestről keletre csak egy gyenge magyar hadtest áll vele szem-

ben. Az intézkedéseket, melyek szerint jelentékeny haderőt akart összegyűjteni a Garan jobb partján, most tehát késedelem nélkül életbe léptethette s életbe kellett léptetnie.

Windischgrätz valóban még 13-án megindította a hadsereg összes hídkészletét Doroghra, mely Esztergomtól délre fekszik, hogy Esztergomnál a Dunán, s szükség esetén a Garan folyamán annyi hidat állithassanak, a mennyit csak lehet; s utasítá a hadsereg élelmezési felügyelőit, hogy Esztergom táján 35,000 ember és 8000 ló élelmezéséről gondoskodjanak.

Hanem a csapatok még most sem indítottak meg rögtön Esztergom felé, sőt 14-én még egyszer munkát kaptak Pest mellett; Windischgrätz föltette magában hogy Aulichnak leckét ad, a miért ez merészkedett a herceggel tréfát űzni. Az 1-ső és a 3-ik hadtest e végből reggel 3 órakor induljanak meg táboraikból Aulich ellen. A részletes intézkedések a támadásra Windischgrätz kedvelt modora szerint a két hadtestparancsnok — Jellaacsics és Schlick — közös megegyezésére bízattak.

Alig kapták meg ezek a parancsot, midőn éjjel 11¹/₂ órakor már meg is jelentek Windischgrätznel, hogy közöljék vele közös megegyezésük eredményét. Azt határozták, hogy a válalat félreteendő, miután a keresztúri szorost oly erősen meg rakták csapataikkal a magyarok, hogy az azon való átmenet erőszakolása mindenesetre sok nehézségbe kerülne.

Ez volt Windischgrätz herceg utolsó hadvezéri szenvedése. Két órával később, ápril 14-én hajnalban 1¹/₂ órakor Wrba gróf, császári szárnysegéd meghozta Ferenc József császár kéziratát, mely által Windischgrätz herceg fölmentetett a fővezérségtől s a császári udvarhoz hivatott Olmützbe. Hogy Windischgrätz herceg nagy fokát tanusította a hadvezéri képesség hiányának, az elbeszéléstünkből teljesen kiviláglik. Windischgrätz soha nem lett volna szabad egy hadsereg élére állítani, melynek egyéb teendője volt mint egy utcai zendülést „erélyesen“ elnyomni; hanem hogy igazságosak legyünk iránta, meg kell adni, hogy mégis többet ért, mint a fantastikus Jellaacsics s hogy az utóbbi valóban megnehezítette a hercegnek az életet s a működést. A fővezérletbeni változás épen e döntő

perchen, melyben, mint tudjuk, s mint az udvarnak is tudnia kellett, most állt a hadsereg, ez oly rendszabály volt, hogy itt már megszűnik minden kritika.

Windischgrätz a fővezérséget ideiglenesen rögtön átadta Jellaacsicsnak.

A tulajdonképeni új fővezér Welden táborszernagy volt, kiről már e lapokon is több ízben megemlékeztünk.

Welden 1782-ben született; 1798-ban württembergi katonai szolgálatba lépett s mint ilyen részt vett az 1799 s 1800-iki hadjáratokban a francziák ellen. Innen császári szolgálatba ment át. Itt jelen volt az 1805, 1809 s 1813-iki hadjáratokban, 1815-ben az alpeseknél Suchet ellen, 1821-ben Piemont ellen, mindig a tábornokban, 1828-ban vezérőrnagygyá, 1836-ban altábornagygyá lett s 1844-ben Tyrolban parancsnokló tábornokká neveztetett ki. Ámbár szintűgy a régi korszakhoz tartozott, mint Windischgrätz herceg, Welden mégis tágabb látkörű s valódi katonai képzettséggel bíró férfi volt. Mint a régi korszak valamennyi tábornoki tisztjeinek, neki is megvolt az a különös hajlama, hogy az egész hadvezetést csupán csak a terület minőségétől föltételezze, előszeretettel mélyedt területi tanulmányokba s ezekből hadműveleti maximákat s hadműveleti terveket készített, melyeket ő maga talán jobban értett, mint a hogy azt másokkal megértetni tudta.

Az osztrák hadsereg sok tábornoki tisztje fölött azon előnnyel birt, hogy a hadsereg vezetésének részleteit pontosan ismerte. 1848-ban valódi érdemet szerzett magának azon mód által, mikép létesítette és tartotta fenn az összeköttetést Raddecki Veronánál álló hadserege és Tyrol közt; azután a 2-ik tartalék hadtest élére állítatott a velencei királyságban s csekély eszközökkel tudott itt is végbeinni, bár nem annyit, a mennyit az udvar várt, hanem annyit, a mennyit emberi erővel végbeinni lehetett. Végre 1848. novemberben Bécs kormányzójává neveztetett ki. Látott ugyan itt sok „Bassermann-féle alakot“, de nem ingerelték ezek föl őt annyira, mint a gőgös Windischgrätz herceget; hiszen Welden szabadabb látkörű ember volt, a mint az a műveltséggel együtt jár, s még a rögtönbírósi theoríát is ó-sváb humorral tudta fűszerezni s a művelt

ember el nem fojtható humanitása kitört nála ott is, hol vissza akarta azt fojtani s kötelességének tartotta visszafojtani azt. Emberszerető érzületénél s az általánosabb viszonyokat megértő belátásánál fogva, mi szükségkép hiányzik a merev katonánál, Welden sok olyast tett, a mi igényt ad neki a sokszor nevetségessé tett „Welden apó“ címre, melyet a bécsi polgárok adtak neki.

Ámbár 66 éven túl, testileg még most is erőteljes volt s elfojthatatlan tevékenységi ösztönrel ellátva, melyet már azon módból is láthatunk, a mint szüntelen igyekezett a magyarországi háborút támogatni, ha a mellett közbenkőben egy-egy hiba, az élénk fantázia egy-egy tévedése mutatkozik is. Mint író is föllépett Welden. Leírta az 1809-iki hadjáratot, az 1812-iki orosz hadjáratot, aztán az osztrákok háboruját Franciaország ellen 1813 és 1814-ben. Végül „Episoden aus meinem Leben“ című művében elbeszélte 1848 és 1849-ben Olaszországban, Bécsben és Magyarországon tapasztalt élményeit.

Ilyen volt azon férfi, kire a magyar hadjárat legválságosabb pillanatában az osztrák hadsereg vezérlete bízott. A választás oly jó volt, a milyen csak lehetett a fönnforgó körülmények közt. Ha Welden nem választatik, nem lehetett-e komolyan félni azon veszélytől, hogy a bánra, ki hadsereg vezetéséhez mitsem értett, bizzák a hadsereg fővezérletét? Welden fővezérlete alatt Magyarországon is mindent megtett, mit megtennie lehetett. Hihául lehet neki beszámítani, hogy ő is csekélyebbnek tekintette a helyzet veszélyességét s a magyarok erejét, mint a milyen volt. De ha a magyarok győzelmeit onnan magyarázza ki nekünk, mivelhogy a stratégia minden szabálya ellen harcoltak, úgy hogy tanult tábornok nem tarthatta lehetségeseknek mozdulataikat, akkor kétkednünk kell rajta, valjon komolyan mondja-e ezt vagy tréfál.

A nagy-sarlói ütközet.

Most először is azon csapatok mozdulatait kell követnünk, melyeknek a Wohlgemuth féle hadtestet kellett volna képezniük a Garan mögött.

A Jablonowski hadosztály ápril 12-én Kéméndnél átment a Garan jobb partjára s 13. és 14-én a folyó mentében fölfele nyomult Kálnára. A Garan ez időben igen föl volt dagadva, alsó folyásában ki is öntött s az átmenetre nézve nagy nehézségeket nyújtott, úgy hogy meglehetősen bizonyossággal lehetett számítani reá, hogy a magyarok csak felső folyásában igyekeznek rajta átmenni. A Jablonowski hadosztály egy lovas százada Zselászon hagyatott mint utóhad. 13-án egyesült Jablonowski-val a Teuchert dandár legnagyobb része.

A 13. és 14. közti éjjel különféle jelentések érkeztek a főhadiszállásra Budára, melyekből kitűnt, hogy 13-án délben 2 vagy 3 magyar dandár vagy hadosztály jött Ipolyságra, egy másik Vácon áll s a magyar hadsereg útban van a hegyek közt Léva felé s Kálnánál át akar kelni a Garanon.

E hírekre az ideiglenes fővezér Jellacsics, ki most semmi egyébre nem gondolt mint a hadsereget híres tervébe úgy bele vinni, hogy Welden aztán ki ne húzhassa onnan, azon parancsot küldé Jablonowski hercegnek, hogy a felső Garantól rögtön huzódjék le az alsóhoz. Miután az ellenség jelentékeny tömegekkel közeleg az alsó Garanhoz, célszerűbb lesz a folyamat csak szemmel tartani.

Jablonowski előterjesztést tett ez ellen, fölhozva, hogy az alsó Garanon az ellenségnek most aligha lehetséges lesz átkelni, a felsőn átkelnie is nehéz lesz még most s épen azért kisebb haderő is elegendő lehet, azt egészen megakadályozni. Jellacsics azonban ismételte a parancsot s Jablonowski ekkor engedelmeskedett. Ápril 16-án ismét Kéméndre ért. Ezenközben ápril 15-én ide értek a Herzinger és Theissing dandárok is.

A Veigl dandár 12-én kapta a parancsot, miszerint a Zsitva vonaltól Perbetén át először is Köbölkútra nyomuljon, a következő napokban aztán Párkányra indítatott.

Együtt volt tehát az egész Wohlgemuthféle hadtest, melyet mostantól fogva a 4-ik hadtestnek fogunk nevezni.

Welden 16-án este Bécsből Pozsonyba jött. Itt találkozott Wohlgemuthal s kiadta számára az intézkedéseket. Wohlgemuth mindenek előtt pontosan igyekezzék értesülni az ügyek mibenlétéről, az ellenség állásáról; hanem minden körülmé-

nyek közt a felső Garan féle irányozza csapatait, mint a hol legvalószínűbb, hogy az ellenség megkísérti az átkelést.

Wohlgemuth még ez éjjel elutazott s april 17-én Kéméndnél átvette a 4-ik hadtest vezérletét.

Bizonyára nem volt előnyös reá nézve, hogy így mint valami deus ex machina kellett megjelennie egyszerre egy előtte egészen idegen harctéren. Ha egyáltalán hibákat csinált, úgy nem őt illeti a vád ezért, hanem azokat, kik addig gazdálkodnak Windischgrätzcel és Jellacsicscsal, a meddig csak lehet s aztán végre ha már késő, akkor hívják elő a derék férfiakat, kik most már szintén csak kudarcot vallhatnak.

Wohlgemuth, miután alig nyert még annyi időt, hogy csak féligmeddig is tájékozassa magát a helyzet felől, elhatározta, hogy hadtestét a két országútra helyezi, melyek egyrészt Sz.-Györgyről, Nagy-Sarlón, Csekén, Sz.-Miklóson át, másrészt Új-Barsról Besén, Surányon s Érsekújváron át Komáromra vezetnek, tehát az ostromló had fedezésére az ellenségnek épen útjába áll.

Kétségtelen, hogy valami sokkal jobbat is lehetett volna tenni, p. Wohlgemuth összpontosított erővel fölfelé nyomulhattott volna Zselészen át a Garan jobb partján, mialatt a Garan felső folyását csupán őrzőerők által tartathatta volna szemmel. De ki tehet Wohlgemuthnak szemrehányást, ha a dolgokat áttekinti? Új fővezér, új hadtestparancsnok a döntő pillanatban s e mellé Jellacsics mint ideiglenes főparancsnok Budán!

Az apr. 18. és 19. közti éjjel a Jablonowski hadosztály Wohlgemuth első intézkedései szerint a nagy-sarlói országúton táborozott Nagy- és Kis-Málasnál, mögötte Csekénél a Herzinger dandár, e mögött még mindig ugyanazon országúton Jászfalunál a Veigl dandár. Jablonowskitól balra álltak a surányi országúton a Teuchert és Theissing dandárok Pélnél és Besénél.

Welden, miután Simunichot Komáromnál meglátogatta s itt mindent rendben talált, még 17-én áttette főhadiszállását Esztergomba s innen parancsot küldött Budára, hogy a Csorich hadosztály (a Wyss és Colloredo dandárok) rögtön induljon Esztergomba, míg Schlick és Jellacsics két hadteste még mindig a szegény Aulichhal vesződött a Rákosnál, ki igen keveset

törődött velök s ép oly nagy sikerrel mint ügyességgel folytatta régi rendszerét, nyugtalanította az osztrákokat, ha ezek őt magát nem nyugtalanították, s csendesen kitért az útból, mihelyt erősen reá támadtak.

Ápril 18-án megérkezett a Csorich hadosztály Esztergomba; Welden parancsára a Wyss dandárnak 19-én Kéméndre kellett nyomulni, egy csapatosztályt előre toltak Szalkára s a Colloredo dandár Esztergomban maradt a városban.

Magyar részről ápril 15-én már elérte a Garan bal partját a jobb szárnyon a 3-ik hadtest (Damjanich) Ó-Barsnál, a centrumban az 1. hadtest (Klapka) Nagy- és Kis-Szeccsénél, a bal szárnyon a 7. hadtest (Gáspár) két hadosztálya Zsemlérnél és Nagyodnál.

A magyarok egészen váratlan átkelési nehézségekre akadtak. Csak egyetlen egy hidkészlet volt velük, mely, mivelhogy a folyó megdagadt s medréből kiöntött, alig volt elégséges a folyam félszélességének áthidalására. Mindenekelőtt tehát hidkészletet kellett előteremteni. Legcsekélyebbek voltak az akadályok Ó-Barsnál, hol a 3-ik hadtestnek kellett átkelni s különben is Görgeynek tervében volt, hogy ezt bocsássa át először a folyón, miszerint aztán a jobb parton lefelé nyomulva fedezze Szece és Kálna közt az első hadtest számára készülő hidat, mint szintén Zsemlérnél a 7-ik hadtest számára készült.

Ámbár az áthidalás Ó-Barsnál a legcsekélyebb nehézségekkel járt s azonfölül minden anyagszer-készlet a 3-ik hadtestnek rendelkezésére bocsátatott, a parancsnokló mérnöktiszt ügyetlensége miatt mégis később készült el ez mint a centrumban az 1. hadtesté, mely apr. 17. és 18. közti éjjel elkészült; a zsemléri hidnak a bal szárny számára 19-én kellett volna kész lenni, míg ellenben az ó-barsinál a jobb szárny számára semmi bizonyost nem lehetett mondani.

Ámbár a felső Garan jobb partján ekkoráig még nem mutatkoztak az osztrákok, úgy látszott mégis, hogy minden percen várni lehet őket s ha eljönnek, mielőtt jelentékeny haderőt szállítottak ide át a magyarok, az átkelést még mindig akadályozhatják.

Görgey rendelé tehát, hogy apr. 18-án nemcsak az 1., ha

nem a 3-ik hadtest is keljen át a szecse-kálnai hidon s foglaljon állást előre nyomulva; csak a 7. hadtest két hadosztálya maradjon még a Garan bal partján, hogy aztán a zsemléri hidon átkeljen.

Ehhezképest 18-án este az 1. hadtest Löknél és Alsó-Péllnél állt; balra tőle a 3-ik hadtest Dereszlénynél és Endrődnél, egy csapatosztálya a Garan mellett Veszelenél a zsemléri hidépítés fedezésére; a 7-ik hadtest két hadosztálya Nagyod, Zsemlér és Szent-Györgynél állt. A főhadiszállás Léván volt. 19-én reggel az 1-ső és 3-ik hadtestnek Nagy-Sarlóra kellett előnyomulni, a 7-ik hadtestnek, mihelyt a zsemléri hid elkészül ezen át fölfelé menni a Garan partján. Klapka már 18-án előre küldött egy portyázó csapatot Nagy-Sarlóra.

A hírek, melyeket Wohlgemuth 18-án este kapott a magyarok felől, csak arra szorítkoztak, hogy ezek már e nap élelmi szereket requiráltak Nagy-Sarló tájékán, Kálnánál azonban még nem keltek egészen át a folyón. 19-én tehát Kálna ellen akart nyomulni.

Reggel egy csapatot küldött előre Nagy-Sarló felé, kik e helységet magyarokkal megrakva találták, de nem tudtak mit sem mondani azok haderejéről. Reggel 5 $\frac{1}{2}$ órakor parancsot kapott most a Dreihann dandár, foglalja el e helyet s természetesen könnyűszerrel kiűzte a kis magyar csapatosztályt.

A magyarok 1-ső és 3-ik hadteste már hajnal előtt megindult; a jobb szárnynak, a Dessewffy hadosztálynak Alsó-Péllről Nagy-Sarlóra kellett nyomulni, az 1-ső hadtest többi részének, és az egész 3-ik hadtestnek Endrődről és Hölvényről szintén Nagy-Sarlóra kellett nyomulni s onnan Jászfalura.

Klapka az előhaddal volt; nem sokára szembejött vele a Nagy-Sarlóról elűzött csapatosztály azon hírrel, hogy az osztrákok elfoglalták a helységet.

Klapka erre Hölvényre siet, honnan Nagy-Sarlót s a még folyvást kifejlésben lévő osztrákokat szemügyre veheti.

Klapka elhatározta, hogy megakadályozza őket ebben s Nagy-Sarlót megtámadja; fölkérte Damjanichot, hogy támogassa, mire ez rögtön hozzá küldte a Visocki hadosztályt. A 7-ik hadtest hadosztályai is értesítettek a készülöben lévő harcról.

Körülbelül 9 órakor megjelent a Dipold dandár (a Dessewffy hadosztályból) az erdőben Nagy-Sarlótól észak-nyugatra, tehát a magyarok legszélsőbb jobb szárnyán; egyidejűleg egyenesen Nagy-Sarló ellen nyomult a Kaziney (előbb Máriássy) hadosztály az első hadtestből, s balra tőle a Visocki hadosztály a 3-ik hadtestből a város keleti oldala felé. Nagy Sándor a lovassággal parancsot kapott, hogy a baloldalt biztosítsa a Garan felé; a Dessewffy hadosztályból a Bobich dandár és a 3-ik hadtestből a Knezich hadosztály tartalék gyanánt Hölvényre vonattak.

Délelőtt 10 órakor kezdődött a támadás Nagy-Sarló ellen; ágyúzással kezdték; miután ez egy óránál tovább tartott, a Kaziney és Visocki hadosztályok rohamra mentek, s benyomultak a városba; itt heves utcai harcra került a dolog. Végre a Dreihann dandárt kiverték.

Wohlgemuth most a Strasdil dandárt indította előre, mi alatt Dreihannak újra össze kellett szedni magát s tartalék gyanánt követni Strasdilt. Még egyszer benyomultak az osztrákok a városba, hanem csakhamar ismét el kellett azt hagyniok. Wohlgemuth most egyelőre fölhagyott a további kísérlettel s a Jablonowski hadosztályt délnyugotra rendelte a város fölött uralkodó magaslatokra.

Damjanich és Klapka, miután megszállták a várost, most arra készültek, hogy Wohlgemuthot új hadállásából is elűzzék s Nagy Sándor parancsot kapott, hogy vegyen részt lovasságával a Jablonowski bal oldala elleni támadásban, a mint egyszerre épen ellenkező irányban, a magyarok jobb oldalán a hölvényi erdőben új harc lobbant föl.

A Herzinger dandár ugyanis, a mint meghallotta a Nagy-Sarló felől jövő ágyúzást, Csekéről, a hol állt, megindult Endrőd felé, hogy ily módon helyreállítsa az összeköttetést a Jablonowski hadosztály s a Teuchert és Theissing dandárok közt, melyek egész elszigetelten álltak Besénél a surányi országúton.

Herzinger Dipoldra bukkant a hölvényi erdőben s visszanyomta azt a Bobich dandár felé. Guyon, ki, mint tudjuk, már Tiszafüreden Komárom egyik parancsnokává neveztetett ki, hanem mostanáig sem sikerült az osztrák ostromló hadtesten

keresztül a várba jutnia, mint önkéntes itt volt most a csatatéren. Rögtön előrevezette most ő a Bobich dandárt; Klapka is ide sietett s kettőjük egyesült erőmegfeszítéseinek sikerült Herzingeret ismét visszakergetni az erdőből Cseke felé.

Most délután 3 és 4 óra közt Damjanich és Klapka, Nagy-Sarlórol előtörve, készültek megadni a kegyelemdőfést a Jablonowski hadosztálynak, hanem a készülődés igen sokáig elhuzódott, mivelhogy Nagy Sándor nem hatolhatott elő a lovassággal a nehézkes területen. Wohlgemuth, ki túlnyomó erőt látott maga ellen, már elhatározta a visszavonulást, hanem még megállta a sarat a magaslatokon, hogy a magyarokat itt elfoglalja s ezáltal a Besén álló két dandárnak időt engedjen, hogy visszavonulásukat Jászfalura a vele való egyesülés végett megkezdhessék s megelőzhessék a magyarokat.

Hanem ekkor megjelent a csatatéren Pöltenberg is a 7-ik hadtest lovasságával, mely átjött a zsemléri hidon. Délután 4 órakor tehát vissza kezdett vonulni Wohlgemuth Csekén át Érsekújvárra, hová 20-án érkezett, miután a Zsitvánál a Veigl dandár is hozzá csatlakozott. A magyarok Csekéig és Fajkirtig üldözték a hátráló ellenséget. Még késő este fölriasztotta a magyarokat a Besén állt két dandár egy csapatosztálya, mely a hölvényi erdőben eltévedt, itt azonban legnagyobb részt foglyul esett.

Görgey részt sem vett a nagy-sarlói ütközetben, egész nap a lévai kastélyban maradt, honnan, úgy hívé, legjobban áttekintheti az egész ütközet folyamát. Futár tiszteket küldött ki, hogy a csatatéren előforduló fontos eseményekről biztosan tudósítsák, másokat viszont a zsemléri hidhoz küldött, hogy mihelyt elkészült, értesítsék őt arról. Mégis csak 19-én késő este kapta meg a tudósítást az ütközet kimeneteléről Damjanich jelentéstétele által, s hogy a zsemléri hid elkészült, azt is csak akkor tudta meg azáltal, hogy este egy csoport sebesültet szállítottak azon át Lévára. Meg kell még említnünk, hogy a magyar fővezér, mihelyt az ágyudörgést meghallotta Nagy-Sarló felől, egy csapatosztályt küldött a főhadiszállásról a kálnai hidhoz, hogy a csatatérről netalán elfutó magyarokat, kik a Garan bal partjára akarnak menekülni, tartóztassa föl a jobb parton.

Ez elővigyázati rendszabály a jelen esetben teljesen fölösleges volt.

Saját veszteségüket a magyarok 600 emberre teszik, az osztrákokét 2000-re; az osztrákok maguk csak 800—900-ra teszik az ő veszteségüket. A valószínűség inkább a magyarok állítása mellett szól, miután bizonyos, hogy sok egyes osztrák csapat szétszórva s kifáradva a csatatéren maradt s aztán csaknem ellenállás nélkül a magyarok kezébe esett éjjel s a következő nap.

Az apr. 19. és 20. közti éjjel az 1. magyar hadtest Fajkúrtnél táborozott, a 3-ik Fakó Vezekénynél s Málánál, a 7-ik Zselésznél a Garan mellett.

Ápril 20-án Jászfaluig nyomult elő az 1. és 3-ik hadtest, kikkel volt most Görgey is; a 7-ik hadtest két hadosztályának pedig a Garan jobb partján lefelé kellett vonulni. Kéméndnél a Wyss dandárra bukkantak, melyet visszavonulásra kényszerítettek, mire egyébként már különben is parancsot kapott. E visszavonulás alatt nem keveset szenvedett egy esetleges körülmény által. A Horváth alatti portyázó csapat ugyan is, melyet Görgey Vácról baloldalának fedezése végett a Duna partján fölfelé indított Szalkánál Kéménddel szemben a Garanhoz ért s most kísérte a Wyss dandárt visszavonulásában Párkányig, időről időre elővonva két ágyúját s a Garanon keresztül bele lövöldözve az osztrák hadoszlopba.

A Horváth csapatosztálynak eredetileg Kéméndnél át kellett volna menni a Garanon, hogy a 7-ik hadtesttel egyesüljön, hanem a hid itt nem jött létre, s aztán fölfelé kellett mennie a Garan bal partján Zsemlelre, hogy az ottani hidat használja.

Wohlgemuth 21-én a Nyitránál csak a Herzinger és Veigl dandárokat hagyta hátra s hadtestének többi részével Sellyénél visszahúzódott a Vágon túl, hol Deákinál fölállította a Strasdil dandárt, Sellyénél a Perrin (előbb Teuchert) és Theissing dandárokat, Vág-Királyfalvánál a Dreihann dandárt.

Miután egyidejűleg a Sossay dandár is a Vág-Dunától és a Csallóközből vissza kezdett vonulni, Görgeyre nézve a Duna bal partján semmi akadály nem volt többé, hogy Komárom várához juthasson.

Ápril 21-én az 1-ső és 3-ik hadtest Szent-Péterre nyomult elő s a Zsitvához tolták előcsapataikat; a 7-ik hadtestnek a Garantól jobbra kellett fordulni, hogy Köbölküton át igyekezzenek egyesülni az 1-ső és 3-ik hadtesttel. Ugyanez nap sikerült Guyonnak 60 huszárral bejutni a komáromi várba, hová meghozta hírét a közelgő fölmentésnek, s hol azonnal átvette a vár parancsnokságát.

Az ápril 21 és 22-ke közti éjjel helyre állították a Zsitván való átjárásokat s 22-én Klapka hadtestének első csapatai bevonultak Komáromba, az 1-ső hadtest többi része és a 3-ik hadtest táborba szállt a Vág-hídfőnél, s a 7-ik hadtest két hadosztály a Köbölkútról Bátor-Keszire jött.

Horváth portyázó csapata parancsot kapott, hogy mihelyt átkelt Zsemlérnél a Garanon, nyomuljon elő Verebélyen át a Nyitrához; egyelőre 4 század lovast küldtek a seregzőméből ápril 20 és 21-ke közti éjjel Jászfaluról Verebélyre.

A Kmety hadosztály is a nagy-sarlói ütközet után közvetlen azon parancsot kapta, hogy Vácról induljon Párkányra.

Midőn Kmety 23-án Párkányra érkezett, akkor már a 7-ik hadtest két hadosztályát is Komáromba akarták vonni Bátor-Kesziről és Köbölkútról, hanem azon különféle hírekre, hogy az osztrákok a Vág felől újra támadással fenyegetődznek, oda módosított ez intézkedés, hogy e két hadosztály, melyet most Pöltenberg vezényelt, miután Gáspár búcsút vett a szolgálattól, Bajcsra és Perbetére nyomuljon Érsek-Ujvár felé.

Ápril 22-én be volt fejezve Komárom fölmentése a Duna balpartján, most már csak az hiányzott, hogy a jobb parton is megtörténjék a fölmentés, hol Simunich a Lederer dandárral még mindig szemközt állt a dunai hídfőnek.

Ha a hajóhid, mely a dunai hídfőt a várossal összekötötte, még fönnállt volna, misem lett volna könnyebb mint még ápril 23-án átvezetni a Duna jobb partjára az egész 1-ső és 3-ik hadtestet a várórség egy részével együtt, melyet aztán nemsokára a 7-ik hadtest is követhetett volna, itt szétverni az egyetlen Lederer dandárt s minden osztrák csapatot elfogni, mely Buda felől a Duna jobb partjának mentében akar visszavonulni. Azon-

ban, mint tudjuk, a hajóhidat földulta Simunich útegeinek tüzé-
zelése.

Görgeynek első dolga volt tehát a hajóhidat valami szilárdabb által lehetőleg gyorsan helyrepótolni. A technikusok előitélete azon véleményt terjesztette el, hogy lehetetlen a Dunán Komáromnál talphidat állítani. Nagy bajjal kellett tehát először is az anyagokat összeállítani e hídhoz, miután Görgey föltette magában, hogy a technikusok előitéletére nem sokat ad, a mi-
ben mindenesetre nagyon igaza volt. Mindenesetre nagy dolog volt, hogy a nehezítő körülmények dacára, az ápril 25 és 26-ka közötti éjjel a talphid már elkészült.

Mily különbséget tett volna azonban az, ha e híd fölállít-
ására már előbb gondoltak volna, úgy hogy ápril 23-án hasz-
nálni lehetett volna, azt nemsokára megítélhetjük, ha most az
osztrák főhadiszállásra fordulunk.

Az osztrákok visszavonulása Budapestről; Komá- rom fölmentése a Duna jobb partján.

Ápril 19-én, a nagy-sarlói útközet napján, Jellaacsics és
Schlick még egyszer kitörték Pestről Aulich ellen, mely alka-
lommal végre azon alapos meggyőződést szereztek, hogy ez
egészen orruknál fogva hurcolja őket.

Welden, ki ápril 23-án délelőtt Esztergomban tartózko-
dott, itt kapta ama híreket a nagy-sarlói útközetről, melyek azt
mutatták neki, hogy az osztrák hadseregnek újra kell k e z d e n i
Magyarország meghódítását.

A Wyss dandárnak azon parancsot adá, hogy a Duna bal
partjáról vonuljon vissza rögtön Esztergomba, aztán szakitassa
szét a Duna hidját. Innen Tatára induljon e dandár, hogy Si-
munichesal, vagyis inkább a Lederer dandárral összeköttetésbe
lépjen; Colloredo egyelőre maradjon Esztergomban, a Schwar-
zenberg Edmund hadosztály, mely most Csorich vezénylete alá
helyeztetett, Budáról induljon Esztergomba.

Ápril 20-án délután Welden maga is Budára ment aztán,
hová estére megérkezett, igyekezett itt a hadsereg viszonyairól
lehetőleg értesülni s a szerint alakította terveit.

A hadsereg erejéről következőleg értesült:

az 1-ső hadtest Jellacsics alatt, mely Pest előtt állt, $14\frac{1}{3}$ zászlóalj, 21 század lovasság s 54 ágyúval rendelkezett, azaz 12,500 emberrel.

A 2-ik hadtest Csorich alatt, melynek a legutóbbi intézkedések szerint Tatánál, Esztergomnál, s Esztergom és Buda közt kellett állni, $11\frac{1}{3}$ zászlóalj, 17 század lovasság s 57 ágyúra rúgott, azaz 12,000 e.

A 3-ik hadtest Schlick alatt Pestnél $15\frac{1}{3}$ zászlóalj, 6 század lovasság, 45 ágyú, azaz 14,200 e.

A 4-ik hadtest Wohlgemuth alatt, visszavonuló félben a Vág mögé, 16 zászlóalj, 11 század lovasság, 30 ágyú, azaz 13,200 e.

A tartalék tüzérség, beleszámítva a Komárom előtt álló 72 ostromló ágyút is, 102 ágyúra rúgott 2000 emberrel.

Simunichnak Komárom előtt a Veigl dandár nélkül, hanem azon kis csapattal együtt, mely Burich altábornagy alatt a bakonyi erdőben portyázott, $12\frac{2}{3}$ zászlóalja, 7 század lovassága s 31 tábori ágyúja volt, azaz 8900 embere.

A galíciai hadtest Vogl altábornagy alatt, mely még nem jött ki Galiciából, 11 zászlóalj, 8 század lovasság és 24 ágyú, azaz 7800 e.

Ebből álltak a csapatok, melyeket a főhadsereghez számítottak. Nem sokkal többre ment tehát 60,000 embernél. A betegek létszáma ez időben 10,068 e. volt s a betegségek a fadaralmak, rosz élelem és ruházat, mint szintén a tavaszi időjárás következtén is folyvást szaporodtak.

Nugent, Todorovics különvált hadtesteiről a szerb harc-téren, Malkowskiról (előbb Puchner) Erdélyben, keveset lehetett hallani, csak annyit, hogy roszul megy dolguk s nem lehet rájuk számítani.

60,000 főből álló sereg semmi esetre sem megvetendő haderő, — ha együtt van s egy hadvezér keze alatt. Az osztrák hadsereget illetőleg azonban e föltétel legkevéssbé sem volt teljesítve. A sajátképi együtt lévő főhadsereget ápril 20-án az 1-ső és 3-ik hadtest képezték, mintegy 26,000 ember, míg ellenben a magyaroknak körülbelül 32,000 emberük volt együtt, az 1 ső,

3-ik és 7-ik hadtest, melyek még a komáromi várórség által is szaporíthatók valának. Ha még ehhez hozzá gondoljuk a betegek tömegét, melylyel az osztrák hadsereg terhelve volt, a hiányos élelmezést, az alvezérek engedetlenségi viszketegét, melyet ép úgy mint a hadsereg szétforgácsolását a híres Windischgrätz tábornagy nagyúrias hadvezetése okozott, úgy bizonyára semmi értelmes ember nem fogja kárhoytatni az öreg Weldent, hogy az első pillantás után, melylyel e borzasztó posványtságba tekintett, legelső szükségnek tartotta: mindenekelőtt azon kell igyekezned, hogy a hadsereget kezed alá kerítsd, úgy hogy valóban te vezérelj őket s ne vélje köteleességének Péter vagy Pál minden percben belebeszélni és indítványokat tenni, mint az nemsokára aztán a badeni forradalmi hadseregben divatozott, a mi fölött oly sokat mosolyogtak azok, kik pedig maguk sem cselekedtek hajszálnyival sem különben.

Hogy a hadsereget a vezér keze alá kerítse, azt nem lehetett másképp végbeinni csak visszavonulás által. Ezt Welden azonnal el is rendelte s azért, hogy egyáltalán erre határozta el magát, továbbá hogy azt tántoríthatlanul kivitte, végre azért hogy a visszavonulást egyes részleteiben oly célszerűen rendezte el, a mint csak lehetett a fönnforgó körülmények közt, a legnagyobb dicséretet érdemli Welden.

Már magát az elhatározást illetőleg is nehéz küzdelmet kellett kiállnia. Visszavonulással kezdeni el a vezérletet, az valóban nem könnyű föladat és sok közönséges tábornok nem szánta volna el reá magát, ha belátta volna is szükségességét, anélkül, hogy legalább meg ne kísértette volna előbb, valjon csakugyan nem lehetne-e a dolgokat másképp alakítani. Hanem aztán jött a végrehajtás. S ez még nehezebb volt. Képzeljék csak el, hogy Jellacsics szintűgy mint Schlick Windischgrätz parancsnöksága alatt megszokták minden parancsot, melyet Windischgrätztól kaptak, kritika alá venni, s hogy a bán e mellett folyvást udvari ismeretségeivel kérkedett, úgy hogy Windischgrätz nem is merte elutasítani őt. Az osztrák katonákat, meg kell vallani, sajátkép meg sem verték még a magyarok; inséget és fáradaImakat kellett kiállniok az osztrákoknak, de a

visszavonulások alkalmával bizonyára nem kevesebbet mint az előnyomulásoknál, — a visszavonulások alkalmával, melyeket a katonák hibája nélkül rendeltek a magasbrangu vezérek. A katonák a dandár tábornokig föl nem láthatták te hát be semmikép a rögtöni, határozott visszavonulás szükségességét. Welden tudta, hogy itt néma, hanem hatalmas, benső ellenkezést kell legyőznie s mégsem rettentette az vissza őt. De nem is maradt a dolog pusztán a benső ellenkezésnél; a magasbrangu tábornokok természetesen hangot is adtak ez ellenkezésnek s természetesen élükön állt a bán, ki leginkább hozzájárult ahhoz, hogy a visszavonulás szükségessé vált, ki mindig főoka volt minden támadási terv megbénításának, ki mindig legelőször sietett visszavonulni, a hol helyt kellett volna állnia.

Ez minden fővezérre nézve, ki az udvari kegyre számít, nehéz akadály lett volna, sőt ilyen fővezér nem is hárihatta volna el ez akadályt. Welden, mint látni fogjuk, el tudta háritni a bánt az útból s nem törődött költői ellenvetéseivel.

Az intézkedések, miket Welden tön, hogy a hadsereget, mint ő mondja, „szabályos állásba vezesse vissza“, vagy mint helyesebben mondhatni, hogy keze alá visszakerítse, háromfélekre vonhatók össze.

Először a bán 15 zászlóalj s 26 század lovasságra, azaz a tüzéséggel együtt 15,000 emberre szaporított seregével Budáról a Duna jobb partján induljon le délfelé, ott Slavóniában s a bánatban vonjon magához minden összehvonható csapatot s ily módon alakítson egy erős déli hadsereget. Hogy e „*déli hadsereget*“ valóban katonai módon lehessen szerezni, fűlszerelési tárgyakat s anyagokat lehető nagy tömegekben vettek a budai raktárakból, 5 gőzöst és 11 teherhordó hajót megraktak vele s leszállították Eszékre. Mielőtt aztán az 1. hadtest követné e szállítmányokat, előbb egy ideig Pestnél, később Promontornál kellett maradnia, hogy fedezze a fővárosok kiirtését. Welden eljárása a bánnal nagyon célszerű volt. Először ugyanis e csendzavarótól megszabadult a főhadsereg és másodszor oly módon szabadultak meg tőle, hogy ő maga sem tehetett az ellen semmi ellenvetést. Örökös dél felé vágódása most ki

lön elégitve. Most megmutathatta, hogy ott, és pedig magára hagyva, tud-e annyit tenni, mint a mit ígért s a mit más emberekkel elhítenni akart. Talán ott még használni is fog valamit. De ha nem használ is, mint azt eddigi kísérleteiből előre lehetett látni, hanem legalább nem akadékoskodhatik a főhadssereg hadműveleteiben. Welden ezzel magának ép úgy, mint leendő utódjának a vezérségben, tehát így Ausztriának is eléggé meg nem becsülhető szolgálatot tett.

Másodszor rendelé, hogy Buda vára maradjon megszállva. Várórségül itt hagyta a 12. számú Vilmos fhg gyalogezred 3-ik zászlóalját, a Ceccopieri ezred 1. zászlóalját, a varasdi határőr ezred 3-ik zászlóalját, a báni határőr ezred 1. zászlóalját, 1 századot az 5-ik tüzérezredből, 1 csapatosztályt a bombászkarból, 1 csapatosztály várórségi tüzért, 100 embert a 17. számú Hohenlohe gyalogezredből kíséretül a tüzérség számára, $\frac{1}{2}$ század árkaszt (sappeur), $\frac{1}{2}$ század útászt (pionnier), 1 csapatosztály János főherceg dragonyost; összesen 3500 embert. 51 ágyút lehetett a vár védelmére használni, lőszer volt elég s legalább 6 hétre való élelmet szereztek a legénység számára s a vízvezetést a vizivárosban elpaláncolások és ágyúk által biztosították.

A rossz erősség parancsnokságát Welden Hentzy Henrik tábornokra bízta. Hentzy Henrik unokája volt ama Hentzy Sámuelnek a berni városi őrség kapitányának, ki 1749-ben a berni aristokratikus kormány elleni összeesküvésben résztvévén, ez összeesküvés fölfedeztetése után lefejeztetett. Henrik atyja osztrák szolgálatba lépett s magyar leányt vett nőül. Hentzy Henrik 1785-ben született s 1804-ben az osztrák mérnöki karba lépett, hol nemsokára buzgó és ügyes tiszt hírére tett szert. Nem mulaszthatjuk el itt megemlíteni, hogy miután 1848. május 9-én vezérőrnaggyá neveztetett ki, folyamodott a berni canton kormányához a nagyatyja utódait sújtó örökös száműzetés megszüntetéseért. 1848. júliusban Pétervárad parancsnokává neveztetett ki. Itt a magyarok határozott ellensége gyanánt lépett föl, a várórség azonban Magyarország ügye mellett nyilatkozott, Hentzyt elfogták s Budán elzárták. Windischgrätz herceg benyomulása megszabadította őt a fogságból s a helyet, hol azt

kiállta, most védnie kellett Ausztria számára, egyedül magára hagyatva s a közel segély minden reményétől megfosztva. A bizalmat, melyet ismereteibe, tevékenységébe s vas akaratába helyeztek, teljesen igazolta.

Welden utasítá Hentzyt, hogy mihelyt Pestet elhagyják az osztrákok, s a mint várható, megszállják a magyarok, ez utóbbiaknak minden átkelési kísérletét, a mennyire csak lehet, akadályozza meg, hanem Pest felé csak ágyúgolyókkal és kártácsokkal. Csak azon esetben, ha a magyarok a Duna bal partjáról megkísérlenék Budát lövetni vagy Pest lakossága határozottan ellenséges állást foglalna el a várórség irányában s a magyar hadsereget olyasmivel is segítné, a mire nincs kényszerítve, csak akkor lövesse bombákkal s rőppentyűkkel a várost. Minden támadás ellen, mely a Duna jobb partján történik, használjon föl itt Hentzy tartózkodás nélkül minden rendelkezése alatti eszközt, hogy a várat megtarthassa, a meddig csak az élelem megengedi. Hadi tanácsot egybehívhat ugyan rendkívüli esetekben, hanem anélkül, hogy annak végzéseit őt bármikép is korlátoznák.

23-án estig megtette Hentzy a szükséges intézkedéseket a vár védelmére s most átment még Pestre ő maga, hogy fenyegetések közt lelkére kösse a városi hatóságnak a számos beteg és sebesültet, kiket az osztrák hadsereg visszavonulásakor ott hagyni kényszerült.

A harmadik, mit Welden elrendelt, maga volt a visszavonulás; a hadseregnek oly állásba kellett jönni, hogy Bécsre fedezhesse, a komáromi várat szemmel tarthassa s hogy a Pestről visszavonuló hadtestek biztos, a Duna által meg nem szakított összeköttetésbe léphessenek a 4-ik hadtesttel s a Galiciából jövő csapatokkal. Ily állást csak Pozsony környékén lehetett találni. Ide kellett tehát a visszavonulást vezetni.

E visszavonulás alatt a komáromi vár oldalukba esik s ápril 20. után pár napra a magyar főhadsereg megérkezhetik e helyre, talán ki is törhet innen. Mindenesetre föl kellett tehát állítani a főhadsereg egy részét Komárommal szemben, hogy a poggyász és hadszervonatot biztosítsák, mely csak lassan mehetett előre. A főhadsereg e része fogja aztán fedezni az ostrom

megszüntetését is, melynek szükségkép meg kell történni. Ezek voltak az elhatározó szempontok, melyek szerint Welden a visszavonulást elrendelte. Gyorsan és ovatosan hajtotta azt végre, mégis szerencsének kellett tartani az osztrákokra nézve, hogy a komáromi hid el volt rontva s Görgey nem mehetett át seregével előbb a Duna jobb partjára.

Mialatt, mint láttuk, a 2-ik hadtest legnagyobb része már útban volt Budáról s Esztergomból Tatán át Komárom felé, april 21-én megkezdték Budán és Pesten, a mennyire lehetségesnek látszott, a kórházak, rak- és fegyvertárak kiürítését.

22-én és 23-án aztán két egymásután következő szállítmány a hátra nem hagyott betegekkel és sebesültekkel, a tartalék tüzérséggel, a pénztárakkal, a becesebb hadi készletekkel, melyeket t. i. a bán számára el nem szállítottak, a főhadiszállás irodájával s — a mi kevésbbé érdemel dicséretet — egy csoport Ausztria irányában politikailag compromittált magyar polgári személyekkel, megindult Székesfehérvárra, hogy onnan Veszprémen, Pápán és Sopronyon át tovább vonuljon.

Erre 23-án a 3-ik hadtest (Schlick) is kezdett Pestről kivonulni; a Lichtenstein hadosztály még a 23. és 24. közti éjjel Biára ért; 24-én aztán az egész hadtest tovább ment Bánhidára, 25-én Igmándra. A 2-ik hadtest ezalatt Mocsánál koncentráltta magát; a Colloredo dandár is oda indult most Esztergom- és Dorogról Nyerges-Újfalun át. A Lederer dandár Ácsnál összpontosult.

Miután a 3-ik hadtest Budáról elvonult, a 23. s 24. közti éjjel az 1. hadtest (Jellacsics) is kiürítette Pestet; a hajóhidat szétszakították, a lánchid talaját részben fölszedték s a hid közepére az öreg Welden jó kedvében egy üres löporládát állított föl.

A bán 24-én, miután a budai várat vágómarhával ellátta, Adonyra vonult s a következő napokon folytatta útját a Duna mentében Duna Pentelén és Duna Földváron át Eszékre, hová az előre küldött gőzösök és teherhajók baj nélkül megérkeztek már april 25-én.

24-én közvetlen a bán kivonulása után, bejöttek Aulich hadtestéből az első huszárok Pestre a lakosság roppant öröm-

riadása közt s 25-én Aulich egész hadtestével közvetlen Pest mellett ütött tábort.

Welden főhadiszállása 24-én Bábolnán volt, itt értesült arról, hogy a Székesfehérváron át útnak indított hadszervonatok szerencsésen eljutottak Veszprémig, hogy az út a bakonyi erdőn át szabad s a hadszervonatok 25-én Város Lődre fognak érni. Ezekre nézve tehát nem lehetett többé mitől sem tartani. Colloredotól azon jelentés jött, hogy Esztergomnál elrombolt minden átkelési eszközt, s hogy útra kelt Almáson át Ó-Szőny felé.

25-én Welden Györbe tette át főhadiszállását; Simunich utasítatott, hogy szállitassa el Komárom alól az osztrák ágyukat, a mi 26-ig teljesen végre is hajtatott, csak 4 huszonnégy fontos s 3 tizenhét fontos kellett ott hagyni Új-Szőny felé átellenben egy nagy ütegben. A megmentett ágyukat Gönyőre szállitották s onnan részint a Dunán fölfelé Pozsonyba, részint szárazon, Győrön át Sopronyba inditották.

A Wyss dandárnak 25-én Győrön át a Szigetközbe kellett indulni, Colloredo dandára e helyett elfoglalta az ó-szőnyi állást.

25-én már majd minden csapat elérkezett a neki kitűzött állomásra, csak a 3-ik hadtest utóhada, a Montenuovo dandár maradt még Bánhida és Kocs közt hátra.

Ápril 23-án Lenkey a komáromi várőrség egy osztályával kitört a Csallóközbe s azáltal a Sossay dandárt teljesen visszavonulásra kényszerítette.

A 25. és 26. közötti éjjel a talphidnak a Dunán el kellett volna készülni s aztán 26-án reggel egy nagy kirohanást kellett volna tenni a dunai hídfő ellen, hogy a fölmentés most már a Duna jobb partján is teljessé legyen. Nagyon könnyen belátható, hogy Welden minden óvatossága dacára s bármennyire dicsérnünk kell is a visszavonulást illető intézkedéseit, a kirohanás az osztrákokra nézve a legsúlyosb következményű lehetett volna, ha csak két napra előbb történik.

Görgey ápril 25-én Klapka által megtétette az intézkedéseket a kirohanásra. Ez intézkedések szerint először is Kneziehnek 5 dandárral kellett volna megkezdeni a támadást. Kiss és Kökényessy dandárok éjfélkor menjenek át a talphidra a

hidfőhöz s álljanak föl annak középső vonalain. A 3-ik hadtest e dandárait aztán kövesse a talphidon át Schulz és Zákó az 1. hadtestből s a hidfőtől jobbra Új-Szőny felé álljon föl, mialatt egyidejűleg a Dipold dandár már éjfél előtt kezdjen átmenni hajókon a hidfőhöz, hogy Kiss és Kökényessytől balra Ó-Szőny felé foglaljon állást.

Kiss, Kökényessy által támogatva, kapott jelre nyomuljon a homokdomb ellen, foglalja el rohammal az ottani üteget, aztán hagyjon ott öresapatot s forduljon nyugotnak Monostor ellen; Kissel egyidejűleg Schulz nyomuljon Új-Szőny ellen s ezen át szintén Monostor ellen. E támadás elősegítésére két zászlóalj a várórségből, a nádor vonaltól a Csallóközből, hajókon jöjjön át a Dunán.

A Monostor elleni támadás alatt Dipold is nyomuljon Ó-Szőny ellen.

Az 1. és 3-ik hadtest többi része kövesse a talphidon át az említett 5 dandárt, mihelyt az osztrák ütegek s az ottani magaslatok el vannak foglalva.

Ha aztán formászerű csata fejlik ki, akkor Klapka vezényelje a bal szárnyat Ó-Szőny és Mocsá felé, Damjanich a centrumot Csém és Harkály, Görgey a jobb szárnyat Ács felé.

Ez esetben számítottak a 7. hadtest két hadosztályára is, melyek, mint láttuk, csak imént inditattak előre Bajesről és Perbetéről a Nyitra felé; 25-én visszahivattak Sz.-Péteren át Komáromhoz, hogy itt tartalék gyanánt szolgáljanak.

A csatában főleg a győri országutat igyekezendnek elérni, hogy a mennyire lehet, Weldent dél felé leszorítsák.

Knezich reggel 2 és 3 óra közt kezdte meg a támadást; a Kiss dandár elfoglalta a dunai hidfőtől délnek eső homokhegyet s az ottani, még 7 ágyuval ellátott üteget; aztán balra fordult s egyesült Schulz-cal, ki ezalatt, habár keményebb küzdelem után, rohammal bevette Új-Szőnyt. Mindkettő, a tartaléktól követve, most a Monostor ellen indult; a várórségbeli két zászlóalj háttámadása jóformán egyszerre történt Kiss és Schulz homloktámadásával, hanem az osztrákok szélső bal szárnya, a Lederer dandár, elég jókor észrevette őket, hogy bántatlan visszahúzódhassék Ácsra, hol a Concó patak mögött fölállt.

Mihelyt Komáromban megtudták a magyarok támadásának e sikerét, az 1. és 3. hadtest még ott hátramaradt részei átmentek a talphidon s a hidfőn keresztül a csatatérre siettek. Először is a 3. hadtest csapatait vonták elő, hogy a centrumban Csém és Harkály felé nyomuljanak. Damjanich itt összevont mindent, a mit csak lehetett; saját dandárain kívül az 1. hadtest Új-Szőny ellen használt csapatosztályaiból is sokat.

Az 1. hadtest más csapatait, a mint átjöttek, Görgey azonnal a jobb szárnyra vezette, hol szintén hiányzott az ember, mióta Damjanich a centrumot összevonta, úgy hogy Klapka számára a bal szárnyon Ó-Szőny és Moca ellen sajátképp csak a Dipold dandár maradt.

A 3-ik hadtest 5 és 6 óra közt kezdett átmenni a talphidon; sokáig elhúzódott ez átmenet, mivelhogy a talphidat csak óvatosan lehetett használni; a további előnyomulás Harkály és Csém felé szintén föl lőn tartóztatva, részint az által, hogy a csapatokat csak lassan kellett kivonni az erődökből, részint az osztrákoktól ácsott futó árkok által, melyeket egyes helyeken előbb be kellett tölteni, hogy a lovasság és tüzérség átmelessen rajta.

Ilyenformán 9 óra lett, mire Damjanich ütközetre jött Schlick ellen, ki Harkály és Csémnél az egész 3-ik hadtestet s jobbra tőle Moca felé a 2-ik hadtestnek részeit is összevonta.

Eleinte Damjanich határozottan hátrányban volt; Görgey, ki épen most jelent meg a csatatér jobb szárnyán, hol jóformán épen semmi csapatot nem talált, mert ezeket Damjanich magához vonta, vagy más részt még szorosan a Duna mellett álltak, következésképp előbb még a hidfőtől kellett zászlóaljakat ide vonni a jobb szárnyra, Görgey tehát, hogy Damjanichon könnyítsen, egy fél üteget az azt fedező csekély lovassággal előre indított az ácsi postaúton. Valóban, bármily csodálatosan hangzik is ez, könnyített Damjanichon; hanem az természetes, hogy a csapatosztályok, melyeket Schlick ama Görgeyféle kis csapat ellen küldött, rögtön visszaűzték azt.

Délig Damjanich határozottan, habár lassan, előrenyomult. Schlicknek lassanként hátrálni kellett. A magyarok bal szárnya is gyöngesége dacára — csak 2 zászlóaljból s pár szá-

zad lovasból állt — megtette a magáét, hogy a centrum győzelmét elősegítse.

A Dipold dandár, miután az átkelés csónakokkal nagyon lassan ment, csak világos reggel kezdhetett a támadáshoz Ó-Szőrny ellen. Az ó-szőnyi osztrák helyőrség csekély ellenállás után elhagyta e helyet s visszavonult Mocsára, hanem utóhadát elérték Dipold huszárjai s részben kényszerítették lerakni a fegyvert; többi közt foglyul ejtettek itt a magyarok két egész századot a Deutschmeister ezredből.

Klapka most összevonta a gyöngye haderőket, melyek rendelkezése alatt álltak, Moca ellen, hol az osztrák jobb szárny állást foglalt s oly ügyes mozdulatokat tett ez ellen Klapka, hogy az osztrákok sokáig bizonytalanságban maradtak a szembenálló ellenség ereje felől. Hanem végre mégis elhagyta az osztrák jobb szárny kedvező s fedett állását, hogy a magyarok bal szárnyát visszaűzze a hídfele; Klapka gyorsan visszahátráltatta csapatait és pedig oly módon, hogy a hídfele útegeinek szabad tért engedett. Az üldöző osztrákok ez útegek tűzébe jöttek most s aránylag nagy veszteséggel és rendetlen futásban vonultak Mocsára vissza, mire Klapka az övéit azonnal újra előnyomulásra indította.

Igy álltak az ügyek dél tájban, midőn Schlick a maga részéről meg akarta kezdeni a támadást. Minden körülmény közt el volt ugyan határozva a visszavonulás, hanem az osztrákokra nézve szerfölött nagyfontosságú volt, hogy a Komárom előtti állást estig legalább megtarthassák, egyrészt azért, hogy az ostromló lövegeket, melyeket csak lassan szállítottak Gönyő felé, megmentsek, nehogy elfogják az üldöző magyarok, másrészt azért, hogy a hadsereg visszavonulása a mennyire csak lehet biztosan történjék meg az éji homályban. Ez okokból Simunich a Lederer dandárt ismét előreindította az ácsi erdőbe, úgy hogy Schlick bal szárnyát illetőleg gondtalan lehetett, ámbár Görgey ugyan 4 zászlóaljat s 10 század lovasságot lassanként összevont az erdő ellen. A mi Schlick jobb oldalát illeti, csakhamar észrevették itt a magyar bal szárny gyöngeségét s azonfölül Schlick értesült a Montenuovo lovas dandár közeledtéről, mely, mint tudjuk, 25-én még hátramaradt Bánhida

és Kocs közt s most ez utóbbi helységen át Moesa irányában előnyomult. Véletlenül e dandárnak befolyásdúsabb szerepet kellett játszania, mint azt Schlick előre föltehetette.

Nagy Sándor ugyanis, ki a centrum lovasságát vezényelte s mostanáig Damjanich mögött állt, azt hívé, a mint az osztrákok jobb szárnyát Moesa felé hátrálni s a magyarok bal szárnyát ismét előnyomulni látta, hogy elérkezett a perc, midőn ő is sikeresen bele vághat a harc folyamába. E végre Damjanichtól bal oldalt akart előnyomulni a nagy-igmándi úton és Schlicket hátban s jobb oldalán egyszerre megtámadni. Összegyűjtött tehát 16 század huszárt és lengyel dzidást, fölszólította a Bobich dandárhoz tartozó 47-ik honvéd zászlóalj s egy fél 12 fontos úteget a bal szárnyon, hogy kövessék őt s támog assák, mit ezek meg is tettek s lovasaival most előre rohant.

Schlick a huszárok ellen indítá rögtön összes lovasságát, melylyel e percben rendelkezhetett, vértéseket Kisslinger ezredes alatt; egy röppentyű úteg, mely a vértesektől balra fölállt, már zavart hozott a huszárok sorai közé. Hanem most megjelent még bal oldalukon Kocs felől a Montenuovo dandár is s rögtön megrohanta a huszárokat; megszalasztották a huszárokat s az osztrák lovasok aztán rögtön a 47-ik honvéd zászlóalj ellen fordultak, melyet teljesen szétrobbantottak. Már a fél 12 fontos úteget is jóformán elfoglalták, ekkor a 26-ik honvéd zászlóalj felsőbb parancs nélkül előre sietett az ágyuk segélyére; tüzelésével egyesült a bal szárnyon lévő többi kevés ágyu tüzelése, melyeket Klapka, ki ez esetet észrevette, rögtön előreindított. Ez ágyuk kartácslövéseinek nyomatékot adtak végre Nagy Sándor huszárjai is, kik az Ácstól Tatára vezető országúton ismét rendbe szedték magukat. Azonfölül az osztrákoknak nem is volt semmi okuk határozott előnyomulásra. Hanem Schlick mégis fölhasználta a kedvező pillanatot, hogy gyalogságával is előnyomuljon s Damjanichtól részben visszavegye az ez által elfoglalt tért.

Damjanich itt is bebizonyította régi állhatatosságát. Hanem a helyzetérőlí jelentések arra indították Görgeyt, hogy a többi viszonyokat is tekintetbe véve, szüntesse meg az ütközetet. Görgey az osztrákok terveiről azt hitte, hogy vissza akar-

ják foglalni az elsáncolt tábort s újra szilárd állást venni Komárom előtt. Mihelyt meggyőződött, hogy nem forog fönn ez eset, az ütközet föladatát befejezettnek tartotta.

Mi, az ügyeket is m e r v e, természetesen nem osztozhattunk semmi esetre e nézetben, hanem nehezen bírjuk még azt is megérteni, hogyan lehetett Görgeynek e nézete, habár az ügyeket teljesen nem is m e r t e i s. Ha az osztrákok nem akarták visszafoglalni az elsáncolt tábort, úgy csak egyet akarhattak még, t. i. visszavonulásukat, s főleg az ostromló ágyuk visszavonulását fedezni, a magyaroknak pedig érdekében állt é p e n e z t megakadályozni, tehát minden módon utánok nyomulni. Igaz ugyan, hogy a magyarok nagyon gyöngék voltak, még oly erők sem mint az osztrákok (kiknek szintén aligha volt 25,000 emberük Komárom előtt), mert a 7-ik hadtest meglehetősen hasztalanul előretolatott a Nyitrához s csak az utolsó előtti órában hívták ezt vissza nagy bajjal és idővesztéssel. Ez az egyedüli mentség arra, hogy Görgey abbahagyta az ütközetet.

Hanem nehezen lehet eltitkolni, hogy a Klapkaféle intézkedések már előre magukban hordták a szétforgácsolás magvát a magyarok egész működésére nézve. Igen világosan megérthető ez, ha az apr. 26-iki ütközetet úgy fogjuk föl — a hogy azt a magyaroknak érteni kellett — mint nagy kirohanást, melynél, bármikép forgassuk is a dolgot, a kirohanóra nézve minden előny é p e n a b b a n fekszik, hogy e g y bizonyos ponton oly nagy erővel jelen meg, a mint csak lehetséges, míg az ellenfélnek öt k ü l ö n b ö z ő p o n t o k o n , tehát megosztott erővel kell várnia. A döntő pontra nézve ápril 26-án a magyarok nem lehettek kétségben. E pont szélső jobb szárnyukon volt, a Duna mellett fölfelé. Ha a tér itt kedvezőtlen volt gyors előnyomulásra, úgy legalább a jobb szárnyhoz közel kellett keresni e pontot. Ez volt valóban az eset itt. Az ácsi erdő, mint minden más erdő kedvezőtlen a gyors és döntő előnyomulásra, mert hiányzik az áttekinthetőség a csatatéren. A főműködés tehát Harkály és Csém környékére vala utalva. Valóban a magyarok is látták azt, mit elkerülhetlen látniok kellett. Hanem az volt a hiba, hogy e mozdulatot előbb a Knezych-féle kirohanás sikeré-

től tették függővé, miáltal főleg elveszett a drága idő, továbbá elszakítottak egymástól a hadtestek s csak nagy bajjal kellett őket az ütközet folyama alatt összekeresni.

Délután 1 órakor a szó sajátképi értelmében megszűnt a harc; csak a hiábavaló ágyuzás folyt még tovább. Az osztrákoknak semmi okuk nem volt az ütközetet újra megkezdeni. E nap sikere kérdésen kívül az övék volt. Semmi egyebet nem akartak, csak visszavonulási ütközetet vívni s ezt valóban fényesen ki is állták, mihelyt az ellenséget visszariasztották várakozó állásba. Csak sötét éjjel mentek hátra a Concó patak bal partjára, honnan ápril 27-én folytatták visszavonulásukat.

A 7. hadtest előhada csak 26-án este ért Komáromra, mikor már vége volt mindennek; a hadtest zöme a 26. és 27. közti éjjel. 27-én reggel a 7-ik hadtest két hadosztálya egészen az ószőnyi táborban állt s egy részök most az osztrákok üldözésére küldetett, kiket azonban nem értek már utól.

Ápril végével a hadjáratnak új korszaka kezdődik. A magyarok fényes győzelmei új ellenségeket vonnak a harctérre; miután a magyarok nem zsákmányolják ki áprilisi fényes győzelmeiket, ez új ellenségek időt nyernek, hogy erejüket összegyűjtsék és kifejthessék. Bizonyos nyugalmi szünet áll be a főharctéren is. E szünidő szerfölött fontos. Külön fejezetet fogunk ennek szentelni. Mielőtt azonban ezt megkezdendők, közbeszúrjuk még az eseményeket, melyek ezalatt a mellékharctéren, a délin, utóbbi időben történtek. E mellékharetert az utóbbi hónapokat illetőleg egészen elhanyagoltuk s tehettük ezt, mivelhogy az itteni események legkisebb jelentőséggel sem bírtak a fő, döntő ügyekre, melyek egészen a felső Tiszánál s a felső Dúnánál összpontosultak. Hanem most mindenesetre vissza kell térnünk a mellékharctérre, miután jövőben ismét befolyást nyer az.

A)

A magyar főhadserég beosztása és ereje előbb Vetter, azután Görgey tábornok alatt 1849. március végén s ápril elején.

1. hadtest, Klapka tábornok alatt.

1. hadosztály, Desewffy alatt.

Bobich dandár: a 28., 46. és 47-ik honvéd zászlóaljak, 1 század Lehel huszár, 8 hatfontos ágyú.

Dipold őrnagy dandára: a 6., 26., 52. honvéd zászlóaljak, 1 század Lehel huszár, 8 hatfontos.

2. hadosztály, Máriássy ezredes, később Kazinczy alatt.

Záko őrnagy dandára: a 19. s 34. honvéd zászlóaljak, $\frac{1}{2}$ század Hunyady huszár, 4 tizenkét fontos.

Schulz őrnagy dandára: 17-ik honvéd zászlóalj, 3. zászlóalj a 39. számú Dom Miguel ezredből, $\frac{1}{2}$ század Hunyady huszár, 4 tizenkétfontos.

Mesterházy ezredes lovas dandára: 8 század 1. számú Császár huszár, 4 század 8. s számú Coburg huszár, 8 hatfontos.

Tartalék tüzérség: 8 6-fontos.

Összesen 10 zászlóalj, 15 század lovasság, 40 ágyú, azaz 9200 gyalog, 1600 lovas, 800 tüzér, mindössze 11,600 e.

2. hadtest, Aulich tábornok alatt.

1. hadosztály, Szekulics alezredes alatt:

Mihályi alezredes dandára: 25., 54. és 56. honvéd zászlóaljak, $\frac{1}{2}$ század Lehel huszár, 8 hatfontos.

Gróf Buttler őrnagy dandára: 48., 60. és 61. honvéd zászlóaljak, $\frac{1}{2}$ század Lehel huszár, 8 tizenkétfontos.

2. hadosztály, Hertelendi ezredes alatt:

Collig őrnagy dandára: 1. zászlóalj a 39. számú Dom Miguel ezredből, az 52. honvéd zászlóalj (Bocskay),

2 század bereghi önkéntes, 1 század bécsi legio, 7 hatfontos.

Mándy ezredes dandára: 6 század 6. számú Württemberg huszár, 7 6-fntos ágyu.

Tartalék tüzérség: 6 háromfntos.

Egészben $8\frac{1}{2}$ zászlóalj, 7 század lovasság, 36 ágyu, azaz 8000 gyalog, 1000 lovas, 800 tüzér. Összesen 9800 e.

3. hadtest, Damjanich tábornok alatt.

1. hadosztály, Wisocki ezredes alatt:

Gróf Leiningen őrnagy dandára: 3. és 42. honvéd zászlóalj, 3-ik zászlóalj az 54. számú Hessen ezredből, 1 század 3. számú Ferdinand huszár, 8 hatfontos.

Kiss Pál alezredes dandára: a 9. honvéd zászlóalj, lengyel legio, 3-ik zászlóalj a 60. számú Wasa ezredből, 1 század Ferdinand huszár, 8 hatfntos.

2. hadosztály, Nagy Sándor ezredes alatt:

Knezich ezredes dandára: 66. honvéd zászlóalj, 2. zászlóalj a 34. számú porosz herceg ezredből, 8 hatfontos.

Kászonyi ezredes dandára: 8 század 2. számú Hannover huszár, 4 század Ferdinand huszár, 1 század lengyel dzsidás, 8 hatfntos.

Tartalék tüzérség: 8 hatfntos.

Egészben véve 9 zászlóalj, 15 század lovasság, 40 ágyu, azaz 9200 gyalog, 2000 lovas, 800 tüzér; összesen 12,000 e.

7. hadtest, Görgey tábornok alatt.

1. hadosztály, Gáspár ezredes alatt:

Horváth dandára: 39. honvéd zászlóalj, 6 század 9. számú Miklós császár huszár, 5 hatfontos (lovas üteg.)

Waldberg őrnagy dandára: 1 zászlóalj a Wasa ezredből, 8 hatfntos.

Petheő őrnagy dandára: neográdi zászlóalj, 2 század utász, 2 század Ujházy vadász, 5 hatfntos.

2. hadosztály, Kmety ezredes alatt:

Gergely őrnagy dandára: 10. és 23. honvéd zászlóaljak, 1 század utász, 7 hatfntos.

Ujváry őrnagy dandára: 45. honvéd zászlóalj, 2 század vadász, 4 század a 10. számú porosz király huszár ezredből, 8 hatfntos.

Uechtritz őrnagy dandára: 33-ik honvéd zászlóalj, 2-ik beszercebányai zászlóalj, 2 század nádor huszár, 6 hatfntos (lovasság.)

3. hadosztály, Pöltenberg ezredes alatt:

Kossuth őrnagy dandára: 1. honvéd zászlóalj, 1-ső beszercei zászlóalj, 2 század 4. számú (Sándor nagyherceg) huszár, 7 hatfntos.

Zambély alezredes dandára: 14. honvéd, 1. pesti önkéntes zászlóalj, 4 század Sándor huszár, 7 hatfntos (lovasság.)

A főhadiszállás hadoszlopa Simon alezredes alatt:

Weissel alezredes dandára: 4 század gránátos, 2-ik zászlóalj a 48. számú Erneszt főheg ezredből, 1 század német legio, 6 tarack.

Liptay alezredes dandára: 4 század tyroli vadász, 1 század utász, 5 tarack (lovasság), 2 röppentyű löveg.

Benicky csapatosztálya: 3 század a 15-ik honvéd zászlóaljból, 2 század Benicky önkéntes, $\frac{1}{4}$ század nádor huszár, 2 ágyu.

A Tiszafüreden és környékén lévő csapatosztály: 13. honvéd zászlóalj, 1 zászlóalj a 2. számú Sándor császár gyalogezredből, 2 század utász, 2 század a 9. számú Miklós császár huszár ezredből, 2 század a 10. számú porosz király, 2 század a 4. számú Sándor huszárokból, 2 század Hunyady huszár.

Egészben 18 zászlóalj, $26\frac{1}{4}$ század lovasság, 68 ágyu, azaz 14,400 gyalog, 3150 lovas, 1360 tüzér; összesen 18,910 e. A két kiküldött csapatosztály együtt véve $3\frac{1}{6}$ zászlóalj, $8\frac{1}{4}$ század lovasság s 2 ágyura megy, azaz 2600 gyalog, 1000 lovas és 40 tüzérre, összesen 3640 emberre, úgy hogy a hadtestnél rendelkezés alatt csak 15,300 e. marad.

Összeadva a magyar hadtesteket :

1. hadtest,	10 zászlóalj,	15 száz.	lovasság,	40 ágyu	= 11,600 e.
2. "	8 ¹ / ₂ "	7 "	"	36 "	= 9,800 "
3. "	9 "	15 "	"	40 "	= 12,000 "
7. "	18 "	26 ¹ / ₄ "	"	68 "	= 18,910 "
<hr/>					
Összeg :	45 ¹ / ₂ "	63 ¹ / ₄ "	"	184 "	= 52,310 "

B)

A Schlickféle hadtest beosztása april 1-én s a következő napokon.

Lobkowitz altbnagy hadosztálya :

1. dandár. Parrot vezérőrnagy: 2 század a 2-ik vadász zászlóaljból, 3. zászlóalj a 3. számú Károly főheg, 1. zászlóalj a 12. számú Vilmos főheg ezredekből, 1. landwehr zászlóalj a 24. számú Parma ezredből, 3. zászlóalj a 30. számú Nugent ezredből, 1 század császár chevauxlegers, a 36. számú 6-fntos üteg.
2. dandár. Kunigl alezredes: 3. zászlóalj Vilmos főheg, 3. zászlóalj Kudelka 40. számú, 2. zászlóalj Lattour 28. számú gyalogság, egy század császár chevauxlegers, a 34. számú 6-fntos üteg.

Lichtenstein Ferenc herceg altbnagy hadosztálya :

1. dandár. Fiedler vezérőrnagy: 3. zászlóalj az 58. számú István főheg ezredből, Ecker zászlóalj (4 század), 2. zászlóalj a 9. számú Hartmann, 3. zászlóalj a 10. számú Mazzuchelli ezredből.
2. dandár. Montenuovo ezredes: 2 század császár chevauxlegers, 6 század 8. számú (Károly porosz herceg) vértés, 2 század 2. számú Sustenau vértés, 2 század Kress chevauxlegers, 2 század János főheg dragonyos, a 3. számú lovas üteg.

A hadtest tartalék tüzérsége: a Schlickféle

6-fntos üteg, a 11. számú egész s a 12. számú fél rőpentyü üteg.

Egészben 11 zászlóalj, 16 század lovasság s $5\frac{1}{2}$ üteg (33 ágyu) azaz mintegy 11,000 ember.

M e g j e g y z é s. Schlick határőrzászlóaljait Jellacsicsnak adta át s ezek helyett a Károly főheg ezred 3-ik zászlóalját s az Ecker (később Braisach) zászlóaljat kapta.

C)

A Hammerstein báró lovassági tábornok által 1849. april elején Galiciában összevont hadtest alkatrészei, melynek eleinte Vogel altbnagy alatt Kassa felé kellett volna működnie, később azonban a főhadsereghez vonatott.

1. d a n d á r, B e n e d e k vezérőrnagy alatt: 2 zászlóalja 36. számú Palombini, 1 zászlóalj a 24. számú Parma ezredből, 2 század 2. számú Károly Lajos chevauxlegers, 1 hatfontos üteg.
2. d a n d á r, B a s c o vezérőrnagy alatt: 2 zászlóalj a Deutschmeister, 1 zászlóalj a Hartmann ezredből, 2 század császár chevauxlegers, 1 hatfontos üteg.
3. d a n d á r, L u d w i g vezérőrnagy alatt: 1 zászlóalj a 20. számú Welden, 1 zászlóalj az 57. számú Haynau, 1 zászlóalj a 12. számú Vilmos főheg, 1 zászlóalj a 63. számú Bianchi ezredekből, a Trenk gránátos zászlóalj, 2 század Sustenau vértés, 2 század császár chevauxlegers, 1 hatfontos üteg, 1 lovas üteg.

Egészben 11 zászlóalj, 8 század lovasság, 24 ágyu, azaz körülbelől 11,000 e.

D)

Azon három dandár összetétele, melyeket Welden 1849. april elején Cseh-, Morvaország, Ausztria és Stájerországból Magyarországra indított s melyek a Wohlgemuth-féle hadtest magvát képezték.

Herzinger vezérőrnagy dandára: 3-ik zászlóalj a 21. számú Paumgarten, 1. landwehr zászlóalj a 35. számú Khevenhüller ezredből, 4-ik zászlóalj ogulini határőr, 2 század 6. számú Wrba chevauxlegers, a 18. számú 6-fontos üteg.

Teuchert ezredes dandára: 1. és 2-ik zászlóalj a Mazzuchelli ezredből, Hora gránátos zászlóalj; 2 század Ferdinand császár vértess, a 20. számú 6-fos üteg.

Theissing vezérőrnagy dandára: 4-ik zászlóalj ottochani határőr, 1. landwehr zászlóalj az István főheg gyalogezredből, 2-ik zászlóalj az 51. számú Ferdinand d' Este ezredből, 2 század Civallart dzsidás, a 19. számú 6-fos üteg.

Összesen 9 zászlóalj, 6 század lovasság, 18 ágyú azaz 10,000 ember.

E)

Simunich altábornagy hadtestének összetétele Komárom előtt március végén.

Alkatrészei: 3-ik zászlóalj a 20. számú Welden, 3 zászlóalj a 49. számú Hess ezredből, 2 század a Hess ezred 1. landwehr zászlóaljából, 1. és 2-ik landwehr zászlóalj a Khevenhüller 35. számú, 1. landwehr zászlóalj a Konstantin nagyherceg 18. számú, 1 landwehr zászlóalj az 1. számú ezredek, 1 landwehr zászlóalj Vilmos főheg, 2. zászlóalj Ceccopieri, 1. zászlóalj

Hartmann, 3. zászlóalj Haynau sorgyalogság, 4. zászlóalj szluini határőr, 2 század a 12-ik vadász zászlóaljból, 1 landwehr zászlóalj a 30. számú Nugent, 3. zászlóalj a 8. számú Lajos főheg ezredekéből, 6 század Ficquelmont dragonyos s 2 század a 2. számú Károly főheg chevauxlegerskből. Ehhez 7 üteg.

E $13\frac{2}{3}$ zászlóalj, 8 század lovasság és 7 üteg 14,133 emberre számitatott. Három dandárba voltak beosztva sokféle változtatásokkal:

L e d e r e r,

S o s s a y és

V e i g l.

A Veigl dandárnak, mely aprilban az ostromzároló hadtesttől különválasztatott, hogy Wohlgemuth hadtestéhez csatlakozzék, következő csapatokból kellett volna állni: 3-ik zászlóalj Welden, 3. zászlóalj Haynau, 1. zászlóalj Hartmann, 2 század a 12-ik vadász zászlóaljból, 2 század Károly Lajos főheg chevauxlegers, 2 század Kress chevauxlegers, 1 lovas üteg, 1 hatfontos gyalog üteg s 1 röppentyű üteg.

A valóságban azonban csak 11 század gyalogság, 1 század lovasság, 1 hatfontos gyalogüteg s egy röppentyű ütegből állt, azaz mintegy 2000 emberből.

TARTALOM.

Bevezetés. A hadviselő felek hadseregeiről. Osztrák, orosz, magyar	III.
A határőrvidék.	XIV.
A harcztérről katonai szempontból	XVII.

Első szakasz.

A pozsonyi országgyűlés összeülésétől a szerb fölkelés nyílt kitöréséig.

Az 1847 ⁷ / ₈ -ki magyar országgyűlés	3
A mozgalnak az országban	13
A horvát, szerb és oláh ellenmozgalmak kezdete	16
Jellasics Inspruekban	29

Második szakasz.

A szerb fölkelés nyílt kitörésétől az osztrák hadsereg bevonulásáig Magyarországra Windischgrätz hg alatt.

A szerbek harci készületei a magyarok ellen	37
A szerb háboru julius elejétől september közepéig	41
Jellasics bán betörése Magyarországra	46
A velencei ütközet	55
A Roth féle hadtest elfogatása	57
Bécs és Pest. September vége és october eleje	62
A bécsi fölkelés. A magyarok előnyomulása a Lajthához	64
A schwechati ütközet	66
A magyar és osztrák hadsereg a felső Dunánál stb.	73
A mellék-harcterekén történt események stb.	77
A portyázó csapatok észak-nyugatom	78
A Bács és Bánáthban történt események	—
Erdélyi események	91

Harmadik szakasz.

Windischgrätz hg támadó fellépésétől kezdve Pest városának a magyarok részéről kiűritéséig.

A magyarok ereje és állása az osztrákok támadó fellépésekor	103
Az osztrák hadműveleti terv	109
A parendorfi ütközet	120
A moóri ütközet	130
Görgey visszavonulása a Duna bal partjára	136
A Simunich hadosztály	138
Frischeisen alezredes hadoszlopa	139
Horváth alezredes csapata	—
Nugent tábornoszornagy csapatszálya	140
Schlick gróf hadműveletei	141
Mellékletek a harmadik szakaszhoz. Seregbeosztások	

Tartalom folytatás.

Negyedik szakasz.

Pestnek a magyaroktól odahagyásától Klapka és Görgey egyesüléséig.

A magyar hadi tanácsnak Pesten a hadfolytatására vonatkozó végzése	157
Görgey útja a bányavárosokba	162
Görgey tartózkodása a bányavárosokban	170
Görgey útja a Szepességbe	177
A felső Tiszánál történt események 1849. januarius	181
Klapka és Görgey egyesülése. Branyiszko. Kassa	187
A közép Tiszánál történt események	195
A szerb harcztéren 1849. január, február	201
Az erdélyi események 1849. január, február. A piiskii hid	206

Seregbeosztás.

Ötödik szakasz.

A magyarok támadó fellépéséig.

A kápolnai csata előtti napok	219
A kápolnai csata. Első nap	233
A kápolnai csata. Második nap	238
A magyarok visszavonulása a Tisza mögé	253
Dembinszky letétele	260
A szolnoki ütközet	263
A magyarok uj-hadművelati tervci	267

Hadsereg beosztások.

Hatodik szakasz.

A magyarok támadó fellépésétől Komárom felmentéseig.

Görgey előnyomulása a Tarnához	285
A magyar főhaderő központosítása	287
A hatvani és tápio-bicskei ütközetek	293
Az isaszegi és gödöllői csata	301
Windischgrätz visszavonulása Pestre	316
A Komárom felmentésére célzó hadműveletek	322
A váci ütközet april 10-én	328
Windischgrätz visszahívata a fővezérségtől	332
A nagy-sarlói ütközet	341
Az osztrákok visszavonulása Budapestről	350

A magyar hadsereg beosztása.

Osztrák hadtestek beosztása.

This is a detailed topographical map of the region around Pétervárad, Hungary, showing the Danube river, various towns, and military positions. The map includes a scale bar at the top (0 to 55 km) and a coordinate grid. Key locations include Pétervárad, Vác, Eszék, and various smaller towns and villages. The map also shows the Danube river and its tributaries, as well as the surrounding terrain.

Scale: 0 to 55 km (0 to 55 miles).

Key Locations:

- Pétervárad** (top center)
- Vác** (top left)
- Eszék** (top right)
- Várpalota** (middle left)
- Veszprém** (middle center)
- Székesfehérvár** (middle right)
- Budaörs** (bottom left)
- Buda** (bottom center)
- Budaörs** (bottom right)

Geographical Features:

- Danube River** (top center to bottom center)
- Dráva River** (middle left)
- Sava River** (middle right)
- Iszmeri P.** (bottom left)
- Szárdny P.** (bottom center)

Military Positions:

- Fortifications** (indicated by small squares and circles)
- Artillery Positions** (indicated by small circles)
- Communication Lines** (indicated by dashed lines)

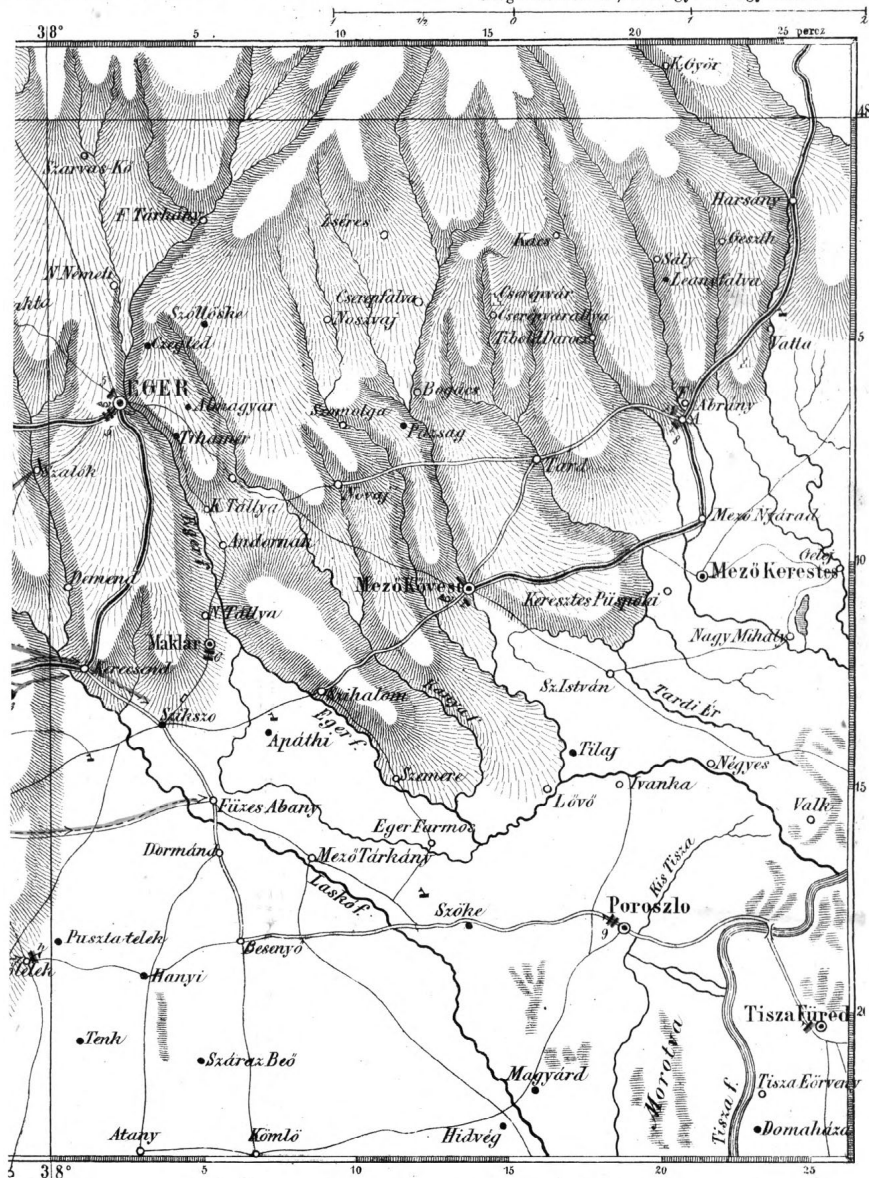
Other Features:

- Topography** (indicated by hachures and contour lines)
- Settlements** (indicated by small circles and squares)
- Infrastructure** (indicated by solid and dashed lines)

Ny. Rohn és Grund, Pest.

ATA TÉRKÉPE.

Geogr. mértőföld 15,00 az egyenlítő egy fokára.

Magyarok

február 27.-kén.

romulása, 12. A Schultz hadosztály egy csa-
le után a patja.
s Pölten- 13. Guyon hadosztálya.
ellen.
r előnyo-
polnán és

— Az osztrákok állása febr. 26-án reggel.

— Indulási vonal s kifejlődés.

— Az osztrákok állása febr. 27.

— Brandenstein féle csapat vonulása Gyöngyösre 16-án.

— A Schlick hadtest vonulása Sirok és Verpeléth felé 27-én.

— A magyarok állása febr. 26-án reggel.

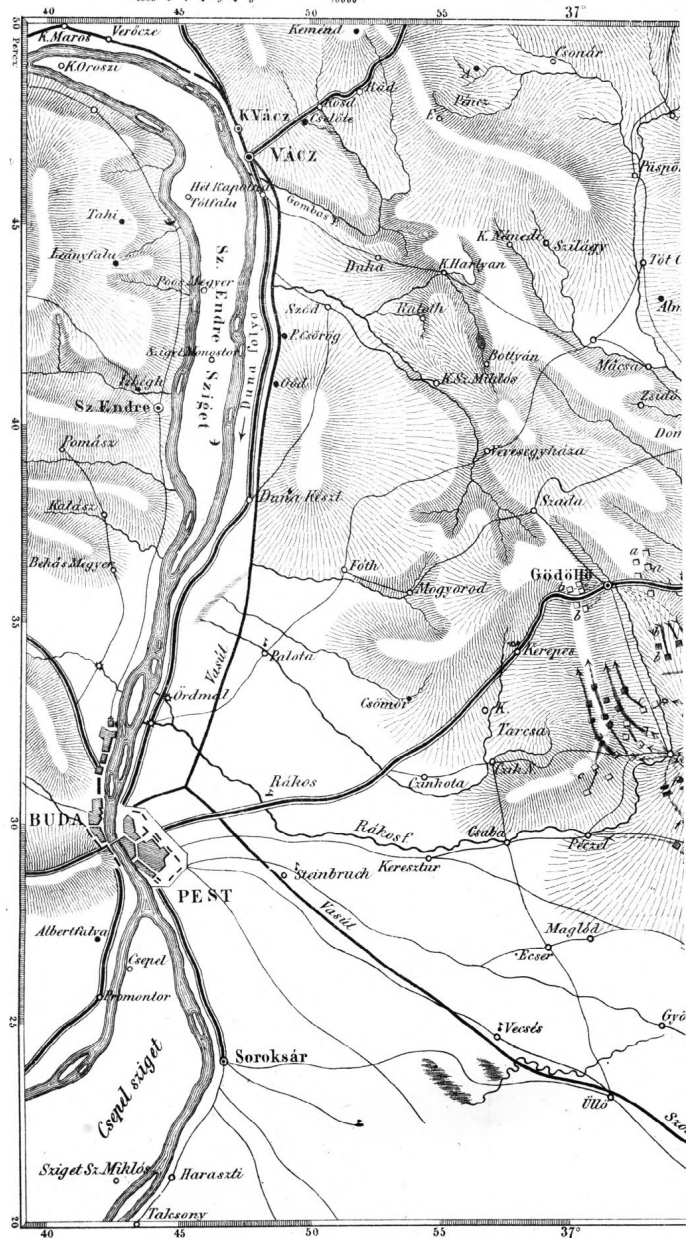
— A csata kifejlődése.

— A magyarok állása febr. 27-én.

— Indulási és visszavonulási utak.

Az isaszegi és gödöllői

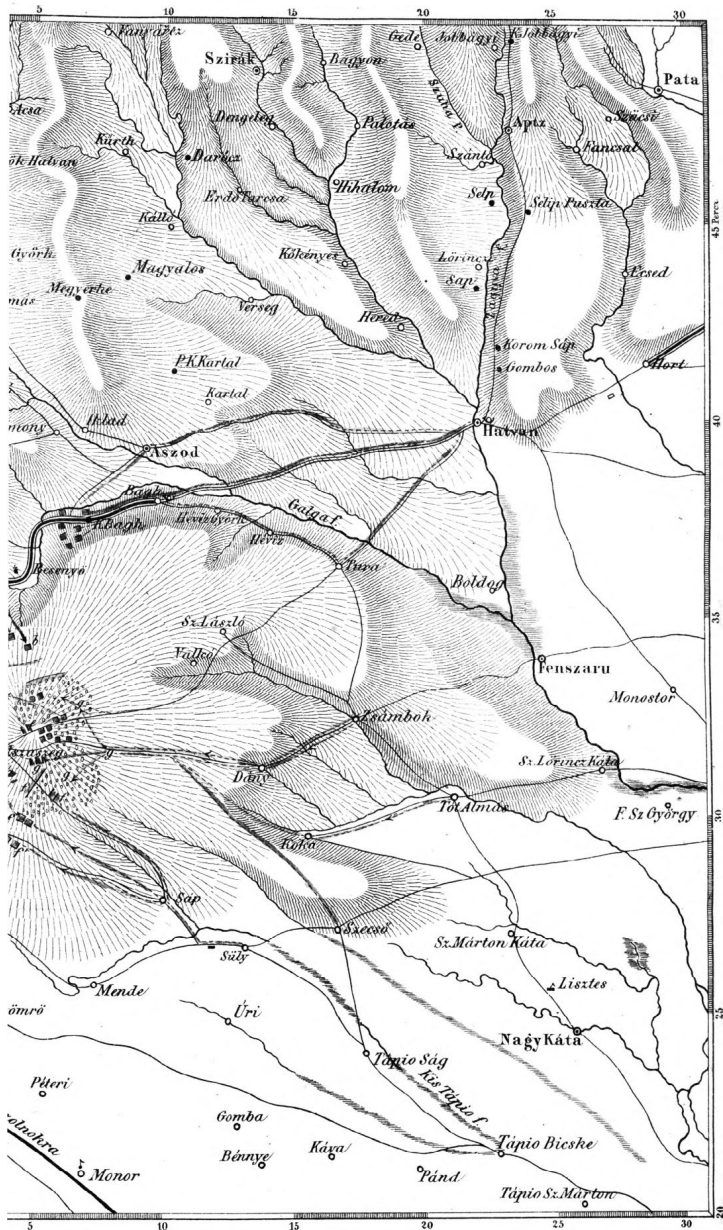
Az osztrákok Hg. Windischgrätz tábornagy alatt.

a.a. Lobkovitz hadosztálya } gr. Schlick táb. hadteste
 b.b. Lichtenstein „ }
 c.c. Jellachich bán hadteste.

A magyar

d.d. 7. hadtest (Görgey) G.
 e.e. 3. „ Damjanich
 e'e' Lovasság Nagy Sándor

déli csata ápril 6-án.

arok Görgye tábornok alatt.

íáspár ezredes a. f. f. 1. hadtest Klappa
 í Schultz dandár í Az 1-ső had-
 or alatt. í Dipold „ } testből.
 g g 2-ik hadtest Aulich.

— Áz osztrákok állása délután 3 órakor.
 — Á magyarok állása esti 7 órakor.
 — Á osztrákok állása esti 7 órakor.
 — Á magyarok állása esti 7 órakor.

